

ČASOPIS
ARCHIVNÍ ŠKOLY

REDIGUJÍ

GUSTAV FRIEDRICH A JAN BEDŘICH NOVÁK.

ROČNÍK VIII.

V PRAZE 1931

NAKLADEM STATNÍ ARCHIVNÍ ŠKOLY,
PRAHA II, BREDOVSKÁ 6.

TISKEM STATNÍ TISKÁRNY V PRAZE.

OBSAH:

	Strana
ČLÁNKY:	1—168
<i>Josef Dobiáš</i> : Německé osídlení ostrůvku jihlavského	1— 92
<i>Otakar Odložilík</i> : Z anglických archivů a knihoven	93—138
<i>J. V. Šimák</i> : Majestát krále Vladislava z r. 1100	139—150
<i>Josef Matoušek</i> : M. Marka Bydžovského z Florentina Rudolphus rex Bohemiae XXI.	151—168
LITERATURA:	169—229
<i>Archivalische Zeitschrift IV. (Mil. Volf)</i>	225—229
<i>Bergl Josef Dr</i> , Das Archiv des Ministeriums des Innern Prag. (<i>B. Jenšovský</i>)	190—194
<i>Dřimal Jaroslav Dr</i> , Archiv zemského hlavního města Brna. (<i>M. Volf</i>)	199—200
<i>Exempla scripturarum</i> edita consilio et opera procuratorum Bibliothecae et Tabularii Vaticani. Fasc. I.—Fasc. II. (<i>Zdeněk Kristen</i>)	204—207
<i>Hrubý Václav Dr</i> , Úvod do archivní teorie i praxe. (<i>Václav Vojtišek</i>)	169—183
<i>Konarski Kazimierz Dr</i> , Nowożytna Archiwistika Polska i jej za- dania. (<i>Em. Janoušek</i>)	184—190
<i>Koss Rudolf</i> , Archiv koruny české 2. Katalog listin z let 1158—1346 (<i>Ot. Bauer</i>)	216—218
<i>Procházka Roman</i> , Rodopisná encyklopedie Československa. I. svazek. (<i>Vlad. Klecanda</i>)	218—223
<i>Schiaparelli Luigi</i> , Note paleografiche. Intorno all'origine della scrittura curiale romana. (<i>Z. Kristen</i>)	200—204
<i>Schiaparelli Luigi</i> , Note paleografiche. Intorno all'origine della scrittura visigotica. (<i>Z. Kristen</i>)	200—204
<i>Vojtišek Václav</i> , Vývoj městských knih v Československé repub- lice ve světlotiskových ukázkách. (<i>Z. Kristen</i>)	212—216
<i>Zháněl Stanislav</i> , Jak vznikla staročeská šlechta. (<i>Ot. Bauer</i>)	223—225
<i>Zibermayr Ignaz</i> , Das Oberösterreichische Landesarchiv in Linz (<i>Ot. Bauer</i>)	195—198
<i>Zimmermann E.</i> , Bayerische Klosterheraldik. (<i>Vlad. Klecanda</i>)	207—212
ZPRÁVY:	230—256
Dr František Mareš osmdesátníkem	230
Dr Josef Vítězslav Šimák — šedesátiny (<i>Dr B. Jenšovský</i>)	230—231
Josef Strnad — nekrolog (<i>Dr Fr. Macháček</i>)	231—233
Archivní rada Dr František Brožek — nekrolog (<i>K. Jeřábek</i>)	233—234
Za Adalbertem Schmidtem (<i>Dr Fr. Roubík</i>)	234—235

	Strana
Vilém Nikodém	235
Z československého ústavu historického v Římě (<i>Dr B. Jenšovský</i>)	235—243
Ze zemského archivu v Brně (<i>Dr Fr. Hrubý</i>)	243—245
Z archivu ministerstva zahraničí (<i>Dr B. Matouš</i>)	245—246
Činnost Československého státního archivu zemědělského (<i>Em. Janoušek</i>)	246—247
Pisemná pozůstalost rodiny Riegrovy v archivu Národního musea v Praze (<i>Dr Karel Stloukal</i>)	247—249
O archivu ministerstva vnitra v Praze (<i>Jský</i>)	250
Městský archiv v Českých Budějovicích (<i>M. Burian</i>)	250—251
Archiv města Mirovic (<i>Dr Miloslav Volf</i>)	251—253
Město Touškov nade Mží a jeho archiv (<i>V. Miškovský</i>)	253—254
Městský archiv v Jindřichově Hradci	254
Zbytky staré registratury budějovické (<i>M. V.</i>)	254
O nejstarším inventáři českého korunního archivu (<i>V. K.</i>)	254
Středoškolská profesora a archivy (<i>Jský</i>)	254—255
O mezinárodní organizaci výzkumu středověkých register papežských v archívech vatikánských (<i>Dr B. Jenšovský</i>)	255—256
Oprava (<i>Josef Dobiáš</i>)	256

VYDÁNO S PODPOROU MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ
A NÁRODNÍ OSVĚTY
I ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

Josef Dobiáš:

Německé osídlení ostrůvku jihlavského.

Otázka o původu německého osídlení okolí města Jihlavy po obou stranách hranic česko-moravských se dočkala již několikerého zpracování monografického. Práce L. Schlesingera z roku 1884 se týkala především českého podílu na tomto ostrůvku.¹ Celé německé, vlastně smíšené území, tedy i s moravským podílem, učinil r. 1903 předmětem svých úvah M. Simböck² a r. 1908 v nesrovnatelně cennější práci A. Altrichter,³ který po prvé použil k řešení otázky osídlení Jihlavska všech pomůcek, tedy nikoli jen historických dokumentů v užším slova smyslu, ale i nálezů archeologických, rozboru jmen místních a pomístných, dialektu, úvah zeměpisných atd.

Všecky tyto práce vyšly ještě před vydáním Friedrichova Codexu a pracují tedy i s listinami, které se ukázaly falsy. Všechny vycházejí také z předpokladu, tenkrát samozřejmého, že německý živel není na Jihlavsku starousedlý, nýbrž se tam dostal až s proudem německé kolonisace, kterou byly teprv ve XIII. století v souvislosti s objevem stříbrného bohatství zdejších hor zalidněny kraje do té doby zarostlé z veliké většiny pohraničním lesem a jen v údolí Jihlavky řídice obydlené příslušníky kmene slovanského.

Takový byl obecný názor o vzniku jazykového ostrůvku jihlavského až do roku 1912, kdy B. Bretholz vystoupil se známou svou thesí, že Němci v našich zemích nejsou potomci kolonistů, kteří se u nás počali kompaktněji usazovati v podstatě teprv od přelomu

¹ L. Schlesinger, Die deutsche Sprachinsel von Iglau. Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen XXIII (1885), str. 305—373.

² M. Simböck, Die Iglauer Sprachinsel und ihre Besiedlung. Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens VII (1903), str. 163—179.

³ A. Altrichter, Kolonisationsgeschichte der Iglauer Sprachinsel. Tamtéž XII (1908), str. 67—141.

století XII. a XIII., nýbrž že je lze jako národní celek, v Čechách a na Moravě pevně usedlý, sledovati zpět aspoň do století IX.⁴

These Bretholzova, ačkoli se setkala s pochvalou některých cizích historiků,⁵ většinou o věcech českých neinformovaných z vlastního, přímého studia pramenů, byla od specialistů v historii české, a to nejen na strauě české, ale i od nezaujatých Němců, odmítnuta se svorností opravdu výjimečnou.⁶ Přes to Bretholz, nedávaje se mýlit kritickými hlasy, postoupil v nové, populární své synthesi českomoravských dějin ještě dále, pokládaje Němce v českých zemích za přímé potomky jejich germánského obyvatelstva v dobách římských.⁷

Rozumí se, že Bretholzovy theorie bylo využíváno a zneužíváno již před válkou a za války k účelům politickým, ale opravdovým nástrojem politického zápasu se stala až po zklamání německých nadějí ve vítězný konec nesmírného zápolení národů. These, která měla být prostředkem útočným, změnila se zatím ovšem ve zbraň obrannou a v době, kdy se na německé straně projevovaly naděje, že se Němcům po prohrané válce podaří dosáhnouti toho, co se jim nezdařilo jako národu v Rakousku vládnoucímu, totiž roztržení zemí českých podle národnostních hranic, jak se celkem ustálily po 300letém útisku národnosti české, bylo jí použito jako důvodu

⁴ B. Bretholz, *Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden*. München und Leipzig 1912. Stručnou formulaci svého mínění, jak je reprodukováno svrchu, podal v článku *Zur Zychaschen Kritik meiner „Geschichte Böhmens und Mährens“*. *Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* XX (1916), str. 10.

⁵ A. Dopsch v *Göttingische gelehrte Anzeigen* CLXXV (1913), str. 683 nn.; J. Loserth v *Mitteilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung* XXXIV (1913), str. 339 nn. [s důležitými výhradami na str. 345]; O. Redlich v *Österreichische Rundschau* XXXV (1913), str. 33 nn.; K. Uhlirz v *Deutsche Literaturzeitung* XXXIV (1913), sl. 560 nn. Nejnověji projevil s Bretholzem souhlas s nevelkými koncesemi staršímu názoru A. Dopsch, *Die historische Stellung der Deutschen in Böhmen und Mähren. Der ostdeutsche Volksboden. Aufsätze zu den Fragen des Ostens. Erweiterte Ausg.*, herausgegeben von W. Volz. Breslau 1926, str. 27 nn. — *Verfassungs- und Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters*. Wien 1923, str. 243 nn. Je to práce naprosto nesamostatná a dokonce nekritická, nehodná péra Dopschova i jako pouhý referát.

pro sebeurčení Němců českých a moravských. Tuším, že první takový pokus byl podniknut právě pro jazykový ostrůvek jihlavský, jehož německá Národní rada proklamovala hned 3. listopadu 1918 žádost, aby byl připojen k Německému Rakousku, a pro který zákoník tohoto nového státu stanovil dokonce již i hranice.⁸

Ve *Flugblätter für Deutschösterreichs Recht*, které vydával A. R. v. Wotawa, uveřejnil E. Schwab r. 1919 jako číslo 5 brožuru *Die Iglauer Sprachinsel — deutsch*, v níž se pokusil „historicky odvodnití sebeurčovací právo jihlavského ostrůvku“, a téhož roku vydal vědecké odůvodnění této politické brožury v spisku *Das geschichtliche Recht der Iglauer Sprachinsel*. Wien, A. Hölder (cituji dále zkratkou I. S.). Jádrem jeho výkladů jest, že Němci nejsou na půdě jazykového ostrůvku jihlavského cizí kolonisté, nýbrž starousedlé, *původní* jeho obyvatelstvo, které tu sídlilo aspoň od IX. století a již ve XII. století založilo velkoměsto Jihlavu.

Schwabův spisek se u nás nesetkal, patrně pro nepokrytě přiznávanou politickou tendenci, s takovou pozorností, jaké zasluhoval už pro svou vědeckou formu. To, že se mu nedostalo soustavné kritiky a vyvrácení,⁹ dodalo patrně odvahy Ant. Mayerovi, aby postoupil ještě o krok dále za Schwaba.

Kdežto Schwab dokazuje starousedlost jihlavských Němců

⁶ Na př. Jos. Šusta, *Nový Antipalacký. Český časopis historický* XIX (1913), str. 420—445 a Jos. Pekař, *Objevy Bretholzovy čili Od které doby sedí Němci v naší vlasti*. V Brně 1922 [otisk z *Lidových novin* z 9.—23. února 1922] na straně české, A. d. Zycha, *Über den Ursprung der Städte in Böhmen und die Städtepolitik der Přemysliden*. Prag 1914, str. 6 nn. a *Eine neue Theorie über die Herkunft der Deutschen in Böhmen*. *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* LIII (1915), str. 1—23 a Wilhelm Wostry, *Das Kolonisationsproblem*. *Tamtéž* LX (1922), str. 1—168 na straně německé.

⁷ B. Bretholz, *Geschichte Böhmens und Mährens I. Das Vorwalten des Deutschtums. Bis 1419*. Reichenberg (1921).

⁸ *Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich*. Jhg. 1918, 9. Stück, str. 51, čís. 40 a 27. Stück, str. 177.

⁹ Ze soustavné revise otázky osídlení jihlavského ostrůvku, kterou sliboval A. Altrichter, *Der Historikertag in Brünn*, 9. April 1922. *Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* XXIV (1922), str. 104, nevyšlo, pokud vím, víc nežli první kapitola,

především úvahami historicko-zeměpisnými a historickými v užším slova smyslu, usiluje germanista Mayer o důkaz filologický — z místních jmen. R. 1924 uveřejnil v časopise Die Iglauer Sprachinsel (příloze týdeníku „Mähr. Grenzbote“), čís. 52 a 53 článek Die Iglauer Ortsnamen (cituji dále zkratkou O. N.). Etymologiemi, o jejichž metodě bude řeč níže, došel v něm k výsledku (str. 211 a 205), že se na jihlavském ostrůvku udržel dosti velký počet jmen, která sahají až do doby, kdy byla Morava zaujata německými Kvády, ba z nichž některá, jak prý se zdá, pocházejí už z doby předkvádské. Jejich nynější německé znění že nejvíce žádný cizí vliv a dokazuje tedy, že německé osídlení Jihlavska nebylo od dob kvádských nikdy přerušeno. Slovanská místní jména na Jihlavsku jsou prý většinou překlady nebo úpravy původních jmen německých, vzniklé teprv v posledních stoletích, ba zčásti teprv v době nejmladší.

Již v těchto O. N. pojal Mayer do svých úvah území širší, nežli jaké zaujímá nynější smíšený ostrůvek jihlavský. Ale hlavní příležitost pro rozšíření jeho these na území ještě rozsáhlejší jsem mu poskytl sám. R. 1927 jsem vydal první díl svých Dějin města Pelhřimova a jeho okolí, v němž jsem podrobně ukázal, že německý ostrůvek jihlavský byl ve XIV. století rozsáhlejší nežli nyní, protože zahrnoval, kromě izolovaných ostrůvků v trupu Pelhřimovska, ještě celý kompaktní pruh území, lemující na české straně zemské hranice, od Dvorců, dosud z poloviny německých, až za Horní Cerekev.

I toto někdy německé území pokládá nyní Mayer¹⁰ za pravně německá sídla autochthonních Němců a obrací poměr osídlení Pelhřimovska, k jakému jsem došel v své knize, v pravý opak. Kdežto jsem já vykládal, že i na Pelhřimovsku se Němci začali osidlovati až od doby kolem roku 1200, když už bylo jeho slovanské osídlení v podstatě ukončeno, tvrdí nyní Mayer podle mého materiálu, že

Die Iglauer Gründungssagen. Tamtéž, str. 65—71. Přes své kritické stanovisko k práci Schwabově opustil Altrichter pod jejím vlivem svůj starší názor, že německý živel se na Jihlavsko dostal kolonizací. Srov. jeho článek Iglau v Deutschmährische Heimat XI (1925), str. 99: „Ebenso wenig konnte bisher bewiesen werden, daß die Sprachinsel einer Ansiedlung (Kolonisation) des 13. Jahrhunderts ihr Entstehen verdanke.“

¹⁰ Anton Mayer, Sudetendeutsche Studien I. Zur ältesten Ge-

tu Němci sídlili již aspoň od VIII. století, *dříve, nežli obyvatelstvo národnosti české.*

Bylo by mou povinností zaujmout stanovisko k takovému „využití“ mého materiálu, i kdybych k tomu neměl důvodu jiného. Tento důvod mi poskytl Mayer sám výtkou (str. 56), že odmítám sice teorii Bretholzovu, ale že jsem se s ní obšírněji nevypořádal, nýbrž se omezil jen na několik poznámek, v nichž označuji pokus Schwabův, posunouti počátky německé Jihlavy do XII. století, ba ještě hlouběji do minulosti, prostě za nezdařený, *aniž uvádím důkazy.*

Je přirozené, že jsem se v knize, věnované dějinám *Pelhřimova*, nemohl podrobně zabývat vyvracením *všech* Schwabových domněnek a konstrukcí, týkajících se *Jihlavy*, a že jsem se z jeho vývodů omezil jen na to, co mělo přímý vztah k širšímu okolí Pelhřimova. Zabývat se pak dokonce celou teorií Bretholzovou v knize, věnované nepatrnému úseku území, na které se tato teorie vztahuje, byl bych pokládal za veliký hřích proti ekonomii svého díla¹¹. Rozumí se ovšem samo sebou, protože Němci v krajině pelhřimovské byli jen částí a odnoží německého živlu na Jihlavsku, že jsem si musil otázku osídlení celého jihlavského ostrůvku rozřešit *napřed*. Ale výsledek tohoto studia nepatřil přece do dějin *pelhřimovských*. Přes to vítám výtku Mayerovu jako příležitost, abych publikoval i svou revisi otázky o původu Němců na Jihlavsku vůbec. Neboť důkazem, že německé osídlení *celého* tohoto jazykového ostrůvku je *mladší* nežli osídlení slovanské, nabude důkaz, vedený v mých Dějinách jen pro Pelhřimovsko samotné a tedy z materiálu omezeného, jen ještě větší přesvědčivosti. S autochthonií Němců jihlavských padne možnost autochthonity Němců na Pelhřimovsku sama sebou.

* * *

schichte von Pilgram. Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens XXXII (1930), str. 55—78.

¹¹ Mayer praví: „Allerdings hätte er sich dann nicht auf einen Bezirk beschränken dürfen.“ Při tom zapomněl, že Bretholz sám si přál přezkoumání své teorie v monografiích speciálních, které by jí podrobily zkoušce podle materiálu místního, tedy bez dedukcí z hotové již teorie.

Obhájcům mínění o starobylosti německého osídlení Jihlavska živlem německým jsou velmi nepohodlné zprávy, které svědčí o existenci *pomezního hvozdu* i na hranicích česko-moravských. Neboť v tom případě by Jihlavsko, protože leží na samých hranicích, nemohlo být osídleno aspoň již v VIII. století, jak chce Schwab i Mayer. Snaží se tedy znehodnotiti nebo přehodnotiti tato svědectví stůj co stůj. Především prý není, tak tvrdí Mayer 57, přípustné dovolávati se jako svědectví pro existenci pohraničního lesa Kosmy I. 2, který líčí Čechy své doby jako *locus late nimis diffusus, cinctus undique montibus per girum, qui mirum in modum extenduntur totius terre per circuitum, ut in aspectu oculorum quasi unus et continuus mons totam illam terram circueat et munit*. Jestliže však Mayer sám souhlasí, že „die Grenzhöhen waren wohl immer bewaldet“, je jeho námitka, že „Cosmas erwähnt hier doch keinen Grenzwald“, prostě nepochopitelná, tím více, že kromě všeobecných slov Kosmových máme pro existenci pomezního hvozdu na jihovýchodní straně českého čtyřúhelníku řadu dokladů zcela konkrétních. Pro část severní je tu svědkem Kosmas I. 27, který mluví o Litomyšli jako o pohraničním hradě *usque ad rivulum Zuitava, qui est in media silva*, pro střední část listina z let 1146—1148 (CDB I, čís. 158), která mluví o lese, *que interiacet inter Cazlawensem et Brinensem provinciam*, pro krajinu jihlavskou pak Kosmas III. 15, který k roku 1101 mluví o stezce, *qua itur trans silvam ad Gabr*, a I. 27, kde jako pomezní hrad panství Slavníkova směrem k Východní marce uvádí *Chinov --- usque ad mediam silvam*.

O existenci pomezního lesa na hranicích česko-moravských tedy rozumně pochybovati nelze. Běží tedy jen o jeho ráz a šíři. O jeho rázu není snad mezi mnou a stoupenci Bretholzovy these rozporu. V první skizze k dějinám osídlení Pelhřimovska jsem napsal již před 13 lety,¹² že pohraniční lesy v tomto kraji si není třeba představovati jako romantický prales, spíše jako kraj porostlý lesy,

¹² Jos. Dobiáš, Osídlení Pelhřimovska do válek husitských. Národopisný věstník československý XII (1917), str. 21.

¹³ E. Schwab, Die deutsche Besiedlung der Sudetenländer. Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens u. Schlesiens XXVI 4 (1924), str. 71 nn. a 77, Alt-Iglau. 8. Folge des „Heimatbrunnen“. Iglau 1924, str.

většinou listnatými, s místy světlejšími. V Dějinách 17 pak pravím, že tyto lesy nebyly docela souvislé a bez míst světlejších. Nemám tedy nic proti tomu, soudí-li Mayer 58, „daß es --- auch offene Stellen gab, wo Niederlassungen erfolgen konnten“. Důležité je však, *kdy* vznikla tato sídliště, zdali byla slovanská či německá, a byla-li německá, zdali byla tak veliká a tak hustá, aby se z nich mohlo do XIII. století vyvinout kompaktní německé osídlení jihlavského ostrůvku. Ostatně uznáváním osad infiltrovaných do pásma pomezního hvozdu se Mayer sám dopouští nedůslednosti. Na jiném místě totiž (str. 76) operuje proti mé hypotéze, že počátky německé kolonisace na biskupském panství řečickém souvisely s privilegiem, kterým král Přemysl I. povoloval r. 1222 duchovním ústavům v Čechách *liberum --- usum silvarum*, námitkou, že toto právo „allenfalls nur für die im Innern des Landes gelegenen, nicht für die Grenzwälder gelten konnte, da wir noch aus viel späteren Zeiten Verbote ihrer Rodung besitzen“ (srov. níže str. 36n.).

Běží však o šířku pohraničního hvozdu. V té příčině popírají jak Schwab¹³, tak Mayer 56n., že by tento les byl dosahoval šířky několika mil. I tu je však jejich mínění v rozporu s prameny. O Litomyšli, která je vzdálena nějakých 15 km od pohraniční Svitavy, praví Kosmas III. 22 k roku 1108, že ležela *sub ipso exitu silve*. A poněvadž řeka Svitava podle téhož Kosmy I. 27 ležela *vnitř* hraničního lesa, lze podle toho přibližně odhadnouti šířku celého lesa v těchto místech. Šířku lesa mezi krajem čáslavským a brněnským lze posouditi podle toho, že újezd Libický, jehož hranice popisuje listina z roku 1146—48 (CDB I, čís. 158), ležel *vnitř* tohoto lesa (*in silva*). Ale jen tento újezd, který byl pouze *částí* pomezního lesa, sahal od Pálavy (Malečského potoka¹⁴) až k Oslavě na Moravě a zaujímal tedy šíři nějakých 32 km. K šíři ještě větší ukazuje pak právě pro jihlavské okolí poloha celnice Na habrech, vzdálené od nynějších hranic česko-moravských dokonce nějakých

22 nn. a Herkunft u. Siedelung. Süddeutsche Monatshefte 1925, April, str. 38.

¹⁴ J. Kalousek, O újezdě Libickém. Památky archaeologické a místopisné X (1878), sl. 659 n.; August Sedláček, Snůška starých jmen, jak se nazývaly v Čechách řeky, potoky, hory a lesy. Rozpravy Čes. akademie věd a umění. Tř. I, čís. 60. V Praze 1920, str. 88 a 122.

40 km¹⁵. I kdybychom připustili, že Habry neležely *sub ipso exitu silvae*, nýbrž dále, ve volném již vnitrozemí, běží tu o vzdálenost, která, připočteme-li k ní ještě pás lesem zarostlý na půdě moravské, svědčí pro velmi velkou šíři pomezního hvozdu v těchto místech. A stejný závěr lze učiniti z fakta, že posledním pohraničním hradem Slavníkovým směrem k pohraničnímu lesu byl v těchto stranách Chýnov.

K odhadnutí původní šířky lesa na moravské straně hranic jsem užil slov zakládací listiny kláštera trebičského,¹⁶ podle níž byl klášter zbudován *in media silva Trebecensi*. Mayer mne poučuje, že tato slova nemají nic společného s hraničním lesem, nýbrž znamenají jen „uprostřed lesa“, „v lese“, což prý může znamenat dokonce jen pouhý lesík¹⁷. Řeknu-li Mayerovi, že svou původní erudicí jsem klassický filolog, snad mi uvěří, že jsem i tuto možnost vzal v úvahu, ale rozhodl jsem se pro výklad užší z důvodů, které jsem stručně uvedl již ve svých Dějinách 14³⁶: Jednak písař trebičského rukopisu kroniky Kosmovy nemluví o zbudování kláštera *in media silva Trebecensi* jako listina Oldřichova, nýbrž *in media silva*, a za druhé, že nemohlo běžeti o nějaký obyčejný les nebo dokonce lesík, na jaký pomýšlí Mayer, nýbrž o veliký lesní komplex, o tom svědčí neomylně zmínka Oldřichova listu, rovněž v mé

¹⁵ Připomíná se po prvé mezi lety 1204 a 1214. CDB II. 107, čís. 112: *In theloneo, quod Gabr nuncupatur*.

¹⁶ B. Bretholz v novém vydání Kosmovy kroniky (Monumenta Germ. hist. Scriptores rerum germ. N. s. II. Berolini 1923), str. 257 nn.

¹⁷ Přiznávám se, že Mayerovu odůvodnění („Diese silva Trebecensis kann jedoch nur ein Wäldchen gewesen sein, denn die Furt des Zittauer Weges liegt nur 200 bis 250 m vom Kloster entfernt, was eine Ausdehnung von ungefähr 16 ha ergibt“) dobře nerozumím. Nebo si snad Mayer představuje, že brod přes Jihlavku u pozdějšího kláštera nemohl býti uprostřed lesa a že vzdálenost kláštera od tohoto brodu byla maximálním rádiem kruhu zaujatého Trebičským lesem?

¹⁸ Jako druhý důkaz proti přeceňování rozsahu lesních ploch v XIII. století uvádí Mayer 58 zmínku o „rozsáhlém lese“ (*silva spatiosa [recte copiosa]*), který slíbil někdy v letech 1232—1234 Jan z Polné věnovati k založení kláštera žďárského. Regesta I. 226 n., čís. 497. K datu a výkladu tohoto listu srov. Jos. Teige, Die Vorgeschichte des Klosters Saar (Ord.-Cist.). Studien und Mittheilungen aus dem Benedictiner- und dem

knize citovaná, mluvící o desátkové povinnosti lidu, který se v oněch pustinách nově usazoval (*novelli populi, qui tunc in eadem solitudine locabantur*). Tato slova jistě nelze vykládati na vykácení lesa nějakých 16 ha velikého, na jaký pomýšlí Mayer¹⁸. Spíše lze podle nich pokládati obyvatele vsí, ležících v těchto místech ještě něco dále na západ od Trebiče¹⁹, za nově se osazující lid, který tu na předělu XI. a XII. století pronikal vnitřní kolonizací do hraničního lesa. Že tato vnitřní kolonizace neustala ani po založení kláštera, dokazuje jméno vsi Opatova, která se v listině zakládací nepřipomíná. Jestliže však běželo o kolonizaci velikého lesního komplexu, nabývá výraz *media silva* u trebičského kronikáře významu technického, jakým se v těchto místech mohl označovati jen pohraniční les.

Ale ať již byl les na pomezí česko-moravském jakkoli široký, pro řešení otázky o původu Němců na Jihlavsku nemá jeho šířka rozhodující význam. Neboť, protože sídelní území jihlavských Němců leží *na samých hranicích*, je starobylost jejich zdejších sídel vyloučena již existencí pohraničního lesa, i kdybychom si jeho pás představovali sebe užší.

Z těchto nesnází své these si Schwab, I. S. 18 a A. - I. 22 n. pomohl—přeložením pohraničního pásma lesního v těchto místech

Cistercienser-Orden XIII (1892), str. 81 n. Protože prý městiště starého kláštera leží jen slabé půl hodiny od osady Žďáru, tenkrát již existující, nemohl prý onen „rozsáhlý“ les, v němž byl klášter založen, býti hlubší než 3—3½ km. Ale tento soud vychází především z falešného předpokladu, že klášter byl založen přesně v středu darovaného lesa, dále zapomíná, že i Žďár, jak svědčí jeho jméno, byl založen na půdě původně zarostlé lesem, a konečně je v příkrém odporu s výslovnou zprávou listiny samé o účelu, ke kterému měl být onen les koupen: *ad fundandas villas*. Již tento plurál měl Mayerovi ukázati, že jeho výklad o lese 3—3½ km hlubokém je absurdní.

¹⁹ Jsou to na západ od poledníku trebičského vsi Čechočovice (?Ca-hovici), Stařeč, Kracovice, Řípov, Sokolí, zaniklé Dobrkovice (u Petrovic) a Lubany (u Čechtína) a nejdále do údolí Jihlavky posunutá Číčov a Chlum, na východ od Trebiče pak, směrem k Brodu (Vladislaví), Výčapy, Střítež, Kožichovice, Pozdátky, Okrašovice a Číměř na jih od Jihlavky (z údělu Lipoldova) a Křížanov (u Budíkovíc), Trnava, Nárameč, Valdíkova a Hostákov na sever od ní (z údělu Oldřichova).

mezi Německý Brod a Habry a v souvislosti s tím posunutím zemských hranic původních dále na sever a na západ. Německý Brod značí prý jižní vstup do pohraničního pásma a ležel tedy již na půdě moravské. Důvodem je Schwabovi „prastaré“ skladní právo německobrodské, starší nežli jihlavské. Běží o povinný sklad zboží, který byl r. 1269 přenesen z Brodu do Jihlavy, ale vrácen Brodu zase r. 1278²⁰. Co však má sklad zboží společného s zemskými hranicemi? Zdá se, že jej Schwab klade na roveň celnici na Habrech; ale o nějaké staré celnici v Německém Brodě nemáme nejmenší zprávy.

Stejně libovolný je Schwabův výklad, že dosud platné zemské hranice, běžící po řece Jihlavce, ustanovil teprv král Václav I.

²⁰ CDM IV. 27 n., čís. 22 = Regesta II. 255, čís. 656: *quod nos depositiones rerum venalium, que in Brod habite sunt, hactenus civitate, sub inflicione animaduersionis debite districcius prohibemus, ad emendacionem civitatis nostre Iglaviensis. Proinde duximus statuendum, ut depositiones venalium eorundem, videlicet in pannis, plumbo, halecibus et mercimonijs alijs quibuscunque in eadem Iglaviensi civitate de cetero generaliter obseruentur*; Regesta II. 497, čís. 1157 = Codex juris municipalis regni Bohemiae. Vyd. Jar. Čelakovský II. V Praze 1895, str. 92 n., čís. 31: Markrabě Ota Braniborský vrací Německému Brodu tento sklad (*de depositione ibidem omnium rerum uendibilium dictam civitatem transire contingencium*). — Schwabův výklad o postavení Německého Brodu není ostatně zcela jasný ani důsledný: Kdežto v A.-I. 22 jej pokládá za jižní vstup do pomezího hvozdu a tím jej klade na Moravu, zdá se, že na str. 12 jej klade zase do Čech.

²¹ O druhém důvodu, pro který Schwab překládá zemské hranice dále na západ, viz níže str. 64 pozn. 96. — Rozumím-li dobře zhuštěnému výkladu Schwabovu, soudí, že Želivsko patřilo do roku 1144 k Moravě, protože bylo toho roku vyměněno za moravský Podivín. Ale nebylo přece nutné, aby oba směněné statky ležely v téže zemi, byl-li dárcem panovník týž a běželo-li nad to o darování půdy lesní. Naopak faktum, že si pražský biskup činil nárok na Podivín, který nikdy nemohl patřit k Čechám, a že jej dočasně opravdu držel, samo vyvrací názor, že by statky jednotlivých biskupství musily ležet v téže zemi, kde má biskupství své sídlo. Tím padá i další Schwabův (A.-I. 22 a Die deutsche Besiedlung der Sudetenländer 76) důkaz o tom, že česko-moravské hranice běžely původně dále na západ nežli nyní, důkaz vyvozovaný z toho, že olomoucké biskupství drželo v XII. století statky na Libické stezce v kraji chrudimském. Z listiny Vladislavovy z let 1146—1148 (CDB I, čís. 158) vyplývá zcela

r. 1233 rozhodnutím sporu o les Borek mezi klášteřem želivským a syny moravského velmože Wolframa (Regesta I. 382, čís. 812)²¹. Z papežské listiny z roku 1226 (CDB II, čís. 281), která potvrzovala želivskému klášteři několik jeho darování starších, vyplývá totiž zcela určitě, že Jihlavka byla hranicí česko-moravskou již před rokem 1226. Jedním z těchto darování byl klášteři věnován Borek *cum silvis usque ad flumen Giglauae*. Téhož území se však týkala jiná, starší listina, která vypočítávala želivské vsi *cum silvis usque ad terminos Moraviae*. Jsou tu tedy výrazy *flumen Giglauae* a *terminos Moraviae* stejnoznačné. A výklad, že snad slova *flumen Giglauae* znamenají „vody tekoucí do Jihlavky“²², sám sebou svrchovaně strojený, je zcela vyloučen tím, že již listina z roku 1226

jasně, že běží o darování půdy na hranicích Čech a Moravy, ale počítané k Čechám: Jako hranice újezdu, darovaného biskupství olomouckému již od Soběslava II., se uvádějí *versus Moraviam aqua, que dicitur Ozzlawa, in Boemia Palaua*. Rozdíl v předložkách *versus*, t. j. směrem k (Moravě), a *in*, t. j. v (Čechách), je důkazem stejně jasným, jako mluví-li Vladislav v pokračování listiny o poddaných biskupství olomouckého v Čechách. Schwabovo mínění, že na severovýchodě, t. j. na Smrčné, sousedilo Želivsko s Moravou ještě podle předloh listin z let 1226 a 1233, zakládá se na nesprávném výkladě o směru cesty, *qua itur in Moraviam*. — Z našeho výkladu vyplývá, jak je odůvodněno tvrzení Schwabovo, Die deutsche Besiedlung der Sudetenländer 72, že názor, jako by moravská údělná knížectví byla od krajů českých oddělena lesním pásem 8 mil širokým, se zakládá „auf der quellenmäßig unbewiesenen Voraussetzung, daß die böhmisch-mährische Grenze schon damals ihrem heutigen Zuge gefolgt wäre.“ Pravda je pravý opak: Je to domněnka Schwabova, která nemá nejmenší opory v pramenech. Jediný doklad jeho mínění (tamtéž, str. 76), že okrajový hvozď český, dokonce i na hranicích česko-moravských, byl regál — krále německého (!), jsem odbyl již ve svých Dějínách 24⁷⁵.

²² Takové mínění by se mohlo opírat o doklad z roku 1256, v němž se za hranice česko-moravské označují *cacumina moncium, qui sunt uersus Bohemiam, a quibus aqua decurrit ad terram Moraviae*. Je to narovnání mezi biskupem olomouckým Brunonem a klášteřem litomyšlským o statky na pomezí česko-moravském (Regesta II. 44, čís. 112. Srov. i II. 86, čís. 223, 88, čís. 224, 98, čís. 261 a 157, čís. 409). Ale právě toto narovnání bylo modifikací stavu staršího, podle něhož sahalo klášterní území až k čáře řeky Svitavy. V listě, který se sám klade do roku 1167, sice podvrženém, ale psaném ještě v XII. století a čerpajícím z původních listin fundálních, praví král Vladislav II. o svém věnování klášteři litomyšlskému (CDB

vypočítává mezi želivskými osadami i vsi Ježenou, Vyskytnou a Jeníkov, které leží již za rozvodím, nejen v povodí Jihlavy, ale (Vyskytná) takřka na samé Jihlavce²³. Lze tedy říci, že zemské hranice od té doby, co se staly hranicí lineární, běžely po řece Jihlavce. V dobách starších byl za hranice pokládán celý široký pás pomezního lesa (*media silva*), ale to bylo v době, kdy tu nebylo pevných lidských sídel a kdy tedy tyto hranice pro dějiny *osídlení* neměly významu.

Posunutí hranic česko-moravských do vnitra Čech mělo za účel vyloučiti krajinu jihlavskou z oblasti zarostlé pohraničním lesem, aby tím zůstávala otevřena starému osídlení. Schwab, A.-I. 23 uvádí jako důkaz starobylosti tohoto osídlení i existenci předhistorických sídlišť na Jihlavsku, ale podrobností nikde neuvádí, prostě poněvadž dokladů praehistorických sídlišť na Jihlavsku není²⁴. Tím vítanější byl Mayerovi soupis praehistorických nálezů na Pelhřimovsku, který jsem podal v svých Dějinách 10 nn. Ovšem dospěl z mého materiálu k výsledku od mého naprosto odchylnému.

I. 414, čís. 399): *Dedi etiam silvam totam a loco, qui vocatur Preseka, cum pratis omnibus usque ad fluvium, qui dicitur Zuitaua. Ze toto území leželo v Čechách, vyplývá jednak ze shody s Kosmou I. 27, podle něhož se území Slavnikovo prostíralo usque ad rivulum Zuitaua, qui est in media silva, jednak z toho, že běží o darování panovníka českého a že statky klášterní, ležící na Moravě, se v listině výslovně označují jako moravské. Že pak výraz *rivulus a fluvius Zuitaua* neznámá snad prameny potoků tekoucích do Svitavy, nýbrž tok této řeky sám, o tom svědčí nejen stav dosud trvající pod Svitavami, ale i jiná úvaha: Kdyby se byly česko-moravské hranice po celé své délce táhly po rozvodí, byla by bývala Polička založena na půdě moravské. A přece víme, že její území vzal král Přemysl od českých statků klášterství litomyšlského (Regesta II. 260, čís. 670. Srov. CDB I. 414). Že narovnání z roku 1256 znamenalo veliké zkrácení statků klášterních, vyplývá i z druhé listiny Přemyslovy z roku 1269 (CDM IV. 25n., čís. 20), z níž lze vyčísti, že byla obava, aby nový opat litomyšlský nevznesl nároky na zboží, na které jeho předchůdce před 13 lety resignoval. Litomyšl si tedy osobovala všecko území až k toku řeky Svitavy, nejen k rozvodí. Kdyby k tomu nebyla měla právo, nebyl by jí učinil biskup Bruno ústupky, o kterých mluví list z roku 1256. Změna hranic souvisela tedy asi s Brunonovým založením města Svitav. Srov. Carl Lick, Zur Geschichte der Stadt Zwittau und ihrer Umgebung. Zwittau 1910, str. 460. Z. d. N e j e d l ý, Dějiny města Litomyše a okolí I. V Litomyšli 1903, str. 59 a 71 n. tu má*

Ve svém díle jsem ukázal, že několik nálezů neolithických nástrojů na Pelhřimovsku je velmi pochybného původu, domnělý hromadný nález bronzů u Horní Cerekve že byl (podle Schránila) složen teprv v nové době z několika nálezů různé doby a provenience, domnělý nález bronzových hřiven mezi Pelhřimovem a Pacovem že je nezvěstný a že byl prohlášen za pochybný od téhož Richlého, jehož autority se Mayer dovolává a který se o něm ve svém souborném díle o bronzové kultuře v Čechách již vůbec nezmiňuje; upozornil jsem, že nález duhovek u Leskovic, který jsem rovněž první publikoval, je docela izolovaný, beze všech nálezů průvodních,²⁵ a z toho všeho jsem učinil jedině možný závěr, že z těchto jednak nezaručených, jednak izolovaných nálezů nelze činit spolehlivé závěry o osídlení naší končiny v době praehistorické, dokud se nenajdou nálezy sídelní (sídliště a hroby), které jediné mohou podati důkaz o pevném a trvalém osídlení. Tím nepopírám, že se někdy najít *mohou*, stejně jako v Pootaví, které bylo dlouho pokládáno za půdu po stránce archeologické sterilní.²⁶ Ale *dosud*

ličení nedosti přesné a úplné, protože užil místo plného znění listu z 10. dubna 1269 jen nedostatečného a vlastní obsah listiny nevystihujícího registu Emlerova v Regestech II. 252, čís. 645.

²³ Ze vsí, které uvádí Honoriova listina na posledním místě (*Wizkidna, Bradlo, Jesena, Hodiegow et Genikow*), lze v těchto místech hledati ještě zaniklé Bradlo. T. zv. Tereziánský katastr z roku 1719 uvádí opravdu v katastru vsi Dvorců polohu *Am Brodles* (Fasse rustikálu, čís. 4, fol. 71). Snad i Hodějov, který nedovedu lokalizovati, patřil ke vsím založeným na půdě někdejšího Borku, již za rozvodím.

²⁴ Schwab, A.-I. 23: „Wie schon die frühbetretenen Wege und vorgeschichtlichen Siedlungen dartun, gehört das Iglauer Senkenland zu diesem altbesiedelten Gebiet“. Srov. však A. Altrichter, Zur Vorgeschichte des Igelandes. Auskunfts-kalender für die Iglauer Sprachinsel XL (1926), str. 93.

²⁵ Mayer 58⁶ praví, nevím z jakého pramene čerpaje, že zlatá ryžoviště u Leskovic jsou od naleziště duhovek asi 2 km vzdálena. Ve skutečnosti leží tato ryžoviště přímo pod nalezištěm.

²⁶ Je dokonce velmi nápadné, že se dosud nenašly v bližším okolí jihlavském nálezy na staré stezce, která provázela údolí Jihlavy, a překročivši ji u Staré Jihlavy, ubírala se dále k Brodu a Habrům. Neboť je nepochybné, že tato cesta byla mnohem starší nežli první zmínka o ní z roku 1101. Nálež sekeromlatu pod vrchem Babylonem mezi Loukou a Svato-

(str. 13, ř. 2) takových nálezů neznáme a bylo by tedy svrchované neopatrné odvažovat se dalekosáhlých závěrů z pouhé *možnosti*, že podobné nálezy v budoucnosti vyloučeny nejsou. Odvažuje-li se takových závěrů Mayer, nemám nic proti tomu. Svědčí to jen o menší míře kritičnosti a menší methodické přísnosti, nežli o jakou jsem usiloval já.

Jestliže Mayer proti mé kritice dosavadních nálezů, která sice může býti nazvána přísnou, ale jistě ne pohodlnou („Darum setzt sich D. --- doch etwas zu leicht über die aus diesen nicht mehr zufälligen Funden zulässigen Schlüsse hinweg“), odkazuje na to, že pražský praehistorik L. Franz „*vermutet*, daß die Gegend um Iglau schon vorgeschichtliche Siedlungen hatte“,²⁷ bude třeba počkat, až Franzovy *domněnky* budou opřeny nějakým *faktem*. První pokus, dokázati kvádská sídla na Jihlavsku vědeckými vykopávkami, podniknutý letos na lokalitě Schlössel mezi Jihlavou a Handlovým dvorem, pro které získali Schwab a Franz dokonce podporu Bavorské akademie(!), skončil se pro přívržence Bretholzovy these velikým zklamáním: Místo praehistorického sídliště byl zjištěn — středověký zděný dvorec...²⁸ A totéž, co o domněnkách Franzových, platí také o tvrzení ředitele K. Schirmeisena, který mluví v dobrém zdání Mayerovi zaslaném o „skoro nepřetržitě řadě nálezů od nejstarší doby neolithické až do nejmladší doby germánské na tratích Pelhřimov—Humpolec—Suchá a kolem Jihlavy“ (jen tyto směry přicházejí v úvahu pro řešení otázky o nejstarším osídlení Pelhřimovska a nejbližšího okolí Jihlavy). Snad se nemýlím, myslím-li, že jsou to právě ony nálezy, o kterých mluvím ve svých Dějinách. Běží-li však o nálezy, o kterých ví dosud

slaví, asi 8 km na jihovýchod od Jihlavy, publikoval Jan Fried, Nález sekeromlatu u Jihlavy. Památky archeologické XXXIV (1924 a 1925), str. 216.

²⁷ Leonhard Franz, Funde aus der Umgebung von Iglau. Sudeta. Zeitschrift für Vor- und Frühgeschichte V (1929), str. 55. O významu dosavadních nálezů (ačkoli i on pokládá svrchovaně podezřelý „hromadný nález“ hornocerekvický, neznaže patrně rozboru Schránílova, za plně průkazný) se Franz vyslovuje opatrně: „Es wird eine der Aufgaben örtlicher Forschung sein, festzustellen, ob diese Funde nur mit Begehungen des auch im Mittelalter wichtigen bei Iglau vorbeiführenden Überganges über den böhmisch-mährischen Höhenzug zusammenhängen oder Siedlungszeugen sind.“

Schirmeisen sám, a jsou-li tak zaručeny jako nález hornocerekvický a dokonce domnělý nález hřiven mezi Pelhřimovem a Pacovem, s nimiž Schirmeisen operuje jako s nálezy zcela průkaznými, nezmění se můj úsudek o významu dosavadních nálezů praehistorických na Pelhřimovsku ani o vlas.

Uvidíme ještě, jakých přímo *sacrificii intellectus* se musil Mayer dopustiti, aby dokázal starousedlost Němců na Pelhřimovsku. Je tedy zajímavé, že si přísnost mé kritiky praehistorických nálezů v tomto kraji nedovede vyložiti jinak nežli „zjevnou snahou, ukázati, že prvními obyvateli krajiny pelhřimovské byli Slované“. Jak málo jsem byl při své práci o nejstarších dějinách Pelhřimovska zaujat předsudky národními, je viděti už z toho, že jsem německým krajanům poctivě ukázal na sílu německého živlu na Pelhřimovsku v XIII. a XIV. století, o které sami neměli dosud ani tušení. Vím ovšem, že by bylo marné ujišťovat o tom, že nic mne není vzdálenějšího nežli národní předsudky ve vědě, někoho, kdo to patrně vůbec nedovede ani pochopit. Na štěstí mohu přesvědčit Mayera o tom, že jeho výklad mého stanoviska k praehistorickým nálezům na Pelhřimovsku je nesprávný, důkazem skoro matematickým.

Nevím, zdali Mayer ví o tom, že jsem ve svých pracích, týkajících se území nyní československého v dobách římských, opětovně vystoupil proti thesi o časném jeho osídlení Slovanů a že v nich dokazuji mnohem větší rozsah sídel markomanských a kvádských, než chtí připustiti i někteří naši, čeští badatelé²⁹. Protože pak nemohu souhlasit s thesí Bretholzovou o nepřetržitém sídlení Němců v našich zemích od doby římské až do středověku, ne z předsudku národního, nýbrž z těchže důvodů, pro které ji

²⁸ Jihlavské listy XXXIII (1930), čís. 35 (Záhada „Zámečku“ u Jihlavy). Poloha Schlössel byla asi jedna z 6 dosud neprobádaných stanic v okolí Jihlavy, o kterých mluví Schwab, Die deutsche Besiedlung der Sudetenländer 77 a v nichž tušil předhistorická sídliště.

²⁹ Jos. Dobiáš, Nález římských cihel u Mušova. Obzor praehistorický IV (1925), str. 34n. [srov. Ernst Schwarz, Die Frage der slawischen Landnahmezeit in Ostgermanien. Mitteilungen des österreichischen Instituts für Geschichtsforschung XLIII (1929), str. 206n.] a Ke stykům zadunajských Germánů s říší římskou. Pekařův sborník („Od pravěku k dnešku“) I. V Praze 1930, str. 16nn.

odmítají i střízliví historikové němečtí, nebyla by mi překážela ani národní předpojatost, abych neuznával časné osídlení Pelhřimovska třeba Germány. Právě naopak. Jako snad většina historiků jsem do té míry romantik, že i pro mne nabývá historická zpráva ceny stářím; a jako pelhřimovský rodák bych se byl mohl dokonce s radostí chopit každé příležitosti, která by mi dovolovala posunout dějiny mého kraje co možná do největší hloubky v minulosti. Jestliže však jsem neměl důvodu zavírat oči před svědectvím prae-historických nálezů z důvodů národních, jak mi imputuje Mayer, a odolal-li jsem přes to pokušení, prodloužit historii svého kraje až do dob předhistorických, což je přece ctizádostí každého lokálního historika, nemohl jsem pro to mít důvod jiný nežli vědecké svědomí, které mi bránilo užít za materiál historické konstrukce základů jednak nespolehlivých, jednak nedostačujících.

Mayer není spokojen ani s mým vyličením vnitřní kolonizace na Pelhřimovsku, zase proto, že odporuje jeho hypotese o prastarém německém osídlení této krajiny. Nepříznivou kritiku této kapitoly mých Dějin mu dovolilo ovšem jen hrubé zkreslení jejího postupu. Čtenář Mayerova výkladu musí mítí dojem, že jsem k zjištění relativní chronologie vnitřní (české) kolonizace na Pelhřimovsku užil staré teorie slovanských filologů, podle níž jsou z osadních jmen nejstarší jména „čelední“ s koncovkou -ice, mladší jména přisvojovací a nejmladší jména vzniklá z názvů pomístních. Můj postup byl však právě opačný: Protože podle nynějšího stavu vědy o stáří místních jmen jsou všechna kritéria jazyková stejně málo přesvědčivá, vyšel jsem z poměrů *zeměpisných* (pravím to výslovně na str. 41¹²) a došel jsem k výsledku, který se *pro Pelhřimovsko* — o jině kraje mi přece v díle o dějinách Pelhřimova nemohlo běžeti — možná náhodou (Mayer 56), možná nikoli, shoduje se starou

¹² Pokud běží o mé datování a výklad skupiny místních jmen s koncovkou -ice, zkreslil však Mayer můj výsledek k nepoznání. Na důkaz kladu vedle sebe to, co jsem o nich napsal sám a co z mých slov učinil Mayer:

Dějiny 41¹²:

Rozumí se však, že při osadách na Pelhřimovsku nemůže již býti řeči

Mayer 60:

D. --- ist aber überzeugt, daß die übrigen ice-Dörfer, namentlich

slavistickou teorií. Faktum, že osady s plurální koncovkou -ice se vyskytají na Pelhřimovsku hromadně právě v nejnižších a tedy pravděpodobně nejdříve osazených polohách, že jména pomístná jsou nejhojnější v polohách nejvyšších a jména přivlastňovací že jsou vtroušena v té i oné skupině, nemůže popírat ani Mayer. Maje však za to, že není možné z poměru mezi zeměpisnou polohou osad a formou jejich jmen souditi o jejich relativním stáří — uvidíme hned, z jakého důvodu —, shledává zvlášť příliš dalekosáhlým závěr, že jmény pomístními jsou na Pelhřimovsku označeny vsi nejmladší. Tato jména patří prý v různých zemích k nejstarším, takže je Arnold pokládal dokonce za nejstarší vůbec.

Rozumí se, že toto faktum nebylo neznámo ani mně. Ale pokládám za úkol regionálního historika poskytovat vyšší syntese spolehlivý materiál k *indukci* a nikoli dopouštět se chyb *dedukci* z všeobecných pouček, které nemusí mít platnost všeobecnou. Napsal jsem výslovně (55¹³): „Tím [že *většiny* názvů pomístních bylo za jména osadní užito poměrně pozdě,] není řečeno, že jako jména pomístná nemohly být všechny tyto názvy starší, třeba mnohem starší, nežli osady, které je pak přijaly.“ To platí zvlášť o názvech tekoucích vod, jejichž jména často přecházela na osady na nich vzniklé (srov. Dějiny 50n.). Uvidíme brzy (str. 41nn.), jak dalekosáhlý význam má tato věc pro rozhodnutí otázky o národnosti původních obyvatel na Jihlavsku.

Že se tedy jména pomístná vyskytají *na Pelhřimovsku* především a nejhojněji v krajinách nejodlehlejších a tedy pravděpodobně nejpozději osazených, je faktum, které se nedá oddisputovati, a Mayer, chtěj nechtěj, musí nakonec přiznati, že „der Gang der inneren Kolonisation, wie ihn D. schildert, mag im großen und ganzen bezüglichen der Zugrichtung zutreffend sein.“³⁰ Souhlasí i s mým

o tom, že by byly vznikaly ještě za die gruppenweise auftretenden, alte zřízení rodového, které u nás upadlo Sippensiedlungen sind.

jíž asi v VII. nebo v VIII. století. ---

Tvoření jmen patronymických je tedy u nás již analogické.

Pokládám-li *všecka* „čelední“ jména na -ice na Pelhřimovsku za tvořená analogicky, bylo ovšem zbytečné mluvit o tom, že koncovka -ice

výsledkem, že vnitřní kolonisace tu byla do doby kolem roku 1200 v podstatě ukončena, ale nesouhlasí zase s mým terminem a quo pro tuto kolonizaci.

Za jeden z hlavních zisků svých Dějin pro obecné dějiny české pokládám důkaz, že kraj pelhřimovský byl osídlen mnohem dříve, než se dosud obecně soudilo. Kdežto na př. W. Friedrich soudil, že tyto kraje byly až do konce století XII. neosídleny,³¹ a Herm. Jireček kladl hustější osazování v těchto místech až do století XIII., ba dokonce XIV.,³² provedl jsem důkaz, že do přelomu století XII. a XIII. bylo Pelhřimovsko vnitřní kolonizací úplně osídleno. Za hlavní období této vnitřní kolonisace pokládám 2. polovinu XII. století pro Jarlochovu zmínku o tom, že klášter želivský byl r. 1144 založen ještě v hustých lesích, za terminus post quem století X., pro místní jména, odvozená již od jmen křesťanských, a to právě pro vsi, ležící v nejsevernější a tedy nejdříve osazené části Pelhřimovska.

Tato chronologie vylučuje ovšem možnost, že by německý živel na Pelhřimovsku, jak jej známe v XIV. století, mohl býti v jakékoli souvislosti s germánským obyvatelstvem našich zemí v pozdním starověku. Jen proto se tedy Mayer snaží dokázat pro Pelhřimovsko osídlení ještě mnohem starší, nežli k jakému jsem došel sám. I on sice přiznává, že Pelhřimovsko nepatří k t. řeč. stepní oblasti české a že tedy bylo jistě osídleno později nežli ona, ale soudí, že osídlení tu lze stopovat aspoň do století VIII. O pozitivním důkaze, že by totiž jména Bedřichov a Pelhřimov, podle mého mínění patřící k nejmladším, mohla pocházet již ze století VIII., bude promluveno později. Nepohodlné zprávy o založení Želiva v hustém lese se Mayer zbavuje námitkou, že pochází z pramene „zcela legendárního“. Jediným důvodem pro tuto charakteristiku je mu, že Jarloch nazývá Strahov, vzdálený jen čtvrt hodiny od Hradčan a půl hodiny od Břevnova, *spelunca latronum* (FRB II. 467). Ale neví snad Mayer, že pověst peleší lotrovských měly Strahovské lomy a Židovské peci

může znamenat i jiný poměr k osobě, k jejímuž jménu přistupuje, nežli zakladatele rodu, což v mých výkladech Mayer postrádá.

³¹ Wilhelm Friedrich, Die historische Geographie Böhmens bis zum Beginne der deutschen Kolonisation. Abhandlungen der K. k. Geographischen Gesellschaft in Wien IX. 3. Wien 1912, str. 128. Jeho mínění

před samými branami pražskými ještě před několika lety? Aby se zbavil želivského svědectví, uchýlil se Mayer dokonce k domněnce, že snad již před rokem 1144 byli v Želivě usazení benediktini. Že před premonstráty *byli* v Želivě až do roku 1149 benediktini, je jisté, ale jaký důvod může mít Mayer, aby pochyboval o pravdě zprávy Jarlochovy, že *Siloensis ecclesie primus constructor erat* - - - *Reinardus*, a aby uznával nějaké štípení starší, nemám ani tušení. V pramenech o tom není ani nejmenší stopy.

Pro své mínění, že Pelhřimovsko bylo osazeno v době starší, nežli k jaké jsem dospěl já, uvádí Mayer i důkazy, ovšem nepřímé. Kdyby prý byla vnitřní kolonisace tohoto kraje provedena hlavně v 2. půli XII. století, byla by bývala provedena nepřírozeně rychle a byla by se musila za tuto krátkou dobu vystřídat v pojmenování osad trojí móda (zdá se tedy, že se Mayer neuzavírá tak docela ná-zoru, že mohlo běžeti o chronologické vrstvy jmen). Protože je na to doba nějakých 60 let příliš krátká, klade vznik osad s „čeledními“ jmény aspoň již do století X. Ani já jsem docela nevyločoval tuto dobu, ale pokládal jsem ji pro stáří osad na Pelhřimovsku nikoli za terminus ante quem, jako Mayer, nýbrž za terminus a quo, z důvodu, jehož vyvracením se Mayer také nenamáhal (Dějiny 57⁷⁹): „Kdyby bylo bývalo již v 1. polovici XII. století osídleno hustěji, nebylo by si lze vyložit, proč se ani jedna z našich osad nedostala darem jiné církevní instituci nebo osobě a proč biskupovi připadlo území úplně souvislé, neprostoupené žádnou enklavou cizí. To lze vyložití nejlépe tím, že dostal r. 1144 území ještě vůbec neosídlené nebo zaujaté sídlišti tak řídkými, že unikla pozornosti knížecích úředníků.“

Ani rychlost, s kterou musila být provedena vnitřní kolonisace Pelhřimovska, není tak nepřirozená, jak se Mayerovi zdá. Neboť je to známá zkušenost, že jakmile se jednou objeví nová půda, vhodná k osídlení, stane se vždy a všude ihned cílem hnutí velmi živého.

opakuje ještě W. Wostry, Das Kolonisationsproblem 119. Také A. Sedláček v Ottově slovníku naučném VI. 253 praví, že do XIII. století tu byla lidská sídla velmi řídká.

³² Herm. Jireček, Vzdělání a osazení pomezího hvozdu českého. Pojednání Král. čes. spol. nauk. Řada VI, díl 12. V Praze 1884, str. 33.

Přes tuto živost, t. j. rychlost osídlení nebylo k němu potřebí příliš velikého množství lidu. Běželo totiž vesměs o osady zcela malé, ba možná někdy o pouhé samoty.

Mayer *musil* ovšem posunouti počátky osídlení Pelhřimovska do doby starší, nežli jsem to učinil já, chtěl-li dokázati to, co je hlavním účelem jeho článku, totiž autochthonitu tamějších Němců. Protože písemnými dokumenty jsou tu zjištěni teprv na samém konci XIII. a ve XIV. století a zpětnými závěry z nich nelze jejich pobyt v tomto kraji prodloužit zpět za století XIII., učinil svým východiskem jména osadní, pro která jsem mu poskytl materiál svými Dějinami. Nedokazuje pak nic méně, než že nejen osady s německými jmény, ale i jen s jmény tvořenými z osobních jmen původu německého, t. j. Bedřichov, Huntov a Pelhřimov, patří k nejstarším osadám v tomto kraji a že je lze promítnout již do století VIII. To je tedy důvod, proč osady s jmény přivlastňovacími s koncovkou -ov *nesměly* patřit na Pelhřimovsku k mladší vrstvě vnitřní kolonizace: Protože podle Mayerovy hypotézy *musily* tři uvedené osady patřit do *nejstarší* osídlovací vrstvy, nemohla touto nejstarší vrstvou býti jména na -ice.

³³ V jádře vyslovil Mayer toto přesvědčení o poměru českého a německého tvaru jména Pelhřimov a vznik německé osady Pilgrimes kladl aspoň již do století VIII.—X. v pojednání Die deutsche Besiedlung der Sudetenländer im Lichte der Sprachforschung. Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens XXX (1928) str. 113.

³⁴ Mayer sám v pojednání citovaném v předešlé poznámce, str. 128 praví, že od VI. do XV. století „eine sehr große Anzahl von deutschen Personennamen von den Tschechen übernommen wurde.“ Celou řadu jmen takto převzatých uvádí sám na str. 129 nn. Také Ernst Schwarz, Zur Geschichte der deutsch-tschechischen Ortsnamenbeziehungen. Zeitschrift für Ortsnamenforschung V (1929), str. 38 n. soudí, že české jméno Pelhřimova je tvořeno nezávisle na jeho jménu německém, od téhož osobního jména, již dávno přejatého do českého slovního pokladu.

³⁵ Jako „restituoval“ poctivě české (podle něho 64 ovšem „slavizované“) jméno Bedřichov v „původní“ Friedreichs (které, n. b., nemá v této prosté formě u nás vůbec obdoby!), tak vidí Mayer českou úpravu takovýchto genitivních jmen i v řadě jiných jmen, tvořených českou koncovkou od osobních jmen původu německého. „Methodou“, která mu dovoluje pokládati za osady původně německé vsi Vyklantice, Alberovice, Bernartice, Pertoltice, Žibřidovice (!), Rapotice, Vilémovice (str. 66 pozn. 17)

Methoda, kterou Mayer dospěl k svému výsledku, je prostě úžasná: Poněvadž z filologických důvodů (jako neodborník v germanistice je chci pokládat za platné) *osobní jména* Fridurich, Guntho (Hunt) a Pilgrím mohla českého tvaru Bedřich, Hunt a Pelhřim nabýti jen v době VIII.—X. století, nejpozději před rokem 1000, — stály v této době již německé *osady* Friedreichs(!), Hunden(!) a Pilgreims... Tato argumentace je tak neuvěřitelná, že cituji doslovně (str. 65): „Beide *Namen* [t. j. Fridurich a Pilgrím] sind also zwischen dem 8. und 10. Jh., spätestens vor der Wende zum 11. Jh. den Tschechen bekannt geworden. Damals bestanden diese *Ortschaften*, --- damals müssen freilich auch tschechische Siedler sich nicht weit davon vorgefunden, die Namen übernommen und ihnen eine tschechische Endung angehängt haben“³³.

Mayer ví sice o možnosti, že jména Bedřichov, Huntov i Pelhřimov mohla být samostatně tvořena již z hotových a dávno a dávno přejatých jmen Bedřich, Hunt a Pelhřim (str. 61 a 64), ale tuto možnost, která se nám za daného stavu věci zdá samozřejmou³⁴, vypouští potom z úvahy úplně³⁵. Stačí uvést, k jakým koncům by mohla jeho „methoda“ vést. Dejme tomu, že by byl kníže Bedřich

a dokonce Litohošť (prý z „původního“ Leutgasts. Str. 65 n. a 75), doloženou teprv r. 1558, rozmnoží ovšem počet „starogermánských hnízd“ u nás velmi utěšeně. Stejně nesprávné je, datovat dobu vzniku německých osad na Jindřichohradecku dobou převzetí základních jmen osobních do češtiny, jak to činí Mayer, Die deutsche Besiedlung der Sudetenländer im Lichte der Sprachforschung, str. 101. Právě na Jindřichohradecku je vidět, že na řešení otázky německého osídlení nestačí jen filologie *sama*. Tato krajina je typické území vesnic, jejichž jména mají základem německé *Schlag*. I dvě ze 3 vsí, které pokládá Mayer za osady původu markomanského, mají jména tak tvořená: Riegersschlag (z Ruedegérsslag) — Lodhěřov a Köpferschlag (z Göpferschlag) — Hospříz. To jsou tvary historicky doložené. Jestliže pro ně Mayer restituuje starší prý tvar Ruedegeres a Goepfrids, je to se stanoviska historikova stejně nepřipustné, jako restituuje-li pro *jediné doložený* tvar Bedřichov v rynárecké farnosti domněle starší, ale *nikdy nedoložený* tvar Friedreichs. Mayer měl ovšem svůj důvod, aby předpokládal pro hradecké osady formy bez základu -*schlag*. Neboť tento výraz sám stačí k důkazu, že běží o založení — *kolonizační*. Nelze však jednotlivá jména osad vytrhovat z historické souvislosti, nýbrž jest třeba řešit otázku vzniku osídlení pro celý kraj těchto -*schlagů pojednou*. A tu nejsme, jak se zdá, pro datování těchto vsí zbaveni všech pomůcek.

Schwarzenberg daroval svým českým zřízencům část půdy pro zřízení kolonie a že by ji byli kolonisti z vděčnosti nazvali podle jména dárcova Bedřichovem. Podle „methody“ Mayerovy by se musilo soudit, že tato osada vznikla — v VIII. století, poněvadž tenkrát nabylo německé jméno Fridurich v českých ústech znění Bedřich. Albertov, čtvrt české Prahy, nazvaná tak r. 1905, by musila vzniknout již někdy v X. století a každý si dovede vypočítat, do které doby bude třeba klást podle Mayera vznik Josefova, Leopoldova, Rudolfova, Terezína a tolika jiných osad, pojmenovaných podle jmen přejatých do češtiny před bůhví kolika stoletími.

A na základě praemiss dosažených tak neuvěřitelným postupem, odvažuje se Mayer závěru, který důstojně korunuje jeho dílo: Mluví-li Kosmas k roku 981 o jižní hranici panství Slavníkova proti východním Němcům (*Similiter plagam ad australem contra Teutonicos orientales has urbes habuit terminales: Chinov --- usque ad mediam silvam*), jsou mínění těmito Němci — němečtí praobyvatelé krajiny pelhřimovské: „Am Ende des 10. Jhs. reichte also die tschechische Siedlung nicht über Chejnow ---, bald darauf stieß

Sotva lze nazvat náhodou, objevují-li se v listě Jindřicha z Hradce z 1. prosince 1255 jako svědkové Blažej, Hostěj, Mutina a Ratmir (Regesta IV. 719, čís. 1793). Stejná jména jsou základem osadních jmen Blauenschlag, Hosterschlagles, Muttaschlag a Rammerschlag (podobnou souvislost lze viděti mezi jménem svědka Děpolda a jménem vsi Děbolína, Diebling). Do stejné doby, kolem roku 1250, lze tedy se značnou pravděpodobností klásti i založení ostatních -schlagů i jiných německých vsí na Hradecku. — Zcela totéž, co o Hradecku, platí o jiném pokuse Mayerově, Ein altes Germanennest im Herzen Mährens. Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens XXX (1928), str. 13nn., promítnouti německý živel u Blanska, doložený pro rok 1349 existenci vesnic Hertwigslog, Zybothslog, Gothfridslog, Merhlínslog, Vltraichslog, Wylhlemslog a Preterslog, již do VIII. století. I tu ztotožňuje Mayer dobu, kdy *nejdříve mohly* vzniknout české formy *osobních* jmen, odvozené od německých, bez nejmenších rozpaků s dobou vzniku *osad*, nazvaných jmény od nich tvořenými, a nepohodlného (pro historika ovšem rozhodujícího) základu *-schlag* se zbavuje — prostým předpokladem, že starší jméno bylo tvořeno jinak, ale bylo, „dem Zuge der Zeit entsprechend, mit dem Grundwort Schlag verbunden“ (str. 21) a že tento základ Schlag „offenbar ältere Bildungen verdrängte“ (str. 24) ... S protivníkem, jenž pokládá za dovolené, „adaptovati“ k svému účelu fakta tímto způsobem a který ne-

sie aber gegen das Pilgramer Ländchen, *contra Teutonicos orientales*, vor.“

Každý, kdo čte Kosmu nepředpojatě, musí jeho místu rozuměti tak, že Chýnov, Dúdleby a Netolice byly Slavníkovy pomezní hrady směrem na jih proti Němcům ve Východní marce, tedy proti Rakousům. Tak je také vykládali dosud všichni, nevyjímaje původně ani Bretholze³⁶. Podle Mayera je to však — „das Pilgramer Ländchen“. Nevím, zdali uvážil také důsledky tohoto ztotožnění: Protože kraj od Chýnova na jih a na východ patřil Slavníkovu až k *pomeznímu hvozdu*, znamenalo by to, že Pelhřimovsko leželo — za hranicemi jeho říše a tedy za hranicemi pozdějších Čech. Ale kam je potom umístit? Západní Morava, na jejíž původně německé osídlení vykládal stejně nesprávně jiné místo Kosmovo II. 18: *Occidentalem* [t. j. *plagam Moravie*] *vero, que est versus Teutonicos, dat Conrado*, opírající se o stejnou zeměpisnou představu, již Bretholz³⁷, je vyloučena, neboť snad ani Mayer se neodvážil posunovat původní hranice česko-moravské v těchto místech na západ až někde na Trnavu³⁸. Ostatně z Kosmova místa vyplývá

chápe vůbec nepřipustnost takovýchto „method“, je ovšem jakákoli diskuse nemožná. Tím méně lze pochopiti, že s výsledkem Mayerovým projevuje souhlas — A. Dopsch, Verfassungs- und Wirtschaftsgeschichte 255. Jeho výklad, že příponou -schlag mohla být tvořena místní jména v kterékoli době kolonizační, nejen ve XIII. století, není sice docela bez podstaty, ale v našem případě je vyloučen, poněvadž běží o půdu ležící v území někdejšího pomezního hvozdu.

³⁶ B. Bretholz, Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden, str. 112.

³⁷ B. Bretholz, Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden 149. K tomu Jos. Šusta, Nový Antipalacký. Český časop. hist. XIX (1913), str. 430. V odpovědi Šustovi se Bretholz, Meine „Geschichte Böhmens und Mährens“ und ihre Kritiker. Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens XVIII (1914), str. 85—101 o této námitce vůbec nezmiňuje. Srov. též E. Schwab, Deutsche Besiedlung der Sudetenländer 72n. a proti tomu mé Dějiny 14n.³⁶

³⁸ A snad ještě dále na západ. Upozorňuji aspoň Mayera na Německou Lhotu, Vintířov, Šimpach a Eš na Pacovsku, možná i Pacov sám, jejichž jména by podle své metody mohl vykládat jako stopy autochtonity německého živilu i v těchto místech. S Hartvíkovem, Bedřichovem a Jetřichovcem by se mu pak *Teutonicici orientales* přiblížili až k samému Chýnovu.

implicite, že i jihozápadní Morava byla česká. Zbývá tedy — bud Východní marka anebo zcela výjimečné postavení, ne-li dokonce úplná státní samostatnost Pelhřimovska na hranicích Čech, Moravy a Rakouska...

Mohlo by se zdáti, že oběma těmito zbývajícimi možnostmi je proveden důkaz ad absurdum, ale chyba lávky: Obě tyto absurdnosti našly své zastánce.

Na Východní Marku opravdu pomýšlí Bretholz, vykládá, že hranice mezi říší Slavnickovou a Východní Markou vytvářely hrady Chýnov, Důdleby a Netolice a že tedy široký pruh v jižních a jiho-východních Čechách byl nejméně až do konce X. století a snad ještě déle „ausgesprochen deutsches Land“³⁹. Při tomto výkladu přehlédl však Bretholz úplně, že podle Kosmy nebyly hranicí Slavnickovy říše řečené *hrady*, nýbrž pomezí, ovšem neosídlený hvozď: *Similiter plagam ad australem contra Teutonicos orientales has urbes habuit terminales: Chinov, Dudlebi, Netholici usque ad mediam silvam*. A o něm snad ani Bretholz nepochybuje, že již v X. století provázal přirozený předěl vod labských a dunajských. Kláštěj jej hloub do českého vnitrozemí, kultuře přístupnějšího, a naopak pokládá za území osídlené (Němci) nejvyšší a tedy nejtíže přístupné polohy na rozvodí, odporovalo by všem zkušenostem o postupu osídlení u nás.

Druhou možnost, že by si Pelhřimovsko bylo bývalo zachovalo politicky zcela výjimečné postavení na česko-moravsko-rakouském rozmezí, připouští patrně Mayer 67²¹, praví-li, že Chýnov sotva přichází v úvahu jako hraniční hrad *proti Rakousku*, protože je od nynějších hranic vzdálen 45 km, a výslovně ji uznává Schwab⁴⁰, mluvě o území jihlavských Němců jako o zemi nejen se zvláštním

³⁹ B. Bretholz, Kolonisations-Polemik. Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens XXV (1923), str. 12 a 38. Bretholzův výklad přijal bez kritiky i A. Dopsch, Verfassungs- und Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters 244.

⁴⁰ E. Schwab, Deutsche Besiedlung der Sudetenländer 76: „Erweisen sich aber unsere Zweifel gegen ihn [t. j. den Urwald] als richtig, kann dann nicht jede der angeführten Beobachtungen zwanglos aus der Bretholzschon These von dem Gebiete anderssprachiger und sonderrechtlicher Bevölkerung erklärt werden?“

jazykem, ale i právním postavením. Toto zvláštní postavení se podle něho projevovalo dokonce i samostatným vojskem, které mělo obsazeny vnitřní hranice „německého“ území proti Čechům a Moravě a po kterém prý se zachovaly stopy ve jméně četných Stříteží... Schwab se patrně dal svést starým a dávno opuštěným, ale stále ještě (pro Jihlavsko na př. od A. Altrichtra) opakovaným výkladem tohoto místního jména od kmene sterg-, strěg-, stráž a podobností středohornoněmeckého výrazu *stritaers* = Streiter, který má dosti příbuzný význam, k fantasmii, kterou není snadno vyvrátit. Především neznámá slovo Střítež stráž, nýbrž bažinaté místo (viz výklad v mých Dějinách 17n.⁵⁰). Za druhé, i kdyby bylo bývalo jméno Stritaere převzato do češtiny z němčiny, musila by se osada takových „bojovníků“ podle zákonů hláskoslovných a pravidel o tvoření jmen místních jmenovati Střítieři, později Střítary (podobně jako skutečně existující Štítary podle výrobců štítů), a nikoli Střítež. A konečně doporučuji Schwabovi, aby si všechny naše Stříteže zakreslil do mapy. Sotva v nich potom bude hledati stanice germánských stráží, hlídajících praněmecké území proti přistěhovalým Slovanům.

„Aber D. läßt sich vom Bestande deutscher Siedlungen nicht so leicht überzeugen“, pokračuje Mayer 67. Důvodem pro tento soud, který měl být výtkou, ale který s díky přijímám jako nedobrovolné uznání svého kritického postupu na rozdíl od Mayera, který se o původní německosti osad na Pelhřimovsku dá přesvědčiti až příliš snadno, je mu mé mínění, že Pelhřimov prve, nežli se stal městem, byl vesnickou osadou českou, s jménem již česky tvořeným od německého osobního jména Pilgrím — Pelhřimov.⁴¹ Můj důvod je ten, že všechny čtyři nejstarší listiny, týkající se Pelhřimova, ve

⁴¹ Mayer 64¹⁴ mi nerozuměl nebo nechtěl rozuměti, vytýká-li mi, že odvozují jméno Pelhřimov z latinského Peregrinus, Pelegrinus, „ohne die Möglichkeit einer Ableitung aus dem Deutschen auch nur zu erwähnen“. O odvozování z latiny tu nemůže být řeči, poněvadž, jak si všiml Mayer sám, odvozují na str. 56 a 95⁹² i české jméno Pelhřimova z německého osobního jména Pilgrim. Na místě, kde vykládám o etymologii místních jmen na -ov, je uvedena forma latinská jen proto, že pro formu německou nemáme v našich nejstarších listinách vůbec dokladu.

kterých se jeho jméno uvádí celkem 7krát, označují jej *vždycky, bez výjimky*, formou českou na -ov.⁴² Namítá-li Mayer, že tyto názvy se začínají objevovat teprv s rokem 1289, kdy bylo město zničeno požárem, tedy právě v době, do které sám kladu německé osídlení Pelhřimova, odpovídám, že není mou vinou, jestliže se starší prameny nezachovaly (do roku 1903, kdy byl vydán Formulář biskupa Tobiáše, neměli jsme ani těchto). A myslí-li Mayer svou námitkou, že je paradoxní, objevuje-li se česká forma jeho jména právě v době, kdy v něm podle mého vlastního výkladu nabyl převahy živel německý, a že z toho vyplývá malá průkaznost mého závěru, odpovídám: Z 7 dokladů čtyř listin se dva doklady z listu, kterým biskup Tobiáš oznamuje králi vypálení Pelhřimova a odvezení tamější kořisti do Budějovic, týkají ještě původního města, kterému přičítám zčásti český charakter. Teprv ostatní se týkají již města nově založeného po této katastrofě a opevněného na základě královského povolení někdy z let 1293—95.⁴³ Českou formu jména pro město Pelhřimov v nich vykládám jako přežitek z dob, kdy byla ještě ve shodě se skutečnou národností jeho obyvatelstva.

Mayer má pro tento zjev zase jiný výklad. Jsa přesvědčen, že

⁴² Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně, čís. 231, 232 a 235 a rkp. Kapitul. arch. čís. XXV, fol. 9^v (Dějiny 457).

⁴³ Jak mi může Mayer za těchto okolností vytýkat, že zavádím do vývoje libovolnou caesuru („daß somit der von D. angeführte Trennungstrich ganz willkürlich ist“), pochop, kdo dovedeš. Mayer ovšem i jinde (str. 70) mluví o novém vysazení města, pro které máme přece řadu hodnověrných dokumentů, jako o „sogenannte Stadtgründung“.

^{43a} Rozumí se, že pro toto své tvrzení nemá Mayer vůbec důkazu. Vyvrátití je lze velmi snadno, neboť právě pro Tobiášovu kancelář máme listinný materiál výjimečně dobře zachován: Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně. Vyd. Jan B. Novák [Hist. archiv Čes. akademie, čís. 22]. V Praze 1903 a Ed. Šebesta, Nově nalezený zlomek Formuláře biskupa Tobiáše z Bechyně [Tamtéž, čís. 26]. V Praze 1905. V 287 číslech této sbírky nenalezneme ani jediný příklad slavisování německých jmen, ani těch, kde by to bylo bývalo velmi nasnadě: Hluboká se tu nazývá *Vroberk* (čís. 200), Hradec *Gredc* a *Grecz* (čís. 159 a 193), Ústí *Wsk* (čís. 128 a 167), Zvíkov *Clinberch* a *Clinberk* (čís. 96, 97 a 233). Nemyslím aspoň, že by Mayer pokládal za slavisování, píše-li se v Tobiášově kanceláři jméno Budějovic *Budiuogouich* (čís. 192), *Budiuogeucz* a *Budiuogouicz* (čís. 235).

již nejstarší jméno města bylo německé, Pilgrims, vykládá českou jeho formu ve všech čtyřech nejstarších listinách tím, že vyšly z kanceláře pražského biskupství, kde prý i jinak bývala německá jména počesťována. Z toho důvodu upírá všem 7 nejstarším dokladům pro jméno Pelhřimova jakoukoli průkaznost pro posouzení skutečné národnosti jeho obyvatel.

Vyslovil jsem sám (str. 277) pochybnosti o spolehlivosti znění místních jmen pro posuzování národnosti obyvatelstva, ale mohu stále ještě opakovati, co jsem napsal v své knize: že se nezdá pouhou náhodou, má-li jméno Pelhřimova ve *všech* 7 dokladech *všech* 4 listů formu českou. Tento zjev je tím nápadnější, že jedna z těch listin je vystavena v kanceláři královské a druhá je dokonce vydána jménem rychtáře a konšel a tedy městské rady pelhřimovské, která, soudě podle jmen, byla z veliké většiny německá. Mayer by mohl ovšem namítnouti, že i ona byla sepsána v kanceláři biskupské a první list, vyšlý z kanceláře královské, že prostě převzal formu jména, kterou našel v žádosti biskupově. Ale pak by musil vyložit, proč v době Tobiáše, straníka habsburského, biskupská kancelář slavisovala,^{43a} proč se jméno Pelhřimova v německé formě

Neboť o tom, že stará česká osada, v jejímž přímém sousedství vzniklo r. 1265 nové, německé město, které od ní převzalo své jméno — tedy případ podle mého mínění úplně analogický případu pelhřimovskému —, měla své jméno tvořeno od osobního jména Budivoj, nemůže být nejmenší pochyby. Srov. nejstarší vůbec doklad z roku 1251, *Budoywiz* (CDM III. 143, čís. 168 = Regesta I. 593, čís. 1279), 1268 *Budiwogevich* (Regesta II. 236, čís. 608) a k tomu M. Pangerl, Zur Gründungsgeschichte der Stadt Budweis. Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen XVIII (1880), str. 192 nn., J. M. Klimesch, Die Ortsnamen im südlichen und südwestlichen Böhmen. Tamtéž XLVIII (1910), str. 153 a A. d. Zycha, Über den Ursprung der Städte in Böhmen 63 a 64 s pozn. 2. Pro Bretholzovu teorii je ovšem toto české jméno německého města stejným kamenem úrazu jako faktum, že zřetelně českého původu jsou až na nečetné výjimky, jako Beroun, Kolín nebo Nymburk, všechna jména nejstarších a nejvýznamnějších našich měst. Vysvětlit, jak je to možné, že starousedlá a nad to dokonce privilegovaná vrstva obyvatelstva v našich zemích, vynikající kulturou tak vysoko nad obyvatelstvo české, nenašla pro svá sídla, prastaré to ostrůvky svobody a střediska vzdělanosti v moři otroctví a barbarství, vůbec svých, německých jmen a musila si je vypůj-

vyskytuje po prvé právě za biskupa Jana IV. z Dražic, který je přece znám svou národně českou uvědomělostí,⁴⁴ a proč se od té doby až do roku 1375 v listech, vyšlých zase ze „slavisující“ kanceláře arcibiskupské, v několika desítkách dokladů objevuje *bez jediné výjimky* německy. Nemohu pro to ani dnes najít výklad pravděpodobnější, nežli ten, že až do ohnivé katastrofy r. 1289 si město zachovalo české jméno starší vesnické osady, z níž vzniklo (jako všecka ostatní města biskupská), a že novým osazením, dokumentárně doloženým, nabyli německý živel v něm, o jehož existenci již před tím jsem nepochyboval, rozhodně převahy.⁴⁵

Proti mému mínění, že starší Pelhřimov byl po stránce národnostní město smíšené, ale s převahou českou, poukazuje Mayer na to, že 6 reprezentantů města, rychtář a konšelé, jejichž jména známe z konce XIII. století, má jména ne-li vesměs, tedy převážnou většinou německá⁴⁶. Tu zase zapomněl na důležitou, pro Pelhřimov jistě epochální caesuru jeho dějin, nové založení města po ohnivé katastrofě r. 1289. Není totiž nikde řečeno, že *všichni* nám známí konšelé a rychtář, kteří uzavírali s biskupem smlouvu o novém vysazení města, byli již konšely města spáleného. Rychtář a kon-

šel od inferiorní vrstvy slovanské, k tomu se stoupenci Bretholzovi, pokud vím, dosud neodhodlali. Či si tohoto tak nápadného zjevu vůbec nevšimli?

⁴⁴ Kronika Františka Pražského jej nazývá *gentis Boemice fidelis zelator ac indefessus propagator* (FRB IV. 436). Srov. jeho zakládací listinu pro augustiniánský klášter v Roudnici z roku 1333 (Regesta III. 782, čís. 2008): *Nequaquam tamen ad prefatum collegium dicti cenobii alterius nationis aliquem recipi admittimus, nisi sit Bohemus de utroque parente idiomatis bohemice ortum trahens. - - - Nam magistra rerum experientia nos docuit, quod eidem bohemice genti alie nationes opido sunt infeste*. Doslovně stejnou klausuli má i další list Janův pro týž klášter z roku 1334 (Regesta IV. 33n., čís. 101). Codex epistolaris Johannis regis Bohemiae. Herausgeg. von Theod. Jacobi. Berlin 1841, str. 52, čís. 116: *In ecclesia rudnicensi canonicorum regularium, in qua episcopus fundator non vult aliquem Theotunicorum recipi*. Tato klausule byla na žádost roudnického konventu a na přímluvu Karla IV. zrušena r. 1349. Monumenta Vaticana I. 589, čís. 1052 a I. 590n., čís. 1055. Srov. Václav Chaloupecký, Jan z Dražic, poslední biskup pražský. Časopis Společnosti přátel starož. čes. v Praze XVI (1908), str. 60n. [samost. otisk str. 10n.].

⁴⁵ Jakým zkreslováním, nechci-li říci zase přímo falšováním, mých výkladů si Mayer umožňuje svou polemiku, pro to poskytuje i tu doklad

šelé, jejichž jména známe, bohužel jen neúplně, nebyli nic jiného nežli lokátoři nového založení. A je známo, že lokátoři *nemusili* býti při obnoveném vysazení bráni z obyvatel starší osady.

Z německých jmen lokátorů *nového* města nelze tedy činiti závěr, že *starší* město bylo německé. Němečtí badatelé si budou musít odvyknout soudit, že měšťtany u nás ve XIII. století byli nebo se stávali jen a jen Němci. Řada menších měst, která nevznikla na zeleném drnu, nýbrž udělením městských práv starší obci slovanské, byla jistě od počátku česká, třeba vrstvou vládnoucí (především lokátorem) mohli býti i tam Němci⁴⁷. Tak vzniklo na Pelhřimovsku město Řečice a za takové město pokládám i starší Pelhřimov. A mám pro to i pozitivní důvody (Dějiny 112 n.), o kterých se Mayer zapomněl svým čtenářům zmínit. Je to jednak půdorys města, který svědčí naprosto neklamně o existenci *dvou* osad vedle sebe, z nichž mladší, založená na zcela pravidelném plánu, podle slohu svého kostela nemůže býti starší konce XIII. století a pro své opevnění mladší roku 1317/8 a může tedy s největší pravděpodobností být pokládána za nové založení Tobiášovo. A namítne-li Mayer, že tedy již starší, ulicovitá osada Svatovítská byla německá,

přímo drastický. Ačkoli opětovně a důsledně vykládám, že město na konci XIII. století nově založené bylo již německé — na str. 112 pravím na př. doslovně: „Obyvatelstvo města nově založeného bylo totiž ne-li zcela, tedy aspoň z největší části německé“ a na str. 277: „Katastrofa, která stihla město r. 1289, a nové jeho osídlení, k němuž byli povoláni osadníci, patrně cizí, přesunula poměr národnostní ještě více ve prospěch Němců, kteří tu nabyli rozhodné převahy“ —, opovazuje se Mayer 69 napsati: „Spricht ferner nicht auch gegen seine Aufstellungen die Tatsache, daß Pilgram schon am Ende des 13. Jhs., also um ein Jahrhundert früher, als D. es haben will, als deutsche Stadt erscheint?“

⁴⁶ Počítal jsem na str. 277 čtyři německá (*Conradus, Henricus, Friedericus, Hermannus*), jedno indifferentní (*Petrus*) a jedno české (*Cristanus*). Mayer 70 ukazuje, že se toto poslední jméno v tvaru C(h)ristan vyskytá často v cizích listinách pro osoby národnosti německé. Protože jsem zatím našel doklady tohoto jména i pro Němce jihlavské, opravuji, že v neúplném seznamu reprezentantů obce pelhřimovské proti 4 jménům patrně německým stojí 2 indifferentní, žádné nepochybně české.

⁴⁷ Srov. A. d. Zycha, Über den Ursprung der Städte 113nn. a Oswald Redlich, Zur Geschichte der Deutschen in Böhmen und Mähren. Österreichische Rundschau XXXV (1913), str. 35.

upozorňuji na název České ulice, který lze s největší pravděpodobností vztahovat na tuto ulicovitou osadu a který, třeba dosvědčen teprv r. 1452, nemůže být vykládán jinak nežli jako přežitek pro označení oné části města, která byla osazena obyvatelstvem českým v dobách, kdy většina jeho obyvatelstva byla německá. Výklad, že je to osada slovanského lidu, který se přistěhoval do Pelhřimova po Němcích, je Mayerovi zavřen, neboť pak by musil hledat městiště původní osady německé v místech nynějšího hrazeného města, které však svým zcela pravidelným půdorysem svědčí, že vzniklo na půdě panenské až v XIII. století.

Otázka o původu Pelhřimova je nesmírně komplikována nejen touto dvojitostí (béřeme-li v úvahu ještě polohu Na hradišti, dokonce trojitostí) této osady v údolí Bělé, ale ještě existencí Starého Pelhřimova asi půl hodiny na západ od nynějšího města. Pokusil jsem se jejich poměr vyložití podle analogických případů, s nimiž je lokální pověst pelhřimovská v podivuhodné shodě, tak, že původně bylo městské právo propůjčeno osadě na návrší, ale poněvadž tam nebylo pro vývoj města vhodných podmínek, že bylo přeneseno na svatovítskou osadu v údolí Bělé. Byl jsem si dobře vědom, že tento výklad je pouhá hypotéza. Je tedy zcela přirozené, že Mayera neuspokojila. Proti mému výkladu upozorňuje zvláště na to, že Starý Pelhřimov byl ve XIV. století osada ryze německá. Běží však o to, *jak staré* je její němectví. Mayer uvádí ve prospěch jeho velkého stáří, že se udrželo i v době, kdy jiné německy pojmenované vesnice na Pelhřimovsku byly již úplně české. Já bych tento rozdíl vykládal způsobem právě opačným, nežli to činí Mayer, t. j. poměrným *mládím* německého osídlení této vsi, takže se počestovaci

⁴⁸ Mayer 78 uvádí jako nepřímý důkaz proti mému názoru o stáří německého živlu na Pelhřimovsku, že není pravděpodobné, že by při své síle býval mohl býti za pouhých sto let svého trvání, za pouhé tři generace, již před válkami husitskými tak oslaben, jak se jeví v pramenech z poslední čtvrti XIV. století. Tak rychlé vymření řeči by prý bylo zcela bez příkladu. Mayerových sto let patří však k četným drobným retuším, kterými si mé výsledky „upravil“ pro svou polemiku. V Dějinách 78 pravím doslovně: „Tolik je jisté, že --- počátky německé kolonizace aspoň na biskupském panství řečickém lze pravděpodobně klást již do první polovice XIII. století, tím spíše, že poměry

proces, kterému podléhalo i město Pelhřimov, ale ještě více vsi v jeho okolí, neměl ještě čas uplatnití⁴⁸.

V svých Dějinách 120 jsem německé osídlení Starého Pelhřimova ve XIV. století vykládal, ovšem jen z domněnky, novým osazením této vsi v době, kdy byly napravovány škody, způsobené na Pelhřimovsku za bojů Viléma z Landštejna proti biskupovi Janovi v letech 1317/8. Mayer sice, odvolávaje se (str. 78) na sarkasmus, s jakým Schwab, I. S. 5 mluví o názoru, podle něhož jest „der Gang der Besiedlung in diesen Gebieten durch eine Reihe geschichtlicher Katastrophen gekennzeichnet“, odmítá takový výklad, ale v naprostém rozporu s prameny. Viděli jsme, jak nepohodlná mu byla již zpráva o novém vysazení Pelhřimova po katastrofě r. 1289. Ale to není jediná nepochybná zpráva o násilném přerušování osidlovacího vývoje na Pelhřimovsku. Již před rokem 1289 se mluví o škodách, které trpí od dávných let biskupští poddaní zdejší nepřátelskými nájezdy, a pro rok 1317/8 máme takovéto zrušení válkou doloženo pro okolí Pelhřimova zcela výslovně. Že pak následkem válečného řádění bývalo úplně zpuštění osad, které musily být třeba po letech docela znovu zakládány a osazovány, pro to máme velmi výmluvné příklady právě z nejbližšího sousedství Pelhřimova, z Želivska: R. 1311 opat želivský, pronajímaje vsi Schönbrunn a Simansdorf (Smrčnou), činí opatření pro případ jejich zpuštění válkou: *Si, quod absit, predicte ville per gwerre seuiciam seu quemcunque modum alium depopulate vel adeo desolate fuerint* (Regesta III. 2n., čís. 5). A takové úplné zpuštění osady válkou nebylo v XIII. a ještě na počátku XIV. století na Želivsku žádnou vzácností: Pravděpodobně r. 1332 nebo 1342 dal opat Ctibor rychtu v Ústí

v Čechách podporovaly od jeho 20tých let takovouto hospodářskou politiku duchovních vrchností velmi značně“. A na str. 85 n. jsem vyslovil domněnku, že první podnět pro německou kolonizaci v tomto kraji byl dán výkladem privilegia z roku 1222 (viz výše str. 7 a 36 n.). Od této doby do roku 1379, z něhož pochází náš hlavní pramen pro poznání národnosti obyvatelstva na Řečicku, neuplynulo 100 let, nýbrž víc než 150, a do válek husitských skoro 200 let. A tato doba je jistě dostatečně dlouhá, aby za ni byly izolované ostrůvky německé v ryze českém okolí assimilovány a silnější německá posice v městě Pelhřimově aspoň oslabena.

Jindřichovi z Lenkowicz(?) a jeho dědicům s povinností, že osadí 21 lánů, příslušných k této vsi (21 laneum in praedicta villa nostra locare tenebuntur integraliter et complete), a odůvodňoval toto darování péčí o statky klášterní, quae propter guerras et dissensiones quondam in terra diffusas maxime in solitudine redactae fuerant et desolatae et incultae annis pluribus jacuerunt.⁴⁹ Jiné konkrétní doklady stejné praxe na Želivsku jsem uvedl v svých Dějinách 121: R. 1341 musila být nově založena ves Jeníkov, která a longo tempore desolata iacuerit in ipsa facie, a téhož roku přistoupil klášter ad reedificacionem seu plantacionem vsí Šimonova (Kolersdorff) a Zbilid, které byly olim per (seuam) karistiam vel gwerram deuastate. Toto nové osazování se dělo conquisitis incolis (list pro Šimonov), a byl-li lokátorem Němec, jako v případě českého Jeníkova, je jen přirozené, že nové osadníky hledal mezi Němci. Jak neorganický byl osidlovací a v souvislosti s tím i národnostní vývoj našich zemí ve XIII. a XIV. století, vyplývá již z těchto, jen náhodou zachovaných svědectví s dostatečnou jasností. Na

⁴⁹ Transsumpt v listě z 4. února 1467. Kopíř hospodářských listů z let 1341—1467 v arch. želiv. Z. I. 769. Tento opis z 2. polovice XVII. století datuje 1432, 15. Cal. Februarij. Ale protože tímto římským způsobem datování se liší od jiných želivských listin z XV. století, které datují podle svátků, a naopak souhlasí se způsobem datování dvou listů zcela podobného obsahu z roku 1341, vystavených rovněž opatem Ctiborem (viz dále v textu), dále proto, že se v ní mluví o válkách minulých, dokonce výrazy quondam a annis pluribus, které naznačují minulost dosti vzdálenou, o jaké r. 1432, uprostřed válek husitských, nemohlo být řeči, konečně pro označení vsí Ústí německým jménem Hermansflek (viz níže str. 48), je víc nežli pravděpodobné, že datum 1432 v opise je omyl místo 1332 nebo 1342. Tuto naši korekturu podporují ještě jiné úvahy. Jako opat želivský se uvádí r. 1424 Drslav (Drslaus. Kop. z doby kol. roku 1700 v arch. želiv., Annales I. 135 n.) a r. 1437 Držek (Drzzek. Perg. orig. arch. želiv., čís. 47). Protože Drslav a Držek jsou jména totožná, je velmi pravděpodobné, že v obou těchto listech běží také o tutéž osobu. Ale pak není r. 1432 pro jiného opata místo a jméno opata Ctibora III. jest tedy z řady želivských opatů škrtnouti. Neboť datum listiny vystavené opatem Jindřichem, v citovaném kopíři želivském, MCCCXXVIII, secunda feria post dominicam Inuocavit, je zas falešně čteno místo MCCCLXXVIII. Mortuologium ecclesiae Syloensis z roku 1670 uvádí sice opaty Drslava I. († 20. února 1424), Stibora III. († 24. února 1432) a Držka

jejich umlčení nestačí pouhá ironie. Máme-li tedy doloženo obléhání Pelhřimova r. 1317/8 se zprávou o barbarském vraždění a plenění i v nejbližším okolí, vtírá se sama sebou myšlenka, že při tom nejvíc trpěla ves nejbližší, Starý Pelhřimov. S novým jejím osazením se tam mohli dostat i osadníci němečtí, ačli se tam nedostali již za napravování škod, způsobených na Pelhřimovsku pleněním r. 1289 (Dějiny 112¹⁵²). V každém případě je takovýto výklad existence ryze německého obyvatelstva Starého Pelhřimova r. 1379 přirozenější nežli výklad Mayerův, který si představuje, že se tam, v prostředí jinak čistě českém, tento německý živel udržel v takové ryzosti již od dob pragermánských.⁵⁰

Ovšem Mayer nevěří v původní slovanství obyvatelstva na Pelhřimovsku, pokládá je za oblast oněch „východních Němců“, o kterých mluví Kosmas k roku 981. Jak neuvěřitelným postupem došel k závěru, že zbytky tohoto pragermánského osídlení se udržely v Bedřichově, Huntově a v Pelhřimově, bylo již ukázáno. Mayer však pokládá za svědectví autochthonity Němců na Pelhřimovsku

(† 27. února 1437), ale není nejmenší pochyby, že tu jsou jako úmrtní data uvedená jen nekriticky přejímaná data listin opatřených jejich jmény. Listina z 6. srpna 1435 (Kop. v t. zv. Matricula Lucensis z XV. stol. v Ceroniho sbírce II. 253, str. 107) uvádí sice jako svědka Przibislaum, abbatem Siluensem (za kollaci děkuji p. archiváři Jindř. Šebánkovi), ale je sotva pochybné, že to je chyba opisu místo Drzi<bi>slaum. Proti datu 1432 v listině Ctiborově svědčí konečně jména dvou svědků v ní uvedených: Peregrin, rychtář v Jiřicích, byl mrtev již r. 1370, kdy se klášter želivský vyrovnával s jeho synem a dědicem Mikulášem z Horní Vsi o jeho nároky na jiřickou rychtu (Perg. orig. arch. želiv., čís. 24), a Britold [správně asi Bertold], rychtář v Senožatech, byl mrtev r. 1372. Neboť za jeho syny jest pravděpodobně pokládati bratry Jakuba a Havla, syny quondam Pertholdi (v rukop. per thaldi) dicti Glacz, kteří si toho roku koupili senožatskou rychtu (Kopíř listů z let 1341—1467).

⁵⁰ Mayer 69 s pozn. 25, ukazuje na analogie německé, se domnívá, že snad byl Starý Pelhřimov původně panský dvůr, na němž uvázlo jméno Starý, když v jeho sousedství vznikla nová osada měšťanská (kupecká). O existenci nějakého panského dvora v Starém Pelhřimově nemáme však v pramenech, právě pro hospodářské dějiny Pelhřimovska výmínečně dobře zachovaných, nejmenší zprávy, ba ani stopy, které nám pro jiné, ještě ve XIV. století zrušené dvory na Řečicku nescházejí. Srov. Dějiny 182n. a 216.

i jiná německá nebo od osobních jmen německého původu tvořená místní jména, především jméno farní vsi Rynárce, psané r. 1305 (v opisu listiny z roku 1203) *Rynarcz*.

V svých Dějinách pokládám Rynárec od počátku za ves českou.⁵¹ Soudím tak proto, že byla středem farnosti, obsahující 22 vsi ryze českých jmen, které sotva mohly mít faru německou,⁵² dále z rozdílu, který je mezi velikostí rynárecké obúry a její parcelace proti velikosti a rozdělení půdy příslušné k vesnicím, v nichž je německý charakter hospodaření na Pelhřimovsku jistý, konečně z polohy této vsi v samém trupu Pelhřimovska ve velmi výhodné poloze proti všim německého rázu, které na Pelhřimovsku zaujímají nejdlehlší části biskupského panství, jako jsou na jihozápadě vsi Markvarec a obě Lidmaně. Mayer má proti této argumentaci námitky. Především prý celá řada vesnic s jmény na -ice, Částkovic, Radimovice, Stanovice, Leskovice, leží v stejně odlehle končině biskupského panství, a přece prý to není v mých očích na újmu jejich stáří. Ale pouhý pohled na historickou mapu Pelhřimovska, přiloženou k mým Dějinám, stačí k důkazu, že tu Mayer své čtenáře uvádí zase v omyl. Všecky vsi, kterými operuje proti mému výkladu, leží v samém trupu řečického panství, od Řečice 9—12 km, od Pelhřimova 6—11 km daleko, ve výši 500—600 m, kdežto Markvarec a obě Lidmaně zaujímají velmi nápadný přívěsek, který činí již napřed dojem území později okkupovaného. A tuto domněnku podporuje i jejich odlehlost od Řečice, 16—18 km, a od Pelhřimova

⁵¹ Za německé založení, ovšem až z doby kolem roku 1200, má Rynárec Frant. Vacek, Emfyteuse v Čechách ve XIII. a XIV. století. Agrární archiv VI (1919), str. 142nn.

⁵² Vše, co Mayer 71 uvádí o stáří rynárecké fary, je plno nepřesností a nesprávností. Vykládat slova listiny rynárecké, že přifašené osady užívaly u tamějšího kostela křtu a pohřbu (to jsou ona *iura*, o kterých se v listině mluví) *eciam prius, quam per nos esset dedicata*, na *dávne* trvání tamější fary („ein schon lange bestehender Pfarrsitz“), není přípustné. F. Vacek na uv. m. 142 mluví správněji o *několika letech*. Také Mayerův názor, že fara je prius a její osady posterius, je v theorii osídlení tuším zcela ojedinelý. Dovolává-li se Mayer Ed. Wallnera, Alt-bairische Siedelungsgeschichte. München und Berlin 1924, str. 32, že farní osada, zvláště, je-li její obvod rozsáhlý, je pravidelně velmi stará, přenáší na naše poměry theorii, která snad má platnost v Bavořích, kde je kres-

11¹/₂—15 km, a zvláště poloha jejich obúry mezi 600—700 m nadmořské výšky. A tomu říká Mayer „die gleiche Abgelegenheit“.

Upozornil-li jsem na rozdíl půdorysu a rozdělení pozemků ve vsích původně českých a „německých“, odmítá Mayer toto kritérium naprosto, poněvadž prý dnes víme, že se obě tyto věci řídí podle povahy terénu. Nevím, co tomuto opravdu lacinému tvrzení řeknou i sami stoupcenci Bretholzovy theorie, na př. Schwab (srov. jeho I. S. 34) a Holtzmann (srov. níže str. 74 n. pozn. 112), a jak při tomto stanovisku Mayer vyloží tak nápadný rozdíl mezi systémem t. řeč. Waldhufendörfer a starých okrouhlic v těsném sousedství. Na Pelhřimovsku aspoň podobné rozdíly v půdorysu vsí a rozdělení jejich pozemků rozdílem v povaze terénu vysvětlit naprosto nelze, neboť na tamější kopcovině je ráz terénu všude naprosto stejný — tu mi musí Mayer jako krajanovi věřit. Rozdíly, velmi nápadné a tedy nepopíratelné, jest tedy vysvětlovati různou dobou založení (to uznává Mayer sám), a jsou-li tu doklady pro různou národnost obyvatelstva, kmenovou růzností ve způsobu hospodaření.

Mých důvodů pro český charakter Rynárce tedy Mayer vyvrátiti nedovedl. Sám má pro německou národnost původního jeho obyvatelstva důvod jediný: jeho jméno, vlastně, poněvadž jméno Rynárec lze vyložit i tvořením českým, jen osobní jméno, od něhož je odvozeno. Jak nicotný je však tento důvod, bylo ukázáno již výše, při výkladu o jménech Bedřichov, Huntov a Pelhřimov. Pro jméno Rynart máme však dokonce bezpečné doklady, že označo-

vanství mnohem starší nežli u nás, ale jistě neplatí pro poměry naše, kde farní organizace byla poměrně pozdě vkládána na dávno již hotový stav osídlení. Pravda je, že za velmi staré lze pokládati i u nás fary, které byly střediskem t. zv. velkofarností. Ale s těmi nemá rynárecká farnost nic společného. O stáří našich, českých far srov. Fr. Hrubý, Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od X. do konce XIII. století a jeho poměr ke státu. Český časopis historický XXII (1916), str. 50nn. a 257nn. a V. Novotný, České dějiny I. 3, str. 355nn. O stáří far v zemích sousedních H. F. Schmid, Das Recht der Gründung und Ausstattung von Kirchen im kolonialen Teile der Magdeburger Kirchenprovinz während des Mittelalters. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte XLIV. Kanonist. Abt. XIII (1924), str. 11nn. a Die rechtlichen Grundlagen der Pfarrorganisation auf westslavischem Boden und ihre Entwicklung während des Mittelalters. Tamtéž XLVI. Kanonist. Abt. XV (1926), str. 1nn., XVII (1928), str. 264nn. a XVIII (1929), str. 285nn.

valo již v nejstarších dobách, pro které se zachovaly písemné prameny, osoby národnosti české: Jestliže se synové Reinarda, doloženého po prvé r. 1198/9, nazývali Bohuslav a Zdivoj (CDB II. 4n., 98 a 143), byl patrně již jejich otec národnosti české. A jako pro oba jeho syny máme doloženo česky tvořené patronymikum Reinartic, stejně mohlo vzniknout z německého jména Rynart, kterým byla označena již osobnost česká, českým tvořením Rynart+*jъ* jméno Rynarc⁵³. Bylo-li tvořeno způsobem německým, Reinhart+s, což pokládám nyní za méně pravděpodobné, mohlo běžet jen o vliv nových kulturních proudů v Čechách, jejichž projevem je i nová jednotka míry, u nás listinou rynáreckou po prvé doložená, lán.

V příčině ostatních stop někdejší síly německého živlu na Pelhřimovsku podává Mayer 74n. jen výtah z mých vývodů, upravuje si je však tu a tam různými retušemi pro svůj účel⁵⁴. Veliký rozdíl je ovšem mezi námi v jejich výkladu. Kdežto já je vesměs pokládám za dílo německé kolonisace XIII. století, vidí v nich Mayer zbytky původního obyvatelstva pelhřimovské krajiny, které teprv později bylo vystřídáno osídlením slovanským.

Počátky německé kolonisace na Pelhřimovsku jsem spojoval z dohady s povolením, daným r. 1222 všem duchovním ústavům čes-

⁵³ Jméno Rynarc mohlo vzniknout z Rynart suffixem *-jъ*, stejně jako vzniklo Načerac z Načerat+*jъ*, Bezděz z Bezdéd+*jъ*, Nepřivaz z Nepřivad+*jъ* atd. Nové znění Rynárec vzniklo ze staršího Rynarc podle 2. pádu (Rynarce), příkloněním k vzoru Hradec, Hradce, zcela tak, jako z původního a správného Načerac vzniklo pro genitiv Načerace, chápaný jako Načeradce, nynější znění Načeradec, z Heralc (Heralc+*jъ* nebo Erharts) — Heralce Herálec a pod.

⁵⁴ Na př. 75: „Eine deutsche Minderheit besaß Stanowitz, westlich von Alt-Pilgram; nach D. war vielleicht auch das dazwischen liegende Dubowitz - - - deutsch, sodaß diese zwei Orte einst eine Brücke von der deutschen Stadt Pilgram zur südwestlichen deutschen Dorfgruppe bildeten“. Ve svých Dějinách 322n. pravím: „Německá menšina byla i v Stanovicích. Zdali však souvisela zeměpisně přes Dubovice s Němci staropelhřimovskými, či s poloměstskou Novou Cerekví, nemůžeme říci.“ Sem patří i tvrzení, že Mirošov byl převahou německý, i tendenční překlad latinské zprávy dolnocerekvického faráře z XVIII. století (Dějiny 71⁸⁰) o starých sousedech tamějších, že jsou „idiomatis germani adhuc gnari“. Z toho, že znali ještě německy, což je při blízkosti Jihlavy v XVIII. století skoro

kým k svobodnému užívání lesů (CDB II, čís. 227), jehož volný výklad mohl vést i biskupy pražské k zakládání nových osad i na lesní půdě pomezí česko-moravského. Mayer proti tomu namítá, že v onom privilegii se mluví jen o *užívání* lesa, nikoli tedy o svolení k jeho *kácení*, a že toto právo mohlo platit jen pro lesy uvnitř země, nikoli pro pomezí hvozdu, poněvadž prý víme ještě z doby mnohem pozdější o *zákazech* jeho ničení⁵⁵. Právě proto jsem však ve svých Dějinách pomýšlel na *volný výklad* privilegia, který připouští i Mayer sám (str. 76). A co se týče druhé námitky, vyvrátil jsem ji již napřed (str. 57⁸⁰ a 86⁷⁵): Káceti pomezí lesa a *zakládati v něm nové vsi* bylo sice zakazováno opět a opět, ale právě nutnost opakovati tyto zákazy svědčí, že se jich málo dbalo. Závěr, že v době platnosti určitého zákona musí ho býti také dbáno, je v historii naprosto falešný.

Stopy vnikání německého živlu na Jihlavsko jsem viděl v německém jméně Humpolce, *Gumpoldis*, v listině, která se klade do roku 1219, padělané ještě před rokem 1240 (CDB II, čís. 374), a v založení města Jihlavy *snad* již před rokem 1228. Proti mínění, že tenkrát teprv vznikla tato města, svědčí prý však rozhodně důvody jazykové. Ale tu běží zas o nedorozumění. O *vsí* Jihlavě jsem sám přesvědčen, že existovala již v XII. století (ovšem ne jako osada ně-

samozřejmě, vyčetl Mayer 75, „daß die ältere Generation deutsch sprach“. Zcela zkreslen je také můj výklad (Dějiny 112) o původu německých kolonistů na Pelhřimovsku. Mayer jej parafrazuje tak, jako bych odvozoval jejich původ s jistotou jen od Franků; „ob daneben auch [tato slova, která dávají celému kontextu naprosto jiný smysl, přidal Mayer sám] Bayern oder Oesterreicher einwanderten, wäre mangels an Quellen unsicher“. Proti této formulaci, kterou je má formulace vlastní postavena na hlavu, vykládá pak Mayer, že tvoření místních i osobních jmen na Pelhřimovsku se dá vyložit i původem bavorským; tedy totéž, co já uvádím jako jednu z dvou možností: „Zdali však sem německí přistěhovalci přišli z Bavor, či, pravděpodobněji, z bližších Rakous, jejichž německé obyvatelstvo bylo rovněž bavorského původu, nelze bez pramenných dokladů s jistotou rozhodnouti.“

⁵⁵ S touto námitkou operuje Mayer již v pojednání Die deutsche Besiedlung der Sudetenländer 138 proti názoru, že německé osídlení našeho pohraničí vzniklo přeléváním německého živlu v sousedství přes hranice. Tato obrana praktické nedotknutelnosti pomezí hvozdu mu však nepřekáží, aby si jej nepředstavoval skrz naskrz osídlen Němci již od dob markomanských. Jak si potom představuje obrannou funkci tohoto hvozdu?

mecká); k odhadu vyššího stáří města Humpolce užívá pak Mayer zase své podivné metody, přenášení závěrů, platných pro jména osobní, beze všech skrupulí na jména místní, od nich odvozená, jejíž absurdnost byla sdostatek prokázána výše.⁵⁶

Proti dalšímu mému dokladu německé kolonisace z roku 1252 (Regesta I. 606, čís. 1316), podle něhož osídlili kanovníci vysehradští své pozemky novými kolonisty podle systému německých kolonií na sousedním Želivsku (*prout Teutonici excolunt terras monasterii in Seleu*), namítá Mayer, že to neznamená, jako by byli tito Němci teprv tenkrát na Želivsko přišli. Ovšem že nikoli. Prayím sám „před rokem 1252“. Běží jen o to, že se to nemohlo stát příliš dlouho před tímto rokem, jak soudí Mayer, který patrně i v těchto želivských Němcích vidí potomky starých Markomanů nebo Kvádů. Ale o tom později. Stejněho nedorozumění, nechci-li kvalifikovat takové počínání slovem ostřejším, se Mayer dopustil i v příčině hned dalšího mého dokladu o Němcích na česko-moravském pohraničí, Kostelce, který se r. 1288 nazývá Wolframs.

Mayer 76:

Auch aus der ersten Erwähnung von Wolframs mit seinem deutschen Namen i. J. 1288 folgt noch nicht, daß es *erst damals* entstand oder deutsch wurde.

Dějiny 77⁴⁷:

Měl-li Kostelec své německé jméno, jak jest pravděpodobno, po Wolframovi, s jehož *syny* měl klášter želivský spor o lesní statek Borek již r. 1233, patřil by k nejstarším dokladům německé kolonisace v našem kraji.

⁵⁶ Mayer 76 pozn. 30 tu připojuje dvě „opravy“, jediné, které by byly oprávněné, kdyby ovšem byly správné. Pravím v Dějinách 76, že Humpolec se „německým jménem připomíná již r. 1219“. Mayer opravuje, že to není nejstarší doklad, protože se čte v listině podezřelé; nejstarším svědectvím o Humpolci že je list na prodej farního patronátu z roku 1233. Že první listina je falsum, pověděl jsem sám na str. 20⁵⁸ a tam jsem také uvedl, že byla zfalšována již před rokem 1240 a že tedy může být pro údaje topografické pokládána za pramen spolehlivý. Srov., co o tom nyní praví V. Novotný, České dějiny I. 3, str. 506 pozn. 2, str. 579 pozn. 2. Přímou falšování se Mayer dopustil v příčině roku 1228. Z jeho slov „Die Nennung Iglau von 1227 (nicht 1228) steht in einem Boczekfalsum --- und die Nennungen aus dem Jahre 1226 und 1227 --- betreffen den

Jak je patrné, kladu vznik jména Wolframs již aspoň na samý počátek století XIII., kdy se mezi moravskými šlechtici připomíná Wolfram v letech 1218 — 1228 (CDB II. 152, 221 a 318). Stejně si umožňuje Mayer polemiku i dále: „Noch weniger ist es richtig, wenn aus den Worten einer Strahower Urkunde von 26. XI. 1360 [srov. mé Dějiny 77⁴⁸] gefolgert wird, daß nicht nur die Mühle unter Zeil, sondern auch Zeil selbst *kurz vor 1277* gegründet worden wäre.“ Má slova, proti kterým polemisuje, znějí: „V té době [t. j. r. 1288] existovala již *aspoň* 10 let také německá ves Cejle. --- Zdá se tedy, že *nejpozději* do poslední čtvrtiny XIII. století bylo německé osídlení východního svahu rozvodního hřbetu --- již hotovo.“ A v poznámce k tomu pravím: „Tím [t. j. zmínkou o Přemyslovi II.] je dán pro vznik mlýna pod Cejlí --- i vsi samé jako *terminus ante quem* rok 1278.“

Po tak „pochtivé“ reprodukci mých výkladů zavírá Mayer svou kritiku slovy: „D. hat also weder direkte noch indirekte Beweise für eine deutsche Kolonisation beizubringen vermocht“.

Na neštěstí pro Mayera je tento spokojený závěr poněkud ukvapený. Neboť lze podati bezpečný důkaz, že do doby kolem roku 1200 Němci na Pelhřimovsku a na sousedním Želivsku *nesídlili*. Tento důkaz dovoluje vésti toponomastika vodní sítě, která se, jak je obecně uznáno, vedle toponomastiky nápadných zjevů orografických udržuje nejhrouževnatěji. Náhodou je stará nomenklatura vodních toků v tomto kraji zachována tak bohatě jako málo kde jinde a dovoluje tedy závěry zcela bezpečné.

Fluß, nicht die Stadt“, musí mít čtenář dojem, že jsem užil, a nad to ještě s přehlédnutím v datu, jako podkladu pro své závěry — Boczkova falsa. Ve skutečnosti pravím (str. 76), že němečtí horníci „snad už před rokem 1228 zakládají nové německé město Jihlavu“, odvolávaje se v pozn. 42 na datum 1228, které uvádí řádová kronika jako rok založení dominikánského kláštera v Jihlavě. (Srov. o tomto datu nyní také V. Novotného, České dějiny I, 3, str. 918 pozn. 1, který není neochoten pokládati je za autentické. Tomu však brání nejen to, co proti němu namítá již Schwab, I. S. 27 — srov. mé Dějiny 76⁴² —, ale i pravděpodobné datum založení Horního města jihlavského teprv někdy v letech 1233—1240. Srov. níže str. 74n.). Necht' posoudí čtenář sám, zdali je můj výraz „falšování“ příliš silný.

O obou hlavních řekách, do jejichž povodí připadá Pelhřimovsko a Želivsko, t. j. o Jihlavě a Sázavě, nemusíme mluvit. Jméno Jihlavy lze sice vyložit stejně dobře ze slovanštiny jako z germánštiny, jméno Sázavy pak lépe a přirozeněji ze slovanštiny; ale i kdyby byla správná etymologie z jazyka germánského, nemělo by to pro rozhodnutí našeho problému význam, protože k *hornímu toku* obou řek, o který nám běží, se jejich jména mohla dostat postupem proti proudu až v době poměrně pozdní.⁵⁷ Pro Sázavu je to dokonce jisté, protože se tak nazývají aspoň od XIII. století dvě její větve, jejichž zřídla jsou od sebe velmi vzdálena: Sázava, tekoucí od moravského Žďáru, i Sázava, rozlišená nyní jmény Želivka, Hejlovka, Bělá a Pavlovský potok a doložená jménem vsi Sázavy pod Křemešником na svém vrchovisku.

Všecky potoky na Pelhřimovsku a Želivsku, tekoucí do obou těchto řek, mají prastará jména česká. Do Sázavy vtéká s levého břehu (směrem proti proudu) Trnava,⁵⁸ přijímající zase Bělou, Řečici a Popeličnou, Vlášence (s přítokem Lipicí) a Bělá, s pravé strany (po proudu) Olešná s Plevnicí⁵⁹ a Kletečná, jejíž dva pramenné potoky se nazývaly Kamenička a Vyskytná. Do Jihlavy pak vtékaly

⁵⁷ Na to zapomínají úplně němečtí badatelé, přenášejí-li prostě stáří jména *řeky* Jihlavy na stáří *osady* téhož jména. Na př. A. Mayer, *Völker-verschiebungen in Böhmen und Mähren mit besonderer Berücksichtigung der markomannischen Frage. Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens XXVII (1925)*, str. 10, odvodiv jméno *řeky* Jihlavy z germánského *Igil-awa* nebo *Igil-aha*, pokračuje: „Freilich beweist es die Kontinuität der deutschen *Siedlung* seit den Quadenzzeiten und das geht manchen gegen den Strich“. A. Altrichter, *Heimatsbuch der Iglauer Sprachinsel. Iglau 1921*, str. 20 a E. Schwab, A.-I. 15 hledají dokonce podle jiných smělých etymologií jména *řeky* Jihlavy počátky stejnojmenné *osady* již v době keltské, ba dokonce illyrské.

⁵⁸ Proti E. Schwarzově etymologii z *Dorn-ahwa* se vyslovil M. Vasmer, *Neuere Beiträge zur slavischen Ortsnamenforschung. Zeitschrift für slavische Philologie II (1925)*, str. 526.

⁵⁹ Správnost mé domněnky (*Dějiny 50⁹⁰*), že ves Plevnice zachovala staré jméno potoka, na němž leží, je potvrzena existencí řeky Plevnice v Polsku, doložené již r. 1258. Stanisław Kozierowski, *Nazwy rzeczne w Lechji przybałtyckiej i w przyległych częściach Słowiańszczyzny północno-zachodniej. Slavia occidentalis IX (1930)*, str. 455.

potoky Jistebník, Rohozná, Otvírná, Ježená, Vyskytná a Smrčná. Tato skupina jmen pro přítoky Jihlavy je pro nás tím důležitější, že protékají územím, které bylo ve XIV. století a je až dosud z velké části německé.

Všecka uvedená jména jsou velmi stará. Protože se Smrčná uvádí již r. 1233 (vlastně pro dobu ještě starší, neboť listina, kterou je doložena, je jen potvrzení listiny starší, z let 1192 nebo 1197—1230) a Otvírná jako jméno potoka a Ježená a Vyskytná aspoň v názvech stejnojmenných vesnic již r. 1226, také v konfirmaci listiny starší, můžeme je předpokládati s naprostou jistotou pro dobu kolem roku 1200 a s nejvyšší pravděpodobností již pro století XII, ba — hledě k ekvivalentům těchto jmen na půdě polské⁶⁰ — dokonce již pro dobu, kdy Slované osadili země nyní české.

Na tom však není dosti. Také vesnice, ležící na těchto vodách, ve XIV. století buď ryze nebo většinou německé, Rohozná, Ježená (Jesau), Vyskytná (Deutsch-Gießhübl) a Smrčná (Simmersdorf), měla svá *původní* jména čistě česká. Rohozná je měla ve XIV. století, ačkoli byla tenkrát ryze německá, Ježená a Vyskytná již před rokem 1226,⁶¹ Smrčná před rokem 1303 a od té

⁶⁰ Srov. pro jména Jeżewnica, Otwiernica, Rogoźnica a Wyskitnica pojednání St. Kozierowského, uvedené v předešlé poznámce, str. 425, 452, 462 a 493. Tvoření jmen vodních toků suffixem *-ná* je pro jazyky slovanské stejně charakteristické jako ještě častější tvoření koncovkou *-ice*. Že se obě střídají, dokládají i pro Čechy dvojtvary jako Polná-Polnice, Rohozná-Rohoznice, Rokytná-Rokytnice, Roudná-Roudnice.

⁶¹ CDB II. 275, čís. 281, ř. 12n.: *Wizkidna, Jesena*. — V přičině Vyskytné je třeba krátkého výkladu vzhledem k tomu, že se z mlčení německých badatelů o Jihlavsku o tomto dokladu zdá, jako by jej vztahovali na Českou Vyskytnou na Pelhřimovsku — výslovně tak činí A. Altrichter, *Kolonisationsgeschichte 119* —, nikoli na Německou Vyskytnou (Deutsch-Gießhübel) na Želivsku. Takový výklad je však zcela nesprávný. Neboť z listiny Honoriovy vyplývá, že hranice Želivska proti biskupskému Řečicku, jak je podrobněji popisuje listina z roku 1233 (Regesta I. 382, čís. 812), byla již před rokem 1226 pevná. Známe-li tedy z doby pozdější Vyskytnou na Želivsku, nemůže býti rozumně pochybováno, že je totožná s Vyskytnou z roku 1226. Že pak se Německá Vyskytná ve XIV. století nazývala obojím jménem, vyplývá z českých pramenů církevních zcela nepochybně. Zápisy jsou většinou čistě české (*Wyškydna, Wiskitna* a pod.),

doby aspoň střídavě s novým názvem německým, Simonsdorf.⁶²

Jakým způsobem vyloží Mayer za těchto poměrů, že tyto osady s ryze českými jmény, k nimž je přičísti ještě Bezděčín, mají později, ve XIV. století, obyvatelstvo německé? K výkladu, že tu běží o slavisování českých kancelářů, doufám tak v jeho prospěch, se snad neuchýlí. A poněvadž lze pokládati za vyloučeno, že by byli Němci svým osadám dávali jména česká, zbývají jen dva možné výklady: Buď založili sice tyto osady Němci, ale pak se to stalo až v době, kdy v nejbližším sousedství byli dávno usazení Čechové, od nichž

uvádím však jen dvoujazyčně: 1352 *Gyssiwls sive Wyskidna abbatis*, 1369 *Gyssiwlls, Wyskydna abbatis*, 1399 *Gyssawels, Wyskytna* (doklady vesměs z Reg. dec. pap. 53) atd. Mayer by ovšem mohl zase tvrdit, že se forma Vyskytná dostala do akt arcibiskupských slavisováním. Tato výpomoc z nouze je mu však zavřena nejen listem z roku 1226, ale i faktem, zvláště pro německé historiky zajímavým, že se Gießhübel uvádí českým jménem Vyskytná i v městských knihách — německé Jihlavy: 1383 *Wiskithna* (I, fol. 187v), 1406 *Wiskidna* (II, fol. 163v). Jiný doklad z jihlavské listiny z roku 1384 uvádí A. Altrichter, Dörferbuch der Iglauer Sprachinsel. Iglau 1924, str. 20: *Wiskythna thewtunicalis*. O totožnosti Německé Vyskytné s Vyskytnou z roku 1226 nemůže tedy býti nejmenší pochyby. Ale tím je zároveň dokázána priorita jména Vyskytná před Gießhübel, t. j. české osady před německou.

Naším výkladem padá ovšem i výklad A. Altrichtrův na uv. m., jako by obojí jméno obce znamenalo totéž (Gießhübel vykládá jako „vyhlídka“ z *kiusan*, sehen, spähen a *Hübel*, Hügel; jméno Vyskytná spojuje s „vyskytnouti“, což překládá z nedostatečné znalosti češtiny „zeigen, blicken lassen, erscheinen lassen“), a ovšem i Mayerův, O. N. 206n., který prostě mluví o překladu německého jména do češtiny. Nepochybuji sice, že Altrichtrova etymologie *německého* jména Vyskytné je správná aspoň v druhé části a přes hláskoslovné obtíže, které působí složka první, i výklad tohoto v německých krajích tak rozšířeného jména — srov. Ueber den Namen Gießhübel. Igel-Land. Beilage des „Mähr. Grenzboten“, čís. 32 (August 1928), str. 122n. Ale stejně nepochybné je mi, že v našem případě není jméno Gießhübel nic jiného nežli české původní Vyskytná, převzaté od německých kolonistů jen podle sluchu a přeměněné od nich v tvar zachovávající celkem původní jeho zvuk (srov. přechodní formu *Wysiwls* v Měst. kn. jihlav. I, fol. 187 k roku 1383), ale jím srozumitelnější, protože známé z tolika analogií od počátku německých, a vyhovující ostatně i poloze nového jejich založení: Kdežto starší česká osada leží na potoce, od něhož má své jméno stejně jako Vyskytná na panství řečickém, byla nová německá osada s kostelem založena v těsném jejím

mohli němečtí přistěhovalci převzítí pro své nové osady hotová česká jména, nebo vystřídali v starých osadách původní obyvatelstvo slovanské. *V žádném případě nelze tu však mluvit o prioritě osídlení německého.*⁶³

Ani tu ani onu z obou těchto možností nelze ovšem generalisovati a jest tedy o každé z osad přicházejících v úvahu uvažovat zvlášť.

Za docela nové německé založení lze pokládat s jistotou Cejl, pro čistě německé jméno⁶⁴, obyvatelstvo, nomenklaturu jmen posousedství na kopci. Toto zjištění, k němuž jsme dospěli zcela samostatnou úvahou, je v nápadné shodě s místní tradicí vyskytenskou. Srov. Ant. Altrichter, Sagen aus der Iglauer Sprachinsel. III. Folge der Mitteilungen des Iglauer Museumsvereines. Iglau 1920, str. 19: „Deutsch-Gießhübel hat zwei Dorftheile. Der eine liegt im Tale, der andere am Hügel oben. Erst in den letzten Jahrzehnten stellten einige Neubauten den unmittelbaren Zusammenhang zwischen dem Unter- und Oberdorfe her. Von der Entstehung dieser Siedlungen weiß niemand etwas, manche reimen sich aus allerhand verklungenen Sagenresten zusammen, daß das Unterdorf das ältere sei und ehemals Gießbrunn geheißten habe. --- Ueber dem Unterdorfe --- habe sich eine Höhensiedlung entwickelt, die man Gießhübel nannte.“ Že jméno Gießhübel pro (Německou) Vyskytnou je jen úprava původního jména českého, svědčí ostatně i to, že Česká Vyskytná, o jejímž českém původu není vůbec pochyby, se v jihlavských pramenech nazývá druhy Böhmisches-Gießhübel. — Pro jméno Ježené znám další doklady z roku 1359: *Jezena* (Kop. z XVII. stol. v arch. želiv. Z. I. 769), 1390: *Gezena* (Perg. orig. tamtéž, čís. 36) a 1437: *w Gezeney* (Perg. orig. tamtéž, čís. 47). Že všechny tyto zápisy jest třeba čísti Ježená, vyplývá z listu z roku 1448 (Perg. orig. tamtéž, čís. 50), který vedle *Gezenee* píše zřetelně též *puol wsy Gezenee*.

⁶² Viz níže str. 44nn.

⁶³ To je odpověď na tvrzení Schwabovo, I. S. 32: „Nun sehen wir, daß auch die Annahme einer slawischen Vorbesiedlung des Gebietes unserer Sprachinsel von den echten Quellen nicht notwendig erfordert wird,“ a 37, že „weder eine Quellenstelle noch ein Anzeichen von ausreichendem Gewichte für die Annahme vorliegt, daß sie [t. j. die Iglauer Sprachinsel] einer planmäßigen Besiedlung von Ödland oder einer planmäßigen Eindeutschung von vormals slawischen Siedlungen ihre Entstehung verdanke,“ pokud běží o Pelhřimovsko a Želivsko.

⁶⁴ Mayer, O. N. 207 uvádí jako jednu možnost významu tohoto jména „Dorn, Busch, Gesträuch“ ze středohornoněmeckého *zil*. Ale latinská střídnice v městských knihách jihlavských, *Linea* (Dějiny 75³⁹), svědčí pro výklad „řada, ulice“.

místních i rozdělení pozemků, snad i Rychnov, kde však mělo německví kořeny velmi slabé, byla-li tato osada přes svůj městský charakter do konce XIV. století skoro úplně počestěna, a Dolní Cerekev. Že to byla ves německá, svědčí jak její jméno Newstift, tak přivlastek Německá pro českou střídnici tohoto jména, Čerekvicě. Že pak to bylo založení nové, *kolonisační*, svědčí jasně samo jméno Neustift i s latinským překladem *Nova plantatio*. Závěru, že tedy běží o *nové* založení německé, nikoli o starou německou půdu, může se tedy zavíratí jen slepý. Ze skupiny jihozápadní lze pak za německé od počátku pokládati jen vsi Lidmaň a snad Markvarec. Všecky ostatní vsi, v XIV. století německé, na Pelhřimovsku a na Želivsku vznikly poněmčením starších osad českých. Pro Horní Cerekev to dokazuje staré jméno Líčkovice(?), doložené pro ni jednou proti hojným dokladům jména Cerekvice a německého Lobotskirchen, pro ostatní pak jejich české jméno.

Klasickým dokladem, jak vznikaly ze starých českých osad vsi německé, je historie Smrčné, nazývané nyní po německu Simmersdorf, na panství někdy želivském. Že původní její jméno bylo Smrčná, dokazuje nade vši pochybnost jméno potoka, který jí dal jméno, doložené již pro dobu před rokem 1233. Jméno Simonsdorf (to je původní, správná forma, kterou počalo nynější německé jméno zatlačovati teprv v XVII. století)⁶⁵ se pro ni vyskytá po prvé r. 1303, kdy ji opat želivský pronajal jakémusi Ewerardovi s podmínkou, že ji do 5 let rozšíří a doplní novými kolonisty (Regesta II. 837, č. 1945).

Tento doklad nového vysazení staré české vsi německým lokátorem je zastanečím Bretholzovy these pro Jihlavsko ovšem velmi nepohodlný. Aby se ho zbavil, odvolává se Schwab, I. S. 49 pozn. 74 na výklad Sedláčkův, Místop. slovník historický 862, opírající se patrně zas o identifikaci v Regestech II. 1419 a 1420 a III. 911,

⁶⁵ A. Altrichter, Die Dorfnamen in der Iglauer Sprachinsel. LXIII. Programm des k. k. Staatsgymnasiums in Iglau 1912/3, str. 21 a Dörferbuch 184n.

⁶⁶ Reg. dec. pap. 53:1367 *Smrzna vel Symonsdorf*, 1384 *Symonsdorf alias Smrzna*. Nevšimnuv si těchto dokladů, opakuje starý omyl ještě Frant. Vacek, Emfyteuse v Čechách ve XIII. a XIV. století. Časopis pro dějiny venkova VIII (1921), str. 177n. s pozn. 25.

že běží o Šimon(ov)ice, málo na jihovýchod od Želiva. Tato identifikace je však zcela jistě nesprávná. V listě z roku 1303 se mluví o farním kostele v Simonsdorff, kterého v Šimonovicích nikdy nebylo, ale který je v Smrčné. Identitu Simonsdorfu se Smrčnou dokazují však nade vši pochybnost církevní prameny z XIV. století, v nichž se naše farní ves jmenuje střídavě i současně Smrčnou a Simonsdorffem⁶⁶. Vznikl tedy Simmersdorf z osady české. To vše je věc dávno známá. Vykládal tak již L. Schlesinger⁶⁷, Jul. Lippert⁶⁸, A. Altrichter⁶⁹, nový a rozhodující důkaz z Register papežských desátků jsem podal sám již před 13 lety v Národopisném věstníku československém XII (1917), str. 180 pozn. 41, v stejném smyslu psal i R. K. Pechhold⁷⁰. Ale, jak se zdá, národně předpojatí badatelé němečtí, pišící o věcech českých, pokládají za přípustné nejen se neinformovat o nejnovějším stanovisku badání na straně české, ale dovedou nevědět i o pracích německých, jsou-li jim nepohodlné.

Jiným způsobem se nepohodlné Smrčné zbavil Mayer, O. N. 209. Nemoha popírat totožnost Simonsdorfu se Smrčnou, předpokládá aspoň pro obě jména společný základ, který prý ovšem *nemohl být český!* Bylo prý jím staroněmecké přivlastňovací jméno *Sindhartis*, *Simharts*, které Čechové přejali ve formě *Simerc*, *Simerč*, *Smerč*. Nynější německá forma *Simmersdorf* je prý hláskoslovný ekvivalent starého jména, kterému však Němci sami r. 1303 již nerozuměli a které si tedy upravili ve tvar *Simonsdorf*.

Na tomto příkladě je nejlépe viděti, kam může i dobrého filologa zavést zaslepenost předpojatou myšlenkou. Při výkladu *německého* jména Smrčné zapomněl Mayer úplně na to, že se tvar *Simmersdorf*, který měl podle jeho mínění být přechodní formou od *Simharts* k *Simonsdorf*, počíná vyskytovat po hojných a nepřetržitých dokladech tvaru *Simonsdorf* teprv — v XVII. století. Ale jeho odvození

⁶⁷ L. Schlesinger, Die deutsche Sprachinsel von Iglau 308, 350, 359 a 361.

⁶⁸ Jul. Lippert, Social-Geschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit II. Prag-Wien-Leipzig 1898, str. 391 pozn. 6.

⁶⁹ A. Altrichter, Kolonisationsgeschichte 124, Dorfnamen 4, 7 a 21 a Dörferbuch 184n.

⁷⁰ R. K. Pechhold, Zur Geschichte v. Simmersdorf. Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens u. Schlesiens XXII (1918), str. 339nn.

českého tvaru Smrčná, který svou věcnou souvislostí s potokem, na kterém leží, obdobami v jiných jazycích slovanských i sousedstvím s potoky Vyskytnou, Ježenou, Otvírnou a Rohoznou nepřipouští pro střizlivě uvažujícího badatele vůbec pochybnosti o své původnosti, lze nazvat přímo nestvůrným. Vinu na tom má Mayerova snaha, odvoditi ze společného tvaru, o kterém již předem předpokládá, že *musil* být německý, dvě jména, která spolu neměla společného pranic. Takových česko-německých dvojic, pro které by bylo marné hledati společný základ, je však na Jihlavsku dosti: Šimanov — Kollersdorf, Ústí — Hermansflek, Zbilidy — Rotneustift. Na nedalekém panství strahovském nalézáme Bratřetice — Schönbrunn a Útěšovice — Gutenbrunn. Ostatně na samém Jihlavsku by Mayer asi těžko hledal společný základ pro Wolframs a Kostelec, ačkoli poměr těchto dvou jmen je naprosto tentýž jako mezi Simonsdorfem a Smrčnou — na jedné straně přivlastňovací jméno genitivní, na druhé jméno pomístné.

Že na panství želivském nebylo před XIII. stoletím ještě Němců, vyplývá ostatně z listu papeže Honorio z roku 1226. Neboť z 65 jmen osad, které na tomto panství vypočítává, 63 jich má formu ryze českou a ani jediné nelze s jistotou vykládat jako německé⁷¹. Dosah tohoto faktu pro národnostní dějiny Jihlavska se Schwab I. S. 33 snaží oslabiti tvrzením, že panství želivské nezahrnovalo z t. zv. jihlavského ostrůvku víc nežli asi jen politickou obec Německou Vyskytnou. Toto tvrzení je však zcela falešné. Jak ukazuje mapa Šimákova v Zprávách Měst. musea v Německém Brodě 1916, zčásti mnou oprá-

⁷¹ Z 31 jmen nejstaršího obdarování jen *Czlaum* (*Csclaum*), z ostatních jen *Brinscheud* (*Brinscheid*) mají etymologii nejistou a mohla by být vykládána z němčiny. Ale nelze zapomínati, že Honoriova listina je zachována jen opisy ze XVII. a XVIII. století, které mohly původní zápisy zkomoliti. V prvním z uvedených jmen může vězeti Chlum (G. Friedrich, CDB II. 469), druhé by bylo lze vztahovat na Braňšúdov u Humpolce, doložený r. 1370 perg. originálem arch. želiv. č. 23. Srov. Dějiny 76⁴³. Třetí jméno, které by mohlo buditi dojem původu německého, jsou *Heralice*, které G. Friedrich, CDB II. 481 (jako všichni, kdož se zabývali identifikací vesnic, vypočtených v naší listině, před ním) ztotožnil s Herálcem. Tato identifikace není však zcela jistá. Poněvadž jméno Herálec vzniklo buď z českého Heralt + jř nebo německého Erhart + s, mu-

vená na XXIV. příloze mých Dějin, zabíralo panství želivské nějakou třetinu českého podílu na jazykovém ostrůvku. Rovněž není pravda, že bychom od roku 1233 o želivském podílu nevěděli nic, jak vykládá Schwab na tomtéž místě. Svědectví o tom, že se rozsah želivského klášterství od XIV. století až přes polovinu století XV. v podstatě nezměnil, podává na př. nepublikovaný dosud kopiář hospodářských listin želivských z let 1341—1467, z něhož jsem těžil již pro své Dějiny, ale hlavně obě listiny na zástavu panství z let 1437 a 1458 (Perg. orig. arch. želiv., čís. 47 a 53).

Jestliže však r. 1226 Němci na želivském panství ještě *nebyli*, jak jinak dovedou Schwab i Mayer vyložití faktu, že kanovníci vyšehradští vysazovali r. 1252 na svém panství nové vsi na systému lánovém, *prout Teutonici excolunt terras monasterii in Selew*, nežli předpokladem, že mezi rokem 1226 a 1252 klášterníci želivští osadili své pozemky německými kolonisty?

Tento závěr je tak naprosto závazný⁷², že velmi rád poskytnu stoupencům Bretholzovy these k dokladům o síle německého živlu ve XIV. věku, jaké jsem jim poskytl pro Pelhřimovsko, ještě nové, většinou jim neznámé doklady pro vliv německého živlu na Želivsku.

Kde na Želivsku se usadili po roce 1226 němečtí kolonisté? Je jistě nepřírozenější hledat je v těch místech, kde se na panství udržel živel německý i později, tedy ve východní jeho části, na dunajském svahu evropského předělu až k Jihlavce, kde Želivsko sousedilo s krajinou jihlavskou. Ale právě tam, jak jsme viděli, je sekundární původ německého osídlení patrný zcela jasně. Toto

sílo by české jméno, tvořené od téhož osobního jména koncovkou „čední“, zníti Heraltice, nikoli Heralice. Že pak tento tvar nevznikl snad chybou opisovačskou, nýbrž stál již v originále Honoriova listu, svědčí druhý, starší opis strahovský, *Seralice*. Jest tedy asi pomýšlet na české jméno místní, tvořené koncovkou -ici od osobního jména nejistého. Že na nějaké „slavisování“ místních jmen v kanceláři želivského kláštera nelze v této době pomýšlet, o tom stačí přesvědčiti pouhý pohled na jména nejstarších opatů tamějších.

⁷² To je zas odpověď na tvrzení Schwabovo, I. S. 34: „Wir haben für die Auffassung, die in der Iglauer Sprachinsel das Ergebnis einer deutschen Kolonisation der zweiten Hälfte des XIII. Jahrhunderts sehen will, nicht nur kein Quellenzeugnis, wir haben auch keine Anzeichen für sie.“

osídlení zasahovalo však ve XIV. století, stejně jako na Pelhřimovsku, hlouběji do nitra Čech nežli nyní. Roku 1341 se Šimanov na severním prameni Ježené nazývá v lokálním prameni želivském, listu českého opata Ctibora, Kolersdorf a tamějším rychtářem byl Kunczlin.⁷³ Zbilidy na jihozápad odtud se v německých pramenech nazývaly Rotneustift.⁷⁴ Dále na jih Dušejov se jmenuje nejen v městských knihách jihlavských, které by nerozhodovaly, nýbrž i v církevních pramenech pražských časem i Tuschendorf.⁷⁵ Dokonce i dosti odlehlé Ústí se uvádí r. 1332 nebo 1342 s dvojm jménem, *Ustium* a *Hermansflek*.⁷⁶ Rovněž již ze XIV. století máme doklady německého jména *Steindorf* pro Hubenov. Někde v sousedství Hubenova jest pak asi hledati ves, kterou želivská listina z roku 1366 nazývá *Saczunge*.⁷⁷ Bohužel pro posouzení *skutečné národnosti* obyvatel těchto německy nazývaných vsí nám scházejí současné prameny skoro úplně. Tolik je však jisté, vzhledem k listině z roku 1226, že, bylo-li jejich obyvatelstvo německé, aspoň zčásti, neběželo tu o Němce starousedlé, nýbrž o živel přistěhovalý nejdříve v 2. čtvrtině století XIII.⁷⁸

Úvahou o relativním stáří místních jmen na Pelhřimovsku a Želivsku došli jsme tedy k výsledku právě opačnému, nežli jakého se dopracovali Schwab a Mayer. Kdežto podle Schwaba, I. S. 32 „die Annahme einer slawischen Vorbesiedlung des Gebietes unserer Sprachinsel von den echten Quellen nicht notwendig erfordert wird“, dokázal nám rozbor nejstarších zeměpisných jmen, od něhož i Schwab, I. S. 40 očekával větší míru jistoty v řešení otázky o pů-

⁷³ Perg. orig. arch. želiv., čís. 9.

⁷⁴ Měst. kn. jihlav. I, fol. 97: *Mixo et Blahut de Ruffo Nowenstift* (kol. roku 1370); III, fol. 48v: *Beness de Roten Newstift* (1417).

⁷⁵ *Tusndorf sive Dussieiow* 1352 (Reg. dec. pap. 53); *Tussndorff, Tusndorf alias Tussieiow* 1358 (L. conf. I. 1, 58); *Dussieyow sive Dussendorf* 1367 a 1369, *Tusendorff alias Dusteiiow* 1384 a 1385, *Tussendorf* 1399 a c. 1405 (vesměs Reg. dec. pap. na uv. m.).

⁷⁶ Transsumpt v listě z 4. února 1467. Kopiář listů z let 1341–1467 v arch. želiv., Z. I. 769: *in villa nostra, quae Vstium uel Hermansflek uulgariter dicitur*. V téže listině se jako svědek uvádí *Martin de Hermansflek*. K datování srov. výše str. 32 n. pozn. 49.

⁷⁷ *Steyndorf* 1361. M. kn. jihl. I, fol. 15v; *Steindorf* 1366. Perg. orig. arch.

vodu jihlavských Němců, že německá vrstva je na půdě těchto dvou velikých panství zcela určitě sekundární.

Bojím se však, že nejinak tomu bude, přihlédneme-li blíže i k jiným panstvím, která kdysi zaujímala území jazykového ostrůvku jihlavského.

Především běží o statek štoký (střítežský). Na tomto statku se připomínají r. 1410 tyto osady: Štoky (*Stoky* a *Sstoky*), Zvonějov (*Zwonyeyow*, *Zwonyew* a *Zwonyegow*), Dobronín (*Dobronyn* a *Dobronin*), Dobešov (*Dobessow*) a Žďátec (*we Zdarczy*, *Zdarzecz* a *Zdarecz*). Poněvadž běží o zápis v Deskách dvorských (DD 14, fol. 213 = Archiv český XXXV. 318 n., čís. 52), tedy v úředním prameni českém, mohli by Schwab i Mayer říci, že tu jsou místní jména uměle počeštěna. Máme však hned z následujícího roku tentýž seznam osad na statku štokém, ještě rozšířený, v soukromé listině, psané německy a němčící tak důsledně, že i přídomek vystavovatelův, z Leskovce, *překládá* „von Hoslaw“ (t. j. „von Haselaue“).⁷⁹ A v této tak patrně němčící listině se uvádějí jména osad příslušných k Stříteži takto (v závorce jsou uvedeny tvary z konfirmace z roku 1493): Schrites (Schrites), Zdiaretz (Saherles), Dobeschaw (Dobeschaw), Schtök (Schteken), Scheibendorff (Scheibldorff), Petrowitz (Petrowitz), Heroltitz (schází), Wonyeyaw (Wünaw) a Dobronytz (Dobrans). O Štokách a Šejdorfě nepochybuji, že to byly osady od počátku (ne ovšem markomanského nebo kvádského, jak chce Mayer) německé. Ale jak tomu je s ostatními? Jediné dvě, Heroltice a Petrovice, mají jména česky tvořená od osobních jmen nečeských,

želiv. čís. 21 (v této listině se uvádí ves *Saczunge*. Obě vsi měl zastaveny od kláštera želivského nějaký Mstidruh. V listině se připomíná již jeho vdova, *relict dicti Msczidruhonis*. Snad to byl Mstidruh z Dvorců, o kterém viz níže str. 76 pozn. 113); *Hubenow* 1407 a 1417. M. kn. jihlav. II, fol. 162 a III, fol. 47v.

⁷⁸ Schwab, A.-I. 24 sám velmi správně vykládá, ovšem ne pro Jihlavsko, nýbrž pro kraj na sever odtud až k Svitavě, že „deutsche Ortsnamen --- können einer Uebertragung deutschen Rechts auf eine slawische Bevölkerung die Entstehung verdanken“.

⁷⁹ List Jana z Leskovce z 30. března 1411, pojatý do konfirmace z 4. ledna 1493, kterou otiskl L. Schlesinger, *Deutschböhmisches Dorfweisthümer. Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* XXII (1884), str. 319nn.

jednoho německého, druhého obecně křesťanského, ale u nás již dávno obvyklých, všechny ostatní pak jména ryze česká, kmenem i tvořením. O slovanském původu Dobronic (Dobronína) nepochybuje ani Mayer, I. O. 208. Dobešov a Petrovice nebude snad vindikovat pro osídlení německé. Heroltice přes ryze české tvoření koncovkou *-ice* by sice podle své nemožné „methody“ mohl vykládati jako ves původem německou (Heralts), ale pak bychom čekali pro české jméno této vsi stejný tvar jako pro známé městečko na východ od Humpolce, Herálec.

Pro tři zbývající jména pomýšlí Mayer ovšem zase na původ německý. Ačkoli všechny nejstarší doklady, 1233 *Sarech*, 1257 *Sirek*, 1304 *Sarek*, 1367 *Zdarecz* (L. conf. I. 2, 96) a *Sdarecz* (Perg. orig. arch. klášt. strahov.), 1410 ve *Zdarczy*, *Zdarzecz*, *Zdarecz*, 1411 *Zdiarecz*, 1412 *Zarziecz* a *Zarzecz* (L. conf. VII. 43), 1449 *Zdiarecz* (Perg. orig. arch. klášt. strahov. XVI. A. 22), svědčí pro původní tvar *Žžárek*, *Žďárek*, *Žďářec*, úplně srozumitelný a velmi přirozený na lesní a tedy žďárené půdě, musí je Mayer, vzhledem k pozdějším tvarům (1419 *Sahers*, 1420 *Zeherleins*, 1464 *Saherz*, 1484 *Sherlaß*, 1493 *Saherles*, v XVI. století *Scherlus*, od 1685 *Selentz*, nynější *Seelenz*), které již svou neorganičností a rozmanitostí svědčí, že vznikly zkomolením starého českého jména v ústech Němců, kteří je nedovedli dobře vyslovit, odvozovat od starohornoněmeckého *sahar*, t. j. rákosí, kolektivní koncovkou *-ech*. Aby zachránil svou doktrinu, dopouští se Mayer raději hrubé methodické chyby: V nejstarších dokladech z let 1233, 1257 a 1304 se jméno *Sarech*, *Sirek* a *Sarek* vyskytuje v sousedství 13 jiných jmen osadních, bez výjimky ryze českých (viz níže str. 62 a 73). Každý nestranný badatel se tedy musí snažit vyložit i čtrnácté jméno z jazyka českého

⁸⁰ 1230—1240 *Sar* (Regesta I. 227, čís. 497); c. 1239 *Saar* (Tamtéž I. 454, čís. 979); poč. XIV. stol. *Zarski potok* (CDB II. 367, ř. 5). O změně *Žžár* — *Žžár* — *Žďár* srov. Jan Gebauer, Etymologie von *Žďár*. Archiv für slavische Philologie III (1879), str. 76 nn. a Hist. mluv. jaz. čes. I. V Praze a ve Vídni 1894, str. 494 a 527, o německých parallelách Ernst Schwarz, Beiträge zur Ortsnamenkunde der Sudetenländer. Zeitschrift für Ortsnamenforschung II (1926/27), str. 191 nn., který také pokládá jméno *Žžárek* pro ves na Jihlavsku za starší a původní. Německé jméno *Seher-*

a jen v tom případě, je-li to nemožné, hledat výklad jiný. Srovnáme-li zápisy jména *Žďár* (původně *Žžár*) v jiných současných pramenech,⁸⁰ je na první pohled patrné, že *Sarech* zápisu nejstaršího jest třeba čísti *Žžárek* (srov. *Sarek* z roku 1304) a že se tedy rovná zápisu *Zdiarecz* v listině z roku 1411, jejíž svědectví je tím závaznější, že běží, jak bylo již řečeno, o listinu nejen německou, ale přímo němčící. Hledati za těchto poměrů pro nejstarší zápisy jména výklad z němčiny, kde n. b. místní jméno *Sarech* není vůbec doloženo (srov. E. Förstemann, Altdeutsches Namenbuch II. 2³, sl. 653 n.), je tedy methodicky zhola nepřipustné.

Zcela stejného násilí se Mayer na záchranu své these dopouští i v obou zbývajících případech, vsi *Stříteže* a *Zvonějova*. Nejstarší zápisy jména první z nich (*Schritiz* 1346, *Schritys* 1353, *Schritis* XIV. stol.) byly dosud obecně, i od badatelů německých (toho mínění je na př. i A. Altrichter, Dorfnamen 5 a 20, Dörferbuch 170), vykládány jako *Střítež*. K takovému čtení ukazovaly jak české zápisy tohoto jména, tak veliké množství osad v Čechách i na Moravě nazvaných tímto jménem, značícím „rákosí“. Vše, co by se v nejstarších zápisech mohlo zdáti závadou takového výkladu, lze dobře vyložití potížemi, které působilo jednak psaní velmi těžkých spřežek *Črie-* a *Strie-* středověké grafice, jednak výslovnost jich ústům německým. Změnu samohlásky *e* v *i* v druhé slabice vysvětluje Mayer sám tím, že v jihlavském dialektu dochází v okolí hlásky *r* k zúžení starého a přehláskového *e* v *i*. Výklad tu tedy nečiní nejmenších potíží. Přes to odvozuje Mayer původ jména této vsi od — staronordického *skratte*, islandského *skratti*, nářečního *Schrat*, což znamená lesního skřítka. Při tomto výkladu nemá ovšem jméno naší vsi zase vůbec obdoby mezi německými jmény osad-

leins je podle něho tvořeno od českého základu *Žžár*, kterému Němci rozuměli jako *Saher* (vyslovovanému jako *z₂ahr*), německou zdrobňovací koncovkou *-lins*. Schwarzovy rozpaky stran etymologie moravského *Žďáru* (*Saar*) odstraňuje definitivně Větší letopis žďárský (F R B II. 531): *Sic Sar est sclauicum, sonat hoc plantacio recens. Quamuis Teutunici Sar dicant gramina grossa, Sar non de teutunico, sed de sclauico trahit ortum*. Tento výklad má tím větší váhu, že pochází od kronikáře původu německého. Sám sebe nazývá *Heinricus Eckwardi* (F R B II. 548 a 535)

ními^{80a}. Proto asi jej také Mayer uvádí jen jako „nikoli nemožný“ („Die älteren Schreibungen - - - lassen es nicht unmöglich erscheinen“). Ale nač se sháněti po výkladu „nikoli nemožném“, je-li na snadě zcela přirozený výklad, ovšem z jazyka českého?

Mayer má proti takovému výkladu arci svou námitku: První dokumentární doklad českého jména Střítež nedal prý se sehnat pro dobu starší nežli pro rok 1596. Ve skutečnosti však již A. Altrichter, Dorfnamen 20 uvedl pro ně doklad z roku 1467 (*purgkrabj strzietzského*) a v perg. originále želivského kláštera čís. 47 z roku 1437 se uvádí Petrovec u *Strzietzeze*. Ale jsou doklady ještě mnohem starší: R. 1380 se uvádí Krušina *de Strzietz* (L. conf. III. 123) a snad i Jan Ščerba(?) *de Strzietz*, připomínaný r. 1383 jako již mrtvý (Perg. orig. arch. klášt. břevnov. B. IX. 272), pocházel ze Stříteže naší. Jiné, skoro stejně staré doklady poskytuje dokonce zase — archiv jihlavský. Perg. orig. z roku 1385 (CDM XI. 336, čís. 371) datuje *in Strzietz* a II. městská kniha, fol. 163^v uvádí k roku 1406 kaplana a prokuratora Kříže *in Strzitiss*. Od tohoto tvaru je již pouhý krůček k nejstarším zápisům jména německého, *Schritis* a *Schritiz*. Ale ještě r. 1506 se připomíná Střítežská cesta čistě českou formou *strata Strzietzensis* v IV. knize městské, fol. 223^v. S takovou znalostí primárních pramenů jihlavských se Mayer odvažuje nejen mluvit o etymologii místních jmen na Jihlavsku, ale i činit ze svého naprosto nedostačujícího materiálu tak dalekosáhlé závěry...

Ze štocké skupiny vesnic zbývá vysvětliti ještě jméno Zvonějova. V nejstarších dokladech ze XIV. století, tedy z doby, kdy německý živel na Jihlavsku měl již rozhodnou převahu, přicházejí střídavě tvary české i německé. Protože A. Altrichter, o jehož materiál se Mayer opírá, nemá v Dorfnamen 22 z dob předhusitských

^{80a} Srov. Ernst Förstemann, *Altdeutsches Namenbuch* II. 2³. Bonn 1916, sl. 791n. Také E. Schwarz, *Mundartliche Angleichung und verkehrte Schriftumsetzung in Ortsnamen der Sudetenländer*. Zeitschrift für Ortsnamenforschung III (1927/28), str. 166 praví, že výklad Mayerův narází na tolik hláskoslovných obtíží, že před ním výklad ze staročeského *čřietez* zaslouží rozhodně („unbedingt“) přednost.

⁸¹ Srov. W. W. Tomek, *Základy starého místopisu pražského* II. V Praze 1870, str. 248: *Swonecz* 1381, *Zwonecz* 1382. Místní jméno Zvo-

víc než 2 jeho zápisy a v Dörferbuch Zvonějov vůbec vynechal, uvádím výjimečně všechny zápisy z té doby, které mám právě po ruce, i s doklady: 1352 *Bunau* (Reg. dec. pap. 52), 1364 *Bunow* (L. conf. I. 2, 51), 1367 *Bunau* (R. d. p.), 1368 *Swonow* (L. conf. I. 2, 97), 1369 *Bunaw* (R. d. p.), 1379 *Wunaw* (Acta consistorii I. 349), 1383 *Biniaw*? (L. conf. III. IV. 163), 1384, 1385 a 1399 *Byman* (R. d. p.), XIV. stol. *Wunaw* (Tomaschek, Oberhof 91 a 94), 1402 *Bunaw* (L. conf. VI. 66), c. 1405 *Binaw* (R. d. p.), 1410 *Zwonyeyow* a *Zwonyew* (Arch. čes. XXXV. 318, čís. 52), 1411 *Wonyeyaw* (něm. list Leskovečův), *Zwanyow*, *Zwoniow* a *Zwonyow* (L. conf. VII. 39), 1412 *Zwonow* (L. conf. VII. 43), 1413 *Zwonyow* (L. conf. VII. 79).

Altrichter, neznaje tento materiál, odvozoval německý tvar jména od starohornoněmeckého *wunia*, t. j. Weide, vrba, a tento výklad opakuje i Mayer, O. N. 210. Naše doklady dokazují ovšem něco docela jiného. Běží o původní české přivlastňovací jméno Zvonějov nebo Zvoňov (srov. poměr Horažďějovice a Horažďovice), odvozené od osobního jména Zvon(ěj)⁸¹, z něhož teprve v ústech německých vznikla zkomolenina *Bunau* a *Wunau*. Že německá, jen přeslechnutím českého znění vzniklá forma nemá nic společného s *wunia*, ukazují rozdíly, vyskytající se v počáteční jeho slabice v zápisech skoro současných: Bu-, Wu- a Bi-. Že pak tvar Zvonějov nevznikl snad z příslovecného spojení „z Wunova“, dokazuje tvar *Wonyeyaw* v německé listině z roku 1411, z kterého je vidět, že naopak německý tvar vznikl zjednodušením náslovné skupiny *zv* v prosté *v*, zcela tak, jako ze jména Zbinohy vznikly v německých ústech tvary *Pinau* a *Winau* (Mayer, O. N. 210) „mit Fortlassung des als Präposition *ze* (= zu) aufgefaßten anlautenden *z*“.

Pro historii německé nomenklatury na Jihlavsku je ze skupiny štockých vsí zajímavý zvláště Dobešov. Tato ves zanikla, ponovice, odvozené od osobního jména Zvon, máme doloženo z roku 1385. Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren. Brüner Cuda 161 (čís. 145 n.): *Swonowicz*. Další doklady téže formy pro léta 1406, 1407, 1418 atd. tamtéž 237 (čís. 381), 261 (čís. 154), 322 (čís. 531), *Swonowicze* 1418 tamtéž 322 n. (čís. 534 nn.) atd. Je-li třeba zápisy *Wonowycz* z roku 1355 (tamtéž 25 n., čís. 102 nn.) čistí, jak je nanejvýš pravděpodobné, jako Zvonovice, měli bychom tu analogii pro zjednodušení náslovného *zv-* ve *v-* v německém tvaru *Wunau*. Srov. dále v textu.

dobně jako Heroltice, již před rokem 1536⁸², a když byla, nedlouho před rokem 1704, na jejím katastru zřízena ves nová, dostala jméno — Pfaendorf (A. Altrichter, Dörferbuch 126. Srov. níže str. 68). Máme tu výmluvný doklad, jak staré, české názvosloví na Jihlavsku bylo nahrazeno pojmenováním německým v době poměrně nedávné. Jak uvidíme, nebyl to příklad jediný.

Zjištěním, že česká jména osad na někdejším panství štockém jsou starší nežli německé jejich střídnice, drobí se však severní, v Čechách ležící půle „kompaktních“ německých sídlišť na jihlav-

⁸² V tržové listině na prodej statku střítežského v Deskách zem. větších 42 H 22 z 28. dubna 1536 se uvádějí obě již jako pusté. — J. V. Šimák, Krajina Německobrodská v době Husově. Zprávy Městského musea v Německém Brodě 1916, str. 52 a 56 ztotožňuje Heroltice s nynějším Hilbersdorfem, asi hodinu na severovýchod od Jihlavy. Tato identifikace by se sice velmi dobře shodovala s naším názorem o původní slovanství osad v nejbližším sousedství Jihlavy na sever od ní, ale je, tuším, nesprávná. Především je české jméno vsi tvořeno od jiného jména osobního nežli německé. Rozdíl vynikne ještě více, přihlédneme-li k nejstarším zápisům tohoto jména: 1313 *Hylboltisdorf* (CDM VI. 51, čís. 71 = Regesta III. 60, čís. 144), ve XIV. století — doklady z městských knih jihlavských shromáždil Petrides, Zur ältesten Geschichte Hilbersdorfs. Igel-Land. Beilage des „Mähr. Grenzboten“, čís. 56 (Aug. 1930), str. 218n. — 1346 *Hilbolczdorf*, 1360 *Hylboldstorff*, 1364 *Hylbostorf*, 1365 *Hilbuczdorf*, 1378 *Hildepolzdorf*, 1386 *Hilwoczdorff*, 1399 *Hilwarczdorf*. 1408 *Hilbrdstorff*, Základem tu tedy je jméno Hiltpolt, kdežto jméno Heroltice je odvozeno od osobního Herolt, Heralt. Ztotožnění odporují však i známé osudy Hilbersdorfu. Kdežto Heroltice byly aspoň od roku 1411 až do roku 1536 příslušenstvím statku střítežského, byl Hilbersdorf od roku 1376 zčásti majetkem obce jihlavské, zčásti v držení jihlavských měšťanů, až byl r. 1506 uveden ve vlastnictví obce. Teprv r. 1625 jej Jihlavští odprodali k statku střítežskému. A. Altrichter, Dörferbuch 68 n. a Petrides na uv. m. Má tedy Hilbersdorf své nynější úřední české jméno Heroltice neprávem.

⁸³ Jediné starší známé mi doklady jsou *Seherleyns* c. 1350 (Decem reg. censuum 20), *Scharleyns* 1417 (Ant. Schubert, Urkunden - Regesten aus den ehemal. Archiven der von Kaiser Joseph II. aufgehobenen Klöster Böhmens. Innsbruck 1901, str. 147, čís. 1135), *Zdierziecz* 1436 (Jar. Čelakovský, O domácích a cizích registrech. Rozpravy Král. čes. spol. nauk VII. 3. V Praze 1890, str. 113, čís. 94; A. Sedláček, Zbytky register králův římských a českých z let 1361—1480. Histor. archiv, čís. 39. V Praze 1914, str. 196, čís. 1425) a *ve Zdiarzi* 1487 (Rel. tab. terrae

ském ostrůvku ve dvě spolu vůbec nesouvisící části. Ale i jejich původní německost je zase velmi problematická. Jako osady původně české jest ze severnější z nich vyloučiti vsi Jilemnik, s největší pravděpodobností i Ždírec⁸³, s jistotou Pohled, neboť to bylo původní jméno osady, v níž vznikl r. 1265 klášter P. Marie a která podle něho dostala nové německé jméno Frauenthal (Frantál),⁸⁴ dále Bosovice (Pozovice?), Smilov, Šlapánov a Věžnici, jejichž jména nikomu nezaujatému nenapadne vykládati původem nebo tvořením německým.⁸⁵ Ale tím je s ostatním územím, pro něž jsme prioritu

II. 424). Nápadná shoda dokladu prvního s zápisem *Zeherleins* 1420 v měst. knihách jihlavských (A. Altrichter, Dorfnamen 20) pro druhý Ždírec na Jihlavsku (Seelenz) svědčí, že i pro Ždírec severní, u Pohledu, je české jméno pravděpodobně původnější. Toho mínění je i E. Schwarz, Beiträge zur Ortsnamenkunde der Sudetenländer 194. Druhý důvod je ten, že Ždírec u Pohledu leží mezi Jilemnikem, Kyjovem, Prosečí a Pohledem, jejichž český původ je jistý.

⁸⁴ Regesta II. 188, čís. 488: *Pohled* 1265; II. 216n., čís. 562: *Polet* 1267; II. 319, čís. 792: *Pohled* 1272.

⁸⁵ O prvních třech to nenapadlo ani Mayerovi — vzhledem k tvrzení Schwabovu, že se v městských knihách jihlavských nevyskytají jiné tvary osadních jmen nežli německé, upozorňují zvláště na doklad *Slappanow* v I. knize, fol. 14v, již z roku 1361 —, zato však podnikl (O. N. 207) pokus o výklad z němčiny u té, u které bychom to nejméně očekávali, u Věžnice. Je to pokus opravdu zoufalý, protože předem ztracený. Neboť existence ryze českých osad Věže, Věžné a Věžniku, ale především české tvoření jména koncovkou -ice — J. Petrides, Iglauer Familiennamen im Mittelalter. Igel-Land. Beilage des „Mähr. Grenzboten“, čís. 43 (Juli 1929), str. 168 uvádí z měst. knih jihlavských k roku 1378 osobní jméno *Besniczer* (aus Weznitz) a totéž jméno, psané *Wezniczzer*, jsem našel několikrát i v XV. století, na př. r. 1474 v knize IV. 177 — vylučuje naprosto výklad jiný nežli z češtiny. Protože však se v XVII. (!) století vyskytají také zápisy *Weisenz* — dovedeme si je snadno vysvětliti, vzpomeneme-li na zněmčený tvar české vsi Dobronic, Dobrenz (viz str. 49 n.) a dokonce na Bradlenz, které i podle Mayerova, O. N. 208 výkladu vzniklo připojením osobní analogické koncovky -enz k českému appellativu Bradlo —, vykládá Mayer toto jméno jako — přivlastňovací genitivní jméno, vytvořené z osobního *Wisunt*: *Wisunts* - *Wisands* - *Wesants*. Toto jméno prý Čechové přejali jako Věžanc a přetvořili je ve znění Věžnice. Není však prý vyloučeno, že je toto jméno původu — keltského. Stejného původu je prý i gallské *Vesontio* (Besançon), známé z Caesara. Jihlavští Kvádové v tom případě gallské jméno prostě přeložili a užili ho ve tvaru genitivním . . . Člověk

osídlení slovanského dokázali již dříve, velická většina českého podílu na ostrůvku jihlavském pro původnost osídlení německého ztracena.

A v jižním, moravském podílu není tomu jinak. Vestenhof proti Kostelci, ležící ještě na území českém, byl poněmčen teprv po roce 1570, kdy byl od panství pelhřimovského odprodán Jihlavě⁸⁶. Wolframs dostal své německé jméno pravděpodobně až na počátku XIII. století (srov. výše str. 38n.). Rovnoběžkovou řadou vsí

si maně vzpomíná na případ Teplic. Ačkoli stará nomenklatura v okolí tohoto města je slovanská, ačkoli v osadě tak nazvané byly již od doby římské teplé lázně, pro které máme i z jiných slovanských jazyků doložený termin *teplice*, toplica a pod., odvozoval H. Hallwich, Töplitz. Eine deutsch-böhmische Stadtgeschichte. Leipzig 1886, str. 5nn. toto zcela průzračně a heslu *Wort und Sache* tak dokonale vyhovující jméno raději z keltského *toppa*, místo, ohrada, nežli by byl připustil etymologii slovan-skou. K tomuto klasickému dokladu národnostní zaslepenosti, která v oboru etymologie místních jmen vyvreholila snad v A. Schreiberových Beiträgen zur Ortsnamenkunde Böhmens. Mitteilungen des Nordböh. Vereines für Heimatforschung und Wanderpflege XXXVIII (1915), str. 146—161 a 193—208, XXXIX (1916), str. 24—38, 111—125 a 191—199 a XL (1917), str. 13—22 a 78—83, druží se Mayerova etymologie Dolní Věžnice opravdu důstojně.

⁸⁶ Perg. orig. arch. jihlav. z 8. srpna 1570. Na prodaném dvoře seděl Jan Dvořák a jeho syn Bartoš. Srov. výkazy o jejich povinnostech v arch. jihlav., Litteralien 1570—1576.

⁸⁷ Jméno Salavice je české osobním jménem základním (Salava) i tvořením. Popovice, doložené v této formě již r. 1288 (Reg. II. 617, čís. 1431: *Popowiz*), odvozuje A. Altrichter, Dorfnamen 19 a Dörferbuch 135 od německého osobního jména Popo, ale sám Mayer, O. N. 210n. vzhledem k četným Popovicím, o jejichž českém původu nelze pochybovat — jsou doloženy již pro XI. století (CDB I. 357 a 359) —, pokládá výklad z němčiny za pochybný. Ale i kdyby byl správný názor, že všechny české Popovice mají jméno odvozené od osobního jména německého, svědčí o jeho českém původu samo tvoření koncovkou *-ice*. — Čížov je odvozeno českou koncovkou od českého osobního jména Číž, doloženého již r. 1057 (CDB I. 57 B, ř. 8: *Cis*) a místním jménem Čížice r. 1115 (CDB I. 402 B, ř. 12). Těmito doklady padají rozpaky Mayerovy, O. N. 210, který tvrdí, že osobní jméno Číž není doloženo. — Proti českému původu jmen Studnice a Rosice nemůže ani Mayer nic namítat. — Jméno Rančářov je odvozeno od osobního jména Ranožir, Rančif. I když nepokládáme doklad z kounické listiny, datované rokem 1173, ale podvržené až na počátku XIV. století (CDB I. 417, čís. 400: *Ranosir de Ranozirow*), za spolehlivý, ačkoli G. Fried-

Salavic, Popovic, Čížova, Studnice, Rosic a pravděpodobně i Rančářova, o jejichž původním obyvatelstvu svědčí jejich slovanská, od Němců přejatá jména⁸⁷, je i jižní cíp ostrůvku rozdroben ve dvě nesouvislé skupiny. A ze severní z nich jest nutno odečísti ještě Pístov, o jehož původním slovanství nepochybuje ani Mayer, O. N. 210, ale s největší pravděpodobností i Kosov (Gossau)⁸⁸ a Hosov (Hossau), vše již v nejtěsnějším sousedství Jihlavy. Dokonce ani

rich (tamtéž 416) pokládá za možné, že jména svědků jsou do ní přejata z pravé zakládací listiny z roku 1183, přece máme pro jméno Ranožir authentické doklady velmi staré: 1233 *Ranozirowiz* a *Ranozirj* (Perg. orig. arch. želiv., čís. 1. Viz dále pozn. 89), 1234 *Ranoszir* (Regesta I. 403, čís. 860) a 1257 *Ranzir* (CDM III. 249, čís. 260 = Regesta II. 67, čís. 170), v Jihlavě samé pak aspoň r. 1378 *Ranczirus* (Měst. kn. II, 13v). Výkladu z tohoto osobního jména úplně vyhovují všechny staré zápisy místního jména. A. Altrichter, Dorfnamen 19 a Dörferbuch 141 neuvádí dokladu staršího nežli z roku 1305 (Regesta II. 889, čís. 2062: *Ranzir*). Ale existují nepodezřelé (podle informací, za které děkuji p. archiváři Jindřichu Šebánkovi) doklady tohoto jména o 50 let starší [pro náš účel není třeba rozlišovat mezi Rančářovem u Jihlavy a Rancářovem na samých hranicích moravsko-rakouských]: 1256 *Ramur*, recte *Ranczir* (CDM III. 219 = Regesta II. 43, čís. 106) a 1257(?) *Ransir* (CDM III. 249, čís. 260 = Regesta II. 67, čís. 170). Oba tyto zápisy, stejně jako doklady ze XIV. století, *Ranzir*, *Ranczer*, *Ranczier*, *Ranczirs*, *Ranczír* a p., jest patrně čísti Rančif a vykládat jako přivlastňovací adjektivum, tvořené suffixem *-jř*. Později k tomuto suffixu přistoupila ještě další přivlastňovací přípona *-ov*. Tvar *Ranczyrow* a *Ranczirow* je doložen již z roku 1303 (CDM V. 163, čís. 154 = Regesta II. 850, čís. 1974), Ranožirov r. 1360: *de Wranossirouwa* (Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren. Brüner Cuda 41, č. 501 a 519). Nynější německá forma (Ranzern) je doložena podle Altrichtra teprv od XVI. století. Vzhledem k tomu a k nejstarším zápisům je výklad Schwabův, A.-I. 22 pozn.)*, který přijali i Altrichter, Dörferbuch 140 n. a Mayer, O. N. 209 n., že totiž běží o základní výraz Rank (dialekticky Ranz) = Krümme, zcela zbytečný, a uvážíme-li analogii s tvořením německého jména pro Stonařov (Stonařov: Stannern = Rančifov: Ranzern), je takřka vyloučen. Souvislosti s německým osobním jménem Ranzo, na kterou pomýšlí Altrichter, Dörferbuch 140 n., je zase na překážku charakteristické *r* v koncovce. Tvar Ranzing, jak by musilo zníti německé místní jméno, odvozené od osobního Ranzo (E. Förstemann, Altd. deutsches Namenbuch II. 2³, sl. 539), není pro Rančifov na Jihlavsku v psaných dokumentech vůbec doložen.

⁸⁸ A. Altrichter, Dorfnamen 15 a Dörferbuch 60 připouští výklad z češtiny i z němčiny (od osobního jména Gozo) a ani Mayer, O. N.

Fußdorf — Rantřřov není docela mimo podezřření, že je původu českého⁸⁹. Na jihozápadním okraji zmizejí tak Loučky (Lutschen)

210 výklad z češtiny nevyklučuje. Pro jeho větší pravděpodobnost lze však uvést jak existenci druhého Kosova u Větrného Jeníkova, tak obzvlášť půdorys a rozdělení pozemků vsi Gossau, která je dokonala okoluhlice (A. Altrichter, Dörferbuch, str. 60 a 62). Srov. mé Dějiny 73 s pozn. 37.

⁸⁹ Nejstarší změnky nazývají tuto ves Fušdorf, teprv v XV. století se objevují doklady jména Rantřřov. Vznik tohoto českého jména pro osadu tenkrát německou teprv v této době by byl takřka nevysvětlitelný. Zato by bylo velmi dobře možné, že se tu znova objevuje starší, původní jméno, jehož doklad se z doby předhusitské jen náhodou nezachoval. Tuto hypotézu podporuje pak zvláštnost listu krále Václava, týkajícího se hranic želivského Borku, které si dosud nebylo povšimnuto [jen G. Friedrich v nevydaném dosud CDB III. 43 n., čís. 43 užil obou exemplářů listiny]. Tento list se totiž zachoval v archivu želivském ve dvou exemplářích, z nichž čís. 2 je nepochybný originál. Ale i list čís. 1, třeba možná podvržený, je psán ještě ve XIII. století. Za jakým účelem byl tento druhý list vyhotoven, prozrazují jeho odchylky od znění listu čís. 2. Kdežto tento list mluví o křivdách, které se děly klášteru *a filiis Wolframnj*, a o sporech, které vznikly mezi klášterem a *filiis Wolframnj*, má list čís. 1 na těchto místech slova *a filiis Wolframnj et Ranozirouiz, nobilitum nostrorum de Moravia a filiis Wolframnj et Ranozirj*. Důvod tohoto rozdílu mezi oběma listy nám zcela uniká. Lze se však domnívat, že citovanými dodatky chtěl klášter rozhodnutí, učiněné mezi ním a syny Wolframovými, vztáhnout i na syny Ranožirovy, třeba se tím věcný obsah Václavova rozhodnutí v ničem nezměnil. Z obou listů si dal klášter potvrdit r. 1293 a 1366 jen listinu čís. 2 (Perg. orig. arch. želiv., čís. 5 a 22), ale tím se existence Ranožira a nějakých sporů jeho syna (synů?) s klášterem želivským ještě v XIII. století nestává podezřřelou. Měl-li však klášter spory o hranice se syny nějakého Wolframa a Ranožira (nejspíše by bylo možno pomýšlet na moravského šlechtice toho jména, který často vystupuje v listinách na počátku 2. polovice století XIII.), je víc než nápadné, že na samých hranicích klášterství želivského, které byly zároveň zemskými hranicemi proti Moravě, nalézáme osady s jménem Wolframs (Kostelec) a Rantřřov (Fušdorf). Sama sebou se tu vtřřrá myšlenka, že obě tyto osady dostaly svá jména podle urozených Moravanů, o sporech jejichž synů s klášterem želivským mluví exemplář listu Václavova čís. 1. V tom případě by však bylo, vzhledem k čistě českému patronymiku *Ranozirouiz* v něm, pomýšlet na českou národnost Rantřřovu a na český charakter vsi podle něho pojmenované: Kdyby byl tvar Rantřřov jen českou úpravou původního jména německého, nebylo by přece bylo bývalo třeba nahrazovati jej zcela jinak tvořeným jménem německým, Fušdorf.

a Beranovec (Porenz)⁹⁰ a se Stonařovem⁹¹ a pravděpodobně i Otínem⁹² se pro původní osídlení německé ztratí celý jižní cíp ostrůvku.

⁹⁰ O Loučkách nemůže být vzhledem k starým zápisům (A. Altrichter, Dorfnamen 17) vůbec pochyb, o českém původě jména Beranovec nepochybuje ani Mayer, O. N. 208.

⁹¹ Jméno Stonařov bylo do nedávna uváděno v souvislost se Stanimírem v Boczkově falsu v CDM I. 289. Ale přes to, že jméno Stanimír je u nás doloženo (1207 *Stanimír*. CDB II. 55; 1209 *Stanimirus*. CDB II. 80; 1220 *Stanimír*. CDB II. 185), a to právě pro Moravu, nebylo by z něho možné odvoditi jméno Stonařov. Ve skutečnosti je odvozeno od osobního jména Stonař, doloženého již pro rok 1218 v listině markrabí moravského Jindřřicha Vladislava (CDB II. 152, ř. 23: *Ztonar*. R. 1226 *Ztonarius*. Tamtéž 288, ř. 35) a ještě v století XIV. (Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren. Olmützer Cuda 1, čís. 4: *cum Stonarzone* 1348; 2, čís. 40: *Stonar* 1348; 16, čís. 327: *filius Stonarij* 1353; 23, čís. 475: *uxor Stonarij* 1356). Starší tvar místního jména, Stonař, t. j. Stonař + jř, je doložen z roku 1358 (A. Altrichter, Dorfnamen 21). Tvar Stonařov, hojně doložený od XIV. století, vznikl z něho stejně, jako vedle místního jména Putim, t. j. Putim + jř, máme ještě Putimov, nebo jako ke Skřřřovu je předpokládati nedoložené jméno Skřřř, t. j. Skřřřch (CDB I. 148, ř. 18: *Scři*) + jř. Zjištěním starého osobního jména Stonař padá výklad, který dává jménu Stonařov, prý nejasněmu, Mayer, O. N. 210. Pokládaje totiž německé znění Stannern za původní, vykládá je jako dativ plur. k nějakému appellativu, stejného tvoření jako místní jména Wagnern, Fischern, Rodern a pod. (čeština tvořř místní jména téhož rázu akkusativem plur., na př. Truhláře, Rybáře, Ověřřary, Dehtáře a pod.). Zjištěním, že český název Stonařova je původní, bude třeba německé znění jeho jména vykládat analogicky. Základní české jméno Stonař zachoval nejen zápis zemských desk moravských z roku 1349: *Stonarn*, ale ještě zápis měst. knihy jihlavské k roku 1460, který cituje Jos. Petrides, Iglauer Gassennamen im 15. und 16. Jahrhundert. Igel-Land. Beilage des „Mähr. Grenzboten“, čís. 47 (November 1929), str. 183: *Stonaren*. Český původ jména Stonařov dokazují ostatně nejlépe jeho německé formy *Stanorzau* a *Stonarzou* z let 1365 a 1366 (Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren. Brünner Cuda 59, čís. 276 a 67, čís. 439). Již pro XII. století by dokazovala existenci Stonařova tamější rotunda, sloužřící nyní za kapli Božřho hrobu, kdyby byl jistý její původ již z doby románské. Srov. V á c l a v R i c h t e r, Rotunda v Stonařově u Jihlavy. Památky archeologické XXXV (1927 a 1928), str. 607 nn.

⁹² Pro český původ Otřna svěřřči nejen staré zápisy, *Oty*n (A. Altrichter, Dorfnamen 18), ale i řada prastarých českých Otřnů a Otřic. Jméno je tvořřeno od osobního Ota stejně jako na př. Miletřn od Mileta a pod. Německé tvořření je stejně možné, ale překážřř mu naprostý nedostatek analogiřř

Jestliže však jsme pro velkou většinu území později německého zjistili prioritu osídlení českého, *co potom z celého ostrůvku zbude pro původní osídlení německé?* Vlastně jen malá skupinka osad u Německého Brodu a podobné skupinky kolem Jihlavy a v okolí Stonařova. A z těchto ubohých roztržených úlomků, z nichž, jak hned uvidíme, bude nutno vyloučit ještě právě skupinu jihlavskou, mělo vzniknout přirozeným vývojem nejen kompaktní osídlení území mnohem většího, nežli zaujímá nynější smíšený ostrůvek, ale i takové velkoměsto, jakým se v polovině XIII. století jeví Jihlava?

Uvážíme-li, že všechny skupiny vesnic s jmény původu německého leží v území starých stříbrných dolů německobrodských a jihlavských, není za těchto okolností mnohem pravděpodobnější pokládat za jejich německé zakladatele ony horníky, o jejichž shonu do českých zemí mluví kronika Kolmarská k roku 1249 (MGHS XVII. 245), tedy právě k roku, kdy byla vydána *magna charta* jihlavských horníků? Protože ve zprávě *Post hec multiplicati sunt in Bohemia Theutonici; per hos rex ingentes divicias collegit ex auri et argenti fodinis* nelze slova *multiplicati sunt* --- *Theutonici* vykládati — čtenář mi odpustí tu ironii — na nějakou nadpřirozenou příčinu náhlého vzrůstu plodnosti našich Němců, jest je třeba vykládat jako svědectví o příchodu německých horníků z ciziny. Vztáhneme-li je na Jihlavsko, vysvětlili bychom tak nejlépe nápadný synchronismus mezi datem velikého privilegia jihlavského a dobou let 1249—1253, do které zařadil kolmarský kronikář svou zprávu o zlaté a stříbrné horečce, která jistě netrvala jediný rok. Neslýchaně rozsáhlé výsady, udělené nebo aspoň kodifikované tenkrát horníkům jihlavským, mohly dobře být lakadlem, které stupňovalo příliv německých kolonistů z ciziny do takové míry, že byla nápadná i vzdálenému pozorovateli v Alsasku. Tím by konečně, abychom se z těchto širokých perspektiv vrátili zase do kop-

u nás: Ani jedno německé místní jméno, tvořené od osobního Otto, není tvořeno prostým genitivem (slabého sklonění) Otten, všechna mají při sobě ještě appellativum v nominativě: Ottendorf, Ottengrün, Ottenreuth, Ottenschlag, Ottenstift. To budí podezření, že prosté Otten v našem případě je jen jméno Otín, převzaté z češtiny a upravené pro potřebu německou.

činy jihlavské, došla přirozeného vysvětlení záhada desátkových vsí jihlavského kostela, dosud přes opětovné pokusy o rozřešení nevysvětlená.⁹³

Po prvé se o těchto vsích, které tvořily farní obvod chrámu sv. Jana Křtitele v Staré Jihlavě, původního to farního chrámu jihlavského, dovídáme z listiny olomouckého biskupa Roberta z roku 1233 (CDM II. 256, čís. 234 = Regesta I. 385, čís. 819). Znovu je vypočítává biskup Bruno r. 1257 u příležitosti přenesení jihlavské fary ke kostelu sv. Jakuba v Horním městě (CDM III. 241 n., čís. 253 = Regesta II. 61, čís. 155), biskup Jan v potvrzení tohoto přenesení z roku 1304 (CDM VII. 784 n., čís. 160 = Regesta II. 862, čís. 1996) a konečně biskup Jan v listě z roku 1377 (Perg. orig. arch. kláš. strahov. XXIII. A. 13).

Všecky tyto listy se zachovaly v originálech archivu kláštera strahovského: List z roku 1233 pod signaturou XXIII. A. 1, list Brunonův pod sign. XXIII. A. 3a, list z roku 1304 pod sign. XXIII. A. 4. Poněvadž Boczek, z něhož čerpala zase Regesta, znal první dva jen z opisů, liší se formy jmen v následujícím seznamu desátkových vsí jihlavských někde velmi značně od jeho textu. Pro velkou důležitost, kterou mají pro náš účel přesné formy místních jmen, uvádím ještě varianty z několika starých konfirmací. Pro list z roku 1233 a) z vidimusu z roku asi 1243, z něhož jej znal Boczek, ale který je (podle zprávy p. zem. archiváře Jindř. Šebánka) v Moravském museu, odkud jej Boczek cituje, nyní nezvěstný, a b) z transsumptu asi z roku 1257 (Perg. kopiář privilegií želivských ze samého konce XV. století v arch. kláš. strahov. XVI. A. 2a, str. 26. Srov. CDM VII. 760 n., čís. 113 = Regesta II. 68, čís. 171), pro list z roku 1257 z transsumptu opatů strahovského a milevského někdy z let 1304—1316 (Perg. orig. v archivu téhož kláštera XXIII. A. 3b). Konfirmace z roku 1377 má formy místních jmen do písmene shodné s listem z roku 1304.

⁹³ Zabývali se jí hlavně A. Altrichter, *Kolonisationsgeschichte* 96, Em. Schwab, I. S. 29 nn. a J. V. Šimák, *Záhada z počátků obce jihlavské. Vlastivědný sborník kraje jihlavského (Příloha Jihlavských listů k čís. 46 ze dne 18. listop. 1922) I (1922—23), str. 3 nn.*

Uvádějí pak tyto listiny následující vesnice, které byly po-
vinny jihlavskému kostelu desátkem již před rokem 1233:

1233:	1257:	1304:
<i>Bobikozle</i>	<i>Pobicozel</i>	<i>Pobicozel</i>
<i>Borisowe</i>	<i>Borissow</i>	<i>Borissow</i>
<i>Vnzenowe (a Vizenowe, b Wiznowe)</i>	<i>Wicenow</i>	<i>Wicenow</i>
<i>Kossowe</i>	<i>Kozzow</i>	<i>Kossow</i> <i>in secundo Kossow</i>
<i>Dobrezowic (a Dobresowic, b Dobresowicc)</i>	<i>Dobescowicz</i>	<i>Dobessowicz</i>
<i>Elhota (ab Helhota)</i>	<i>Lehotka (Lehota)</i>	<i>Lhota</i>
<i>Belemilzic (a Bolemilzic, b Bolemilzac)</i>	<i>Bolemilzicz</i>	<i>Bolemislicz</i>
<i>Stibor</i>	<i>Stibor</i>	<i>Stibor</i>
<i>aliud Stibor</i>	<i>secundum Stibor</i>	<i>secundum Stibor</i>
<i>Bukowe</i>	<i>Buccow</i>	<i>Bucow</i>
<i>aliud Bukowe</i>		
<i>Smirna (ab Smirzna)</i>	<i>Zmirzna</i>	<i>Smirczna</i>
	<i>secundum Zmirzna</i>	<i>secundum Smirczna</i>
<i>Serech (ab Sarech)</i>	<i>Sirek</i>	<i>Sarek</i>
— (<i>ab Porecz</i>)	<i>Porez</i>	<i>Porecz</i>

Některé z těchto vsí vypočítává též list markrabí moravského Přemysla Otakara z roku 1234, potvrzený papežem léta následujícího, jako příslušenství statku jihlavského (CDM II. 274, čís. 249 = Regesta I. 403n., čís. 861 a CDM II. 303, čís. 267 = Regesta I. 416, čís. 884): *Pobikozli* (dto), *Borissow* (*Boriscew*), *Wicenow* (dto), *Kohhoue* (dto), *Legota* (dto) a *Bolemilchichi* (*Bomelici*).

⁹⁴ *Quibus e conuerso plebanus, hec recipiens, baptismum, sepulturam nec non omnia ecclesiastica iura tenebitur exhibere. Srov. s tím listinu rynáreckou z roku 1203 (CDB II, čís. 33): Hec autem sunt ville ad eiusdem ecclesie parrochiam pertinentes cum suis iuribus et sua ibi iura spiritualia recipientes.*

⁹⁵ Úplnou analogii poskytuje list z roku 1243, kterým král Václav

Lokalisace těchto vsí naráží na velmi těžké překážky. Jedna z nich záleží ve vzájemném poměru tří prvních listin, které uvádějí pokaždé jiné dvojice vsí stejnojmenných. Jen v příčině dvojí Stiboře se shodují všechny tři. Ale jinak uvádí nejstarší list dvojí Bukovou, jeho konfirmace z roku 1257 a 1304 dvojí Smrčnou, třetí konfirmace, z roku 1304, dvojí Kosov. Horší pro otázku identifikace těchto vsí je však faktum, že v blízkém i vzdálenějším okolí Jihlavy, po obou stranách hranic, lze nalézt vsi, které by sice svým jménem vyhovovaly jménům osad vypočtených v citovaných listinách, ale jako celek nedávají, jak správně konstatoval Schwab, I. S. 31, žádného smyslu. Protože však list biskupa Brunona z roku 1257 neponechává žádné pochybnosti o tom, že běží nikoli o vsi roztroušené po velkém prostoru bez zeměpisné souvislosti, nýbrž o souvislý farní obvod (*Dotes ipsius ecclesie cum ambitu et terminis parrochie attinentibus --- fecimus circumscribi. — In quo pago seu ambitu iam scripto per omnes villas adiacentes --- plene decime --- persoluentur*) v nejbližším okolí fary, jak svědčí hlavně zmínka o křtění a pohřbívání u ní,⁹⁴ vtírá se sama sebou myšlenka, že tu běží o stará jména osad ve farním obvodu jihlavském, které později zanikly nebo byly po změně národnosti obyvatelstva pojmenovány jinak. Tato domněnka je pak tím více nasnadě, že ještě r. 1257 bylo nejbližší okolí Jihlavy pokládáno za území kolonisační. Svědčí o tom slova konfirmace Brunonovy — poznamenávám mimochodem, že ani tohoto bezpečného svědectví pro osídlování Jihlavska v XIII. století si stoupenci Bretholzovy theorie pro Jihlavsko nevšimli —, kterými přivlastňuje chrám sv. Jakuba v Nové Jihlavě (v Horním městě), tenkrát teprv svícenému, obilní desátky ze všech vesnic existujících i těch, které tam ještě nově vzniknou (*omnes villas adiacentes iam cultas seu in posterum colendas*).⁹⁵

Poznatek, že běží o vsi v samém sousedství Staré Jihlavy, popotvrzuje klášteru želivskému kaple sv. Mikuláše v Humpolci a sv. Jana Křtitele v Jihlavě *cum capellis nouis iam constructis vel in posterum per diuinam prouidentiam construendis* (Regesta I. 511, čís. 1073). Schwab, A.-I. 20n. překládá: „1243 erfahren wir ---, daß neben ihr [t. j. vedle farního kostela sv. Jana] noch andere Kapellen bestehen oder in Bau sind.“

máhá dále precisovati plurál v Brunonově confirmaci, že jeho výčet desátkových vsí jihlavských se zakládá na *privilegiis panovníků* (*Dotes ipsius ecclesie---hoc modo, sicut in privilegiis principum inuenimus, fecimus circumscribi*). Viděli jsme, že 6 ze 14 desátkových vsí jihlavských uvádí Přemysl Otakar v listině z r. 1234 (a 1235). Přemysl dal tenkrát jako markrabí moravský Jihlavu s tamějším clem a vesnicemi k ní příslušnými (*Giglava cum theloneo et cum aliis uillis ad eam pertinentibus*) výměnou za Třebov, který určil jeho otec pro založení kláštera tišnovského. Je na snadě myšlenka, že tu běží o *moravskou* polovinu farního obvodu jihlavského, který zasahoval i na půdu českou, že tedy druhý *princeps*, z jehož privilegia Bruno vypsal druhou polovinu desátkových vsí jihlavských, byl král *český*.⁹⁶ A tuto domněnku se zdá potvrzovati fakt, že na půdě české na sever od Jihlavy lze nalézt celou souvislou skupinu osad, jejichž jména vyhovují listinám z let 1233, 1257 a 1304.

List z roku 1257 uvádí mezi desátkovými vesnicemi jihlavskými dvojí Smrčnou. Že opravdu existovaly na potoce Smrčné na sever od Jihlavy *dvě* vsi téhož jména, ukazuje zápis Dvorských desk, kde se k roku 1382 mluví o odúmrti *in villa Smrczney Inferiori et in Ebharczdorf* (Archiv český XXXI. 227n., čís. 13). Neboť existence Dolní Smrčné předpokládá ještě druhou Smrčnou, Horní. Že jednou z těchto Smrčných byla dosud existující farní ves Smrčná (Simmersdorf), o tom je každá pochybnost vyloučena. Rozřešiti však otázku o vzájemném poměru obou stejnojmenných vesnic je bez podrobného studia místní situace nemožné. Podle A. Altrichtra, Dörferbuch 184 vypravuje místní tradice o starém sídlišti něco na sever od nynější osady, které by opravdu mohlo býti ztotožněno

⁹⁶ *Dvojím* darováním (resp. přidělením), jednak od krále českého, jednak od markrabí moravského, lze velmi přirozeně vyložit, proč farní obvod i městský statek jihlavský od nejstarších dob, kam je můžeme sledovati, leží *po obou stranách zemských hranic*, věc, kterou nedovedl Schwab, A.-I. 22 vyložit jinak nežli tím, že hranice česko-moravské běžely původně dále na západ nežli nyní a že tedy jihlavská farnost i její statek ležely s počátku cele na Moravě (srov. výše str. 9n.). Nedovedu si dobře představit, jak by bylo bývalo možné roztrhnouti zemskými hranicemi, stanovenými teprv r. 1233, organický celek, jakým by byl býval dávno hotový farní obvod jihlavský, tím méně pak, jak si věc představuje Schwab, admi-

s původní Smrčnou, protože farní kostel, ležící v nynější osadě, vznikl až v Simonsdorfu po roce 1303. V tom případě by obě Smrčné ležely v nejtěsnějším sousedství. Vyskytla se však i myšlenka, že druhá Smrčná Brunonovy listiny z roku 1257 je totožná s nynějším Hybrálcem (Ebersdorf).⁹⁷ Důvody tohoto ztotožnění nejsou sice rozhodující, ale na myšlenku samé může být tolik pravdy, že jako jméno Simonsdorf je mladší název staré české osady Smrčné, tak i jméno Eberhardsdorf — to je staré znění jména nynějšího Ebersdorfu — vytlačilo starší jméno české, označující některou z desátkových vesnic jihlavských, které nedovedeme lokalisovati. Bylo by dokonce lákavé, spojovati jméno Eberhardsdorf se jménem Ewerharda, lokátora vsi Simonsdorfu z roku 1303, nebo již mincmistra Eberharda (Eberlina) z roku 1253.⁹⁸ Dobou kolem těchto dat by byla určena proměna starší české osady v mladší německou.

Kromě Smrčné lze mezi dosud trvajícimi osadami na české straně hranic nalézt i desátkových vsí jihlavských ještě Žďárec (*Sarech, Sirek, Sarek*) a v tom případě, že *Kossowe* listiny z roku 1233 není totožný s *Kohhoue* Přemyslovy listiny z roku 1234, ještě Kosov (na severovýchod od Jeníkova). Jiné vsi, zaniklé, zachovaly památku po sobě aspoň v památkách písemných a ve jménech pomístních.

O Bukové se od poslední confirmace listu z roku 1233 (1304) dovídáme po prvé zase 1. října 1382, kdy ve sporu o odúmrt' po bratřích Henslinovi a Petrovi dokázal kutnohorský mincmistr Martin Rotlev zápisem Zemských desk, že s Hybrálcem a Starou Horou koupil od Henryška z Plzně i *Bukowa villam integram* (Arch. čes. XXXI. 227n., čís. 13). Celý tento statek, v němž se zase výslovně

nistrativní obvod města Jihlavy. Mnohem přirozenější se mi zdá představa, že faře, která vznikla na samé hraniční čáře, již dávno ustálené, bylo přiděleno území po obou jejích stranách svorným aktem obou držitelů půdy v sousedících zemích. A totéž platí v míře ještě zvýšené o obvodu nově vzniklého města Jihlavy.

⁹⁷ R. K. Pechhold, Zur Geschichte von Simmersdorf, str. 341. Jul. Lippert, Social-Geschichte Böhmens II. 592 pomýšlel zase na Wilhelmsdorf jako nástupkyni druhé Smrčné.

⁹⁸ CDM V. 149 = Regesta II. 837, čís. 1945; Regesta I. 611, čís. 1323 a Das St. Pauler Formular. Herausgeg. von Joh. Loserth. Prag 1896, str. 24.

připomíná Buková (*in Bukowe*), prodal r. 1396 Kunczlin Rothart z Kutné Hory jihlavskému soukeníkovi (Adamu) Haškovi řeč. Hes (Rel. tab. terrae I. 565). Po jeho smrti r. 1399 uhájil jeho stejnojmenný syn (Adam) Hašek r. 1401 své právo na celý statek ebrharcový (Desky dvor. 14, fol. 198 a 201 = Arch. čes. XXXV. 297, čís. 15). Zato, když tento Adam Hašek (koncem 1453 nebo na samém počátku roku 1454) zemřel, prohráli jeho příbuzní odúmrtí při formální chybě. Ale výprose, Matěj z Brloh, postoupil r. 1454 dobrovolnou dohodou celý statek, v němž se zase výslovně uvádí Buková (*in Bukowe*), Rudoltovi z Ebrhartic, t. j. z Ebrharce (Desky dvor. 16, fol. 266). Od Rudoltova syna Jana získal statek ebrharcový i s Bukovou Zdeněk ze Šternberka. Jeho synové jej prodali r. 1478 měšťanům jihlavským Šimonovi řeč. Zikmund Smrčanský (Simonsdorfer) a Václavu Petrovi Ledrarovi (Rel. tab. II. 378), od nichž ji zase s celým statkem hybráleckým koupili r. 1495 Jihlavští (A. Altrichter, Dörferbuch 42). Stavové čeští odmítli však připustit vklad tohoto trhu do Desk a tak, když jeden ze dvou původních držitelů, Šimon Smrčanský, zemřel, udělil král Vladislav jeho díl jako odumřelý r. 1500 Mikuláši ml. Trčkovu z Lípy a na Lichtburce. Tenkrát se Buková (*v Bukowe*) po prvé nazývá vsí pustou (Des. dvor. 17, fol. 315 n. Arch. čes. XVIII. 221 n.). O odumřt, kterou Mikuláš Trčka postoupil hned Burianovi Trčkovu na Lipnici, musil nový držitel vésti spor s majetníkem druhé polovice statku, Janem, synem Petra Ledrara (Ladera), synovcem Šimonovým. Tento Jan dostal konečně r. 1504 za právo (Des. dvor. 17, fol. 316) a do roku 1511 prodal scelený statek Jihlavským, kteří si při obnovování shořelých Desk zemských s Ebrharcem a Starou Horou vložili r. 1543 do obnovených Desk i Bukovou (*v Bukowie*. Des. zem. vět. 250 C 22).

⁹⁹ Do okolí nynějšího Waldhofu situoval zaniklou Bukovou, bez bližšího odůvodnění, již J. V. Šimák na mapě statků v okolí Něm. Brodu v době Husově, přiložené k Zprávám Městského musea v Německém Brodě 1916. Je proto nápadné, že v článku Záhada z počátků obce jihlavské 4 neběře tuto Bukovou vůbec v úvahu, ačkoli je ze všech vesnic tohoto jména Jihlavě nejbliže. Místa z městských knih jihlavských k roku 1511 užil k přesnější lokalizaci Bukové A. Altrichter, Dörferbuch 184, ale bez udání pramene, za které děkuji p. Dr. Jos. Petridesovi v Jihlavě.

Polohu zaniklé vsi naznačuje aspoň přibližně zápis IV. městské knihy jihlavské, fol. 232, která mluví r. 1511 o dvou lukách v Bukové s bližším určením jejich polohy: *Duo prata sita in Pukaw, unum situm apud metas ville Symostorf, et secundum pratum, situm penes Thustateich*. Podle tohoto určení lze někdejší Bukovou hledati nejspíše v katastru nové osady Waldhofu.⁹⁹

Těsně na východ sousedila s Bukovou jiná později zaniklá ves, Dobešov, jistě totožná s Dobešovicemi listů z let 1257 a 1304. V nejstarším seznamu desátkových vsí jihlavských, v listině z roku 1233, se sice vyskytá tvar *Dobrezowic*, ale tento tvar vznikl stejně chybou písařovou jako *Vnzenowe* místo *Wizenowe*, *Belemilzic* místo *Bolemilzic*, *Smirna* místo *Smirzna* a *Serech* místo *Sarech*. Tato kumulace písařských chyb v místních jménech v nejstarší listině ubírá velmi mnoho průkaznosti i tvaru *Dobrezowic* proti tvarům v listinách ostatních, na listu z roku 1233, jak svědčí zcela různý pořádek ve výpočtu desátkových vsí, nezávislých, které jest čísti jako Dobešovice. Rozdíl v koncovkách (Dobešovice—Dobešov) není pak vůbec závadou, neboť máme doklady pro střídání koncovek -ov a -ovice ve jménech označujících totéž místo.¹⁰⁰

Zápisy, týkajícími se Dobešova, se jihlavské městské knihy takřka hemží. Ještě v dobách, kdy patřil k statku střítežskému (viz výše str. 49), se připomíná často Dobešovský rybník: R. 1466 se uvádí louka a pole u Sparern směrem k Dobešovu,¹⁰¹ 1470 *pratum situm superius piscine minorum circa Thobischaw* (M. kn. IV. 173^v), 1473 *pratum superius magna piscina minorum Dobessaw* (IV. 175^v) a rybník *dum itur ad piscinam Dobschaw sitam* (IV. 177), 1477 *pratum situm in Sparern supra piscinam Dobschaw* (IV. 181^v), 1482 *pratum situm supra Rernhubl penes*

¹⁰⁰ Srov. Fr. Černý-P. Váša, Moravská jména místní. V Brně 1907, str. 45 n. a Alex. Brückner, Ostdeutschlands slavische Namengebung. Deutsche Geschichtsblätter XVII (1916), str. 80, 82 a 84.

¹⁰¹ Jos. Petrides, Alt-Iglauer Fluramen (15. u. 16. Jahrhundert). Igel-Land. Beilage des „Mähr. Grenzboten“ čís. 48 (Dezember 1929), str. 188. Dru. Petridesovi děkuji za zprávu o velké části míst z městských knih jihlavských, z nichž pocházejí následující citáty. Některé z těchto údajů se shodují s daty, která uvádí, necituje prameny, A. Altrichter, Dörferbuch 126.

viam eundo ad Dobeschaw (IV. 188), 1483 *pratium situm in Spararn supra piscinam Dobeschaw* (IV. 189), 1485 *pratium in Spararn situm supra piscinam Dobeschaw* (IV. 191^v). R. 1487 se mluví o rybníčku „in Spararnn oberhalb Dobeschawer Teichs“ (IV. 195) a o náhradě škody vdově Schoberniklově, „was man ir vormals mit dem grossen Teich czu Dobeschaw awsgetrekt hat“ (V. 73). Běží tu o Nový rybník, jehož poloha se r. 1494 udává „bey der Stras neben dem Dobeschawer Teich“ (V. 111). R. 1510 se uvádí *pratium situm in Spararn supra piscinam Dobeschaw* (IV. 235) a *pratium situm in Spararn circa Rernhübl* (IV. 230), r. 1511 *pratium situm in Spararn penes piscinam Dobeschaw et piscinam domini plebani* (IV. 231^v). R. 1561 získala jihlavská obec rybník Goriczer „ligennd neben Broder Straß vnnd an den Tobischauer Teicht“ (X. 79^v n.). Zdá se, že ve všech těchto místech jméno Dobešov značí již jen polohu, nikoli ves ještě existující, že tedy běží o ves pustou, jak se Dobešov opravdu nazývá v trhové listině z roku 1536, kdy byl s celým statkem střítežským prodán obci jihlavské (Desky zem. větší 42 H 22).

Citované zápisy dovoluují určití polohu zaniklé vsi s dosti velkou přibližností. Protože Panský rybník, nad kterým ležel Dobešovský, byl totožný s nynějším Krumm-Teich, jak vyplývá ze zápisů městské knihy IV. 218^v, 234^v atd., v nichž se od roku 1502 výraz *piscina dominorum* střídá s jménem Krümteich, a protože ležel u silnice Brodské, za kopcem Rernhübel, přes který tato silnice překračuje rozvodí mezi Jihlavkou a Zlatým potokem, musil Dobešov ležeti asi v místech nynějšího Pávova (Pfaundorf), který vznikl na jeho pozemcích teprv někdy v letech 1685—1704 (A. Altrichter, Dörferbuch 126n.).¹⁰²

Zjištěním, že staré české osady Buková a Dobešov byly později nahrazeny německými osadami Waldhofem a Pfaundorfem, stačí již samo k důkazu, že původní slovanské osídlení zasahovalo směrem od severu až k samému pozdějšímu městu Jihlavě. Ale nejnak tomu bylo i v přímém sousedství Jihlavy na jihu, tedy na straně

¹⁰² S Pávovem ztotožnil zaniklý Dobešov již J. V. Šimák, Krajina Německobrodská v době Husové 52 a 56. Doklady z městských knih jihlavských potvrdil tuto domněnku A. Altrichter, Dörferbuch 126.

moravské. Z 6 desátkových vsí, které má listina z roku 1233 společně s listinou Přemyslovou z roku 1234 a které tedy lze pokládati za moravskou část farního obvodu kostela sv. Jana, lze 4, tedy celé dvě třetiny, zjistiti zase v samém sousedství pozdějšího města. *Kohhoue* je asi totožné s osadou, kterou desátkové listiny nazývají *Kossowe*, *Kozzouw* a *Kossow* a kterou dosud všichni, kdož se zabývali naším problémem, nevyjímajíc ani Schwaba, I. S. 31, ztotožňovali s Kosovem (Gossau) na jihovýchod od Jihlavy. Pobízkly ztotožňovali rovněž všichni, i Schwab na uv. m., s Horním Kosovem (Obergoß) v samém sousedství Jihlavy na severozápadě.¹⁰³ Dvě další z desátkových vsí jihlavských zase zanikly, ale nikoli beze stopy.

Narážíme tu znova na výmluvný doklad, s jak neúplnou znalostí nejdůležitějších pramenů přistoupil Schwab před 12 lety k své revisi otázky o německém osídlení Jihlavska. Ve své brožuře I. S. 32, projevuje podiv nad tím, že se po desátkových vsích jihlavských ztratily všechny stopy, praví: „Aus jener Zeit haben wir schon urkundliche Berichte über Iglauer Landgemeinden und 50 Jahre später beginnt das älteste Iglauer Stadtbuch mit seiner Fülle ortsgeschichtlicher Nachrichten; aber die 14 Zehentdörfer bleiben verschollen.“ Nuže, právě v těchto městských knihách jihlavských, které při spoustě svých místopisných údajů nezachovaly prý ani stopy po starých desátkových vesnicích jihlavských, lze naléztí aspoň ještě další dvě z těchto vsí, Bořišov a Vícenov.

První z nich se vyskytá v jihlavských knihách pode jménem Büruschaw, Purischaw, Pursaw a Parischaw v těchto zápisech (za udání většiny příslušných míst děkuji p. Dr. Jos. Petridesovi v Jihlavě):

1. Hanslin Knedl odkazuje svému bratrovi „die Wißen czu Parischaw vnd den Acker vnd die Lewten.“ (1488). M. kn. V. 71.
2. „Item czwu Wisen, aine vnderhalb Pischeffen vnd die ander pey Purischaw.“ (1490). M. kn. V. 87^v.
3. Odkaz Markéty, vdovy po Turkovi, pro „Mathes von Büruschaw“. (1494). M. kn. V. 110^v.

¹⁰³ Toto ztotožnění není tak libovolné, jak by se mohlo zdáti na první pohled, protože v jihlavském nářečí se Obergoß vyslovuje jako Obagos, ba skoro jako Obikos.

4. *Pratum situm circa Parischaw inter piscinam Geschl et paruum Iglauiam, quod se extendit ad pratum Grosnawer et pratum Parlir.* (1495). M. kn. IV. 204.

5. „Mathes von Purischaw.“ (1497). M. kn. V. 136^v.

6. „Mathes Racz hat ein Wisen gelegen bey Purischaw.“ (1510). M. kn. V. 247.

7. *Pratum situm apud Schemelczer Leyten in Purischaw penes pratum Andrlini pistoris.* (1511). M. kn. IV. 231^v.

8. *Ager situs apud Pursawer Steg penes pratum Andree pistoris et Policzer.* (1515). M. kn. IV. 240^v.

9. „Acker ligund bei Purischauer Steg an H. Marcus Salczundprots und Matl Policzers Wisen unnd zwischen den zwaien Wegen, da man gein Ranczer geht.“ (1550). M. kn. VII. 86.

10. „Grundtli sambt einem Fischhalterlein, wie solichs ausgeraint ist, ligund oberhalb Purischauer Steg.“ (1550). M. kn. VII. 87^v a IX. 121^v.

11. „--- in zwaien Wisen ligund bei Purischauer Steg, da man gein Ranczer geht.“ (1550). M. kn. IX. 124^v.

12. „Zwo Wisenn, baide ligunnd bei Purischauer Steg am Weg, aine zwischen Andre Glennckens unnd der Policzerin Wisen, auch an die Klain Ygla, unnd die annder auch an des Glenncken Wisen unnd an die Klain Ygla raichennd.“ (1553). M. kn. IX. 176.

13. „Leittenn - - - ligund an H. Marcus Salczundbrots Wisen auf Purischau vnnd an des Guetsmuets Leitten vnnd Wisenn an dem Wasser Klain Yglaw.“ (1565). M. kn. X. 172^v.

Zjistiti přesnou polohu vsi Bořišova, doložené tolika zprávami, ale v době, z níž tato svědectví pocházejí, patrně již zaniklé, není ovšem bez podrobné znalosti terénu možné. Ale aspoň přibližně ji

¹⁰⁴ A. Altrichter, Dörferbuch 233 klade polohu Purischau do okolí nynější osady Waldhausen, jen asi 10 minut na východ od Sachsentalu. Ani on ani J. Petrides si však neuvědomili totožnost polohy Purischau s někdejší desátkovou vsí kostela sv. Jana, Bořišovem.

¹⁰⁵ Zjištění, že vsi farního obvodu jihlavského ležely od počátku po obou stranách zemských hranic, a rozlišení obou složek pomocí listiny markraběte Přemysla, z níž poznáváme desátkové vsi moravské, je velmi důležitá methodická pomůcka pro lokalizaci vsí zaniklých. Již předem bylo tedy vyloučeno ztotožňovati Bořišov s Boršovem na Řečicku, jak se to dělo

dovoluje stanovit zpráva dokladů 4, 12 a 13, že tamější louky ležely na Malé Jihlavce, a zpráva dokladů 9 a 11, které kladou celé položení Purischau na cestu z Jihlavy do Ranciřova. Těmto zprávám by asi nejlépe odpovídala lokalisace zaniklého Bořišova někde do okolí nynějšího Sachsentalu, asi čtvrt hodiny na jih od Jihlavy.¹⁰⁴

Kdežto se paměť po někdejších Bořišově zachovala ve jméně polohy aspoň do XVI. století, ztratila se stopa po Vícenově mnohem dříve. Neznám aspoň (a nezná ani prof. Petrides) dokladů mladších než ze století XIV. Všecky čtyři následující stopy po zaniklé vsi jsem našel v II. městské knize.

Fol. 10: *Molendinum in Wyczenaw cum pratis III et cum orto appropriatur Hensel jure civili. Et censuat Pulchris braseatoribus 1/2 sexag. et II pullos.* (1378).

Fol. 61^v: *Henslinus molitor de Wiczenaw tenetur Schonmelczeribus duas sex. XIII gr.* (1385).

Fol. 70: *Henslinus molendinator de Wiczenaw resignavit Schonmelczeribus molendinum suum ibidem ad uendendum, faciendum et dimittendum libere et absolute.* (1387).

Fol. 119^v: *Ffrancz Broder vendidit agrum suum Wyczenawer nuncupatum Luce Broderi, conciuu nostro, pro IIII s. g.* (1393).

Lokalisovati Vícenov jest problém daleko těžší nežli bylo zjištění městiště někdejšího Bořišova. Protože vzácné naše zprávy neobsahují nejmenší zmínku o sousedství polohy vícenovské, zbývá vlastně jen jediné vodítko k její identifikaci, totiž zpráva o tamějším mlýně. Na které vodě však ležel tento mlýn, bude možno zjistit jen podle souvislé řady jeho majetníků; rekonstruovati ji nebude snad při úplnosti gruntovních knih jihlavských pro lokální badatele úkol příliš obtížný.¹⁰⁵

skoro obecně, již proto je nemožné hledati stopu po zaniklé Ctiboři v pomístním jméně U Ctibora v katastru hroznětinském (u Vel. Meziříčí), jak to činí Schwab, A.-I. 21. Z desátkových vsí, které se nám nepodařilo lokalizovat, jest třeba hledat Poříč na české, Bolemilčice a Lhotu na moravské straně hranic. Z toho důvodu, že Vícenov uvádí listina markrabího Přemysla, není možné hledati jej někde v obvodu lesního revíru zvaného Wenzenauer v katastru bělokamenském kolem koty 661 m (na stopu tohoto pomístního názvu mne uvedl Josef Ambrož, Květena Jihlavská II. Lesy. Výroční zpráva Ref. reál. gymnasia v Jihlavě 1930, str. 3). Ve prospěch

I když se nám tedy nepodařilo přesně lokalizovat *všecky* vsi, které tvořily farní obvod jihlavského kostela, ve dvou věcech lze jejich problém pokládati za rozřešený: Především, že všechny tyto vsi *ležely v nejbližším okolí své fary*,¹⁰⁶ a za druhé, že všechny měly jména česká a *byly tedy českého původu*.¹⁰⁷ Jestliže se jejich jména později ztratila, lze to vyložit jednak zaniknutím vsí samých, jednak nahrazením jejich jmen původních jmény novými, německými. Osud vsí Bořišova, Bukové, Dobešova a Vícenova poskytuje doklady pro obě tyto možnosti.¹⁰⁸

Zjištění, že desátkové vsi jihlavské ležely v nejtěsnějším sousedství Staré Jihlavy, má přímo rozhodující význam pro dějiny počátků Horního města jihlavského. Viděli jsme již, že ještě r. 1234

ztotožnění obou zeměpisných pojmů by sice bylo možno užití Schwabovy domněnky, podle které běžely česko-moravské hranice původně po rozvodí sázavsko-jihlavském. Ale viděli jsme již, že tato domněnka nemá v pramenech žádné opory; ostatně v našem případě by s ní ani nebylo možno operovat, protože výměna Přemyslova se stala v době, kdy byly zemské hranice (i podle Schwaba) ustáleny již na Jihlavce. Je tedy pravděpodobnější, že jméno revíru Wenzenauer je odvozeno od jména osoby, která měla své jméno odvozeno od moravské vsi Vícenova. Dokladů podobného tvoření jmen měšťanů jihlavských ve XIV. století máme dosti. Bude ostatně třeba zjistit stáří názvu bělokamenského revíru. V katastrech Tereziánském ani Josefinském jsem název Wenzenauer nenalezl. Ale ať již bude speciální otázka polohy vsi Vícenova řešena jakkoli, dva dále v textu uvedené výtky našeho rozboru desátkových listin jihlavských tím zůstanou nedotčeny.

¹⁰⁶ Je to výsledek velmi důležitý vzhledem k tvrzení Schwabovu I. S. 30: „Auch die Dörfer des Iglauer Gutskörpers liegen demnach *außerhalb der Sprachinsel*.“ Na stejném stanovisku stojí Sch w a b ještě v A.-I. 21, ačkoli zatím poznal správnou lokalizaci vsí Bukové, Dobešova a dokonce i osady Purischau. Její totožnost s Bořišovem ovšem nepoznal a ztotožňuje je (I. S. 30) s — Brzkovem na sever od Polné. Vícenov, zjištěný námi v samém sousedství Jihlavy, ztotožňuje s — Věžnicí, rovněž u Polné. Korunou těchto identifikací, nemožných i se stanoviska jazykového, je však ztotožnění Bolemilčic, které se nám nezdařilo lokalizovat, buď s Polnou, jejíž jméno odvozuje Schwab od německého osobního jména Bolo, nebo s Wollein (Měřínem) u Vel. Meziříčí. „Sprachlich ist beides möglich.“ Filolog ovšem nad takovými rovníci trne. Že Polná je ryze slovanské jméno (znamená řeku, vodu, tekoucí poli, a nemá tedy s nějakým jménem osobním, dokonce německým, nic společného), vyplývá s naprostou určitostí

daroval markrabě Přemysl Otakar výměnou za Třebovou klášteru tišnovskému Jihlavu (rozumí se osadu svatojanskou) s clem a vsi Bolemilčice, Vícenov, Bořišov, půl Pístova, Pobikozly, Kosov, Smrčnou (?), U Blažka a Lhotu (Regesta I. 403, čís. 861). Z těchto 9 osad jsme zjistili v nejbližším okolí Jihlavy Vícenov, Bořišov, Pobikozly a Kosov. Stejně blízko musily však ležeti i Bolemilčice a Lhota, protože i ony byly povinny desátkem jihlavskému farnímu kostelu. Ježto pak nemůže být pochyby, že Pístov listiny Přemyslovy je totožný s Pístovem na jihozápad od Jihlavy, zbývají jen dvě vsi v ní jmenované, Smrčná(?) a U Blažka, o kterých nemůžeme říci s jistotou, že ležely u samé Jihlavy.¹⁰⁹

Sledujeme-li polohu míst, která dosud existují nebo která

z polských obdob Polná a Polnice. Srov. St. Kozi erowski, *Nazwy rzezczne 457 a výše str. 41 pozn. 60*. Hledati osady, darované markrabím *moravským*, v *Čechách*, kolem Polné, umožnilo Schwabovi jen jeho přeložení zemských hranic dále na severozápad (srov. výše str. 9n.).

¹⁰⁷ Jediné jméno, které by snad badatelům rázu Mayerova mohlo napadnout vykládati z němčiny, je Vícenov. Ale taková etymologie je vyloučena jednak tím, že by to bylo jediné německé jméno v řadě 14 jmen ryze českých, jednak tím, že zápisy *Wizenowe*, *Wiznowe* a *Wicenow* podávají velmi přirozenou etymologii českou, od osobního jména Vicien, které je doloženo již r. 1218: *Vezen* (CDB II. 152, ř. 22) a 1226: *Vecen* (tamtéž 287, ř. 15). Jako jihlavský Vícenov je od něho tvořen koncovkou -ov, tak z něho vznikla koncovkou -ice jména tří Vicienic (u Klatov, u Náměšti a u Mor. Budějovic), doložených již ve XIV. století. Srov. Fr. Černý - P. Váša, *Moravská jména místní*. V Brně 1907, str. 141 n. — Jen v poznámce upozorňují na zajímavý zjev, že v listině z roku 1218 se uvádějí mezi svědky tři šlechtici moravští jmény, která jsou základem jmen tří vesnic na ostrůvku jihlavském: Vicien, Wolfram a Stonar. Je to pouhá náhoda nebo lze to pomýšlet na pojmenování osad podle zakladatelů?

¹⁰⁸ Srov. Sch w a b, I. S. 37: „So sehen wir die Landgemeinden der Iglauer Sprachinsel genau so wie die Stadt in das Licht der quellenmäßigen Geschichte als deutsche Siedlungen und fertige Bildungen treten. Von der großen Veränderung aber, die aus --- slawischem Besitze deutsches Gebiet gemacht haben soll, haben die geschriebenen Quellen unserer Landschaft keine Kenntnis“.

¹⁰⁹ Srov. s tím výsledek Sch w a b ů v, I. S. 29: „Die Unterbringung der neun Namen des Iglauer Gutskörpers spottet aller Bemühungen.“ Podobně v A.-I. 21: „Die neun Dörfer des Iglauer Gutskörpers spotten jeder Bemühung, sie in der Nähe der Stadt in leidlicher Ordnung unterzubringen.“

můžeme bezpečně lokalizovat, na mapě, je na první pohled patrné, že pozemky příslušející k Pobikozlům, Pístovu, Bořišovu a Kosovu dosahují nynějšímu Hornímu městu takřka až k samým branám. To znamená: Stálo-li r. 1234 Horní město, bylo darování těchto vsí klášteru tišnovskému opravdovým útokem na jeho existenci, neboť těsně je svírajícím kruhem cizopanských vsí by bylo bývalo připraveno docela o dech. A to není vše. Se Starou Jihlavou bylo tenkrát darováno Tišnovu i jihlavské clo. Stála-li tenkrát Horní Jihlava, která by k sobě byla stahovala obchod se všech stran, byla by to bývala výměna tak lehkomyšlná, že již proto je neuvěřitelná. Pochopiti ji lze jen tenkrát, jestliže jihlavské clo nebylo tenkrát právě výnosné. Ale nutný předpoklad toho je, že tenkrát *město* Jihlava ještě neexistovalo.

Vzniklo ovšem nedlouho později. Nejpozději r. 1240 získal tytéž statky, které potvrzoval r. 1234 markrabě Přemysl klášteru tišnovskému, výměnou král Václav, a to nejen clo, nýbrž i okolní vesnice (CDM II. 383, čís. 330 = Regesta I. 470, čís. 1013). Zájem na těchto vesnicích samých nemohl být příčinou této výměny, neboť velká část jich brzy potom zpustla. Důvod byl tedy jiný, a máme-li na mysli četné doklady, jak koupí, výměnou i násilným vyvlastňováním byla u nás ve XIII. století sháněna půda pro nově zakládaná královská města,¹¹⁰ není těžko jej uhádnout. Nepochybuji o tom, že i výměnou, o níž se nám zachovala zpráva již z roku 1240, měly být získány pozemky pro nově tenkrát zakládanou Jihlavu.¹¹¹ Podporou tohoto mínění je i to, že všechny vsi jihlavského statku z roku 1234, pokud dosud stojí nebo pokud zachovaly svá jména aspoň ve jménech pomístných, patří k nejstaršímu zjištěnému pozemkovému majetku obce jihlavské a že pro datum jejich získání nemáme jinak žádných dokladů. Výkladem,

¹¹⁰ Doklady shromáždili Ad. Zycha, Über den Ursprung der Städte in Böhmen 158 nn. a Fr. Vacek, Emfyteuse v Čechách ve XIII. a XIV. století. Časopis pro dějiny venkova VII (1920), str. 41 nn.

¹¹¹ Na správné stopě k tomuto výkladu byl již Ad. Zycha, Über den Ursprung der Städte in Böhmen 47 a 158. Ale neznaje lokalizaci příslušných vsí ani nemaje, jak se zdá, podrobných znalostí zdejšího terénu, pomýšlel na rozšíření města již staršího (ovšem jen nemnoho staršího).

¹¹² Rob. Holtzmann, Zur deutschen Besiedelung Böhmens und

že se městu dostaly od samého jeho založení, je tato záhada rozluštěna velmi přirozeně, stejně jako to, že po některých z vesnic, získaných zpět před rokem 1240, se později ztrácejí veškeré stopy. Jsou to patrně ony, které musily ustoupit nově zakládanému městu samému.

Jako nám tedy desátkové listiny jihlavské dovolily provéstí důkaz, že nejbližší sousedství pozdější Jihlavy bylo osídleno Slovany dříve nežli Němci, umožnila nám lokalizace vesnic, darovaných r. 1234 klášteru tišnovskému a získaných nejpozději r. 1240 panovníkem zase zpět, důkaz, že i sama area Horní Jihlavy patřila do oblasti původních sídel slovanských a že tedy i *město* Jihlava, třeba s počátku snad ryze německé, vystřídalo starší osídlení slovanské teprv v době kolonizační.

Sekundárností tohoto německého osídlení na Jihlavsku si také nejpřirozeněji vysvětlíme, proč síť katastrálních hranic a rozdělení obúry je tu docela jiné než na nedalekém německém ostrůvku svitavském. Schwab, I. S. 34 v tom vidí právem důkaz starého osídlení proti poměrům na Svitavsku, kde běželo o plánovitou kolonizaci na zeleném drnu, ale mýlí se, stejně jako Holtzmann,¹¹² vykládá-li tyto rozdíly starousedlostí Němců na ostrůvku jihlavském. Neboť z toho, co tu bylo vyloženo o prioritě místního názvosloví českého před německým na největší části Jihlavska, vyplývá, že ráz katastrálních hranic i repartice obúry mezi jednotlivé hospodářské jednotky, v kterýchžto věcech se německé osady kolem Jihlavy shodují úplně s osadami nepochybně slovanského původu v sousedství, jest rovněž vykládati původně slovanským osídlením těchto německých vsí.

Schwab, I. S. 37 operuje ve prospěch své these i německými jmény polních tratí, pro jaká se u nás ujal termin jmen pomístných.

Mährens. Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens XXVI (1924), str. 9 a Die Herkunft der Deutschen in Böhmen und Mähren v sborníku Der ostdeutsche Volksboden, herausgeg. von W. Volz. Breslau 1926, str. 48. O německé kolonizaci na Svitavsku vykládá nejnověji Ernst Schwarz, Die Bildung der Schönhengster Sprachinsel im Lichte der Ortsnamen. Zeitschrift für Ortsnamenforschung V (1929), str. 105 — 139 a Jos. Cibulka, Osídlení Lanšperska v předhusitské době. Časopis Společnosti přátel starož. čsl. v Praze XXXVIII (1930), str. 4—16.

Z daleko více než 1000 takových jmen na ostrůvku ani 4% prý nepoukazují na původ slovanský. Při známé nám již spolehlivosti etymologií německých badatelů¹¹³ je ovšem nutné překontrolovati správnost tohoto poměru. Ale i kdybychom jej pokládali za správný,

¹¹³ Schwab, I. S. 37 tvrdí, že ze 70 osadních jmen na jihlavském ostrůvku jen 9 je původu nepochybně slovanského, u 7 že je možný výklad z obou jazyků, 55 jich že lze bez nejmenšího násilí vyložit z němčiny; z těchto 55 jmen jen 8 by bylo lze vykládati též z jazyka slovanského. Tato čísla se velmi podstatně změní, nevykládáme-li *nynější* jména osad, nýbrž jejich jména *původní*. Z 65 starých jmen osad jihlavského ostrůvku, dosud existujících, je nepochybně českého původu 28: Beranovec (Porenz), Bosovice (Bosowitz), Buková (Waldhof), Čížov (Zeisau), Dobešov (Pfaendorf), Dobronín (Dobrenz), Hlávkov (Lukau), Ježená (Jesus), Jilemnick (Ilemnik), Jiřín (Irschings), Kosov (Gossau), Loučky (Lutschen), Petrovice (Petrowitz), Pístov (Pistau), Pohled (Fraental), Popovice (Poppitz), Rosice (Roschitz), Salavice (Sollowitz), Smilov (Smilau), Smrčná (Simmersdorf), Stonařov (Stannern), Střítež (Schritenz), Studnice (Klein Studnitz), Šlapanov (Schlappenz), Věžnice (U. Weschnitz), Vyskytná (Deutsch-Gießhübel), Zvonějov (Wunau) a Ždírec (Seelenz). Méně jistá jsou jména 16 osad: Bartoušov - Pattersdorf, Bílý Kámen - Weissenstein (in *Albo Lapide* 1359. Kop. arch. želiv. Z. I. 769; *Cuncz Weysensteyner* 1374/5. M. kn. jihl. I, fol. 145v; *Biely Kamen* 1437. Perg. orig. arch. želiv., čís. 47), Deutsch-Neuhof (1536 Nové Dvory), Fušdorf - Rantířov, Hladov a Hubenov - Steindorf, Dvorce - Höfen (*Curiae* 1360. Perg. orig. arch. strahov. XIII. A. 76; *Höffen* 1362. M. kn. jihl. I, fol. 26v, ale s ryze českým jménem osobním, *Msczidruh*; *Dworzec* 1375. Kop. z XVII. stol. v arch. želiv. Z. I. 769), Hosov - Hossau, Jihlava - Iglau, Kostelec - Wolframs (*Wolframs* 1288. Regesta II. 617, čís. 1431; *Kostelec* 1360. Perg. orig. arch. strahov. XIII. A. 76; *Kostelec* 1371. Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren. Brüner Cuda 87, čís. 348), Měšín - Misching (*Messyn* 1385. CDM XI. 336, čís. 371. V nářečí severní části ostrůvku *Meischen*. A. Altrichter, Dörferbuch 104), Otín - Otten, Pobikozly - Obergöß, Rančířov - Ranzern, Rounek - Rauneck (*Rausmek* 1359. Kop. listu z 1398 v arch. želiv. Z. I. 769; *Rausnecz* 1375. Tamtéž), Stará hora - Altenberg (in *Stare Horzie* 1382. Arch. čes. XXXI. 227; in *Stare Horze* 1396. Rel. tab. I. 565), Ždírec - Sehrlenz. I z těchto 16 vsí lze však aspoň u 12 jmen s velikou pravděpodobností pomýšleti na původ český. Od počátku německá jména neměla tedy 55 vsí, jak tvrdí Schwab, nýbrž s jakous takous pravděpodobností jen 25. A to jsme ještě vypustili z úvahy desátkové vsí jihlavské, které byly *šmahem české!*

¹¹⁴ Tuto možnost jest třeba bráti v úvahu i jinde na českém pomezí. Upozorňují-li němečtí badatelé — na př. Alfr. Fischel, Das angebliche Kolonistentum der Deutschen Böhmens und Mährens. Zeitschrift des

není tím dokázáno nic více, nežli že buď osadili Němci půdu do té doby nerozdělenou, lesní nebo vůbec ladem ležící, opravdu jako její první obyvatelé, ale ovšem teprve v době kolonisační,¹¹⁴ nebo že výměna obyvatelstva v osadách starších, slovanských, byla tak

deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens XXIV (1922), str. 7 n. — na jen německé názvy pohraničních vrcholů a vidí-li v nich svědectví o praněmeckém osídlení těchto krajů, jest se třeba ptáti, *jak staré jsou tyto názvy* a zdali snad nevznikly až při osídlení pomezních hor v době poměrně pozdní. Minění, které vyslovuje Fischel v svém článku o poměru jmen osadních a pomístných (traťových), je zcela falešné, stejně jako jeho stanovisko k slovanským jménům osadním v krajích severočeských, nyní většinou německých. Podezírat prameny již XIV. století ze slavisování místních jmen je methodický prostředek velmi pohodlný. Ale ani s ním se nedokáže nic ve prospěch praněmeckého osídlení Poohří: Jména uměle (po stránce jazykové) upravená žijí jen v kancelářích a na papíře, nikdy ne v ústech lidu. Srov. Ernst Schwarz, Die Entstehung der Friedland-Gablonzer Bezirksgrenze und die Besiedlungsverhältnisse im östlichen Isergebirge vom 14. — 16. Jahrhundert. Mittheilungen des Vereines für Heimatkunde des Jeschken-Isergaues XXI (1927), str. 6nn. Jak tedy Fischel vyloží, že v Poohří Němci užívají pro své osady jmen, která bez násilí (na to jest po známých zkušenostech třeba klásti zvláštní důraz) lze vyložit *je* etymologií slovanskou? A že na př. speciální mapy někdejšího c. a k. generálního štábu, u kterých snad nikdo nebude mluvit o slavisování, se tu přímo hemží i pomístnými jmény na první pohled slovanskými? Myslím, že by řešení problému kolonisačního bylo velmi usnadněno, kdyby se místo polemik u zeleného stolu pořídila vědecky poctivá mapa staré nomenklatury místní, na které by bylo možno sledovat rozsah starého osídlení obou národností, obývajících naše země, methodou skoro mathematickou (statistickou). Teprv na ní by bylo viděti, kde je které osídlení původní, a teprv potom by bylo možno s větším zdarem řešit otázku o jeho relativním i absolutním stáří. Je jisté, že vždy by zbyly případy, kdy odvození z toho nebo onoho jazyka by zůstávalo nejisté, ale ve většině případů jistě by se mezi badateli *nezaujaty* došlo k dohodě o řešení jednom. Na př. v případě jména hory *Meduez* u Kosmy I. 10 by jistě sám Fischel ustoupil od svého výkladu („er ist höchstwahrscheinlich deutschen Ursprungs und bedeutet ersichtlich so viel wie Mittelwald oder das „Mittelgebirge“), pro který z německé nomenklatury pomístné nemá dokladu a k němuž potřebuje etymologie *med* n. *mid* (střed) + *wudu* (weds), zachovaného ještě v angl. wood (les), kdyby byl poučen, že staročeské medvěz = medvěd + jъ, které má v české nomenklatuře místní celé desítky obdoh, znamená medvědí (v našem případě tedy asi horu), stejně jako od etymologie jména potoka *Gutna* z *gut* + *a* (aha), když

náhlá nebo tak radikální, že nové německé obyvatelstvo nemělo času ani možnosti převzítí pojmenování od svých předchůdců a vytvořilo si tedy v podrobnostech toponomastiku docela novou. Nejdůležitější je zase otázka, *jak stará* je tato německá nomenklatura. Jasnou odpověď na ni dávají vsi na přítocích Jihlavy s levého břehu. Ačkoli i v nich jsou názvy polních tratí z větší části německé, přece svými *českými* jmény, přenesenými na ně od vodních toků, dokazují s určitostí, že jako osady německé vznikly až *po* osídlení kraje Slované. Jsou tedy i německé názvy polních tratí, třeba někde původní, t. j. prvotní, přece jen mladší, nežli nomenklatura česká, která se ovšem před hustším osídlením kraje, na půdě dosud neokupované, omezovala hlavně na vodní toky.

Nikoli ovšem jen na ně. Nejvyšší vrch u Smrčné (699 m) se jmenuje Roháč (Rohatsch), ve Dvorcích uvádějí německy psané katastry z let 1719 a 1785 položení Brodles, An der Yllka (Zu den Rilken), Jessa (Jetze), Gay a Twiern (Ovírná?), v Rounku položení In Schrepka, In Welissen und Hury-Gräben, Totschikowski-Wald, v Ježeně řadu tratí Zu der Faraschka (Farářka?), pole Hlawač[e]k, rybník Dubí, les Paschta (Bašta? R. 1719 se píše Am pasti und pausti) a Hamerowska, u Pávova Initzer Felder atd. atd. Protože si nelze mysliti, že by byli Němci dávali polním tratím ve svých vesnicích jména česká, jest i tyto názvy, jakých najde podrobné pátrání pracovníků místních jistě víc, pokládati za zbytky původní nomenklatury slovanské, která byla většinou vytlačena novými názvy německých přistěhovalců. Nejsou všechna stejně jasná, ale

by byl upozorněn, že tvoření jmen potoků suffixem -ná je právě tak charakteristické pro jazyky slovanské jako tvoření koncovkou -ice, od odvozování jména potoka *Uzka* z keltštiny, když by poznal, že v kraji hemžícím se názvy slovanskými není přirozenějšího výkladu nežli *Úzká* (řeka, voda), od etymologie řeky *Bělé* (správněji *Biliny*) z germánského a keltského *bil*, mírný, dobrý, když se dověděl, kolik *Bělých* je v Čechách jinde, ale hlavně, když by srovnal s tímto jménem všechny naše Čermné, Černé, ale i německá jména *Weisswasser*, *Rotwasser* atd. Všude běží o to, aby nebyla místní jména vytrhována z místní i věcné souvislosti. Tím se řešení problému jen ztěžuje. — Jako zajímavý zjev mezi německými filology, kteří se zabývali českou toponomastikou, uvádím známého jazykozpytce E. Schroedra, který se s počátku rozhodně přiklonil k Bretholzově thesi,

hledati pro ta mezi nimi, která spíše jen svým celkovým utvářením nežli jistou etymologií svědčí o svém původu slovanském, původ německý, naráží na těžkou překážku. Kdyby byla bývala německá a tedy německým obyvatelům těchto vesnic jasná, nebyla by se bývala změnila tak, že *nynějším* německým obyvatelům jsou zcela nesrozumitelná. Sledování proměn, kterými prošla tato pomístná jména na Jihlavsku od XIV. století, přinese tedy jistě mnoho poučení. Pro lokální badatele je to úkol nejen velmi záslužný, ale i vděčný.

Po tom, co jsem vyložil o prioritě slovanského osídlení krajiny jihlavské před německým, nebude překvapovat, že pokládám i Jihlavu samu, ovšem Starou Jihlavu, t. j. farní osadu sv. Jana, před zbudováním nového, Horního města, za osadu původně slovanskou, jak to činili až do vystoupení Schwabova všichni, i němečtí badatelé, kteří se zabývali dějinami tohoto města.¹¹⁵

Nemohu se tu ovšem zabývatí otázkou o nejstarších dějinách Jihlavy v celém jejím rozsahu, zvláště proto ne, že po odmítnutí theorie Bretholzovy bude se tu celkem třeba navrátiti k stanovisku, jaké zaujali někdy Altrichter a Zycha. Omezím se tedy jen na důvody, kterými chtěl Schwab, I. S. 23 nn. počátky německého města Jihlavy posunouti až do XII. století a počátky *německé osady* jihlavské do doby ještě mohem starší.

Jako jeden z důkazů o velikém stáří svatojanského kostelíka uváděl Schwab, I. S. 41 jeho čistě románské formy. Ve skutečnosti však nemá tento kostelík z čistě románských prvků ani jediný.

ale seznámiv se s českou historickou nomenklaturou, se stejnou rozhodností ji v kritice druhé Bretholzovy *Geschichte Böhmens und Mährens* v *Anzeiger für deutsches Altertum und deutsche Litteratur* XLIII (1924), str. 91 nn. odmítl. Zdrcující jsou pro Bretholzovu thesi výsledky nejpilnějšího pracovníka v oboru místního názvosloví česko-německého mezi našimi německými krajany, E. Schwarze. Srov. poslední jeho studii *Zur Geschichte der deutsch-tschechischen Ortsnamenbeziehungen* 25—44.

¹¹⁵ Posledně A. Zycha, *Zur Ursprungsgeschichte der Stadt Iglau*. *Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* XVI (1912), str. 204. Nejnověji přičítá jménu Jihlava (a tedy patrně i osadě samé) český původ E. Schwarz, *Zur Geschichte der deutsch-tschechischen Ortsnamenbeziehungen* 27 a 34.

Schwab sám, A.-I. 17 n., se vzdal tohoto důvodu, poznáv, že kostelík dostal nynější svou podobu až v XVII. století. Ale i kdyby aspoň ve zdivu pocházel ze XII. století, nebylo by tím dokázáno *němectví* Staré Jihlavy. Jako všechny desátkové její vsi, byla patrně i farní ves původně slovanská. Co pak se týče Horního města, již německého, svědčí proti datování Schwabovu, který je klade (I. S. 26 a 28) do XII. století, zase sloh tamějších chrámových staveb. Nejstarší z nich, předchůdce nynějšího chrámu sv. Jakuba, lze datovati až do 2. čtvrti století XIII. (D. Frey u Schwaba, A.-I. 15). Spojíme-li s tím faktum, že se r. 1243 mluví o chrámech, postavených v Jihlavě po roce 1233, i jiných, ještě projektovaných, dokonce již o staré faře, což předpokládá faru novou, tedy v Horním městě (*capellas --- cum hijs, que vel post ipsum contractum constructe sunt, ecclesijs apud Gyglaua in terminis veteris parrochye, que sancti Johannis Baptiste titulo numcupatur, vel in posterum diuina prouidentia constructur.* CDM III. 23, čís. 37), a r. 1257 že byl svěcen nový farní chrám sv. Jakuba, na nějž byla přenesena práva starého kostelíka sv. Jana (Regesta II. 61, čís. 155), nelze z toho podle mého mínění vyvoditi jiný závěr, nežli že Horní město jihlavské bylo budováno v 2. čtvrti XIII. století. Toto datum je také v naprosté shodě s dobou kolem roku 1235, k níž jsme

¹¹⁶ Z Schwabova výkladu (I. S. 25) se zdá, jako by přikládal Jihlavě v polovici XIII. století až příliš mimořádné postavení, líčí-li ji jako „Inhaberin einer ansehnlichen militärischen Stärke, als umworbene politische Macht“. Základem těchto tvrzení je zpráva kroniky o sporu krále Václava s jeho synem Přemyslem, za kterého král, oblehnuv r. 1249 hrad pražský, *erexit etiam impios de Gylaw(a) duxit et machinas plures contra urbem erexit* (FRB II. 306), a přímo potom následující vydání velikého privilegia z konce roku 1249 [K datu srov. Jos. Šusta, Kritické příspěvky k počátkům Přemysla II. Otakara. Český časopis historický XXI (1915), str. 38 pozn. 2]. O nějakém městském vojsku není však v uvedené kronice ani řeči. Běží patrně o kontingent horníků, kteří byli k obléhacím pracím (asi k budování podkopů) při dobývání pražského hradu prostě komandováni. Snad i příhanlivý přívlastek *impii* by bylo lze vykládati nejen zaujatostí kronikářovou proti Václavovi — srov. Jos. Šusta na uv. m. 20 nn. a V. Novotný, České dějiny I. 3, str. 786 pozn. 1—, ale také obecnou pověstí hornické „sběři“, která se do Jihlavy nahrnula se všech stran a rekrutovala se, hledě k obecně známým obdobám, druhy

jako k době založení nynější Jihlavy došli výše (str. 74) jinou cestou.

Nemá-li Schwab žádných dokumentárních ani archeologických důkazů pro vyšší stáří německého živlu na Jihlavsku a svědčí-li naopak všechny důkazy pro prioritu osídlení slovanského, nezbyvá mu již pro starobylost německé Jihlavy, dokonce jako města, jiný důkaz nežli zpětný závěr z existence velikého privilegia jihlavského z roku 1249 (CDM VII. 731, čís. 87). Toto privilegium předpokládá již hotovou městskou obec s vyspělou samosprávou a s pravomocí, která se ve věcech horních týkala celé říše. Ale tak „pohádkový rozmach“, o jehož počátcích neví žádný pramen, vyžadoval prý dlouhého času k vývoji.¹¹⁶

Tato všobecná úvaha by mohla mít platnost, kdyby neběželo o město, které již svým pravidelným půdorysem prozrazuje na první pohled, že vzniklo podle jednotného plánu až v XIII. století na zeleném drnu,¹¹⁷ nad to pak o založení hornické, o kterém jest třeba již a priori souditi, že vyrostlo, jako všechny všude podobné osady, velmi rychle.¹¹⁸ Námitku pak, že Horní město je sice založení mladší, ale zdědilo svůj veliký význam již od Staré Jihlavy, lze vyvrátiti velmi snadno. Nic nemůže naznačiti skromnost poměrů v Staré Jihlavě výmluvněji, nežli nepatrnost tamějšího farního kostela sv.

i z žilvlů velmi pochybné pověsti. Privilegia z roku 1249 se Jihlavanům nedostalo jako nějaké moci politické, nýbrž vzhledem k nesmírnému významu, jaký mělo udržení pravidelného chodu hornických prací pro panovníkovy finance. I to, že své řády si dali Jihlavští s povolením panovníkovým sami, lze snadno vyložití *odborností* těchto řádů v městě hornickém.

¹¹⁷ I Schwab, I. S. 15 a 20 soudí, že „der Stadtplan der Annahme eines stufenweisen Wachstums der Stadt durchaus widerspricht,“ a rovněž v A.-I. 17 projevuje mínění, že „diese Großstadt muß in einem Zuge geplant sein“.

¹¹⁸ Schwab, A.-I. 17 n. se na důkaz pradávne existence jihlavského dolování dovolává Pošepného, který klade podle rozsahu hald a pinek počátky těžení *zlata* u nás do pozdních dob karolinských. O Jihlavě samé se Pošepný nevypravil. Že však tu před počátkem století XIII. dolováno nebylo anebo jen v rozsahu, který s pozdějším rozmachem nesnese vůbec srovnání, ukazuje poměr listu Přemyslova z roku 1234 k listu Václavovu z roku 1240. Viz výše str. 74n.

Jana.¹¹⁹ Naproti tomu, víme-li o řadě dokladů pro založení měst, která vznikla jediným právním aktem a kterým tedy byly jejich řady dány již *hotové* do vinku, má se věc docela jinak. Z toho, že se zakládací listina jihlavská nezachovala, nelze vyvozovati žádných důsledků o tom, že snad město vzniklo nenáhlým vývojem z vnitřku, nikoli založením (ve smyslu právním).¹²⁰ Uvedl jsem v svých Dějinách 237 n. dokumentární doklady o tom, že si města svých zakládacích listin někdy vůbec nevyzvedla, jindy že smlouva o založení (vy-sazení) byla adresována lokátorovi a měla tedy osud listin soukromých, takže teprv po dlouhých letech musil být obcím jako osobám právním vydáván znovu list na to, co de facto již dávno bylo v platnosti. Ani z jihlavského velikého privilegia samotného nelze tedy vyvozovati, že předpokládá dlouhý právní vývoj Jihlavy samé, že by se řady jím kodifikované byly vyvíjely od dlouhých dob teprv *na půdě jihlavské*.¹²¹ Ostatně se sami němečtí historikové právní vyslovili v ten smysl, že jihlavské horní řady nejsou originální, nýbrž se nesou zcela duchem horních řádů zemí alpských. A podobně mohly být, aspoň zčásti, recipovány i řady městské.¹²² A i kdyby se ani budoucímu badání nepodařilo zjistiti předlohy článků, pro které je dosud nenalezlo, není také doba od roku 1235, do jehož okolí klademe založení Horní Jihlavy, do roku 1249, z něhož pochází veliké privilegium jihlavské, tak krátká, aby za ni nemohly být sepsány řady a články v něm obsažené. K složení takového zákonníka nebylo snad přece *nutně* třeba, aby se *všechny* právní případy, o nichž jedná, také vyskytly v právní *praxi* nového města.

¹¹⁹ Nejen proto, ale i z toho důvodu, že se ze staré Jihlavy nezachovala žádná pevnější (tím méně monumentální) budova, ba ani ne stopy půdorysu větší osady, pokládám za nemožné, aby byla bývala Stará Jihlava „eine --- Großsiedlung,“ jak se domnívá Schwab A.-I. 17. Nedostatek stop po starším půdorysu Staré Jihlavy lze nejlépe vysvětliti tím, že tam běželo o provisorní stavby dřevěné, na jaké lze při rychle rostoucí osadě hornické pomýšleti již a priori a které mohly zmizeti po vybudování nového města beze stopy.

¹²⁰ To uvádí proti názoru, že město vzniklo „založením“, Ad. Zycha, Über den Ursprung der Städte in Böhmen 46 a Schwab, A.-I. 17.

¹²¹ Srov. A. Altrichter, Kolonisationsgeschichte 78: „Die deutschen Bergleute waren mit --- erprobten Berggesetzen ins Land gekommen. So

Schwab patrně dobře cítil, že zpětný závěr z existence listu z roku 1249 nestačí sám k důkazu o mnohem starších počátcích německé Jihlavy, pokládal-li za potřebné podepřít svou všeobecnou úvahu konkrétnějšími důkazy pro její vyšší stáří. Protože mi Mayer 56 vytkl, že jsem je zamítl, aniž jsem proti nim podal protidůkazy, uvádím je v doslovném překladě, aby bylo možno posouditi, zdali stály za podrobné vyvracení.

Schwab připíná své konkrétní důkazy těsně k úvaze o listě z roku 1249. Vyloživ, že prý předpokládá dlouhý právní vývoj, pokračuje: „Opravdu pak prodlužuje několik místních zpráv dějiny města zpět až do XII. století. Pešina, zemský historiograf moravský v XVII. století, uvádí k letům 1142 a 1143 Jihlavu jako pevný bod na silnici ze Znojma do Prahy. Jako pramen cituje (ztracené) annály benediktinského opatství třebičského a rukopisnou kroniku jihlavskou. Schwoy uvádí v své Moravské topografii bez udání pramene dvě jihlavské místní zprávy jako zvláště pamětihodné: 1122 byla prý v Jihlavě taková zima, že v červnu padal sníh (klimaticky je to možné). A 1139 zemřel prý v městě muž starý 361 let; byl prý to Jan, zbrojnoš Karla Velikého. Konečně tomu chce místní podání, že 1191 nebo 1192 založil rytíř s černým kohoutem ve znaku (ukazuje se na rytíře z Petrovic) v Jihlavě ženský klášter Nejsv. Trojice, z něhož prý později vznikl klášter minoritský.“

Schwab má příliš dobrou historickou erudici, aby si nebyl vědom, jak málo pramenné ceny mají všechny tyto zprávy, ale přes to je pokládá aspoň za „svědectví, že v městě žily vzpomínky na

erklärt sich das plötzliche Auftauchen eines angesehenen Bergrechtes in Iglau.“

¹²² Ad. Zycha, Das Böhmisches Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau I. Berlin 1900, str. 27. Proti tomu B. Bret-holz v Mitteilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung XXIII (1902), str. 333. Odpověď Zychova v Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens XVI (1912), str. 211 n. S ním souhlasí i Schwab, A.-I. 19 pozn.*). Před Zychou byl hornímu právu jihlavskému přičítán obyčejně původ franský. — Městské právo jihlavské odvozuje J. A. Tomaschek, Deutsches Recht in Oesterreich im 13. Jhdt. Wien 1859, str. 80—92 z Flanderska a Vallonska. Odmítaje jeho mínění, ukazuje Schwab, A.-I. 19 sám na jiné jeho předlohy.

XII. století“, a logikou zcela podobnou, jakou Mayer kladl počátky Bedřichova, Huntova a Pelhřimova do VIII.—X. století, dospívá potom k závěru: „Soweit [t. j. do XII. století] dürfen wir die Entstehung der heutigen Oberstadt zurückrücken . . .“

Pro každého, kdo uvažuje střízlivě, je na první pohled patrné, že tento závěr je naprosto falešný a každé bližší odůvodňování tohoto úsudku že je zhola zbytečné. Z toho důvodu jsem se v svých Dějinách spokojil konstatováním, že Schwabův pokus „nelze pokládati za zdařilý“. Jen pro ty důvěřivé, kteří se snad dali, jako Mayer, Schwabovými „důkazy“ přesvědčiti, jsou tedy určeny následující řádky.

Pešinovo vypravování (str. 303 n.), kterého se Schwab dovolává, se týká odboje Konráda Znojemského proti Vladislavovi II. r. 1142, vlastně již jeho ústupu od Prahy do příchodu krále Konráda. Bratr Vladislavův Jindřich dostihl prý s německou jízdou Konrádův zadní voj u Štok, rozpráší jej a donutil i jádro jeho vojska k ústupu do zalesněných hor, jízdě těžko přístupných. Tím, že se Jindřich svým úspěchem dal strhnouti, aby Konráda pronásledoval i tam, změnil však své vítězství v porážku. Konrád, ačkoli jej Kounic vybízel, aby využítkoval svého vítězství, nechtěl pak již nic riskovati, ale popřáv svému vojsku pod ochranou lesů malý oddech, uchýlil se druhého dne za měsíční noci do Jihlavy, tehdy města markrabího Spytihněva. Němci jej sice pronásledovali a byli i hotovi oblehnouti město, ale protože s sebou neměli obléhacích strojů, vidouce ohromný okruh hradeb, obklíčený mocnými příkopy, i brány, které činily přístup takřka nemožným, konečně množství obhájců i přítomnost markrabích, vrátili se domů, když se byli spokojili jen strašlivým zpusťšením celého kraje.

Bylo by třeba uvéstí doslovné znění obšírného Pešinoва líčení, aby byl patrný liviovský ráz jeho vypravování, které již svými četnými podrobnostmi, zcela určitě vymyšlenými, svědčí, že se nemůže zakládati na nějaké staré kronikářské zprávě. K ocenění jeho historické ceny stačí však již sama zmínka o Kounicovi a podrobné vylíčení jihlavského hrazení.

¹²³ Fr. Pubitschka, Chronologische Geschichte Böhmens IV. 1. Prag 1778, str. 304 n.

Jako svůj pramen uvádí Pešina kroniku jihlavskou a annály třebíčské, nyní neznámé. Je však velmi nápadné a pro hodnověrnost Pešinovy citace opravdu povážlivé, že ani v jediné z 52 zachovaných kronik jihlavských není o těchto událostech zmínka. Běželo-li však o kroniku podobného rázu, jako jsou jihlavské kroniky nám známé, je pramenná cena její zprávy o letech 1142/3 dána již napřed. O třebíčské kronice, zvláště o jejím stáří, nevíme pak docela nic. Proto již Fr. Pubitschka,¹²³ položiv vedle starých a hodnověrných zpráv o událostech let 1142 a 1143 zcela stručný obsah obšírného líčení Pešinoва, praví: „Ich habe dieß aus der weitläuftigen Erzählung Pešinae ausgezogen, und ob ich gleich ihm nicht allen Glauben absprechen darf, indem er am Ende seiner Erzählung sich auf die Trebiczer und Iglauer Chronik bezieht, so schliesse ich doch aus seiner geschmückten und blumenreichen Erzählung, daß vieles mehr wahrscheinlicher Weise als aus sicheren Urkunden angeführt worden.“

Máme být ve XX. století méně kritičtí nežli byl historik píšící r. 1778? D' Elvert ve svých Dějinách Jihlavy napsal o tomto Pešinově vypravování již před 80 lety: „Pessina ist in der älteren Geschichte viel zu wenig verläßlich, als daß man bei dem gänzlichen Schweigen aller eigentlichen Geschichts-Quellen dieser Zeit an die Wahrheit dieser Angaben glauben könnte.“¹²⁴ V. Novotný, České dějiny I. 2, str. 780 n. pozn. 2 poznamenává k zprávě Pešinově: „Co Pešina - - - vypravuje - - -, jest zmatené a plno nemožností, takže zprávy té - - - přijmouti nelze.“ Sám Bretholz, Geschichte Mährens I. 2, str. 284 pozn. 1 uvádí stručný obsah Pešinoва vypravování jen v poznámce s upozorněním, že o něm současní kronikáři nevědí. A i kdybychom s ním připustili, že tím, co Pešina vypravuje, by došlo vysvětlení, proč Vladislav r. 1142 nepokračoval v svém boji s moravskými knížaty, nebylo by z něho možno vytěžít nic víc, nežli že na svém pronásledování byl Vladislav od Moravanů odražen. Všecky podrobnosti musí však kritický badatel z vypravování vyloučiti a limine. I kdybychom pak byli ochotni — posito, non concessio — věřiti i Pešinově zprávě o Jihlavě, ovšem

¹²⁴ Christian d'Elvert, Geschichte und Beschreibung der (königlichen Kreis-) und Bergstadt Iglau in Mähren. Brünn 1850, str. 16.

očištěné od nemožných detailů o jejím opevnění, kterými mohl vypravování původního pramene (ačli bychom ovšem vůbec věřili v jeho existenci) vykrášlit teprv Pešina nebo jeho předloha podle vlastní znalosti současných poměrů v Jihlavě, nebylo by přece třeba — a podle toho, co bylo vyloženo výše, není vůbec možno — pomýšlet na německé město Jihlavu, nýbrž musilo by běžeti o českou osadu na důležitém přechodu Haberské stezky přes Jihlavku.

Nestačí-li vypravování Pešinovo ani při největším snížení kritických měřítek na důkaz o existenci německé Jihlavy ve XII. století, lze to ovšem tím méně očekávat od ostatních svědectví, kterými Schwab dokazuje tak veliké její stáří. Zdržují-li se jejich vyvracením, děje se to jen proto, aby bylo vidět, k jakým prostředkům musí brát útočiště ti, kdož chtějí dokázat autochthonitu Němců na Jihlavsku. Má povinnost mi je v tomto případě tím trapnější, že mne Mayer nutí vyvracet tvrzení, které pronesl Schwab již před 11 lety a kterým dnes, posvém pronikavém a velmi záslužném rozboru filiace jihlavských kronik,¹²⁵ nevěří jistě ani sám. Lze totiž dokázat, že obě zprávy Schwoyovy, v nichž Schwab viděl svědectví, že v Jihlavě žily vzpomínky na XII. století, lokalisoval do Jihlavy snad teprv Schwoy sám, nejvýš nějaký pozdní opis jihlavské kroniky. Neboť v starších opisech se obě ony zprávy vyskytují, *bez udání místa*, — v souvislé řadě kronikářských záznamů o císařích římských, které nemají s Jihlavou naprosto nic společného, tedy jako kuriosa všeobecně zajímavá, nikoli jako lokální tradice. Že pak opravdu nejde o místní paměti jihlavské, ukáže se, hledáme-li prameny Schwoyových zápisů.

První z nich, týkající se abnormálního počasi r. 1122 (recte 1125), má svůj poslední pramen ve zprávě Kosmově III. 61: *Eodem*

¹²⁵ E. m. Schwab, Die Iglauer Chroniken. Ein vorläufiger Bericht. Igel-Land. Beilage des „Mähr. Grenzboten“, čís. 10—14 (Oktober 1926—Feber 1927), str. 37—54. Od Schwaba můžeme očekávat nejen nové vydání kroniky Leupoldovy, nedostatečně vydané d'Elvertem, ale i kritické vydání všech jejích předchůdců i pokračovatelů.

¹²⁶ Dodatečně vidím, že stejným způsobem jako já vyloučil zprávu o abnormálním chladnu roku 1122 (1125) z dějin a paměti jihlavských již A. Altrichter, Zur ältesten Geschichte Iglau's. Deutscher Volkskalender für die Iglauer Sprachinsel XXXIV (1920), str. 122 n. a Zur Quellenkritik der Iglauer Chroniken. Die Iglauer Sprachinsel. Beilage des „Mähr.

anno, XIII. Kal. Iunii, quarta existente feria, in ebdomada sacrosancta pentecosten, magna nix in quibusdam silvestribus locis descendit et sequentibus diebus grande frigus inhorruit atque omnigenis et maxime in autumnno seminatis frugibus, simul et vineis nec non et arboribus multum nocuit, ita ut in multis locis arbusta radicitus exaruisent et minores gelu rigescerent amnes. Schwoy neměl ovšem tuto zprávu přímo z Kosmy, nýbrž z Leupoldovy kroniky jihlavské, o které lze zase dokázat, že svůj výpis čerpala — z Hájka. Neboť v něm (fol. 170) je středa po slavnosti Ducha svatého r. 1125 nesprávně datována do června místo do května, jak má správně Kosmas. S Jihlavou nemá celá tato zpráva společného nic. Slova „in hiesiger Gegend“, kterými ji na jihlavské okolí vztáhl teprv Schwoy, jsou jeho vlastní autoschediasma.¹²⁶ Oporu k němu mohl Schwoy nalézt i v Hájkových slovech, že sníh a mráz se objevily „zvláště při horách“ a „zvláště mezi horami“.

A nejinak jest tomu s druhou zprávou, o úmrtí Jana, zbrojnoše Karla Velikého, v Jihlavě r. 1139. I ona se vyskytá u Leupolda a v kronikách z něho odvozených *bez udání místa* a do Jihlavy ji lokalisovali slůvkem „hier“ teprv Schwoy a Frühauf ve své kronice, kompilované r. 1827.¹²⁷

Jistě podobného původu je pak poslední „důkaz“ o existenci Horního města jihlavského v XII. století, zpráva o založení ženského kláštera r. 1191. Ačkoli se dosud nezdařilo nalézt její pramen, usvědčuje ji jako falešnou již zmínka o zakladateli se znakem čerňého kohouta. Zaslouhuje proto stejně málo víry jako zpráva téže kroniky o založení kláštera sv. Kříže nějakým pánem z Waldsteina r. 1212, které právem nevěří žádný z novodobých historiků staré Jihlavy.

Grenzboten“, čís. 18 (14. August 1921), str. 71.

¹²⁷ Schwab, I. S. 41 napsal: „Wichtig wäre es zu wissen, wann und aus welcher Quelle die Ortsüberlieferung über den Tod des Waffenträgers Johannes zur schriftlichen Aufzeichnung gelangte.“ Odpověď, kterou na tuto otázku dal A. Altrichter, Die Iglauer Gründungssagen. Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens XXIV (1922), str. 68 a Zur Iglauer Gründungssage. Die Iglauer Sprachinsel. Beilage des „Mähr. Grenzboten“, čís. 56 (April 1925), str. 221, ukázala však, že vůbec neběží o lokální tradici jihlavskou, nýbrž o cizí, která byla do domácí tradice vpašována teprv na konci XVIII. století.

Ale Schwab neměl dosti na tom, činit z románů barokního dějepisce a z nekritických kombinací kronikářů teprv kolem roku 1800 závěry pro století XII. Chtěl dokonce pro nejstarší historii jihlavskou využít i „pověsti“, že město bylo založeno—Karlem Velikým r. 799. Ví sice (l. S. 40) velmi dobře, že s tímto rokem Karlovy korunovace bylo, stejně malým právem, spojováno i založení kostelů sv. Petra v Brně a ve Vidni, že tu tedy běží zase o velmi naivní spekulaci bez nejmenší ceny historické, ale to mu nevádí, aby i jí nevyužil pro svůj účel: „Im Ganzen gilt von der Karolingischen Gründungssage dasselbe, was von der gleichsinnigen Nachricht des Sachsenspiegels zu sagen ist: sie gibt uns Kunde, daß ihr Gegenstand zur Zeit der Aufzeichnung der Sage für besonders alt und ehrwürdig gehalten wurde.“

Běží ovšem právě o dobu, kdy bylo jihlavské vypravování o Karlu Velikém zapsáno a jakého jest původu. A tu lze na neštěstí pro Schwaba ukázat, že tu zase *vůbec neběží o místní pověst*, nýbrž o pseudoučenou kombinaci z data, ke kterému připíal své úplně smyšlené vypravování o založení Jihlavy—Hájek. Stejně jako jeho bezcennou povídačku nelze nazývat pověstí ani vypravování o Karlově zbrojnoši Janovi a jeho účasti na založení Jihlavy, neboť i tu běží o novodobý román, vzniklý na základě nesprávné kombinace Schwoyovy teprv v dvacátých letech minulého století. *Opravdová* pověst o založení Jihlavy je jen *jedna*, ta, kterou Altrichter nazývá oficiální, *jediná, kterou zná i lid*, a nikoli jen literatura.¹²⁸

¹²⁸ Není tedy správné, mluví-li A. Altrichter v svém rozboru pověstí o založení Jihlavy (viz výše str. 87 pozn. 127. Podobně i Schwab l. S. 40) o *trojí* pověsti. Tím, že nerozlišil přesně opravdovou místní tradici od složek umělých, t. j. od toho, čím k jejímu rozšíření přispěly výmysly Hájkovy a „učené“ kombinace a spekulace Pešinovy a jejich následovníků, došel výsledků, které zčásti zkreslují cenné prvky tradice místní (o hrnčírí). Není na př. pravda, že i tato tradice klade založení Jihlavy do doby Karla Velikého. — Je-li zcela nepřipustné nazývat již vypravování o poměru Karla Velikého k Jihlavě „pověstí“ ve vlastním slova smyslu, tím méně lze o spekulacích pozdních historiků, kteří viděli v Němcích na Jihlavsku potomky Markomanů, mluvit jako o staré tradici („Überlieferung früherer Jahrhunderte“), jak to činil ještě A. Altrichter, Heimatbuch der Iglauer Sprachinsel. Iglau 1921, str. 19n. a 31 a Rob. Holtzmann, Zur deutschen Besiedelung Böhmens und Mährens 17n. a Die Herkunft der Deutschen in Böhmen und

Podle této pověsti byl jihlavský kraj pokryt původně rozsáhlým *lesem*. V něm bydlil v malém domku hrnčír, ale řemeslo se mu nedařilo, neboť všechny jeho výrobky mu v peci praskaly. Kupec z *Vídně*, který zabloudil v zdejších hlubokých lesích na cestě do Prahy a došel pohostinství u hrnčíře, tušil příčinu těchto jeho nezdarů v rudném obsahu zpracované hlíny. Vzav tedy s sebou několik stěpů, dal je prozkoumatí svému bratru, který se vyznal v hutnictví, a ten potvrdil, že opravdu běží o stříbro. Vrátivše se spolu do krajiny jihlavské, koupili od hrnčíře jeho chatrč, *svolali horníky* a zahájili s nimi dolování. Pro potřebu nové osady založili kostelík sv. Jana, a tak vznikla na levém břehu Jihlavy Stará Jihlava.

Rozumí se samo sebou, že tato *opravdová* pověst jihlavská nebyla původně datována. Teprv velmi pozdě s ní bylo kombinováno datum 799, které převzal r. 1580 německý radní písař jihlavský Bernard Sturm¹²⁹ — z Hájka. U Hájka čteme také po prvé o založení Jihlavy od Moravanů spojených s Němci. Vlastní zakladatelé byli sice i podle jeho výkladu Slované moravští, ale účastí Němců měl být patrně vyložen německý ráz Jihlavy v jeho době. Učenou spekulací Pešinovou¹³⁰ přibyl konečně v XVII. století výklad, že tito Němci byli zbytek starogermánského praobyvatelstva našich zemí, Markomanů a Kvádů. Ale to vše jsou prvky, které se do opravdové místní tradice dostaly teprv pozdním výkladem a které jsou tedy pro historika bez ceny.

V pověsti o hrnčírí¹³¹ jsou naproti tomu tři prvky naprosto Mähren 50, který, sveden jeho rozbořem „pověstí“ o založení Jihlavy, učinil dokonce z domnělé pověsti o potomcích starých Kvádů na Jihlavsku za Karla Velikého úhelný kámen svých výkladů o autochtonitě Němců v našich zemích. Dokonce i Dopsch, Verfassungs- und Wirtschaftsgeschichte 252 pokládá, ovšem sveden svými bez kritiky přijímanými pomůckami, „pověst“ o tom, že Karel Veliký na svém tažení proti Avarům našel na Jihlavsku zbytky Němců, zaměstnaných zakládáním horního města, za pádný důkaz pro starosedlost německých horníků jihlavských.

¹²⁹ Bernhard Sturm, Eteostichorum sive versiculorum literis numeralibus certos annos exprimentium centuriae sex cum appendice septimae. Gorlicii 1580. Centuria III, eteostichon 29.

¹³⁰ Th. Pessina de Czechorod, Mars moravicus. Pragae 1677, str. 11.

¹³¹ A. Mayer, Die Töpfersage. „Heimatgruß“. Beilage zum „Mähr. Grenzboten“, čís. 25 (31. Mai 1925), str. 4—7.

hodnověrné: Že Jihlavsko bylo původně zarostlé rozsáhlými lesy, t. j. nepatřilo k staré kulturní půdě, že hustší zalidnění jeho bylo následkem objevení zdejších stříbrných hor a že původní osada jihlavská stála v místech dosud existujícího kostelíka sv. Jana. Všecky tyto prvky jsou v naprosté shodě se všemi výsledky, které jsme dosud získali revisí otázky o osídlení Jihlavska. Zbývá však nezodpověděna otázka nejdůležitější, jakou národnost přikládá lokální pověst jihlavská prvním obyvatelům jihlavským.

Na první pohled se nám na tuto otázku nedostává žádná odpovědi. Zastanci německé autochthonity by to mohli vykládat jako důkaz správnosti své these: Nezmiňovala-li se domácí pověst vůbec o národnosti zakladatelů Jihlavy, je příčina toho, že to pokládala za zbytečné: Přirozeně to byli Němci, kteří byli od počátku existence *města* Jihlavy jeho skoro výhradními obyvateli. Přihlédneme-li však k jihlavské pověsti blíže, shledáme se i v ní se stopami, které jsou ve shodě s dosavadním naším výsledkem, že před německým osídlením Jihlavska předcházelo osídlení slovanské. I naše pověst rozeznává na Jihlavsku dvojí vrstvu lidu: domorodou (hrnčír) a cizí, přistěhovalou (kupec a jeho bratr). O národnosti tohoto druhého živlu nás pověst sama nenechává v pochybnosti, uvádějíc jako jejich vlast výslovně Vídeň. Nelze v tomto prvku pověsti viděti nejasnou vzpomínku na příchod jihlavských horníků z zemí alpských?¹³²

Stoupenci Bretholzovi by to mohli připustiti, ale přece by mohli trvat i dále na tom, že již *původní* obyvatelstvo Jihlavska bylo německé. Že tu tedy běží jen o druhou vlnu, kterou byli starousedlí Němci jen posíleni. Proti tomu výkladu lze však uvést zase jihlavskou pověst samu: Vídeňští bratři koupili hrnčírůvu chatrč a usadili se tam sami. V tom lze viděti symbol výměny obyvatelstva starého, netušícího možnosti, které jim bohatství půdy nabízí, obyvatelstvem

¹³² Verse pověsti, kterou uvádí Michael Simböck, Iglau und die Iglauer deutsche Sprachinsel. Iglau 1905, str. 45 mluví o *saském* kupci a o hornících přivolaných ze *Saska*. Ale tu je možno, že na původní znění pověsti měly vliv již moderní spekulace o původu jihlavského hornictví a horního práva. Zdáli o saském původu kupce v jihlavské pověsti mluví nějaký starý zápis, není mi známo.

novým, zkušeným v díle hornickém, jakým u nás i podle svědectví pramenů z doby již plně historické byli Němci. Lze však pro domněnku, že Jihlavané sami věděli o slovanském rázu původního osídlení své krajiny, uvést ještě jiný důvod.

Z XVI. století se totiž zachoval chronogram, který připisuje založení města Jihlavy zcela výslovně — Slovanům:

*A rIgIDIs sVrgens tItVLos sortItVr eChInIs
GehLaVa: per SLaVos ponItVr VrbIs opVs.*

Autorem tohoto eteosticha nebyl pak žádný Čech, nýbrž zase Bernard Sturm, *německý* radní písař města Jihlavy.¹³³ Jakého původu je tato Sturmova verse pověsti o založení Jihlavy, nemůžeme dosud říci; pravdě nejpodobněji vznikla jen logickým závěrem z české etymologie jména tohoto města u Hájka. Je však zajímavé, že jihlavští Němci sami pokládali v XVI. století české jeho jméno za původnější nežli německé a že tomuto přesvědčení dal výraz i nejznámější a lze říci kanonický kronikář jihlavský Martin Leopold, od roku 1603 první německý radní písař tamější. Na samém počátku své kroniky (Ursprung der Statt Iglaw in Mähren) píše (cituji podle kroniky kostelníka Michale): „Unter der Regierung Caroli Magni, des erstens deutschen römischen Khaysers --- ist die Stadt Iglaw in Mähren an der böhemischer Gränitzen ligend von den Sclauen erbauet worden.“ A po pověsti o hrnčír, kterému se nedařily jeho výrobky z hlíny, prosycené stříbrem, a o shonu do jihlavské krajiny, jakmile se z toho poznalo její stříbrné bohatství, pokračuje: „Alls sie aber an den Hübl, da ietzt die Johannes Khirchen stehet, khomen, haben sie daselbst erstlich eine Khirchen (Sant Johannes Khirchen genandt) aufgebauet und hernachmals ist <durch> die Sclauen der Stattanfang gemacht, welches, wie oben vermeldt, im 799. Jahr nach der Geburt Christi beschehen.“¹³⁴

¹³³ Viz výše str. 89 pozn. 129.

¹³⁴ Jméno Jihlavy vykládá z češtiny nejen Hájek, ale i Sturm („Iglavia ciuitas Moraviae in finibus Boemiae fundatur a Slavis, quod appellatio ipsa ostendit, anno 799. Origo nominis inde tracta est, quod inter fodiendum ad iacienda fundamenta crebri erinacei reperirentur, qui cum a Slavis *gehlak* vocentur, ciuitas ipsa *Gehlaua* dicta fuit, vnde *Gihlaua* et *Iglavia* hodie

Tu tedy máme naprosto výslovné svědectví, že ještě v XVI. století byli jihlavští Němci přesvědčeni, že nejsou na Jihlavsku obyvatelstvem původním, nýbrž že již před jejich příchodem byl tento kraj osídlen kmenem slovanským. Námitka, že běží o přizpůsobení výkladu Hájkova, o kombinaci jeho české (nesprávné) etymologie s lokální pověstí místní, která o prioritě Slovanů v těchto místech nevěděla, nic neplatí. Právě svornost, s jakou byla přijata verze Sturmovy - Leupoldova, svědčí, že rozšíření — ačli běželo o rozšíření a nikoli o samozřejmý výklad — lokální pověstí jménem původních zakladatelů města bylo pokládáno za zcela přirozené a samozřejmé. Ale pak je závěr, že i z této víry Jihlavanů vyplývá prioritita slovanského osídlení Jihlavska, ještě závaznější. Neboť lze pokládati za vyloučeno — aspoň by to byl, tuším, případ zcela ojedinělý —, že by *pozdějším přistěhováním* vykládal své počátky v určitém kraji kmen usedlý tam od pradávna, který by se tedy docela po právu mohl honositi *autochthonitou*.

Jestliže se však i lokální pověst jihlavská shoduje se všemi výsledky, k nimž jsme došli kritikou památek archeologických, úvahami historicko-zeměpisnými, rozborem místních jmen i na základě svědectví dokumentárních, lze kruh důkazů pro prioritu slovanského osídlení na Jihlavsku před osídlením německým pokládati za uzavřený. Pro původ německého živlu v těchto místech nezůstává pak otevřena možnost jiná nežli kolonisace.

appellatur“) a Leupold („Den Nahmen aber hat diese Stadt daher bekhomen, als man den Grundt zur Erbaung der Statt gegraben, haben die Arbeiter ein große Menge Igelu gefunden, die nennen die Sclauen in ihrer Sprach *gehlak*, daher die Stadt *Gehlawa*, ietzt *Gihlawa*, und zu deutsch Iglaw, genent wirdt“). Je zajímavé, že již u Sturma se vyskytá správný výklad jména města Jihlavy od stejnojmenné řeky. Sturm se však rozhoduje pro výklad, který našel u Hájka: „Alij a fl(umine) Iglauia ciuitati vicino nomen traxisse existimant. Priorem rationem nos hic sequimur.“ Souvislost jména Iglau s Igel (ježek) byla hledána již dávno před Hájkem. Srov. A. Altrichter, Eine Bemerkung zu Hajeks Böhmischer Chronik. Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens XXV (1923), str. 123 a Václav Vojtíšek, O pečetech a erbech měst Pražských a jiných českých. Knihovna Památkového sboru hlav. města Prahy I. V Praze 1928, str. 90 pozn. 45.

Otakar Odložilík:

Z anglických archivů a knihoven.

I. Státní archivnictví.

Přehled po anglickém archivnictví je zdánlivě snadný.¹⁾ V Anglii převládla, alespoň ve státním archivnictví, myšlenka centralisace. V Londýně není resortních archivů, nýbrž jediný ústřední archiv, Public Record Office. V něm jsou uloženy spisy i takových státních úřadů, které si v jiných zemích nezřídka dělají nároky na výjimečné postavení a na své archivy. Archivní budova, vystavěná v minulém století v napodobení pozdně gotického, tudorovského slohu, je na pozemku mezi Chancery Lane a Fetter Lane, blízko budov soudních dvorů. Archiv pak není připojen k některému z ministerstev, nebo k správnímu úřadu, jeho hlavou je vysoký soudní úředník (Master of the Rolls), za něhož vede správu odborník jako jeho zástupce (Deputy Keeper). Proč je tomu tak, bude patrné z dalšího výkladu.

Bohatství archivního materiálu, který je uložen v budově P. R. O., je ohromné. Není divu, že úředních aktů z novější doby je veliké množství, ve státě tak mocném jako je Velká Británie nelze nic jiného ani očekávat. Návštěvníka z pevniny však překvapí, v jaké hojnosti a úplnosti se zachovaly přes nepřízeň věků a proměny politické i náboženské archiválie středověké. Tam, kde se musíme spokojovati troskami, nebo sbírkami soukromými, které se teprve časem dostaly do státních archivů (na př. listiny zrušených klášterů),

¹⁾ Dobré poučení o anglických archivech, londýnských i venkovských podávají W. Holtzmann a Alex Bein v článku Das englische Archivwesen in Vergangenheit und Gegenwart (Archivalische Zeitschrift III. Folge, VI. Band, str. 1—42); v anglické literatuře jsme marně hledali podobný přehled.

má anglický státní archiv věci, které vznikly z činnosti středověkých úřadů, někdy skoro úplně, někdy poněkud poškozené a ztenčené v době, kdy písemnosti byly ještě u úřadů a nikoliv pod jednou střechou a odbornou správou. Snadno pochopíme, proč se v Anglii daří středověkým dějinám ústavním a hospodářským. Připomeňme si jenom, než přejdeme k zevrubnějšímu výkladu o archivních fondech, že jedním z největších pokladů archivních je dvousvazkový rukopis Domesday Book z doby Viléma Dobývatele (1086). Předním účelem knihy bylo zjistiti a spolehlivě zaznamenati králový důchody v zemi; je tudíž důležitá po mnohé stránce, ať už pro badání místopisné, či genealogické, či hospodářské, ačkoliv nepodává zpráv o celé Anglii, nýbrž jenom o hrabstvích, která byla už tehdy v moci Normanů, a pomíjí důležitá města jako Winchester, Londýn a j. Že nebylo v Anglii vytěženo ze středověkých archiválií mnoho pro paleografické a diplomatické studie, lze nejspíše vysvětliti tím, že pomocné vědy nejsou na anglických univerzitách pěstovány tak intensivně jako na kontinentě, kde mají starou tradici a jsou pevně včleněny do studijního programu. Na příklad na King's College v Londýně přednáší o paleografii profesor církevních dějin Rev. Cl. Jenkins, na University College v Londýně je mimořádný profesor pro diplomatiku a archivnictví H. Jenkinson, úředník P. R. O.; universita v Manchestru má mimořádného profesora paleografie, na mnoha jiných univerzitách není ani tolik.

Odmyslíme-li si deposita a opisy pramenů anglických dějin z cizích archivů, o nichž bude ještě učiněna zmínka, a pak věci, které se vymykají jakémukoliv třídění, můžeme rozdělit spisy, uložené dnes v P. R. O., na dvě veliké skupiny. Dlužno arci předem říci, že je to jen docela povšechný rozvrh, který má mnoho nedostatků; výhodou však je, že nám razí cestu nepřehlednou spoustou, před níž zejména cizinec, nezasvěcený dobře do terminologie a do dějin úřadů a institucí anglických, stojí skoro bezradný. Mezníkem mezi oběma skupinami jsou, zhruba řečeno, první léta panování Jindřicha VIII. (nastoupil r. 1509). Jest však třeba upozorniti, že tam druhá skupina začíná, první však nekončí, nýbrž jde potom souběžně s druhou až do novější doby. Jiná dělítka jsou však ještě nepřesnější než toto.

Oficiální průvodce po archivních fondech, dvousvazková kniha M. S. Giuseppiho *A Guide to the Manuscripts Preserved in the Public Record Office*, vydaná v Londýně 1923—24,¹⁾ nazývá první skupinu písemností *Legal Records*, druhou pak, jež svými počátky sahá do doby Jindřicha VIII., jmenuje *State Papers*. Věrný překlad obou názvů není docela snadný; hodně se přiblížíme skutečnosti, nazveme-li první skupinu písemnostmi upravujícími právní poměry a druhou prostě státními akty. Jako bylo možno dosti přesně určití dobu, kde druhá skupina začíná, tak lze říci, že název, který jí průvodce dává, třebaž je docela povšechný, lépe vystihuje povahu spisů, než činí u skupiny první název *Legal Records*, který lze podržeti proto, že není lepšího a protože se mu knihou Giuseppiho dostalo schválení přímo oficiálního. Více pak oprávnění než pro středověk má pro novější dobu, počínaje panováním Jindřicha VIII., kdy se spisy správních úřadů odlučují od písemností právních a soudních a vytvářejí druhou skupinu archivních fondů, *State Papers*. Stručné poučení o původu i povaze starých fondů osvětlí a doplní i to, co bylo právě pověděno.

Ani docela povšechný a zběžný výklad o středověkých státních archiváliích anglických se neobejde bez zmínky o úřadech, z jejichž činnosti vznikly a jejichž pravomoc i působnost osvětlují.²⁾ Jako dnes lišily se i v minulosti anglické instituce a úřady v mnohém od kontinentálních, nicméně v hlavních věcech se bral vývoj podobnou cestou a stejné potřeby a funkce vytvářely stejné nebo alespoň podobné úřady. I středověký anglický panovník měl svou kancelář, vedenou kancléřem, jenž v nejstarší době býval i královským kaplanem a zpovědníkem a proto býval brán z duchovenstva. V tom nebylo mezi Anglií a kontinentem rozdílu. Kancelář anglických králů (*Chancery*) prošla dlouhým vývojem

¹⁾ Pro první orientaci postačí knížka *The Public Record Office*, kterou vydal Ch. Johnson ve sbírce *Helps for Students of History* (č. 4); druhé vydání je z r. 1921.

²⁾ Bohatou studnicí poučení o středověké anglické správě je čtyřsvazkové dílo nedávno zesnulého T. T. Touta, *Chapters in the Administrative History of Medieval England*, jež vyšlo v Manchestru v l. 1920—28; pátý svazek byl skoro hotov a vyjde snad brzo péčí některého z Toutových žáků.

a proměnami, které se přirozeně zračí i v zachovaných spisech.¹⁾ Co vzniklo z činnosti kanceláře, je jednou z hlavních složek první skupiny fondů P. R. O., nazvanou Giuseppim Legal Records; mluvím-li s našeho hlediska a máme-li na zřeteli středověké archívalie, můžeme bez rozpaků označiti písemnosti kanceláře za nejdůležitější a pro cizího badatele nejzajímavější fond první skupiny. Kancelář tvořila zprvu nerozlučnou část králova dvora a putovala s ním s místa na místo; teprve od doby Edvarda II. (1307—27) měla pevné sídlo a práce v ní byla pravidelná. Kanceléři svěřoval král svou pečeť a proto procházely jeho rukou všechny dokumenty, jež měly býti zpečetěny, aby nabyly platnosti a právní moci. Ve starší době převládaly v činnosti kanceláře správní funkce nad výkony soudnictví, podobně jako už tomu bylo u dvora králova (*curia regis*) za prvních panovníků normanských, kde byly sloučeny rozmanité funkce, a jenž byl zárodkem pozdějších rozvětvených úřadů. Písemnosti, vyšlé z kanceláře ve starší době, vztahují se na mnohá odvětví veřejného života ve středověké Anglii, do nichž král zasahoval svým vlivem buď přímo, nebo svými podřízenými orgány.

Z primitivních počátků se úřadování v kanceláři rychle vyvíjelo v pravidelnou činnost a propracovávalo se k ustáleným formám. Záhy se poznalo, že je zapotřebí míti přehled o kusech, které byly rozličným příjemcům z kanceláře odeslány, a proto byly psány duplikáty alespoň některých kusů, o nichž se soudilo, že by mohly ještě později býti potřebné. Na počátku XIII. stol. však vidíme už pravidelné zapisování a to v tak pokročilém stupni vývoje, že můžeme souditi na delší předchozí hledání cest a náběhy k pravidelnosti. Kancelářská registra, která byla potom vedena v některých případech nepřetržitě až do přítomné doby, neměla formy knih v naší běžné představě. Zapisovalo se na závitky pergamenu (*rotulus, roll*). S počátku byl určen jeden závitok pro každý rok; později, když agenda kancelářská rostla a tříštila se, bylo bráno několik závitků a zapisováno do nich odděleně podle obsahu i formy

¹⁾ Není dosud díla o dějinách kanceláře; náhradou, alespoň zčásti, může býti práce *Historical Notes on the Use of the Great Seal of England*, již vydal H. C. M. Lyte r. 1926.

písemností. Závitky pak měly svá jména a časem se vytvořilo několik souběžných řad.

Hlavní závitok, do něhož bylo zprvu zapisováno všechno v časové posloupnosti, byl ponechán pro nejdůležitější písemnosti (*Charter*), jimiž král udílel výsady, šlechtické hodnosti a pod.; bývaly pravidelně pečetěny velikou visutou pečetí ze zeleného vosku, svěřenou kanceléřovi. Registra privilegií (*Charter Rolls*) jsou už z prvního roku vlády krále Jana I. (nastoupil roku 1199) a jdou až do osmého roku panování Jindřicha VIII.¹⁾ od té doby se užívalo při darováních listin méně slavnostních, patentů. Jinou řadu závitkových register tvoří registra patentů (*Patent Rolls*); sahají od třetího roku vlády Janovy, to jest od počátku XIII. stol., až do světové války. Podle obsahu jsou roztržena na několik pododdělení, avšak u toho není třeba se zdržovati, podobně jako není zapotřebí vykládati, co je listina otevřená a v jakých případech byla vydávána; praxe v Anglii byla tu velmi podobná kontinentální. Třetí velikou skupinou jsou konečně registra uzavřených listů (*Close Rolls*), určených jednotlivcům a pečetěných tak, že bylo nutno strhnouti pečeť, aby mohly býti otevřeny a čteny. Tato registra známe rovněž už s počátků Janovy vlády a potom z pozdějších let až do r. 1903. Z menších a pro nás méně důležitých serií možno uvést t. zv. *Fine Rolls* (z doby Janovy až Karla I.) o platech královi za udělená privilegia nebo statky, *Gascon Rolls*, do nichž zapisovány písemnosti, týkající se anglických držav v Gaskoňsku, *Treaty Rolls*, kamž psány opisy smluv a kusů diplomatických, odeslaných kanceláři, nehojně *Roman Rolls* s opisy listů papeži a kardinálům a pod. Poněvadž se už na samém prahu XIII. stol. setkáváme nejenom se značnou pravidelností, nýbrž i se specialisací podle formy a obsahu, můžeme předpokládati, že registra vedená v dřívější době a společná všem druhům písemností, byla nepřízní osudu zničena.

Registrům bylo věnováno mnoho péče, zejména když převládli

¹⁾ Data o tom má Johnson l. c., o něhož se opírám. O druhých listin a jejich třídění podle obsahu a formy je možno se poučiti v knize *Huberta Halla Repertory of British Archives Part I.* (1920); užitečná jest též jeho starší práce *Studies in English Official Historical Documents* (vyd. r. 1908).

názor, že pro právní potřebu postačí zápis v registru (enrolment), a proto se také celkem dobře zachovaly. Jiným písemnostem, konceptům a listům do kanceláře došlým se dařilo hůře. Jejich původní uložení bylo velmi často měněno a než byly v XIX. stol. shromážděny pod jednu střechu, mnoho z nich bylo poškozeno, nebo přišlo úplně nazmar. I tak se jich však zachovalo tolik, že to přímo překvapuje, srovnáváme-li s kontinentem, známe-li poněkud jejich osudy a víme-li, kolik nebezpečí jim dříve hrozilo. Ještě v XIX. století, když už byly uloženy v odborně spravovaném archivu a tak chráněny před zlobou přírodních živlů, bylo rušeno jejich původní uspořádání a byly z nich vytvářeny sbírky, jako se to vesměs dalo i na kontinentě. Dnes nelze dobře myslet na rozbití těchto pozdních a umělých sbírek a na seřazení, které by přiblížilo fondy jejich původnímu stavu. V XIX. stol. vznikla veliká a jistě nejzajímavější sbírka královských a historických listů (Royal and Historical Letters), zvaná dnes starou korespondencí (Ancient Correspondence), důležitý pramen hlavně pro studium zahraničních styků a politiky Anglie v XII.—XV. stol.; kusy většinou pergamenové jsou vlepeny a svázané do 61 svazků. Jinou sbírku tvoří staré petice (Ancient Petitions), papežské bully a j.

Velikou skupinu písemností, vzniklých v souvislosti s činností kanceláře, tvoří t. zv. zmocnění (Warrants). Pocházejí z doby, kdy kancelář už měla pevné sídlo a nenásledovala panovníka na cestách. K spečetění listiny velkou pečeti bylo zapotřebí králova zmocnění, uděleného buď ústně, nebo vzkazem, nebo listem, opatřeným královským sekretem. Písemná zmocnění byla pak v kanceláři ukládána a zachovala se ve velikém množství. Odhaduje se, že z let 1275—1485 je jich přes 175.000.¹⁾ Obsahem se většinou shodují se zápisy v registrech, někdy však mohou doplnit nejasné zápisy, nebo jsou náhradou za to, co vůbec nebylo registrováno. Že pak jsou důležitá i pro srovnávací studie diplomatické, není snad ani třeba zdůrazňovati.

Kromě písemností, které vznikaly organicky z činnosti kanceláře, která se časem rozšiřovala na nová a nová odvětví veřejného života a tím neustále rostla, byly v kanceláři po dosti dlouhou

¹⁾ Číslicí uvádí Holtzmann, l. c. str. 7.

dobu ukládány i spisy obou poradních orgánů panovníkových, parlamentu a rady královské. Tak přešly do dnešního ústředního archivu i s jinými fondy kanceláře závitky parlamentní (Parliamentary Rolls, Rotuli Parliamentorum), zápisy o seděních a poradách (Council and Parliamentary Proceedings) i jiné méně důležité serie, jimiž je mnohostranně osvětlena činnost obou sborů ve středověku. Také část starých petic, o nichž už byla řeč, pochází vlastně z parlamentu nebo rady, kamž byly podávány.

V některých případech bylo třeba podniknouti šetření o petici a právních poměrech petentových, nebo těch, jichž se věc také dotýkala. Odtud a také ovšem z jiných pramenů vznikala a později se rozvíjela a rozšiřovala samostatná soudní pravomoc kanceláře. Tato pozdější a odvozená funkce kanceláře jakožto soudního dvora časem zastínila její původní úkoly, zejména když vznikaly nové úřady, jež přejímaly čím dál více z její funkce správní. Soudní řízení v kanceláři se řídilo určitými právními normami (právo slušné, Equity), na něž mělo v lecčems vliv církevní právo; u jiných soudů, o nichž bude ještě řeč, převládalo domácí, obecné právo (Common Law).¹⁾ Ze soudní činnosti kanceláře vznikly opět mnohé písemnosti. Z nich jsou nejdůležitější záznamy o právních jednáních v kanceláři (Chancery Proceedings), které jsou rozděleny na několik serií a jdou od doby Richarda II. až do přítomné doby. V některých případech, zejména šlo-li o věci správní nebo o rozepře, v nichž měli účast úředníci, soudila kancelář i podle obecného práva a zasahovala tím do kompetence jiných soudů. Zápisy o tom se daly latinsky a tak vznikly Chancery Common Law Pleadings (Placita in cancellaria), jdoucí od Eduarda I. (nastoupil r. 1272) až do doby viktoriánské. Jako soudní dvůr byla kancelář s počátku s oblibou vyhledávána ve věcech, kde nebylo možno docílití rozřešení procesem u soudu, řídicího se obecným právem, na př. ve sporech o platnost ústních smluv; velmi záhy se v ní projednávaly také sporné věci vznikající z manželských svazků, otázky týkající se dobročinných nadání a pod. Soudní dvůr kanceláře byl umístěn v sousedství jiných soudních budov a dal i jméno ulici, z níž se

¹⁾ Nemohu zde vykládati rozdíl mezi oběma právy a odkazuji na knihu W. S. Holdswortha History of English Law.

vchází dnes do státního archivu (Chancery Lane). Spisy byly ukládány při kapli založené Jindřichem III. pro pokřtěné Židy, jež byla potom zvána Rolls Chapel. Správce kaple a přilehlých budov měl dbáti o jejich bezpečnost; r. 1377 byl zřízen zvláštní úřad kustoda, jenž potrvál až do přítomné doby. Dnes jest Master of the Rolls, jak byl kustos později oficiálně nazýván, i hlavou státního archivu, jak bylo už pověděno na počátku článku.

Ze stručného výkladu o fondech, vytvořených dlouhou a rozmanitou činností kanceláře, je patrné, že název Legal Records, jenž se dává té skupině archiválií, do níž jsou počítány, nelze zrovna nazvat přílehlavým a výstižným. K podobnému a spíše ještě méně uspokojivému výsledku dospějeme, obrátíme-li se k jinému důležitému úřadu, který budeme podle názvosloví u nás běžného nazývat komorou; jeho písemnosti se počtem i významem řadí ihned za kancelářské. Anglické jméno úřadu, běžné i dnes, Exchequer (latinsky scaccarium) je odvozeno, jak známo, od šachované látky, kterou se pokrýval stůl, na němž se počítalo pomocí figurek a značek, dokud psaní číslic dělalo finančním úředníkům královým potíže. S královskou pokladnou se setkáváme arcí už v době přednormanské, avšak nelze říci, užívalo-li se jména, jež se vžilo v pozdější době, už před XII. stoletím. Z toho století a to z doby Jindřicha II. je proslulý *Dialogus de scaccario*, jež napsal Richard Fitz Neal a z něhož je patrné, jak se v královské komoře úřadovalo.¹⁾ Tam také jsou už zmínky o písemnostech kanceláře a komory, z nichž se vyvinuly souvislé řady, jdoucí ze středověku až do moderní doby. Praxe a úřední činnost se ustálila v komoře dříve než v kanceláři; už na sklonku XII. století měl Exchequer své stálé sídlo ve Westminsteru. Tam i v blízkých budovách okolních byly ukládány i spisy.²⁾

V jednotném úřadě byla slita vlastně dvě oddělení, jejichž činnost se sice vztahovala na finanční věci, avšak svým rázem se přece zřetelně lišila. První z oddělení, vyšší či vlastní komora

¹⁾ Moderní vydání pro Clarendon Press (Oxford) připravili Hughes, Crump a Johnson.

²⁾ O dějinách komory je dílo Madoxovo, *History of the Exchequer*.

(Upper Exchequer, E. of Account) měla funkci účetního dvora a ministerstva financí, druhé, nižší komora (Lower Exchequer, E. of Receipt) bylo státní pokladnou. Z činnosti obou oddělení vzešlo opět veliké množství písemností, které jsou dnes rovněž uloženy ve státním archivu a tvoří jednu z předních složek jeho fondů. Cenou i množstvím se řadí hned za archiválie kancelářské. Jsou důležité pro studium vnitřních dějin anglických, avšak cizí badatel se k nim nebude obracet tak často jako ke spisům kanceláře, které jsou obsahově rozmanitější a zčásti slouží i poznání zahraniční politiky anglických králů. Proto není ani zapotřebí prodlévat u komorních fondů dlouho. Postačí upozorniti na některé veliké skupiny a to spíše proto, aby bylo patrné bohatství i tohoto archivního materiálu, než pro poučení zevrubné, o něž je celkem dobře postaráno v uvedené knize Giuseppioho i jinde.

V nižším oddělení komory byly zapisovány příjmy i vydání do rozličných závitků a knih, z nichž se většina zachovala v dlouhých a neporušených seriích a dnes je uložena v Public Record Office. Tak na př. závitky a knihy příjmů (Receipt Rolls z let 1220—1782, Receipt Books z let 1559—1834, jež úplně vytlačily závitky po roce 1782) a závitky a knihy vydání (Issue Rolls z let 1226—1797 a Issue Books z let 1597—1834), oboje souběžné. Ve vyšším oddělení komory byla agenda složitější. Původně to nebyl úřad s pravidelnou činností, nýbrž účetní dvůr, který zasedal dvakrát do roka a vedl v patrnosti i upravoval králový důchod. Později arcí nestačila tato zasedání, k nimž přicházeli ke dvoru úředníci královi (sheriffs) z jednotlivých hrabství, aby složili počet ze své činnosti; funkce členů těchto sborů pak byly přeneseny na stálé úředníky, kteří svou činnost neomezovali na určitou roční dobu.

Hlavní prací finančního dvora bylo kontrolovatí vybírání a správné odvádění důchodů, jež plynuly králi z korunních statků, lenních svazků, soudních pokut atd., a byly z venkova odváděny do nižšího oddělení komory a tam zapisovány. Seznam důchodů z jednotlivých hrabství byl psán na zvláštní arch; ten pak byl svinut v trubičku (pipe) a tvořil tak jednu část velkého komorního závitku (Great Roll of the Exchequer nebo Pipe Roll). Nejstarší zachovaný je už z roku 1130; nepřetržitě jsou však zachovány až

od roku 1156 a byly pak vedeny až do reorganisace komory v roce 1832. Jsou nepřehlednou studnicí vědomostí místopisných a genealogických a není proto divu, že se roku 1883 vytvořila zvláštní společnost (The Pipe Roll Society), která je miní vydání až do roku 1200 úplně. Jejich cena není stejná; starší jsou rozmanitější a zajímavější, v novějších se věci stereotypně opakují. Ve vyšším oddělení komory od r. 1223 stáli v popředí t. zv. King's Remembrancer a Lord Treasurer's Remembrancer; první spravoval mimořádné, druhý pravidelné důchody komory. Vedli si Memoranda Rolls pro přehled své činnosti, které se také zachovaly v dlouhých seriích. Jako v kanceláři bylo i v komoře dbáno nejvíce o závitky a knihy, které nejlépe sloužily, kdykoliv bylo třeba jíti pro poučení do minulosti. Byly tam ovšem i listy došlé, koncepty přípisů komorních, avšak těm nebylo věnováno tolik péče jako registrům a často přicházely v nebezpečí nebo zkázu jako podobné písemnosti kancelářské.

Na počátku novověku, za panování Jindřicha VIII. přibýlo komoře práce; tehdy došlo k zřízení nových oddělení, jejichž akta jsou rovněž v Public Record Office. Změny souvisely většinou s církevní politikou panovníkovou a s vývojem reformace v Anglii a tak jsou tyto novější fondy komorní důležité zvláště pro badatele v anglických církevních dějinách té doby. Již dlouho před reformací, zejména za kralování Jindřicha V. (1413—1422) bylo zrušeno mnoho klášterů, jejichž majetku bylo použito k zakládání jiných ústavů, universitních kolejí atd. Za Jindřicha VIII. bylo to prováděno soustavně. Poněvadž tehdy nebyly rušeny jenom nevýznamné nebo upadající kláštery, nýbrž i veliké řády, bylo zapotřebí zříditi úřady, které by akcí prováděly a spravovaly jmění zrušených církevních ústavů. Zřízení t. zv. Augmentation Office, jenž byl po nějaké době samostatného trvání přičleněn ke komoře jako zvláštní oddělení. Když se pak Jindřich VIII. prohlásil za hlavu anglické církve, činil si nárok i na platy, které předtím plynuly do Říma ke kurii. K jejich vybírání a správě bylo opět třeba ustanoviti v zemi výběrčí a ústřední úřad, do něhož by byly peníze odváděny. Nazýval se First Fruit and Tenths Office; zprvu existoval rovněž samostatně a potom za vlády Jindřichovy dcery Marie Tudorovny splynul s komorou.

Jako kancelář počala se i komora, a to dosti záhy, uplatňovati i v soudnictví, často na účet jiných soudů. Kombinací slušného a obecného práva se vytvořily zvláštní formy soudního řízení ve sporech mezi korunou a poplatníkem, nebo korunou a účetním úředníkem ve věcech královských důchodů (t. zv. Cursus scacarii). Od XIII. stol. dochází v komoře i k projednávání sporů podle práva obecného, jež vlastně příslušely k jiným soudním dvorům; úsilí omeziti je jenom na případy, kde byly dotčeny zájmy buď královny nebo některého z komorních úředníků, jak tomu bylo s počátku, nikdy nemělo plného zdaru. Soudní dvůr komory vedl o těchto sporech záznamy na závitcích (Plea Rolls). Jsou rovněž zachovány, avšak není jich mnoho právě proto, že soudnictví komory bylo omezováno na věci související s finanční správou. Od doby tudorovské soudil soud komory i v některých případech podle slušného práva jako to činila ve většině případů i kancelář, avšak v XIX. stol. bylo toto soudnictví přeneseno na dvůr kanceláře.¹⁾

Podle obecného práva soudilo se výhradně u dvou hlavních soudních dvorů středověké Anglie, které se udržely přes stáletí a přes změny v politickém i soukromém životě až do soudních reforem v XIX. stol. Kolébkou obou byl královský dvůr (curia regis), z něhož se vyvinuly a časem odlišily. První z nich, dvůr obecných pří (Court of Common Pleas) byl určen pro civilní rozepře soukromníků. Byl organisován už ve XII. stol., avšak stálé sídlo obdržel teprve později podle ustanovení, jež obsahovala Magna Charta. Druhý, stoliční soud královský (Court of King's Bench) soudil pře, na nichž měla zájem komora, dále vykonával soudnictví nad příslušníky vyšších vrstev společenských, před něj často šly i věci trestní. Tento soudní dvůr následoval krále na cestách déle než první a proto se jeho organisace zdržovala. Některé části Anglie byly vyňaty z pravomoci ústředních soudů a měly své soudnictví, spravující se rovněž zvykovým právem; byly to palatináty jako na př. lancasterský, chesterský, durhamský a p. Spisy soudních dvorů jsou pramenem pro studium právních dějin a pro poznání vývoje veřejné správy. Nezřídka mohou sloužiti badatelům v genealogii a místopisu. Středověké spisy nezřídka mohou nahraditi pra-

¹⁾ Hubert Hall, A Repertory of British Archives, str. 73.

meny, jichž pro tu dobu postrádáme, jako jsou na př. soukromé korespondence, paměti a pro dobu novější periodický tisk. Pro cizího badatele mají ještě méně půvabu, než archiválie komorní.

Kromě hlavních soudů se časem vytvořily a po určitou dobu se uplatňovaly zvláštní soudy, vyvolané v život potřebou doby; některé z nich mocně zasahovaly do soukromého i veřejného života. Kdo se obírá studiem politických dějin anglických v XVI. i XVII. stol., setká se v pramenech velmi často se zmínkami o soudu hvězdnaté světnice (Star Chamber). Soudci v něm byli členové královny rady, od níž se soud lišil vlastně jenom funkcí, nikoliv složením. Soud hvězdnaté světnice zasahoval nezřídka do politického vývoje země, zejména za Jakuba I. a Karla I. a byl zrušen aktem Dlouhého parlamentu jakožto nenáviděný nástroj reakce.

Co se zachovalo z písemností rozmanitých soudních dvorů, z nichž jenom hlavní mohly býti uvedeny, je uloženo rovněž v Public Record Office v Londýně. Je to třetí velká složka první skupiny jeho fondů, zvaných Legal Records, mezi nimiž jí i podle významu i množství přísluší poslední místo. Ze spisů církevních dvorů soudních jsou v P. R. O. jenom akta apelačního soudu církevního, který zřídil Jindřich VIII. pro odvolání, která před reformací chodila od domácích církevních soudů ke kurií papežské. Soud trval až do roku 1832; po tomto roce jdou odvolání k tajné radě.

Spisy kanceláře, komory i soudních dvorů i jejich oddělení a odvětví, jakož i některých méně významných úřadů, jež spadají do této skupiny a nebyly uvedeny, pocházejí ze středověku i z novější doby. Druhá skupina fondů, o níž nyní chceme promluvit, státní akta (State Papers) začíná, jak už bylo nahoře uvedeno, ve století XVI., za Jindřicha VIII. Její vznik souvisí s významnými proměnami v organizaci úřadů, které se připravují v dřívější době a jsou podporovány vzrůstem agendy a jejím rozšiřováním na nové a nové obory. Když některé úřady uvolnily svou závislost na králi, nebo opustily svou starší působnost, nebo ji odsunuly na druhou kolej, vznikalo místo buď pro nové orgány, nebo se na jejich místo vsunuly úřady, které měly předtím podružné postavení. Nejzápadnější a pro nás také nejzajímavější je vývoj v kanceláři. Když tam přibývalo soudní agendy, kterou vykonávala kancelář zprvu

jenom v nevelké míře, počali přejímatí původní funkce kancléřovy jiní dvorští hodnostáři, kteří byli králi blíže než velkou agendou zaneprázdněný kancléř. Zprvu to byl strážce veliké soukromé pečeti královny (Keeper of the Privy Seal); za nedlouho ustoupil sekretáři, v jehož ochraně byla menší pečet (sekret, signet), již bylo čím dál více užíváno na novějších písemnostech, mezi nimiž list posilací zaujímá přední místo. Sekretář byl především panovníkovým úředníkem; než se jeho funkce ustálily, bylo vše, co vzniklo z jeho činnosti, ukládáno buď v kanceláři nebo v komoře, kde nutno dnes hledati.

Svou povahou stál úřad sekretáře od počátku blíže kanceláři než komoře. Pro správu soukromých důchodů a výdajů, jež se časem vymkly z působnosti komory, měl král také zvláštní úřady dvorské, „šatnu“ a svou královskou komoru (Wardrobe a Chamber). Až asi do roku 1320 vedla Wardrobe v patrnosti nejenom dvorské účty, nýbrž i zápisy o výdajích na loďstvo, vojsko a diplomatická poselství. Později byla její činnost omezena jen na dvůr; byla pak rozdělena na dvě oddělení, jedno řízené správcem (Lord Steward), druhé komorníkem (Lord Chamberlain). Její písemnosti z doby před XVI. stol. jsou mezi spisy komorními. Komora králova (Chamber) zpravovala některé statky královské, jež jí byly přiřčeny, a někdy financovala vojenské výpravy královny, byly-li obavy, že komora (Exchequer) bude postupovati těžkopádně; první její funkce přešla časem na zvláštní oddělení komory, (Land Revenue Branch of the Exchequer),¹⁾ druhá zůstala královské komoře (nyní Treasury) i v pozdější době.

Z dvorských úředníků králových se domohl největšího vlivu na veřejný život sekretář, jenž časem zastínil všechny ostatní. Doba energického panovníka Jindřicha VIII. byla velmi příznivá vývoji nového úřadu, v němž byla in nuce obsažena většina dnešních centrálních úřadů.²⁾ Agenda státního sekretáře vzrostla už za Jindřicha VIII. tak, že jeden nestačil a že bylo žádoucí přistoupiti k usta-

¹⁾ Johnson l. c. 36—37.

²⁾ O úřadu státního sekretáře a jeho vývoji až do roku 1680 poučuje nás kniha žačky, tuším, Toutovy F. M. G. Evans The Principal Secretary of State (Manchester 1923).

novení druhého sekretáře. Jejich působnost nebyla rozdělena zprvu podle věcných hledisek, nýbrž každému přikázáno určité teritorium. Podle toho slul později jeden sekretář jižní (Southern), druhý severní (Northern). Úřad státního sekretáře nezmizel ani po smrti Jindřichově z anglické ústavy; naopak se brzo věnil pevně do dosavadní soustavy správní, rozšířil a upevnil svou moc během XVI. století a přetrval potom bouřlivá období XVII. stol. Na počátku XVIII. století po provedení unie Anglie se Skotskem byl jmenován ještě třetí státní sekretář, jehož místo však nebylo r. 1746 obsazeno. Byla to však jenom dočasná přestávka, neboť už r. 1768 byl opět jmenován třetí sekretář; tehdy mu však byla svěřena péče o zkvétající kolonie. R. 1782 byla provedena v úřadě sekretáře nová významná změna. Tehdy byla oddělena agenda vnitra od zahraničí; jižní sekretář se stal domácím sekretářem (Home Secretary), severní pak zahraničním (Foreign S.); místo třetího nebylo tenkrát obsazeno a věci koloniální byly svěřeny domácímu sekretáři. K obnovení třetího sekretariátu došlo opět za nedlouho, za válek s Francií, kdy mu svěřeno vojenství a později i kolonie. V dvojí funkci úřadoval třetí sekretář potom až do roku 1854, kdy byla agenda rozdělena mezi dva úřady. R. 1858 byl zřízen pátý sekretář, pro Indii a za války r. 1917 šestý pro vzduchoplavbu. Dnes je celkem sedm sekretariátů, neboť roku 1926 byl k té hodnosti povýšen úřad pro Skotsko, obnovený roku 1885. Vedle nich jsou ovšem ještě jiné centrální úřady, rozmanitě nazývané, které se rovnají ministerstvům v jiných státech. Tyto úřady, povšechně zvané departments, jsou novějšího původu. Strhly na sebe správní funkce, vykonávané ve středověku, v míře ovšem daleko skrovnější, kanceláři.

Spisy vzniklé v sekretariátech, či v moderních departmentech jsou v Public Record Office souhrně nazývány State Papers, státní akta. Formou a celkovým rázem jsou si daleko podobnější než písemnosti první skupiny archivních fondů; nicméně je možno, a k vůli lepšímu přehledu i nutno, tříditi je na oddělení buď podle obsahu nebo podle původu. Dostí brzo bylo zavedeno rozdělení na akta domácí a zahraniční. Akta doby Jindřicha však nebyla tak rozvržena, nýbrž byla seřazena chronologicky a to jak koncepty odeslaných kusů, tak originály došlé do sekretářovy kanceláře. Zvláštní

serie domácích akt počíná nastoupením Eduarda VI. (1547), zároveň ovšem s řadou zahraničních akt. Obě jdou potom souběžně až do proměny jižního a severního sekretariátu na sekretariát či úřad pro vnitro a zahraničí. Po zřízení třetího sekretariátu přistupuje ke dvěma uvedeným řadám, třetí serie spisů vzniklých z jeho činnosti, která ovšem není tak jednolitá jako první dvě pro časté změny. Ve všech třech se zachovaly kromě konceptů a originálů i registra (Entry Books), takže často lze mezery doplňovati z nich.

Z těchto novějších pramenů zajímají nás zahraniční akta nejvíce, poněvadž tam lze najíti i bohemika, zvláště pro XVII. stol., dobu kolem českého povstání a třicetileté války. Tu a tam se objeví české jméno i v domácích aktech a to i v XVI. i v XVII. století, avšak to je pokaždé jenom vyjímka. Ani v serii zahraniční není bohemik příliš mnoho, nicméně co tam je, není nevýznamné; zejména osudy českého povstání a pokusy o odčinění Bílé Hory mohou býti poněkud objasněny na základě zpráv, jež s několika stran docházely do Londýna.¹⁾ Není tedy nemístné pověděti právě o tomto fondu, v němž jsem sám nejvíce badal, ještě několik slov.

Zahraněční akta z let 1547 až asi 1577 jsou uspořádána jednotlivě a v časové posloupnosti. Počet jejich rostl rok za rokem a tak se počala po roce 1577 akta tříditi podle zemí, na něž se vztahovala. To se pak provádělo stále a k oddělením, jež byla tehdy učiněna, přistoupila časem nová, když se styky mezi Anglií a některou zemí prohloubily a příliv spisů odtamtud byl mocnější. Zvláštní pododdělení tvoří t. zv. News Letters, letáky a noviny, psané i tištěné, rozdělené rovněž podle zemí. R. 1688 počíná jiná skupina: královské listy a dopisy vyměněné se zástupci cizích mocí sídlícími v Londýně, které byly dříve ukládány mezi obecnou diplomatickou korespondenci. Zvláštní oddělení tvoří konečně smlouvy s cizími mocnostmi. Před koncem napoleonských válek byly dovezeny do Londýna registry některých britských vyslancectví na kontinentě, které se už nevrátily na původní místo, nýbrž jsou dnes uloženy v Public Record Office a mohou posloužiti za doplněk zahraničních akt.

¹⁾ O ně se bude zčásti opíratí práce Bedřich Falcký a česká koruna r. 1621, kterou právě píše.

Z oddělení, na něž se zahraniční akta asi od r. 1577 třídila, důležité je s počátku Španělsko a také Hollandsko a Flandry. Pro nás však přicházejí v úvahu především dvě oddělení Německá říše (Germany Empire) a Německé státy (Germany States). V obou dlužno hledati, poněvadž bohemika byla jednou zakládána tam, po druhé onam. Na př. zprávy agentů a vyslanců u císaře, ať byly psány v Němcích či v Praze, jsou skoro všechny v oddělení Germany Empire, naopak zase korespondence českých stavů s králem Jakubem I. a vše, co se za povstání vztahovalo na Čechy jakožto samostatné království, je v oddělení německých států. Z vyslanců Jakubových u císařského dvora sluší jmenovati Štěpána Lesieura, jenž byl v Praze několikrát a měl styky s českou šlechtou, zejména s Budovcem. V jeho hojných zprávách, posílaných do Londýna z Čech i z Německa, jsou tu a tam zmínky o politických událostech v Čechách, avšak myslím, že je na místě varovati před velíkými nadějemi na kořist. Při studiu třicetileté války bude třeba přihlédnouti i k jiným oddělením a probrati i zprávy anglických vyslanců z těch zemí, kde česká otázka budila zájem.

K dvěma seriím státních akt, domácích i zahraničních, k nimž se cizí badatel bude nejspíše obracet, řadí se druhé dvě, státní akta skotská a irská, do nichž bylo zařazeno vše, co vzniklo v úradě sekretářů a týkalo se jedné nebo druhé země. Dělení státních akt na skupiny je starého původu a uvádí se v souvislost se jménem Sir Tomáše Wilsona, jenž spravoval registraturu státních sekretářů na sklonku XVI. a na počátku XVII. století. Za několik desetiletí se totiž nahromadilo tolik spisů, že nebylo možno nechávati je v úradovnách, nýbrž bylo třeba zřídiiti zvláštní depositoryum. Stalo se tak za královny Alžběty. Většinou se uvádí rok 1578 jako datum zřízení t. zv. State Papers Office, avšak v novější době se ozývají pochybnosti, je-li domněnka správná¹⁾ Na faktu, že organisace úradu pochází už z doby Alžbětiny, se tím však nic nemění.

Doplňkem státních aktů jsou protokoly o zasedáních královny rady (Privy Council), jež počínají rokem 1542. Co bylo zachováno z dřívější doby, je mezi písemnostmi kanceláře nebo komory, tedy

¹⁾ Hall, Studies in English Official Historical Documents, str. 32.

ve skupině Legal Records; mnoho také přišlo do soukromých sbírek nebo knihoven. Bohemika se tu objevují jenom ojedinele, jen v době, kdy české události přímo poutaly zájem krále a jeho rádců, a nebylo by příliš hospodárné pátrati po nich i v jiných obdobích, není-li přímé stopy.

Rok 1782, kdy došlo k proměnám v organisaci úradu státního sekretáře, je i hranicí, kde končí vlastní státní akta (State Papers) a kde začínají písemnosti ústředních úradů státních (Departmental Records). Mnohé z nich navazují těsně na státní akta předchozího období, jiné začínají organisaci nových úradů, které přejímaly a potom arci znamenitě rozvinuly některé obory působnosti státních sekretářů. Tak na příklad spisy úradu pro vnitro (Home Office Records) jsou prostě pokračováním domácích státních akt (State Papers Domestic), zrovna tak jako státní akta zahraniční (State Papers Foreign) pokračují nepřetržitě v serii spisů úradu pro zahraničí (Foreign Office Records). V státním archivu jsou i akta admirality, úradu pro vojenství, úradu pro obchod, veřejné práce atd. Mnohé centrální úřady, jako na př. úřad pro Indii, ministerstvo zdravotnictví a j. dosud neodvedly spisů a ponechávají je ve svých registraturách, kde ovšem nejsou badatelům přístupné. Nejasnostmi zákona o zřízení státního archivu, o němž bude ještě řeč, lze snadno krýti neochotu k vydání spisů z registratury do ústředního ústavu. Hranice, u níž přestávají spisy jednotlivých úradů, odvedené do archivu, není stejná a záleželo opět většinou na názoru úradu, který je předával. Rychlý růst novodobého materiálu spisového, zejména za světové války, kdy vznikly nové úřady a agenda starých nabyla netušeného rozpětí, působí potíže v registraturách a vedl k úvahám o zřízení nového archivu, nebo o rozšíření dosavadního, o skartování moderních spisů a podobných problémech, avšak ke konkrétním rozhodnutím, pokud vím, ještě nedošlo a provisorium, které v mnohém ohledu bylo tíživé už před válkou, trvá dále.¹⁾

¹⁾ Viz knihu H. Jenkinsona, A Manual of Archive Administration, including the Problems of War Archives and Archive Making (Oxford 1922), kde jsou dotčeny mnohé z problémů, jež dnes zajímají anglické archiváře.

Kromě dvou velikých skupin písemností, které jsme právě přehlédli (Legal Records a State Papers) jsou v Public Record Office ještě menší fondy, jež vznikly jinde než u státních úřadů a do archivu se dostaly rozličnými cestami. Badatele z kontinentu, zejména medievalistu překvapí, že tam není sbírek listin zrušených klášterů a jiných duchovních ústavů, které jsou jinde náhradou za hubené fondy středověkých archiválií státních. A víme přece, jak mocně zasáhla státní moc do církevního života v zemi, a zříceniny překrásných gotických opatství a klášterů, roztroušené po zemi, do dnes hlásají slávu a bohatství starých řádů, jež vzaly v minulých stoletích za své. Z rukopisů klášterních knihoven mnoho přišlo do královské knihovny, avšak o archiválie neměla státní správa mnoho zájmu. Byly ponechány novým světským majitelům zboží duchovenských a dlužno je hledati v soukromých archivech. Je na snadě, že přehled po těchto starých písemných památkách, z nichž mnohé jsou starší a cennější než státní archiválie, je velmi nesnadný, ač se stalo všelicos, co nyní umožňuje alespoň povšechnou orientaci. V archivu londýnském není také sbírek rukopisů neúřední povahy a provenience. Co doplňuje ony dvě velké skupiny archiválií, o nichž byla častěji řeč, jsou jednak některé sbírky soukromých archiválií, jež tam byly deponovány, jednak sbírky opisů s cizích archivů, výběžky výzkumu v zahraničí, ve Španělsku, Itálii, Francii a jinde.

Do XIX. století byly státní archiválie ukládány na rozličných místech, většinou u úřadů, z jejichž činnosti vznikly, nebo na blízku. Akta státní byla celkem dobře uložena a netrpěla tolik nepřízní původních živilů, jako spíše stěhováním úřadu s místa na místo a pak tím, že od počátku si mnozí úředníci ponechávali spisy doma a nevraceli je na původní místo. Mnoho se tak dostalo do soukromých sbírek nebo do veřejných knihoven. Roku 1832 byla vystavěna pro State Papers Office budova v St. James' Parku, nedaleko jiných budov vládních. Hůře bylo s písemnostmi kanceláře, komory a soudních dvorů, které byly roztříštěny na několik míst a nemálo trpěly. Dlouho se uvažovalo o jejich vhodném uložení, avšak teprve na počátku XIX. stol. pod vlivem francouzských snah o ochranu archiválií byly učiněny první kroky k nápravě. R. 1800

byl jmenován zvláštní poradní sbor (Record Commission), jenž měl převzít péči o dobré uložení a uspořádání těchto archiválií a postarati se, aby byly přístupné historickému badání. Zůstalo však jenom při slibném náběhu. Komise se soustředila jenom na poslední uvedený úkol, který nebyl nejnaléhavější a byl by snesl docela dobře odklad; počala vydávati nepříliš systematicky a účelně staré prameny a otázkou ochrany archiválií a jejich soustředění pod jednou střechou ani nehnula.

Tak uplynula více než tři desetiletí a nespokojenost se skrovnými výsledky její práce rostla. Roku 1836 byla ustanovena nová komise (Royal Commission on Public Records) a za dvě léta na to (1838) byl vydán zákon o bezpečném uložení státních archiválií (An Act for keeping safely the Public Records), ježž možno považovati za zakládací listinu dnešního státního archivu. Zákon se nevztahoval na všechny státní archiválie, snad právě proto, že vystavěním nové budovy pro State Papers Office bylo o státní akta jakž takž postaráno. Pamatoval hlavně na archiválie, jež jsou dnes zvány Legal Records a které byly uloženy na více než padesáti rozmanitých místech v Londýně. Proto připadla důležitá úloha při provádění zákona vysokému soudnímu úředníku, jenž byl zván ode dávna Master of the Rolls. Ke správě archivu si měl ustanoviti zástupce jako ředitele (Deputy Keeper) a jistý počet archivářů (Assistant Keepers) a pomocných úředníků. Zákon stanovil jasně, že má býti zřízen ústřední státní archiv, pro nějž měla býti postavena nová, přiměřeně velká budova.

Trvalo však několik let, než byl zákon proveden. V jedné jeho větě se totiž stanovilo, že královská komora (Treasury) má poskytnouti peníze na stavbu a vůbec se starati o úhradu výdajů z provádění zákona vzniklých. Nikoho snad nepřekvapí, že právě odtud plynuly největší potíže. Tak teprve r. 1851, po několika nepodařených provisoriiích, byla poskytnuta potřebná částka a mohlo se započítati se stavbou nové budovy. Byla dokončena za několik let; ihned se však ukázalo, že je malá, a bylo třeba přistavovati několikrát po sobě. Dnes už vůbec nedostačuje, věci méně hledané jsou ukládány jinde a naléhá se na povolení peněz ke stavbě nové budovy, prozatím bez výsledku. Nelze také říci, že budova je ve

všem ideální. Proti ohni jsou archiválie dostatečně zajištěny. K podlahám, regálům, dveřím a pod. bylo užíváno dřeva co nejméně, skladiště pak nebyla spolu spojována, nýbrž všechna ústí na dlouhé chodby; možnost omezit požár je větší než jinde. Zřízením výtahů a ovšem i dostatečným množstvím pomocného personálu je postaráno také o poměrně rychlou manipulaci; doporučuje se však objednat si archiválie den napřed. Nieméně dnešní potřebě a rostoucím požadavkům budova v leččems už nedostačuje. Kruhovitá pracovna je těsná a bývá skoro den co den plně obsazena, takže někdy je nutno uchýlit se do druhé, menší studovny, určené pro návštěvníky, používající dokumentů k úřední potřebě. Stěží však lze doufat, že by v brzkou dobu došlo k stavbě nové budovy, která by umožnila převzetí nových fondů a soustředění všeho, co musí být dnes ukládáno jinde.

Velkou chybou bylo, že původcové zákona z r. 1838 měli na mysli jenom Legal Records a nestarali se příliš o osud státních aktů a spisů v registraturách státních úřadů. Jedno ustanovení však dávalo na štěstí možnost doplnit zákon kabinetním listem, když by se toho ukázala potřeba. Stalo se tak už r. 1852, kdy byla pravomoc státního archivu rozšířena i na státní akta; r. 1854 byl State Papers Office spojen formálně s novým archivem, do r. 1862 byla přenesena akta do nové budovy. Tak se dostaly pod jednu střechu dvě velké skupiny písemností, vytvořených činnostmi královských a státních úřadů Anglie středověké i novodobé. Master of the Rolls zůstal na svém místě i po převzetí státních administrativních aktů. Je to upomínka na počátky archivní organizace, zrovna tak jako jí jest umístění archivní budovy blízko soudních dvorů. Ačkoliv se většinou soudí, že by nová organizace a úplné osamostatnění lépe posloužilo účelu, není mnoho naděje, že by ke změně brzo došlo.

Ani kabinetní list ze dne 5. března 1852, doplňující archivní zákon, nesjednal ve věci státních archiválií jasno. Dodnes se mnoho vymyká z dozoru představeného archivu. O uložení dvorských archiválií nebylo učiněno rozhodnutí a před válkou bylo shledáno, že nejsou zrovna v nejlepším stavu. Novější akta parlamentní (od r. 1497) jsou stále uložena v budově parlamentní, o registra-

turách ústředních úřadů vládních nebylo řečeno jasné slovo a mnoho bylo ponecháno přímé dohodě správy archivu s centrálními úřady; i když byla akta z nich předána do archivu, zůstávala majetkem úřadů a mohla být vzata zpět. Tak na př. knihy a akta rady královské byly původně převezeny do archivu, avšak nebyly uspořádány a předkládány badatelům a později se vrátily na své původní místo. Mnohé úřady odvedly alespoň částečně své registratury, jiné setrvaly na odmítavém stanovisku a zacházely s nimi po svém;¹⁾ tak zatím co byly zachraňovány staré archiválie, přicházely na zmar novodobé spisy v registraturách úřadů, které se řídily při jejich třídění a skartování svými hledisky a zájmy. Obecně se cítí potřeba nového zákonodárství, které by učinilo konec dosavadnímu chaosu, jenž je zvětšován nejednotností veřejné správy v Anglii.²⁾

Ač podmínky byly těžké a nejasnosti organizační i potíže finanční brzdily rozvoj, vykonal Public Record Office úctyhodnou práci za necelé století, které uplynulo od vydání zákona o organizaci státního archivnictví. Nejenom že zachránil a v jedné budově soustředil archiválie, které byly rozptýlené, těžko přístupné historickému badání a každou chvíli ohroženy. V konservační dílně archivní bylo zatím napraveno všelicos, co utrpělo nepřízní věků, listiny, pečeti i mapy, které jsou brány ze spisů, aby netrpěly překládáním, a uloženy zvláště. V části fondů, jako na příklad ve státních aktech zahraničních se původní fascikly změnilly ve svazky, tím, že dokumenty byly nalepeny na pruhy papíru a potom svázaný. Jinde zůstaly fascikly, avšak jsou baleny do voskového plátna a chráněny před vlhkem a prachem. Mnoho zůstalo ještě v původním stavu. Po staletích neveliké péče jsou nyní archiválie chráněny

¹⁾ Přehled toho, co bylo odvedeno do archivu a co zůstalo ještě v registraturách, je v knize Hallově, *Repertory of British Archives I*, str. 163 a n.

²⁾ R. 1910 byla stanovena Royal Commission on Public Records, jež podala parlamentu tři zevrubné zprávy o stavu anglických archivů; I. sv. (1912) má název *Public Record Office and Central Administration*, II. (1914) *Government Departments*, III. (1918) *Local Records*. Každý svazek má tři díly. Poučují dobře, bohužel v Praze nejsou přístupné a některé díly jsou, tuším, rozzebrané.

úzkostlivě před poškozením. Jde se tak daleko, že v archivní studovně není dovoleno psátí perem a i tužku musí badatel ořezávati v předsíni, nikoliv nad předloženými spisy.

Na opatřeních na ochranu archiválií před poškozením však není dosti. Od počátku se pracuje na tom, aby se badatelům usnadnila orientace po přečetných a někdy ohromných fondech, a kde možno, aby se originál nahradil buď úplnou edicí, neb částečnou, regestem. Vydavatelská činnost, již se archiv účastní buď přímo, nebo nepřímo, podněty nebo usnadňováním studia archiválií, zaslouží si povšimnutí a více než letmé zmínky. Už r. 1853, tedy v době, kdy ani nebyla stavba archivní budovy ukončena, a ještě před převzetím státních akt, vydal tehdejší sekretář archivu F. S. Thomas obsáhlé poučení o archivních fondech *Hand-Book to the Public Records*. Kniha sice nepodávala detailů, avšak informovala čtenáře o složení archivu i o úřadech, jejichž spisy byly převzaty; na svou dobu to byla znamenitá pomůcka. Později ji přepracoval S. R. Scargill Bird; jeho *A Guide to the Principal Classes of Documents in the Public Record Office* byl vydán před válkou několikrát. I ten zastaral a byl nahrazen knihou Giuseppiho, jejíž titul byl výše uveden. Kromě toho pracováno na povšechných soupisech jednotlivých fondů a vydán veliký počet seznamů a indexů (*Lists and Indexes*); jak si lze snadno představit, nejdou do detailů a mohou sloužit jenom první orientaci. Podle nich možno objednávat spisy v pracovně, poněvadž původní pomůcky, pokud se vůbec zachovaly, nejsou badatelům předkládány.

Jak už bylo řečeno, snaží se správa archivu omeziti studium originálů a dáti možnost studia i badatelům, kteří by stěží mohli podniknouti cestu do Londýna. Vydávají se buď úplné texty nebo výtahy; nelze však říci, že by ediční práce byla od počátku dobře promyšlena a organizována a že by byla méně roztříštěna než u nás. In extenso se tisknou většinou jenom nejstarší dokumenty. Některé edice vyšly už dlouho před zřízením archivu v XVIII. stol., o jiné se zasloužila *Record Commission* jmenovaná r. 1800. Tak na př. vyšly už v XVIII. stol. *Rotuli Parliamentorum*, které v sedmi foliových svazcích zahrnují zápisy z doby Eduarda I. až Marie Tudorovny (posl. čtvrt XIII. stol. až první polovici XVI. stol.). Péčí

Record Commission vyšly *Rotuli Chartarum* z let 1199—1216, *Rotuli Litterarum Patentium* z let 1201—1216; *Rotuli Litterarum Clausarum* z let 1204—1227 a mnohé publikace jiné, jež obyčejně uvázly po několika svazcích. Od vydávání pramenů v plném znění se neupustilo; tak na př. v letech 1923—29 vyšly v moderním způsobem upravené edici *Curia Regis Rolls* z doby Richarda I. a Jana, v letech 1902—1927 vydáno sedm svazků *Early Chancery Proceedings*. Kromě toho pak vycházejí i jiné serie. Převládlo však vydávání výtahů, chronologicky seřazených, jež se nazývají *Calendars*. Těch vyšel už veliký počet z fondů obou skupin. Nejsou arci všechny dělané stejně svědomitě a spolehlivě, ale v celku slouží dobře potřebě veliké části badatelů, kteří buď nemohou, nebo pro svůj účel ani nepotřebují nahlížeti do původních pramenů.

Přehled těchto *Calendars*, jakož i jiných publikací, z nichž některé byly už vyjmenovány, podává *List of Record Publications*, zvaná *List Q*, kterou vydalo státní nakladatelství. Není proto zapotřebí uváděti, které z fondů byly tak vydány. Nicméně jmenujeme pro zajímavost některé serie, aby bylo patrné, jak veliká je to práce. Tak na příklad *Calendar of Charter Rolls* má 6 svazků se zápisy z let 1226—1516, *Calendar of Patent Rolls* má na 60 svazků a jde od r. 1216 až do roku 1553, *Calendar of Close Rolls* má 37 svazků a jde od r. 1227 na práh XV. století (1402). Ve skupině státních akt připadá vedoucí místo dokumentům z doby Jindřicha VIII., které vyšly v 27 svazcích v letech 1864—1920. Jsou tam zahrnuta akta domácí i zahraniční, jež v té době nebyla ještě rozdělena na dvě serie, i kusy shledané v jiných archivech a knihovnách. Státní akta domácí jsou zpracována v *Calendars of State Papers Domestic Series* a to z let 1547—1697 a potom z let 1702—4 v 80 tlustých svazcích. Vydání státních akt zahraničních (*Calendars of State Papers Foreign Series*) nedospěla tak daleko. Souhrnná serie jde do května 1586. Z pozdějších, roztríděných podle zemí, vyšly doposud jenom dva svazky z let 1586—88. Není tedy mnoho naděje, že by v brzkú došlo i na vydání spisů, které by nás zajímaly. Spíše lze očekávati, že se vydávání zvolní při spoustě materiálu a že se budou hledati cesty, aby se odpomohlo potíží.

Protokoly královské rady (Acts of the Privy Council of England) jsou vydávány úplně. Co se zachovalo z let 1386—1542, vydala Record Commission už v třicátých letech XIX. století, novou serii od r. 1542 vydává archiv od r. 1890. V 36 svazcích dospěla až k létům českého povstání. Výtahy v Calendars jsou pravidelně zevrubné a ve většině případů mohou nahradit originál.

V téže formě, jako domácí prameny, vydávají se i výtěžky badání za hranicemi. Kusy z papežských register, vztahující se na Velkou Britanii a Irsko, vyplnily už dvanáct svazků a jdou od r. 1198 až za druhou polovici XV. stol. V jednom svazku byly pak vydány petice k papeži z let 1342—1419. Prameny, osvětlující poměr Anglie a Španěl v letech 1485—1553, vyšly ve výtazích v jedenácti svazcích. „Anglica“ v archivech a knihovnách benátských a jiných severoitalských měst z let 1202—1652 vyšla v 28 svazcích; co bylo shledáno v archivu a knihovně vatikánské pro léta 1558—1578, bylo vydáno ve dvou svazcích. Všechno badání za hranicemi nebylo ani prováděno archivními úředníky; účast jiných pracovníků byla značná, avšak na organisování edic měl archiv lví podíl.

Tu možno se zmínit i o veliké edici pramenů anglických dějin, která je dobře známa i za hranicemi, zejména badatelům o středověku. Nebyla sice podnikem státního archivu, avšak nedála se zcela bez jeho účasti a pokud vycházela, absorbovala pracovníky, takže na edice pramenů archivních nezbylo času. Lord Romilly, jenž byl v čele archivu jako Master of the Rolls v letech 1851—73, byl jedním z jejích hlavních organisátorů. Oficiální název sbírky je Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland, stručně se jmenuje obyčejně Rolls Series. Vydány jsou v ní hlavně středověké prameny a to vyprávěcí i listinné. První mají převahu. Jsou tam zastoupena i celková kronikářská sepsání i drobnější spisy, klášterní annály, životy svatých, islandské ságy, rozmanité veršované skladby v latině i v národních jazycích, svazky miscellanei k určitým otázkám, sbírky listin většinou soukromého původu i konečně díla literární a filosofická. V této mnohosvazkové sbírce vyšly na příklad péčí W. W. Shirley-ovou Fasciculi zizaniorum M. Johannis Wyclif, nebo listy Roberta Grosseteste, osvětlující sociální poměry

anglické ve XIV. stol., prameny k dějinám řádu františkánského v Anglii, dva svazky dokumentů o studii a akademickém životě ve středověkém Oxfordě a jiné věci, po nichž sáhne historik církevní, dvě městské knihy londýnské t. zv. Liber Albus a Liber Customarum, známé Polychronicon Ranulfa Higdena s anglickými překlady (v 9 svazcích) atd. Prameny nebyly tříděny do skupin, jako na příklad v Monumenta Germaniae Historica, a látka nebyla vyčerpána, protože se vydávalo bez přesného plánu; mnohé důležité věci byly pominuty, protože zrovna nebylo vydavatele.¹⁾ Vydávání pak uvázlo, když se zřetel více obrátil k pramenům uloženým v Public Record Office, a na místo edic se začalo se zpracováváním Calendars, vzpomenutých výše. Zůstalo proto ještě mnoho středověkých pramenů v originále, mnohé starší edice by pak si zasloužily moderního vydání. Potíž je zejména s listinným materiálem, poněvadž pro vydání kronik a jiných vyprávěcích pramenů se snadno najde místo v hojných sbírkách učených společností i jinde. Ani v Anglii není ediční práce soustředěna a tak vedle velikých a úctyhodných sbírek, vidíme nahodilé edice nebo takové, které uvázly hned s počátku a za nedlouho byly opuštěny.

Třání nahradit originály edicemi je ještě daleko uskutečnění; pracovna Public Record Office bude se stále plnit badateli, z nichž jenom část obětuje práci a čas přísné vědě historické, kdežto jiní shánějí diletantsky prameny k studiím topografickým a genealogickým, pro něž je půda v Anglii příznivější než jinde. Že z nich jenom nemnohé projdou tiskařským lisem, není snad ani třeba poznamenávat. V archivu není fotografického atelieru, avšak správa je ve spojení s jedním závodem fotografickým, nedaleko od archivu, jenž pořídí snímky za ceny stanovené dohodou s archivem. V archivu možno pracovat denně od 10 do 16:30, v sobotu od 10—14. Za použití soudního dokumentu z doby po r. 1801 se platí poplatek,

¹⁾ Co vyšlo, je seznamenáno v známé bibliografii anglických dějin Sources and Literature of English History from the Earliest Times to about 1485, jejímž autorem je C. Gross; na bibliografii pro pozdější léta až do r. 1910 se pracuje; zatím vyšel (r. 1928) jeden svazek Bibliography of British History. Stuart Period 1603—1714, jehož autorem je Godfrey Davies. Viz ČČH. 1929, str. 468.

starší jsou volně přístupné podobně jako státní akta. Povolení k badání uděluje sekretář na písemnou žádost, doporučenou někým, kdo má nemovitý majetek v Londýně nebo má pevné povolání. Cizinci musejí poslati žádost přes vyslanectví a zahraniční úřad. Ke cti britské administrativy dlužno říci, že vyřízení netrvá o mnoho déle než u státních příslušníků britských. V archivu je stálá výstava cimelí otevřená od pondělka do pátku odpoledne a hojně navštěvovaná.

Na britských ostrovech jsou ještě dva státní archivy, o nichž chci říci alespoň několik slov, i když nespádají docela pod záhlaví článku. V hlavním městě Skotska, Edinburku byl zřízen už v poslední čtvrti XVIII. století centrální archiv skotský, zvaný General Register House, který jsem si mohl zběžně prohlédnouti za návštěvy města v červenci 1927. Jako v Anglii Master of the Rolls, stojí i ve Skotsku v čele archivu soudní úředník Lord Clerk Register, jemuž je podřízen od roku 1928, kdy byly provedeny změny v organisaci skotského archivnictví, vlastní správce archivu Keeper of the Registers und Records of Scotland. Hlavní složku archivních fondů tvoří registra rady skotských králů a závitky kanceláře i komory skotské. Mnoho archívalií je však ještě u úřadů a tak roztroušených.¹⁾

K založení státního archivu v Dublině, v Irsku, jehož název je též jako londýnského (The Public Record Office), došlo později než ve Skotsku a v Anglii, až r. 1867.²⁾ I potom zůstalo v Londýně veliké množství pramenů pro irské dějiny, na 500 svazků listů a státních akt z XVI.—XVIII. stol. i mnohé prameny z pozdější doby. Do Anglie byly odvezeny ještě před založením irského archivu a o předání se potom marně jednalo. V Irsku působil nezdár jednání mnoho hořkostí, ale kdo ví, nebyla-li nechota londýnských

¹⁾ K orientaci poslouží M. Livingstone Guide to the Public Records of Scotland z r. 1905 a J. Maitland Thomson The Public Records of Scotland 1922.

²⁾ Uvádím dvě knížky o irském státním archivu: Herbert Wood Guide to the Records deposited in the Public Record Office of Ireland (1919) a Robert H. Murray, The Public Record Office Dublin. Tam je pověděno, jaké fondy byly v archivu uloženy.

archivářů těmto pramenům vlastně na prospěch. Za bouří v Dublině po světové válce byla zničena povstalci budova, v níž byly čtyři hlavní soudy pro Irsko a bohaté sbírky dokumentů, jež vzaly tehdy za své; co se stalo ve Vídni v červenci 1927, nebylo docela bez předchozích analogií. Co bylo v Dublině zničeno a co zachováno, nepodařilo se mi zjistiti ani za první ani za druhé návštěvy Dublinu v červnu 1927 a v červenci 1929.

II. Nestátní archivy a soukromé sbírky.

Na venkově anglickém není provinciálních archivů jako jest tomu na př. ve Francii, kde je hustá síť archivů departementálních, nebo v Holandsku, kde má každá provincie odborně spravovaný archiv. Písemnosti nižších státních úřadů, nebo samosprávných těles, jež velmi často vykonávají funkce připadající v jiných státech podřízeným státním úřadům, nejsou spravovány odbornými archiváři. Není dosud ani zárodků, z nichž by se mohla vyvinouti soustava místních archivů; co dosud nepropadlo zkáze, je většinou v registraturách úřadů, ve střediscích hrabství i menších samosprávných jednotek, okresů a farností. V minulosti utrpěly archívalie mnoho ztrát, jednak pro přílišný zájem místních sběratelů, jednak proto že málokdo dbal o jejich bezpečné uložení. Royal Commission on Public Records prohlédla po r. 1910 mnoho deponitorií místních archívalií a opatřovala si informace od učených společností, místních úřadů atd. a shledala, že spisy jsou většinou uloženy v nevhodných budovách a zůstávají bez odborné péče a správy. Doporučovala, aby se vydalo několik zákonných nařízení, platných bez výjimky pro celou zemi a aby byly zřízeny archivy po venkově, nad nimiž by měli dohled archiváři londýnští. Proti převážení archívalií z venkova do Londýna se rozhodně vyslovila. Tato myšlenka nemá přívrženců, už proto, že by pro ně nebylo v ústředním archivu místa; avšak z návrhů komise na lepší opatření venkovských registratur nebylo uskutečněno nic a věci jsou tam, kde byly před válkou. Nelze ovšem přehlížeti, že komplikovaný systém anglické samosprávy vadí jednoduchému a poměrně lehkému řešení, jaké bylo možné ve Francii nebo v Holandsku,

kde se místní archivy prostě mohly připojit k menší jednotky správním.¹⁾

V Londýně je kromě ústředního státního archivu několik ústavů, jež si buď plným právem či alespoň částečně zaslouží názu archiv.²⁾ Městský archiv londýnský, jehož fondy jsou uloženy v sedmi klenutých kobkách londýnské radnice Guildhallu, je vlastně jediným řádně organisovaným a odborně spravovaným městským archivem v Anglii. Vnitřním zařízením a vědeckou činností se však nemůže měřit s naším největším archivem městským. Pro historika nejzajímavějším fondem tam jsou pamětní knihy z let 1275—1689, které obsahují stručné kronikářské záznamy, opisy důležitých kusů došlých i odeslaných, opisy městských privilegií, zápisy o schůzích rozmanitých městských úřadů a výborů a pod. První svazky jsou bohatší a pestřejší než pozdější. R. 1416 totiž počínají knihy zápisů o jednáních a rozhodnutích rady a obce, které se roku 1495 štěpí na dvě řady a jdou až do novověku. I městský archiv londýnský má serie závitků (rolls), vzniklé z činnosti městských úřadů a soudů. V jiných anglických městech jsou archiválie svěřovány některému z městských úředníků. Jen, tuším, v Norwichi a Hullu mají svého archiváře, avšak jsou to funkce čestné.³⁾

Pokud se týká církevních archivů, bylo už řečeno, že středověké klášterní archivy vzaly za své při rušení duchovních ústavů před reformací a později ovšem hlavně za Jindřicha VIII. Co nebylo zničeno, dostalo se do soukromých sbírek nových majitelů klášterních zboží a buď v nich zůstalo do dneška, nebo přešlo odkazy a prodeji do veřejných ústavů, knihoven a museí. Reformace však nezničila středověkou organisaci anglické církve, jako tomu bylo v mnoha zemích na kontinentě, nýbrž přizpůsobila ji novým náboženským názorům. V Anglii zůstali arcibiskupové v Canter-

¹⁾ Co je možno najít na anglickém venkově, vysvětluje nejlépe z přehledu, jenž je sestaven podle hrabství v knize Hallově *Repertory of British Archives* I, str. 174—254.

²⁾ Pro orientaci poslouží Andrews-Davenport, *Guide to Minor London Archives* (1908).

³⁾ Hearnshaw *Municipal Records*, str. 32.

bury a v Yorku a biskupové jim podřízení a při jejich sídlech i kapituly; počet biskupství byl časem ještě rozmnožen. Archivy biskupské a kapitulní jsou nejdůležitějšími církevními archivy anglickými; jejich fondy jdou časově někdy hloub do středověku než písemností uložené v Public Record Office.¹⁾ Pro historika, obírajícího se církevními dějinami anglickými, mají jistě veliký význam, rovněž pro badatele o starší papežské diplomatice. Ze středověkých register arcibiskupů canterburských jsem si vypsál i několik zmínek o lollardství, o přípravách kruciáty proti husitským Čechám, avšak více by se z nich dalo pro nás sotva vytěžit.

Archiv arcibiskupa canterburského je sloučen s knihovnou a je uložen v Londýně v paláci Lambeth na pravém břehu Temže. Správcem je Rev. Cl. Jenkins, který napsal i dobrý úvod do studia písemností církevních úřadů a ústavů.²⁾ Jak je v Yorku a v jiných biskupských sídlech, nemohu povědět ze zkušenosti; z Holtzmanovy stati však vysvitá, že archiválie jsou všude svěřovány některému ze správních úředníků, nikoliv odborníku. Staré listiny byly většinou odvedeny zvláštní komisi, která je deponovala v Public Record Office v Londýně; na místě však zůstala biskupská registra z doby předreformační a ovšem novější věci. Z biskupských register, zejména canterburských čerpal mnoho Wilkins pro svou čtyřsvazkovou publikaci *Magnae Britanniae Concilia*; r. 1905 se ustavila Canterbury and York Society, která zamýšlí vydávat biskupskou registra soustavně s pomocí místních historických společností. V kapitulních archivech, které v některých místech splývají v jedno s knihovnou, zachovaly se i originály listin i kopiáře, často velmi staré, někde v dobrém pořádku a inventovány, jinde uložení nevyhovuje ani primitivním požadavkům a přehled je nesešný. Z menších církevních archivů, v nichž jsem sám pracoval, uvádím dobře spořádaný a bezpečně uložený archiv hollandské reformované církve v Londýně v Austin Friars (Dutch Church), která

¹⁾ O nich mám ze zkušenosti málo vědomostí a proto se opírám především o Holtzmann, jehož zprávy, čerpané většinou na místě, jsou velmi cenné při nedostatku pomůcky anglické.

²⁾ *Ecclesiastical Records*; vyšlo ve sbírce *Helps for Students of History* r. 1920 jako č. 18.

podporovala štědře české emigranty, a knihovnu a archiv obnovené Jednoty bratrské (Moravians) v Londýně ve Fetter Lane; část pramenů, osvětlujících působení této církve v Anglii a v zámoří, je uložena ve Fulneku ve střední Anglii (Yorkshire).

Po městech i venkově anglickém je mnoho bohatých rukopisných sbírek, jimž dlužno věnovati ještě trochu pozornosti. Nemají totiž význam jenom pro místní historii, nebo dějiny rodu, v jejichž majetku se zachovaly, nýbrž mnohé z nich doplňují archiválie uložené v Public Record Office. Zvyk odnášeti domů spisy byl v Anglii zakořeněn a nebylo dbáno rozdílu mezi úřední a soukromou korespondencí; už Alžběta proti tomu brojila a starala se o zřízení deponaria, které by bylo dobře spravováno a soustřeďovalo úřední akta. Její námaha se nepotkala s plným zdarem; právě z její doby a z let panování Jakuba I. přemnoho dokumentů, jež bychom podle proveniencie hledali ve státním archivu, je v soukromých sbírkách. Když byly v XIX. stol. poněkud uvedeny do pořádku státní archiválie, počalo se pomýšleti i na soupis soukromých sbírek a archiválií v menších nestátních archívech. R. 1859 bylo předloženo tehdejšímu ministerskému předsedovi Lordu Palmerstonovi memorandum se žádostí o zřízení komise, jež by se postarala o soupis soukromých archiválií a přešla tak jejich zkáze nebo zavlčení. Po desíti letech byla komise skutečně ustanovena; byly v ní vlivné osobnosti a jejich působnost se měla vztahovati na Velkou Britanii i Irsko¹⁾.

S počátku se myslelo na dočasnou akci, avšak komise se osvědčila a tak byla doplňována a potrvála až do dneška. Válka i mnohé poválečné starosti zabrzdlily skoro úplně její činnost, je však pravděpodobné, že se v ní bude pokračovati. Některé zjevy, jako zci-zování cenných rukopisů a archiválií a jejich vyvážení ze země nasvědčují tomu, že bude nutno přikročiti od spisování památek i k jejich ochraně. V Anglii není zákona, jenž by omezoval vývoz písemných památek do ciziny a není ani naděje, že by k němu brzo došlo pro nechuť k zasahování státu do soukromého vlastnictví.

¹⁾ Přehled její činnosti podává R. A. Roberts v knížce *The Reports of the Historical MSS. Commission* (1920); sbírky *Helps for Students of History* č. 22.

Budou se spíše hledati jiné cesty; už nyní dochází často k zakupování památek pro národ a k jejich ukládání ve sbírkách veřejně přístupných, hrozí-li nebezpečí prodeje do ciziny.

Komise působila ve Velké Britanii a Irsku a nestarala se o archiválie k anglickým dějinám uložené na kontinentě ve veřejných či soukromých sbírkách. Zasahovala tam, kam se nerozprostírala pravomoc státní, sepisovala inventáře soukromých sbírek, městských archivů, universitních a kolejních archivů atd. Nemohla postupovati plánovitě, poněvadž mnohdy bylo třeba využití okamžité se naskytnuvší příležitosti, jindy bylo nutno odsunouti prohlídku i důležitého fondu na pozdější dobu. To konečně plynulo z povahy jejich úkolů a nelze proto činiti komisi výtek, zejména zvažili se dílo, jež za necelé půlstoletí vykonala.

Členové komise nepracovali arci sami, nýbrž měli k ruce inspektory, jimž byly svěřovány jednotlivé fondy nebo okrsky. Metoda práce se tím měnila, poněvadž někdo postupoval při soupise pomaleji, jiní inspektoři se spokojovali povšechnými údaji. Záleželo ovšem i na majiteli. Zprvu totiž pracovali inspektoři na místě a teprve později byly archiválie půjčovány do Londýna do Public Record Office a tam v klidu studovány a sepisovány. Časem totiž rostla důvěra v komisi a porozumění pro její dílo a vycházelo se jí více vstříc než s počátku.

Komise jako celek i inspektoři podávali zprávy o vykonané práci, které byly tištěny a dávaly badatelům možnost sledovati postup práce i orientaci po soukromých sbírkách, zahalených předtím v tajemnou roušku a přístupných jenom vyvoleným. Zprávy komise byly povšechné a byly podávány zprvu ročně, potom po delších přestávkách panovníkovi. Celkem je jich osmnáct. K nim byly připojovány jako doplňky (appendix) zevrubné zprávy inspektorů, v nichž bude hledati poučení badatel. Dálo se tak až do IX. svazku, potom byly vydávány zvláště zprávy komise a zvláště zprávy inspektorů. Citování bylo nesnadné a někdy byla veliká sbírka roztržena do několika zpráv a doplňků. Časem také dospěla komise k mínění, že nepostačí zběžné popisy archiválií, jež mnohdy badateli nepovídaly nic a že bude lépe nahraditi je zevrubným inventářem sbírek, seřazeným chronologicky po vzoru Calen-

dars, vydávaných státním archivem. Tím vzrostly zprávy inspektorů na velké svazky a zprávy komise se proti nim ztrácely. Jako Calendars mohou i zprávy komisařů velmi často nahraditi originál a ušetřiti badateli cestu nebo vypůjčování.

Sbírka zpráv komise i inspektorů čítá dnes 156 svazků; není dosud povšechného průvodce po ní, avšak pracuje se na něm a před léty vyšla I. část; poslouží však většinou jenom badatelům o místopisu, protože má pouze index místních jmen, která přicházejí ve zprávách inspektorů, a nikoliv osob nebo věcí. Pokud nebude vydán II. svazek, bude nutno hledati ve zprávách komise, nebo v knížce Robertsově. Nezřídka nezbyvá než bráti do ruky svazek za svazkem a prohlížeti rejstříky. Jako příloha k XVIII. zprávě komise vyšel velmi cenný soupis Materials for English Diplomatic History 1509—1783, jehož autorkou je Miss F. Cr. Davenport; podává přehled toho, co je zaznamenáno ve zprávách inspektorů i s odkazy na podobné a doplňující prameny v Britském museu.

Od vydání zpráv se arci mnoho mohlo změnit. Leccos se ztratilo nebo již přišlo na jiné místo. V novější době činí londýnský Institute of Historical Research pokusy zachytiti všechny změny. Ve svém Bulletinu, vydávaném třikrát do roka, má pravidelnou rubriku Historical Manuscripts, kde přináší seznam rukopisů, které přišly do veřejných knihoven nebo které změnily majitele a přešly ze sbírky do sbírky. Komise a publikace zpráv působila výchovně, poněvadž si lidé teprve začali uvědomovati cenu archiválií, o něž dříve mnoho nedbali. Usnadnila se evidence a časem někteří majitelé buď darovali, nebo prodali, nebo deponovali své sbírky ve veřejných ústavech jako je Public Record Office, nebo velké knihovny, Britského musea a knihovna Bodlejiánská.

Poněvadž dlouhá řada zpráv komisařů je těžko přehledná, nebude snad zbytečné říci ještě několik slov o některých sbírkách, v nichž se ojediněle objevují i bohemika. Hledá-li se v indexech pod heslem Bohemia, nejčastěji se přijde na jméno české královny Alžběty Stuartovny, nebo jejího manžela Bedřicha nebo některého z dětí.¹⁾ Nezřídka se také najde kus, týkající se bojů v Čechách za

¹⁾ Na příklad ve sbírce Pelhama R. Papillona jsou originální listy Alžbětiny.

Marie Terezie.¹⁾ V první zprávě, kde je popsána rukopisná sbírka universitní knihovny edinburské, je upozorněno také na protestní list české šlechty poslaný do Kostnice po upálení Husově, který se oklikami dostal až do Skotska. V osmé zprávě, druhé příloze jsou popsány archiválie vévody z Manchesteru, deponované dnes v Public Record Office; mezi nimi se zachoval zlomek pansofického spisu Komenského a čtyři listy, které jsem otiskl.²⁾ Pro studium doby královny Alžběty a Jakuba I. nejvíce látky poskytuje sbírka Cecil MSS, majetek markýzů ze Salisbury, uložená v Hatfield House. William Cecil (Lord Burghley) byl státním sekretářem dvakrát, 1549—53 a 1558—72, Robert Cecil (Lord Salisbury) zastával úřad na sklonku panování Alžbětina a v prvním desetiletí vlády Jakuba I. (1596—1612). Co je dnes v Hatfield House, doplňuje státní akta z té doby velmi vydatně. Písemnosti byly povšechně popsány v 3.—7. zprávě komise, avšak to nedostačovalo a brzo se přikročilo k vydávání v regestech na způsob dobře nám známých Calendars. Dosud vyšlo třináct svazků, jimiž bylo vyčerpáno skoro vše, co se zachovalo z doby alžbětinské; doplňky bude vyplněn ještě jeden svazek. Podle indexů jsem vyhledal několik bohemik, která jsou v této sbírce. The Stuart Papers, uložené ve Windsoru, nemají pro nás mnoho ceny, protože z let 1579—1685, jež by nás nejvíce zajímala, je málo kusů; většina pochází až z pozdější doby. Jejich calendars vyšly zatím v V. sv. a jdou do r. 1718.

Z přehledu, který jsem stručně načrtl, je viděti, že přítomný stav anglického archivnictví není ideální. Stesky se ozývají velmi často i v Anglii a hledá se náprava. Ve státním archivnictví se vžila myšlenka centralisace a sotva se od ní půjde zpět. Otázkou arci zůstává, jak soustřediti novější spisy, které zůstávají stále ještě v registraturách některých ústředních úřadů a co činiti se spoustami písemného materiálu, který se nahromadil za války i po ní. Avšak tu nejsou potíže nepřekonatelné. Více nesnázi lze očekávati

¹⁾ Třetí příloha k IX. zprávě komise upozorňuje na archiválie z doby války o dědictví rakouské 1743—8 i z války sedmileté; jsou ve sbírce paní Stopford-Sackville.

²⁾ V práci Z pansofických studií J. A. Komenského v ČMM. 1928, str. 125—198.

při řešení problémů, které se vynořují z úvah o vhodném uložení spisů samosprávných svazků na venkově, měst a pod. Francouzský i hollandský vzor působí na anglické archiváře přitažlivě, avšak je otázkou, bude-li možno přenést mnoho z cizích systémů, odpovídajících tamní soustavě veřejné správy, do země, kde jsou podmínky docela jiné, kde jsou staré a přežilé instituce promíšeny s novodobými a kde se všechno vzpírá uniformitě a přímočarým řešením, která nedbají starých přžitků a tradic a nemilosrdně nivelisují. Spíše lze počítati s polovičatými řešeními, která budou hledati střední cestu mezi moderními požadavky úschovy a odborné správy archívalií a dnešním stavem, k němuž dospěl staletý vývoj. Cizímu badateli bude arci záležeti pokaždé nejvíce na pokroku organizační, katalogisační i vydavatelské práce v Public Record Office, kde jsou spisy ústředních úřadů středověkých i novověkých, k nimž nejspíše bude obracetí svůj zřetel a z nichž se dá nejvíce vyžehiti pro studium vnitřní i zahraniční politiky anglické.

III. Vědecké knihovny.

Heuristická práce v Anglii vede historika častěji snad než v jiných zemích z archivů do knihoven. V bohatých rukopisných sbírkách veřejných i soukromých knihoven nejsou uchována jenom literární díla, nýbrž velmi často i věci, které by podle původu patřily do archivů, a někde jsou i veliké sbírky listin rozličného původu. Není tomu tak všude, nýbrž hlavně v starých knihovnách, kam přišly mnohé písemné památky, ještě než byl v Londýně zřízen státní archiv a než se začala jinak organizovati ochrana státních i soukromých archívalií. K těmto starým knihovnám, z nichž některé vznikly už ve středověku, se bude obracetí náš zřetel v této přehledné stati. Povšimneme si především londýnských knihoven a potom i některých velikých knihoven v jiných místech.¹⁾

Největší, nikoliv však nejstarší knihovnou londýnskou je knihovna Britského musea. Vyrostla poněnáhu ze soukromé sbírky přírodopisce a lékaře XVIII. věku Hanse Sloane, jenž sbíral horli-

¹⁾ Výbornou orientační pomůckou je kniha *The Students Guide to the Libraries of London*, kterou vydal R. A. Rye (III. vyd. r. 1927).

vě i tisky i rukopisy svého oboru. Sloanova knihovna byla jádrem, kolem něhož se seskupovaly jiné odkazy a dary. Na knihovnu pamatovali i angličtí panovníci i soukromníci, takže rychle rostla a brzy soupeřila s knihovnou Bodlejánskou v Oxfordě. R. 1757 byla spojena se Sloanovou sbírkou stará královská knihovna; r. 1762 věnoval jí Jiří III. bohatou a neobyčejně cennou sbírku letáků a spisů z doby občanských válek v XVII. stol. a Cromwellovy. R. 1823 byla připojena ke knihovně veliká sbírka knih, již shromáždil za svého panování Jiří III. (King's Library). Později dostala knihovna právo povinných výtisků a poněvadž byla dobře dotována, mohla i hojně nakupovati a doplňovati sbírky, které do ní přešly celé. Už r. 1872 se přiblížil počet svazků jednomu milionu a od té doby se nejméně ztrojnásobil. Mezi starými tisky je hojně bohemik a to i věci, které bychom marně hledali u nás nebo na kontinentě. I novější literatura česká byla kupována a to dosti soustavně. Při studiu se arci přijde na mezery. Když jsem na př. psal stať o posledních Smiřických, našel jsem tam nejenom hojně staré tisky, nýbrž i Svátkův román *Pád rodu Smiřických*, avšak po Bílkových *Dějínách konfiskací* jsem se marně sháněl. Po válce se cizí literatury kupuje daleko méně než předtím, jednak protože dotace nedostačuje, jednak pro potíže s ukládáním knih ve skladištích.

Rukopisné oddělení je stejně bohaté a i cenou rukopisů i jejich množstvím směle může závoditi s největšími knihovnami světa. Má na 54.000 svazků. Rostlo odkazy a nákupy jako oddělení knih. Třebaže byla knihovna založena poměrně pozdě, je v ní soustředěno mnoho starých rukopisů, které byly ve středověku buď v soukromém majetku nebo v knihovnách klášterů a jiných duchovních ústavů, na něž těžce dopadla sekularisace duchovenských statků za Jindřicha VIII. Část rukopisů přešla do královské knihovny zásluhou králova rádce a sběratele Jana Lelanda, jiné rukopisy zachránili před zkázou soukromí sběratelé. Z nich proslul Sir Robert Cotton, vrstevník královny Alžběty, který se však neomezil na shromáždování literárních rukopisů, nýbrž našel si cestu i do úředních registratur a vybíral odtamtud pro své sbírky zajímavé dokumenty, které tak byly vytrženy ze souvislosti s ostatním spisovým materiálem a nikdy se nevrátily na své místo. I v XVII. a XVIII. století

pracovalo na záchraně starých rukopisů mnoho sběratelů. Od počátku XVIII. stol. vidíme pokusy o spojování soukromých sbírek, které se pak časem staly veřejnými a jsou nyní badatelům přístupné ve zvláštní studovně knihovny Britského musea. Když tam bylo r. 1753 zřízeno rukopisné oddělení, byla jeho jádrem sbírka Cottonova, k níž se družila sbírka Sloanova a Harleiova, původně majetek Roberta a Edwarda Harleje, vévodů z Oxfordu; celkem to bylo na 13.000 svazků.¹⁾

Povlovný růst rukopisného oddělení z odkazů a nákupů se zračí i v dnešním rozřídění rukopisů. Veliké sbírky byly ponechány a jsou katalogisovány zvláště. Kromě uvedených tří sbírek zaslouží zmínky ještě tyto: stará rukopisná sbírka královská (Royal MSS), kterou odevzdal zároveň s knihami Jiří II. r. 1757. V ní jsou nejenom kodexy ze staré královské sbírky z doby předreformační, nýbrž i rukopisy shromážděné J. Lelandem z knihoven zrušených klášterů, a sbírky, které časem králové zakoupili a spojili se svými poklady na př. knihovna Isaaka Casaubona. Moderní katalog k staré královské sbírce vychází od r. 1920. Novější knihovna královská (King's MSS.) vznikla ze sběratelské činnosti Jiřího III. a má mnoho rukopisů z jeho doby. Z menších sbírek jmenuji tyto: Birch MSS, Lansdowne MSS, Hargrave MSS, Burney MSS, Arundel MSS a Stowe MSS. Zvláštní povahu má sbírka Egertonova; odkazem z r. 1829 věnoval F. Egerton, vév. z Bridgewater knihovně nejenom své sbírky, nýbrž i značnou částku peněz, z jejichž úroků se jeho sbírka doplňuje. Pro Egertonovu sbírku se s oblibou zakupují alba amicorum, jichž je už v Britském museu velmi mnoho.²⁾

Co získala knihovna menšími odkazy nebo nákupy v Anglii i jinde ve světě, řadí se do jednoho velikého oddělení dodatků, t. zv. Additional MSS. Je to největší složka rukopisného oddělení Britského musea, která stále roste, ač se v novější době nákupy zvolnily nejenom pro nedostatek peněz, nýbrž i proto, že v mnoha

¹⁾ O tom Rye, l. c., str. 101 a Julius P. Gilson A Students Guide to the Manuscripts of the British Museum, str. 14 a n.

²⁾ O jednom z nich, jež bylo majetkem Moravana Jana Opsimata, psal Jar. Gr. Hrubant v ČMM. 1916, str. 123—130. Prohlédl jsem mnohé z těchto památníků a vypsal si česká jména.

případech je těžko odolávat konkurenci jiných knihoven, zejména amerických. Additional MSS. jsou katalogisovány zvláště. S počátku byl udáván obsah rukopisů jenom povšechně a zběžně, novější katalogy jsou podrobnější. Poněvadž i katalogů je veliký počet, hledají se cesty, jak by se heuristika usnadnila, a badatelé ušetřili prohlížení soupisů jednotlivých sbírek. Co bylo v tom směru dosud vykonáno, neodpovídá docela potřebě vědeckých pracovníků, nicméně napomáhá alespoň první povšechné orientaci. Ve studovně rukopisného oddělení najde čtenář přes 100 mohutných foliových svazků, rozříděných podle věcných hledisek (na př. církevní historie, místopis), do nichž byly vleповány v určitém pořádku výstřižky z tištěných katalogů, takže lze alespoň přibližně zjistiti, v kterých sbírkách a rukopisech třeba hledati prameny pro to či ono téma.

Od počátku byly v knihovně ukládány i listiny a závitky nejrozmanitější provenience. Některé z nich tvořily součást velikých rukopisných sbírek, jež byly shora vyjmenovány; tak na př. v Harleiově sbírce bylo na 14.000 listin, závitků a pod. Kromě toho přešly do knihovny samostatné sbírky listin a potom ojedinělé kusy, jež byly získávány postupně buď dary nebo koupěmi podobně jako rukopisy. Těchto Additional Charters, jak jsou nazývány, je nyní už přes 60.000, počet jistě úctyhodný. Není pak pochyby, že mnohé z listin zrovna tak jako novější spisy, svazované dodatečně do kodexů miscelanei, by měly podle provenience místo mezi státními nebo soukromými archívaliemi. Listiny jsou v Britském museu katalogisovány zvláště, podobně jako sbírka pečeti, odtržených od listin, i odliktů pečeti, jichž se dohromady počítá na 18.000. Z rukopisných sbírek Britského musea bylo už mnoho pro nás vytěženo, zejména Comeniana Janem Kvačalou. Pracoval jsem v nich často, a jednak doplňoval Kvačalův výzkum, a jednak pátral i po jiných bohemikách, zejména ze XVI. a XVII. stol. Co se mi soustavným pátráním podařilo shledati, míním zpracovávat i postupně otiskovati.

Orientální knihy a rukopisy jsou ve zvláštním oddělení, podobně jako staré památky egyptské a assyrské. Také pro studium novin je od r. 1885 zařízena zvláštní místnost. Londýnské noviny jsou ukládány v hlavní budově, venkovské ve velkém skladišti

v jednom z londýnských předměstí a jsou odtamtud dováženy, je-li jich třeba. Pro studium map a plánů, je-li jich žádáno více, je rovněž zvláštní místnost. I vzácné tisky a běžná čísla periodik nutno studovat ve zvláštním oddělení t. zv. North Library a nikoliv v obecně čitelné knih.

Studium v knihovně Britského musea je velmi snadné a to ve všech odděleních. Jako všude, je možno i v Angii všelicos posuzovati nepříznivě; knihovna Britského musea však dobře snese srovnání s největšími evropskými knihovnami, vesměs je předčí a zaslouží si neomezené chvály. Hlavní studovna, vystavěná do kruhu a překlenutá vysokou kupolí, je zařízena pohodlně a účelně. Uprostřed na podiu sedí úředníci, kteří mají dozor a řídí objednávky i donášení knih. Ve dvou soustředných kruzích, obepínajících podium, jsou v nízkých regálech uloženy katalogy knih, každému volně přístupné, a bibliografické pomůcky. Odtud se rozbíhají paprskovitě dlouhé stoly pro badatele. Po celé délce stěny jsou otevřené regály, v nichž je velká příruční knihovna. Z knihovny Britského musea se nepůjčuje domů ani do jiných knihoven a tak jsou žádané knihy skoro vždy po ruce. Používá-li nějaké dílo jiný badatel, poznamená se to nálepkou na objednávacím lístku, který se čtenáři vrátí; je-li třeba, umožní se mu alespoň nahlédnutí do knihy. Manipulace je pravidelná a rychlá, díky dobrému technickému zařízení ve skladištích a velkému množství pomocného personálu. Knihy jsou donášeny až na stoly a to tolik, co badatel potřebuje; objednávací lístek, jež si ponechá zřízenec, který donesl knihu, slouží zároveň za potvrzení příjmu. Před definitivním odchodem se knihy vrátí u přepážky ve středu studovny a lístky se obdrží nazpět. Jiné kontroly není; kdo odchází v poledne na oběd a chce se ještě do knihovny vrátit, může nechat prostě knihy na stole. Všechno je vybudováno na veliké důvěře k návštěvníkům knihovny, která překvapí příchozího z ciziny, kde se ani několika kontrola nepovažuje za dosti jistou. Ke studiu v knihovně, ať v oddělení tisků, či rukopisů je zapotřebí zvláštního povolení, která udílí sekretář musea na písemnou žádost, doporučenou majitelem nemovitosti, u cizinců také zastupitelského úřadu; komu bylo povolení dáno, dostane lístek, který nutno denně při vchodu

do knihovny ukazovati; pro oddělení rukopisné se vydává zvláštní lístek. V žádosti nutno uvést i předmět studia; je to opatření proti přívalu čtenářů belletrie a příruček, kteří by zbytečně zabírali místo studentům a badatelům.

Kromě Britského musea je v Londýně ještě několik státních knihoven, většinou speciálních, v nichž však historik najde sotva více než je v knihovně musejní. Spíše je třeba obrátiti pozornost k jiným knihovnám, veřejným či soukromým. Městská knihovna londýnská, The Guildhall Library, významem jde hned za knihovnou musejní — má na 200.000 svazků a přes 14.000 rukopisů; při badání o dějinách Londýna nelze jí pomínouti, poněvadž soustavně shromažďuje nejenom knihy a rukopisy k studiu minulosti i přítomnosti Londýna, nýbrž i vyhlášky, pohledy na město, mapy a plány a pod. Mnohé cechy a společnosti i městské farnosti tam uložily své sbírky.

Z jiných velkých knihoven londýnských třeba uvést ještě dvě církevní. Knihovna arcibiskupů canterburských (Lambeth Palace Library), spojená, jak bylo už pověděno, s archivem, se vyvíjí od XVI. stol. a roste přízni arcibiskupů, ačkoliv mnozí z nástupců Tomáše Cranmera († 1556), jenž ji založil, věnovali své sbírky jinam a na svou knihovnu málo pamatovali. Má přes 40.000 svazků, asi 1300 rukopisů, rozmanitého obsahu. Prameny k dějinám církevním převládají, avšak jsou tu i sborníky dokumentů k dějinám politickým a mezi nimi nejedno bohemikum. Připomínám na př. korespondenci obou Baconů, Františka a Antonína, z doby alžbětinské v 25 svazcích, doplněk státních papírů i Cecilovské sbírky v Hatfield House, o níž byla řeč výše. Za pracovnu slouží veliký sál v nádvoří arcibiskupského paláce s dřevěnou pozdně gotickou klenbou, s níž se v Anglii často setkáváme. Konávají se v něm i t. zv. Lambeth Conferences, občasná schůze biskupů anglikánských z Anglie i zámoří.

Druhá církevní knihovna je Sion College Library, jež má na 200.000 svazků a malou sbírku rukopisů. Byla otevřena r. 1635 za nedlouho po založení koleje. XVII. stol. bylo dobou rozkvětu koleje, která měla podporovati studia duchovenstva žijícího v Londýně, kde tehdy nebylo university. Byla tam shromažďována vět-

šinou jenom bohoslovecká literatura všech odvětví a tudíž i knihy o církevních dějinách, polemické letáky a pod., takže se tam často najdou věci ze XVII. stol., jichž v knihovně musejní není. Pracoval jsem tam, jako v knihovně arcibiskupské, hlavně za svého prvního pobytu v Londýně r. 1927.

Ze speciálních ústavů a institucí londýnských připomínám The College of Arms s bohatou knihovnou heraldickou a genealogickou, knihovnu ve francouzském špitále La Providence s literaturou o Huguenotech, kteří se usazovali v Anglii, knihovnu při francouzském reformovaném chrámu podobného obsahu; při této je i rukopisná sbírka, v níž přední místo přísluší rukopisným aktům konsistoře, jež jdou od r. 1560. V Londýně je také několik právnických knihoven, v nichž není jenom běžná literatura, nýbrž i staré tisky, právě proto, že některé z nich svými počátky sahají daleko do minulosti. Nejstarší a největší z nich, knihovna v Lincoln's Inn, byla založena už na sklonku XV. stol. Při studiu starožitností radno navštívit speciální knihovnu, kterou má Society of Antiquaries, v níž nečlenové mohou za jistých podmínek také pracovat¹⁾

Z mimolondýnských knihoven první místo přísluší Bodleian Library v Oxfordě, která má i funkci ústřední knihovny tamní university a dostává povinné výtisky²⁾ knih ve Velké Británii vyšších. Pokusy o založení knihovny ve vyvoleném sídle Mus jsou starého data a knihovna Bodleianská může být považována za přímého nástupce staré universitní knihovny, založené r. 1320 biskupem worcesterským Tomášem Cobhamem a v pozdějších dobách štědrými dary rozhojňované. Za reformace byla rozmetána jako kacířská jako mnohé jiné knihovny. Věhlas oxfordské knihovny začíná však teprve na počátku XVII. stol. Jméno dodnes hlásá, že hlavní zásluhu o její obnovu a rozkvět měl Tomáš Bodley (1545—1613). Byl zaměstnán po léta v diplomatické službě za

¹⁾ Potřebná data o všech londýnských knihovnách i o přístupu do nich podává Rye l. c.

²⁾ Stručný přehled dějin knihovny i průvodce po rukopisných sbírkách podává knížka *The Western Manuscripts of the Bodleian Library*, kterou napsal H. H. E. Craster (1921).

královny Alžběty, avšak posledních patnáct let svého života věnoval úplně obnovování staré universitní knihovny. Dřlo se obětavému sběrateli dařilo a už r. 1602 byla knihovna otevřena; tehdy měla přes 2000 svazků knih a asi 300 rukopisů. Za nedlouho však vzrostla a zkvetla tak, že budila obdiv studentů domácích i cizích, mezi nimiž nechybělo přichozích z našich zemí.¹⁾ Po Bodleym, jedním z největších jejích příznivců v XVII. stol., byl arcibiskup W. Laud a později oxfordský učenec Jan Selden.

I oddělení tisků i rukopisné závodí nyní s knihovnou Britského musea a doplňují se navzájem, zejména pokud jde o starší období; poněvadž se ani z jedné ani z druhé ven nepůjčuje, nezbyvá než pracovat na obou místech. V rukopisném oddělení Bodleianské je několik významných sbírek, podobných těm, jež jsou v Britském museu. Ohromnou sbírku rukopisů (asi 4.800) odkázal knihovně r. 1755 biskup a sběratel starožitností, Dr R. Rawlinson. Je zvláště katalogizovaná a pro historické badání je zejména cenná, protože na rozdíl od jiných menších sbírek, jež před tím do knihovny přibýly a obsahovaly většinou středověké rukopisy, je rozmanitá obsahově a má rukopisy z doby dárcovy i století předchozího. Jsou v ní na př. papíry státního sekretáře z doby Cromwellovy Jana Thurloe-e, z části vydané tiskem, a mnohé jiné písemnosti, zčásti státní z doby Karla II. i Jakuba II., zčásti soukromé, většinou však historického nebo příbuzného obsahu. Druhá veliká sbírka, která přišla do knihovny v XVIII. století, vděčí za svůj vznik sběratelské činnosti biskupa Tomáše Tannera. Není tak pestrého obsahu jako Rawlinsonův odkaz a je menší. Prameny k novějším dějinám politickým a církevním v ní převládají nad staršími kodexy. Velkou složku sbírky tvoří svazky historických dokumentů shromážděných canterburským arcibiskupem W. Sancroftem († 1691), známým i ze styků bratrských exulantů s Anglií. I v jiných menších sbírkách, jež byly do knihovny vtěleny v XVIII. stol., je ponejvíce materiálu k dějinám Anglie v XVII. a XVIII.

¹⁾ Moravský exulant Jan Laetus, jenž ji navštívil r. 1637, napsal: *Bibliotheca publica, heus bone Deus, quem non in stuporem rapiat? Quanta ibi copia librorum? Quanta summa manuscriptorum linguis ferme totius mundi? Quam omnes suis pluteis catenulis ligati ad summum domus laquear ordinatissime dispositi? Viz ČČM. 1930, str. 90.*

stol. V XIX. však bylo získáno několik sbírek jiného obsahu. Rukopisy z knihovny Richarda Gougha ukazují, že jejich majitel měl nejvíce porozumění a zájmu pro anglický místopis a starožitnosti. Rukopisy benátského Jesuity Canoniciho, získané koupí, jsou skoro vesměs středověké, italského původu; v latinských převládá teologie a scholastická učenost. Ve sbírce Douce-ově, odkázané knihovně r. 1834, jsou skvělé iluminované rukopisy středověké, chloubou knihovny. V Bodleianě jsou také deponovány rukopisy některých oxfordských kolejí a ústavů; mnohé z kolejí si však ponechaly své sbírky v kolejních knihovnách, o čemž ještě bude zmínka. Jako knihovna Britského musea má i Bodleiana mnoho orientálních rukopisů, sbírku egyptských papyrů a ovšem i velikou sbírku listin a závitků, jichž se počítá na 20.000; počet všech rukopisů (bez listin) se blíží číslici 40.000.

Přehled po takovém množství není arci snadný, avšak katalogisace značně pokročila a jako v Britském museu drží celkem krok s novými přírůstky. Starý seznam, jenž byl složkou díla *Catalogi librorum manuscriptorum Angliae et Hiberniae*, sestaveného E. Bernardem a vydaného 1697, může i dnes v lecčems posloužit; v knihovně mají výtisk, do něhož jsou poznamenány nové signatury rukopisů. R. 1853 počala vydávat knihovna soupis západních (na rozdíl od orientálních) rukopisů, jenž se nazývá *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Bodleianae*; vyšlo 11 dílů v kvartovém formátu. V druhém díle je katalogisována sbírka Laudova, ve čtvrtém Tannerova, v pátém Rawlinsonova, atd. Každý svazek má dobrý index, takže hledání ve sbírkách je snadné. Od r. 1895 vycházejí doplňky ke kvartovému katalogu pod názvem *A Summary Catalogue of Western Manuscripts in the Bodleian Library*; deponované rukopisy, listiny a závitky nejsou v soupise zahrnuty. Kvartový katalog udával podrobně obsah rukopisů, souborný katalog je v tom stručnější a obsahuje často jenom docela povšechné údaje; za to věnuje mnoho pozornosti zevní stránce rukopisů, zjišťování jejich provenience atd. *Summary Catalogue* začal III. svazkem (první dva budou vydány později) a dospěl zatím k šestému. Je těžko přehledný, poněvadž index bude připojen až k celému dílu. V knihovně mají však listkový index, který je badatelům přístupný.

Kdo nemůže studovati na místě, musí arci prohlížeti svazek za svazkem, což konečně není bez užitku, hledá-li se materiál k většímu tématu, které se dá listkovým katalogem, sestaveným podle jmen, těžko zachytiti. Listiny a závitky, které knihovna získala do r. 1878 jsou sepsány v *Calendar of Charters and Rolls preserved in the Bodleian Library*; k přírůstkům je zatím listkový soupis v knihovně.

Knihovna Bodleianská je umístěna v jednom křídle staré universitní budovy, kde bylo od počátku její sídlo. V krásné starobylé pracovně nebylo mnoho měněno a přizpůsobováno moderním potřebám a čtenář pochodí dobře, nečiní-li si mnoho nároků na pohodlí. Za slunných, letních dnů je práce v čítárně posvěcené starou tradicí, opravdu radostí, avšak v zimě i za sychravých jarních dnů číší chlad ze všech koutů a málokdo setrvává v knihovně déle. V staré knihovně se dnes studují jenom rukopisy a vzácné tisky; moderní literaturu možno studovati v t. zv. Radcliffe Camera, nedaleko od knihovny. Povolení k badání lze obdržeti v knihovně na doporučení. Komu bylo dáno, zapíše se jednou pro vždy do knihy, jako se dalo už v XVII. stol., kdy v knihovně studovalo mnoho přátel Komenského, v tom i několik Čechů.¹⁾

Také cambridžská universita má starobylou knihovnu, jejíž jádro vzniklo už v XV. století.²⁾ Má bezmála milion svazků, na 10.000 rukopisů, velikou sbírku map. Dostává rovněž povinné výtisky, takže je soustavně a pravidelně doplňována literaturou, vycházející na Britských ostrovech. Cizí literatura a starší knihy anglické i jinojazyčné se dokupují. R. 1902 dostala knihovna velikou soukromou knihovnu lorda Actona, jenž působil v Cambridgi jako Regius profesor moderních dějin v l. 1895—1902; převládá v ní historická literatura moderní i starší, již Lord Acton po léta pečlivě sbíral. Je tam na př. veliké množství letáků z Říše z konce XVI. stol. zejména z doby třicetileté války. Rukopisy Cambridžské

¹⁾ Jejich jména jsem si vypsál a někdy je otisknu; Komenský však, tuším, nikde nemluví o tom, že by navštívil oxfordskou knihovnu za svého pobytu v Londýně v letech 1641—2.

²⁾ Stručně a užitečně poučení o ní napsal H. Gidney Aldis *The University Library Cambridge* (vyšlo posmrtně r. 1922).

se dělí jako v Britském museu a v Bodleianě na západní a orientální. K západním rukopisům byl vydán v letech 1856—1867 šestisvazkový katalog. Katalog přírůstků mají v knihovně, tištěn však dosud nebyl. Tištěný katalog má dobré indexy. Nejvýznamnějším rukopisem knihovny je t. zv. Codex Bezae, jež věnoval knihovně slavný reformátor r. 1581. Pochází ze VI. stol. a jsou v něm na pergamentu zapsána evangelia a Skutky Apoštolské, latinsky i řecky. Pro své studium jsem vytěžil z cambridgských rukopisů nejméně. Nejsou tak bohaté jako londýnské nebo oxfordské a sbírka cambridgská není ani tak hojně doplňována jako rukopisná oddělení v Britském museu nebo v Bodleianě.

Knihovna slouží především členům university, avšak není nesehnáno dostati povolení k studiu, zejména jde-li o kratší dobu. Zvláštností je, že si tam čtenář může hledati knihy ve mnoha místnostech sám. Je to starý zvyk, jenž je dnes poněkud omezován. Vzácné knihy jsou nyní v uzavřených skladištích a studují se ve zvláštní místnosti (Theta Room), moderní literatura všech oborů, což je zhruba asi polovina celkového počtu svazků, je však volně vyložena. Správa knihovny se raději smiřuje s možností, že bude kniha založena na nepravé místo, než aby rušila starou zvyklost. Není jisto, bude-li tomu tak i v nové budově, která se má stavěti pro knihovnu, ale členové university jistě budou hájiti svého dobrého práva, jež přetrvalo věky.

I Bodleiana i universitní knihovna v Cambridgi slouží universitám jakožto celku. Četné koleje v obou městech, z nichž se university skládají, mají však své knihovny, určené pro členy. Některé z nich mají ráz moderních příručních knihoven, jiné jsou dávného původu, nežádka tak staré jako koleje, a mají cenné rukopisy i tisky. Knihovna koleje All Souls, již založil canterburský arcibiskup Chichele r. 1443, je největší kolejní knihovnou oxfordskou a sbírá hlavně právní literaturu. Knihovna v Christ Church, jež patří koleji toho jména i biskupské katedrále oxfordské, vyniká v theologii a místopisu. Pracoval jsem v ní v červnu 1927 bez mála tři neděle. V Cambridgi největší je Trinity College Library s více než 100.000 svazky a asi 2000 rukopisů, mezi nimiž, jak známo, je i rukopis kroniky Dalimilovy, vydaný odtamtud Mourkem. Knihovně v koleji

Corpus Christi věnoval velikou sbírku rukopisů arcibiskup Matěj Parker († 1575). V Magdalen College je t. zv. Pepysian Library. Má jméno po svém původci Samueli Pepysovi (1633—1703). Chloubou knihovny je rukopis Pepysova denníku, psaného těsnopisem, jenž byl rozluštěn v l. 1819-22 a potom vydán mnohokrát buď úplně nebo zkráceně. Pepys shromáždil mnoho knih, letáků a rytin své doby; ve sbírce rytin je zastoupen hojně i Václav Hollar. V St. John's College je pěkná sbírka ranných tisků a hojně děl ke studiu anglických dějin. Nové university a universitní koleje v jiných anglických městech mají studijní knihovny rozličné velikosti a rozmanitého obsahu podle toho, který obor je tam více pěstován.

O vědeckých knihovnách ve Skotsku a Irsku stačí říci několik slov, jako se to stalo v kapitole o státních archivech. The National Library of Scotland v Edinburku, lépe známá pod názvem Advocates' library, jež nesla až do nedávna, je největší knihovnou skotskou; má na třičtvrtě milionu svazků a přes 3.000 rukopisů, většinou skotského původu. University v Edinburku i v Glasgowě mají velké knihovny; rukopisné oddělení universitní knihovny edinburské je daleko bohatší než sbírka v National Library. Největší irskou knihovnou je Trinity College Library v Dublině, v níž jsem pracoval vždy po několik dní v létě 1927 a 1929. V jejím rukopisném oddělení vyniká veliká sbírka armašského arcibiskupa Jakuba Usshera (1581—1656), jenž se obíral církevními dějinami a jehož uvádí Komenský ve svých životopisných vzpomínkách jako jednoho ze svých příznivců za pobytu v Londýně r. 1641-2. Bohemik je tam jenom několik. Pozoruhodná je však skupina staré valdenské literatury.¹⁾

Končím upozorněním, jímž měla stať vlastně začínati. R. 1921 byl založen v Londýně Institute of Historical Research, jenž je dosud umístěn v nevhodné budově, velkém dřevěném baráku z válečných let v Mallet Street, nedaleko Britského Musea. Po několik let byla pod touž střechou i School of Slavonic Studies, než se přestěhovala do své provisorní budovy (40 Torrington Square WC 1.). Institute je složkou londýnské university a v jeho pracovnách se

¹⁾ Knihovna má moderní katalog; o některých vzácných rukopisech píše R. H. Murray v knížce A Student's Guide to some Manuscripts in the Library of Trinity College Dublin. (Londýn 1921).

scházejí profesori i studenti dějepisu na kolejích, jejichž spojením vznikla universita londýnská. V Institutě se konají historické semináře a je tam velká příruční knihovna historické literatury (na 30.000 svazků), která je pravidelně doplňována moderními publikacemi. Za členy Institutu nejsou přijímáni jenom profesori a studenti londýnské university, nýbrž i jiní historikové, archiváři, nebo profesori zahraničních universit a mají pak právo užívatí knihovny. Na čtvrtěčních večerních schůzkách, jimž předsedá ředitel Institutu prof. A. F. Pollard, je dosti příležitosti ke stykům s anglickými historiky. V knihovně Institutu je československé oddělení; o jeho vybudování se zasloužil první československý „lecturer“ na King's College, prof. Fr. Chudoba i jeho první nástupce Dr. O. Vočadlo. Později bylo doplňováno některými našimi i anglickými historiky i vědeckými ústavy. Je to užitečná příruční knihovna, v níž je možno nahlédnouti do novějších historických publikací, jichž není ani v Britském museu ani v knihovně Školy slovanských studií. Historik, přicházející do Londýna za speciálními studii, učiní dobře, navštíví-li Institute a seznámí-li se tam s odborníky, kteří mu mohou radou ušetřiti mnoho tápání a umožniti styk s ústavu, do nichž přístup není pro cizince snadný. Institute vydává výroční zprávy, určené pro universitní senát a ovšem i pro veřejnost a pak třikrát do roka Bulletin of the Institute of Historical Research s kratšími články a zprávami. R. 1930 počínaje vychází doplněk k Bulletinu, jenž podává přehled publikací učených společností anglických a upozorňuje na historické práce v nich. V Institutě rádi vzpomínají štědrosti naší vlády, která účinně pomáhala při zřízení československého oddělení v knihovně, i badatelů, kteří tam dříve pracovali (prof. Šusta). Bylo by žádoucí, aby se styky, šťastně navázané a udržované, nepřetrhly. Pro historického badatele může býti Institute východiskem, než se zabere do speciální práce v knihovnách i archivech, na něž jsme v této stati upozornili.

Dr. J. V. Šimák:

„Majestát krále Vladislava z r. 1100.“

(Příspěvek k dějinám historické kritiky).

R. 1600, 4. března pohnal řád rytířů sv. Jana, zastoupený nejvyšším mistrem Matoušem Děpoltem z Lobkovic a malostranským převorem Petrem Březnickým, na plný soud zemský radu Starého města Pražského. Domáhal se jurisdikce nad t. řeč. Sovovým mlýnem (č. 503-2), ježto prý leží na půdě klášterské; rada staroměstská (kteráž koupila roku 1574 tento mlýn od nástupců někdy mlynáře Václava Sovy) má tu pouze vlastnictví, ale nikoli nadprávi.

Spor tento má význam především pro místní historii pražskou. Ale může zajímati i širší kruhy vědecké svou stránkou formální, totiž doklady, jimiž strana útočná chtěla prokázati své nároky, i vývody, jimiž Pražané odpírali.

Předložil Lobkovic jako hlavní svůj argument majestát krále Vladislava (od něhož byl založen konvent malostranský), zpečetěný, neporušený, potvrzovaný prý králi českými, (naposled Ferdinandem I.), jenž už byl jednou soudním průkazem, ve sporu velkého převora Václava Zajíce z Hazmburka († 1578) proti Malostranským o šenk pivní, a dopomohl řádu k úspěchu. Jenže tentokráte se Staroměstští nedali tak snadno uhnati, jako dříve konšel s druhého břehu vltavského; odmítli doklad svého odpůrce, ne sice jako nepravý, ale jako podezřelý, a za historickou oporu si vzali Kroniku Václava Hájka z Libočan. Lobkovic tudíž je pohnal na soud komorní pro nařčení svého dokumentu, soud komorní však podal při opět-soudu zemskému.

Pražané měli arci důvod velmi podstatný ke svému podezření. Neboť majestát svatojanských rytířů byl datován rokem 1100, kdy král Vladislav ještě nebyl na živu, a kdy ani řád sv. Jana, jak mínili, neexistoval. Neboť v Kronice Hájkově na listu 166. se čtlo, že se

křížovnicki sv. Jana počali vůbec teprve r. 1120 (vsuktku 1118). Nad to znali (snad jen z opisu) listinu, již byl Vladislav II. v Řezně povýšen na krále, kteráž má v originále datum r. 1157 (ač náleží do r. 1158); Hájek rovněž přináší překlad jejího znění, jenže vzav text z kroniky Pulkavovy, položil podle ní děj do r. 1159. Správně také namítali Pražané, že kancléř, jmenovaný ve sporném dokladu, Gervasius (v předloženém znění chybný tvar Bervisius), byl na živě ještě r. 1178 (což mohli znáti z listiny vyšehradské, Friedrich, Codex I. č. 287; vsuktku žil ještě r. 1188), a že by tedy býval víc nežli stoletý. Když pak na žádost pražskou strana odporná svůj dokument očitě předložila a Pražané jej zkoumali, ukazovali na škrabání v posledním čísle letopočtu a že pergamen v tom místě jest porušen; také se jim pečet nepodobala, ana neměla žádného lůžka ani kapsule, na rubu pak byl text krále Václava; mínili, že by měly býti na listině i podpisy, králův a kancléřův, a bylo jim divno, proč chybí udání dne a místa.

Tyto poslední námítky mohly býti odmítnuty. Staroměstští nevěděli, že podpisy na listinách jsou zavedeny až později a že i pravé listiny bývají nedatovány. Ztráta schránky i lůžka nerozhoduje; nápis na rubu třebaš už nejasný čtli snad špatně, pokládajíce „Pax regis . . . in manu S. Venceslai“ za jméno královo. Ale historické důkazy jejich kritiky přesvědčovaly.

Nicméně si velký převor troufal, že provede pravost své listiny. Jenže jeho vývody jsou sofismata a klíčky, nikoli důkazy. Nejprve ovšem stíhal oporu pražskou, kroniku Hájkovu, vyhlásiv ji za spletenou, nedostatečnou, pletišnou, kronikář prý psal klevety a básně, jak oustně a pokoutně slyšel; proti ní stojí desky zemské (z nichž asi měli výpisy majestátů), kde rok korunování Vladislavova je 1157, kdežto kronika má zmatkem rok 1159.

Dal po té čísti jiné listiny: — jak se zdá, opět jen výpisy z desk zemských — téhož krále Vladislava (patrně donaci řádu z r. 1169, Friedrich, Cod. I. č. 246) potom Fridricha „krále“ českého z r. 1185 (zdá se, že je v zápise omyl: „krále“ místo „knížete“, a že tu předložili listinu domněle Fridrichovou, falsum XIII. stol. Codex I. č. 404) a konečně i listinu krále Přemysla z r. 1194 (asi confirmaci daru Fridrichova, Cod. II. č. 6., nedatovanou, kterou však položili k tomuto

létu), v nichž ovšem Vladislav jest králem jmenován; z těchto však listin chtěl vyvoditi — což jest přirozeně věc nemožná — že se rozumí tím králem otec Vladislava II., Vladislav, kterýž prý také byl králem nazýván a jest oním panovníkem v jeho listině; prý jen pro nepřátelství císařové upírali knížatům nástupcům jeho název královský, až cís. Fridrich opět hodnost jejich uznal. — Tento prapodivný zmatek Vladislava I. s Vratislavem II. nelze vysvětliti jinak, nežli žalostnou neznalostí dějin a nejvyšš kronikou En. Sylvia, jenž oba Vladislavy pokládá za osobu jedinou.

Pražané obratně vymluvili Hájkovu chybu v letopočtu, že neměl asi listiny po ruce. Ale netroufajíce si do kritiky další, převedli spor k vlastnímu jádru; nevyplývát z dokladů Lobkovicových, co míní z nich vyčísti, aby měl nárok na Sovův mlýn — řád si patrně přisvojoval všecku půdu na levém břehu vltavském ve svém sousedství, tedy i ostrov Kampu — dar královský prý je určitě vymezen mezi čtyřmi cestami za vodou, tedy za mostem, ale není sem pojat ostrov při mostě, na kterémž ostrově Sovův mlýn leží, a k němuž vede jen cesta jediná. Chce-li klášter prokázati své právo, ať předloží listinu svého založení z r. 1120.

Jest otázka, který dokument při tomto soudu Lobkovic předkládal? Zmínka o čtyřech cestách, mezi nimiž příští konvent má býti zbudován, ukazuje ovšem na pravou listinu, otištěnou nyní v Cod. dopl. I. 214, č. 243, z let asi 1159—1169. Ale tato listina není vůbec datována, nemohlo by tedy býti v ní data nesprávného, tím méně vyškrabovaného; nad to se praví v ní výslovně, že král dává řádu „ipsamque aquam a superiori parte inferioris insule usque ad pontem cum piscatione et omnibus aliis commodis“, z čehož by naprosto nebylo možná dokazovati, že dává i ostrov sám; právě naopak.

Nezbývá nežli souditi, že nejvyšší mistr převorství měl za doklad *falsum* (aniž snad o tom věděl), udělané podle listiny pravé, k němuž přivěsili pečet rovněž podobnou a přidali datum, jež snad jindy mělo dokazovati starobylost pražského založení, tentokráte však dalo právě odpůrcům zbraň neodolatelnou proti řádu samu.

Že jeden z nejpřednějších pánů českých a prelátů měl tak chatrné vědomosti o minulosti své země a svého řádu, aby nepoznal nezaprostnost svých dokladů, je věc smutná, a přirozeno, že

svou při ztratil. Pražští zástupci proti tomu zaslouží uznání, třeba že ve svých znalostech diplomatiky si hloub netroufali. Ale důkladnějších znalců neměl nejspíš ani sám soud zemský: ač mu bylo rozhodnouti spor o pravost či nepravost listiny, v rozsudku svém se o ní ani nezmněl, nýbrž vynesl nálezu, že Matouš Děpolt z Lobkovic svého nároku nedokázal. Což asi bylo zjevno, i kdyby domnělá listina byla pravým originálem.

Příloha.

(Desky Zemské menší 224 J 5.)

Tato pře začata 1. 1600 v sobotu po ned. Reminiscere (4. bř.).

Vedle toho podání na pp. J. Mstí a vládyky na plný soud zemský mezi Matoušem Děpoltem z Lobkovic a na Strakonících, JMC radou a nejvyšším mistrem převorství král. Českého, knězem Petrem Březnickým, převorem kláštera Matky Boží konec mostu za Menším městem Pražským, i vším konventem kláštera a domu Strakonického řádu rytěřujícího sv. Jana Jeruzolimitánského, z jedné a purkmistrem a konšely i vsí obcí Starého města Pražského z strany druhé, o nářek domnělosti a podezřelosti majestátu slavné a svaté paměti krále Vladislava, kteréhož datum tisíciho stého, tak jakž též podání od soudu komorního království Českého plněji svědčí.

Od Matouše Děpolda z Lobkovic i všeho konventu kláštera a domu Strakonického podání od soudu komorního mezi nimi a purkmistrem a konšely Starého města Pražského čteno, i s pře vedením, majestát Vladislava krále Českého, kterémuž datum léta 1100, opáčeno podání, nálezu mezi Václavem Zajícem z Hazmburka a purkmistrem a konšely Menšího města Pražského, ZZ F 16, D 16, a k tomu mluveno, že z toho majestátu ráčili sou J Mstí moci vyrozuměti, jaké nadání od slavné a svaté paměti krále Vladislava tomu zákonu jest se stalo, a poněvadž týž majestát celý neporušený zůstává, průvodu dalšího žádného že by již nebylo potřebí ukazovati; ale — poněvadž týmž nálezu mezi Václavem Zajícem a Malostranskými jest to ukázáno, že v té při zjevno týž majestát byl ukazován a tak již i přesouzen, a od králův českých že jest vždycky posloupně až do slavné paměti císaře Ferdinanda byl jest potvrzován, — jim že se vidí, že takový neporušený slavný majestát podezřelostí od nich Staroměstských nařikán jest býti neměl, vzláště poněvadž se to dskami ukázalo, že jest byl přesouzen, a desk že žádný přesvědčiti nemůže a nálezuové panští a vládyčtí že v své mocnosti zůstávají mají. A s tím se poručili J. Mstem k uvážení spravedlivému.

Od purkmistra a konšelův Starého města Pražského dáno též podání od soudu komorního, mezi týmiž stranami učiněné, i s pře vedením ku přečtení, a k tomu mluveno, že na onen čas ten majestát nebyl nařikán,

nežli místa že mítí nemůže, poněvadž by podezřelý a domnělý byl, k čemuž jest on sám Matouš Děpolt ZZ: P 21 dal ku přečtení, v to se uvalujíc, že on to provéstí a ukázati chce, že týž majestát podezřelý ani domnělý není. Čehož však že ničím provedeno není, nebo to že by muselo od nich ukázáno bejtí, že téhož roku 1100 týž Vladislav králem českým byl, a do téhož majestátu datum kralování jeho, jakž obyčej jest, že doloženo jest a ta slavnost při tom majestátu aby byla zachována, jako při jinech majestátech. Co se pak toho nálezu, ukázaného mezi Václavem Zajícem a Malostranskými, dotejče, že z něho J. Mstí toho najítí neráčí, aby na onen čas mezi nimi o ten majestát jaká rozepře bejtí měla, a na týž majestát aby se jaký nálezu stal, nežli toliko o šenk piva na onen čas činiti jest bylo. A jestliže sou oni Malostranští na onen čas toho majestátu nebránili a něčo přehlídli, že jim Staroměstským ke škodě bejtí nemůže, neb týž majestát že jest nikdá ve dskách nebyl a není, nýbrž týž majestát že jest domnělý a podezřelý, to že ukázati chtějí, davše čísti sněmovní snešení z strany vejpisu majestátu. Dále čten majestát císaře Frydrycha o vyzdvžení Vladislava, knížete českého, za krále českého, léta 1157, potvrzení téhož majestátu od Karla, krále římského, opáčeno datum majestátu krále Vladislava 1100, některé artikulevé z kroniky české Václava Hájka čteny, privilegium krále Ferdinanda z strany tištění též Kroniky, svědomí dskami vedená, vidimus některých artikulův z majestátu krále Václava; a k tomu mluveno, že ty a takové věci, kteréž se staly více nežli před třemi sty lety, těžce provozovati přichází, poněvadž živých svědkův se mítí nemůže, však poněvadž jsou ukázali majestát slavné paměti císaře Frydrycha, nad čež nic hodnověrnějšího bejtí nemůže, poněvadž to v sobě obsahuje, kdy jest Vladislav, kníže české, za krále českého vyzdvžen, nicméně i svědomím některých hodných lidí a předně Kronikou českou, kteráž s jistým povolením krále Ferdinanda jest vytištěna, s vědomím a prohlídnutím též kroniky teház nejvyšších úředníkův a soudcův zemských i jiných mnoho poctivých lidí stavu panského a rytířského, jichžto jména i erbové pro věčnou památku v též kronice vytištěny sou, posloupnost knížat českých se provozuje až do knížete Vladislava, kterýž léta 1140 byl za kníže české volen a teprve léta 1157 od císaře Frydrycha za krále českého jest volen a korunován; a tak datum toho majestátu o padesát sedm let se prve nachází, nežli jest byl za krále českého korunován; nic míně i z jiných historií to se našlo, že o dvaceti let prve datum toho majestátu jest, nežli řád rytířův sv. Jana Jeruzolymitánského jest ustanoven a vyzdvžen; nad to vejš i to jest ukázáno, když jest Bervisius, prbošt vyšehradský, kanclířem byl, totiž léta 1178, a tak, kdyby týž Bervisius teház, když datum toho majestátu, totiž 1100, živ bejtí měl, že by jemu přes sto let bejtí muselo; žádaje při tom, aby týž majestát jim, aby na něj pohleděti mohli, byl propůjčen.

Na kteroužto žádost jich J Mstí sou jedné i druhé straně, aby na něj pohleděti mohli, povoliti ráčili. A pohleděvši na písmo, datum a pečet, toho

že vykládati nechťi, nýbrž to Jich Mstem k bedlivému uvážení a jich opatření poručili; nežli jim že se vidí, že v datum toho listu nachází se nějak radirování v cifře a liteře poslední a že v tom místě jest tenčejší pergamýn, nežli při vrchu a z počátku jest; ta pak pečet že se nenachází v té váze, jako u jiných majestátů, aby při ní lůzko aneb jaké plechové opatření bylo, než zprosta že jest ten majestát jako zrušený a neužitečný chován, při němž se pečet porušena nachází; taky, v kterém místě a kterého dne by jeho datum bylo, nic doloženo není, než toliko na druhé straně té pečeti, že se nachází text krále Václava; nad to vejš, že se nenachází žádnéj podpis ruky, jak J. M. Krále, tak ani kanclíře, jak ten obyčej a řád při jinejch majestátech se zachovává.

Dále ukázán majestát krále Ottagara, registřikové z desk některejch nadání od králův českých, nález od soudu komorního mezi Janem Malovcem a Salomenou Vopršalovou, a k tomu mluveno, že tímto průvodem týž majestát jest odveden, a to k tomu ukázáno, že tehďaz ještě, když datum toho majestátu jest, žádnýho krále českého nebylo, ani toho náboženství zde v Čechách nebylo, nýbrž po dvacíti letech po té fundaci kníže Ladislav [!] za krále českého že jest vyhlášen byl; pročež toho majestátu proti nim Staroměstským že užití moci nebudou. A s tím se poručili J. Mstem k uvážení spravedlivému.

Proti tomu zase od Matouše Děpolda mluveno, že se jemu vidí, že to pře vedení bezpotřebně bylo čteno, poněvadě to na soudu komorním ještě zůstává, a tím pře vedením nemůže se ten majestát zrušiti, nýbrž tím pře vedením se to ukazuje, že jest on Matouš Děpolt z Lobkovic týž majestát tvrdil a jeho užití žádal, a oni Pražané Starého města Pražského sou týž majestát štrafovali a dotýkali, pročež jest ta pře sem na tento soud podána, a tak že proti všemu rozumu jest, aby oni průvod svůj vlastní nařikati měli. Toho pak času král Vladislav králem českým že jest byl; to že chci ukázati a je z toho omylu vyvésti, neb od jiných králův že jest králem českým byl jmenován a nazýván; čten majestát Vladislava, krále českého, též majestát krále Přemysla, majestát krále Frydrycha českého, že jest byl před králem Vladislavem jinej král Vladislav, otec jeho, a synové a dědicové jeho že sou jej po smrti jeho králem jmenovali, a tak ten majestát proti klevetám a básním některých kronikářův, kteří tak oustně, pokoutně, co od koho uslyší, píší, stačiti může,¹⁾ neb ty historie a kroniky nemohou bejti tak jisty, jako majestáty; ježto že táž kronika jeho Hájka (kterýžto Hájek, souc knězem, maje úřadu svého kněžského šetřiti, vydal se do spisování kroniky) jest spletena a s dckami zemskými se nesrovnává, neb datum toho majestátu v své kronice že jest o dvě lítě poslíz položil, a tak v ničemž proti tomuto majestátu stačiti moci nebude. Opáčeno datum majestátu císaře Ferdinanda, vidimus téhož majestátu z kroniky české, a k tomu mluveno, aby osoba prostá měla králům českým za

¹⁾ V originále omylem: nemůže.

klam dávati, a majestáty jich aby mohli nařikati a kronikami svými chtítí přemáhati, toho že se státi nemůže, poněvadž táž kronika není ve dckách zemských, ani sněmem obecním nebyla nikdá přijata, a tak tudy že by chtěli něco proti dckám zemským vésti. Čteno ZZ: P 21, F 16, kteréhožto ZZ. že není potřebí vykládati, poněvadž táž kronika jest nedostatečná a pleťišná, kteráž proti dckám stačiti ani jim k dobrému bejti nemůže. Co se těch svědkuov dotejče, na kterýchž sobě podstatu zakládají, pravíc, že by mnoho čítali a učení lidí byli, na čemž že nic nezáleží, neb mnoho lidí že jest, kteří mnoho čtli, avšak toho sou se dočísti nemohli, aby toho líta králem českým král Vladislav bejti měl, a tak poněvadž táž kronika dckami zemskými přemožena jest, že otec toho krále Vladislava jest předešle králem českým byl, až roztržitostí nějakou a jistými příčinami odpor skrze to vznikl, že sou se zase knížata psali, a potom, když jest to porovnáno, že teprva druhý Vladislav, syn téhož Vladislava od císaře Frydrycha za krále českého byl confirmován.

Co se toho radirování dotejče, a pečet že by neměla bejti celá, tím že se nařiká jak majestát, tak i on Matouš Děpolt z Lobkovic i celý konvent, jako by snad on nebo konvent jeho nějakého radirování se dopustiti, aneb nětco k tomu připisovati měli, čemuž zjevně odpirají, aby se čeho neslušného a nepořádného proti právu dopustiti měli, o něm a o nich aby toho smejšleti neráčili. Neb že i osobu J. M. Královské dotejkají, jako by sobě prve titul královský osoboval, nežli by jeho dostati měl. Z strany pak podpisu, že žádného se nenachází, ani kanclíře, na tom že nic nezáleží, neb toho že neukazují, aby toho času a tehďaz ten způsob chvalitebný, tak jako nyní se děje, zachovávat se měl, a poněvadž pak v tom podání ta vejminka jest, že i hlavní při mají zavřiti, pročež na ten průvod, jež sou k tomu obeslání ukazovali, se táhnou, a s tím se J. Mstem k uvážení spravedlivému poručili.

Od Pražanů Starého města Pražského zase mluveno: to pře vedení že samo za sebe mluví; kdo jest dal čísti ZZ: P 21 a kdo jest týž majestát nařikal, toho při tom že zůstávají. Však podle ohlášení svého toho sou ještě neprovedli ani neukázali, aby král Vladislav toho líta tisícího stýho měl bejti králem českým, než ukazují majestáty poslednějši, léta 69. čemuž se dobře místo dává, že jest tehďaz králem byl a synové jeho že sou jej slušně králem jmenovati mohli; a toho líta tisícího stýho kdyby král Vladislav byl králem českým, že by ho císař Frydrych v tom majestátu knížetem českým nejmenoval, a tak od tisícího stýho až do 57. aby král Vladislav králem českým měl bejti, toho že neukazují, a tak mimo dcky zemské ten vejklad jich stačiti motci nebude; těch majestátů od nich ukázaných datum že se léta 94., 85. nachází, neb v devadesáti čtyrech letech že se mnoho zběhne, a tak toliko nějakým domněním chtěli by to provésti, že jest Vladislav toho času měl býti králem českým, a tak datum těch majestátů se nesrovnává s datum tohoto listu 1100; ty pak historie a kro-

niky že se stenčují a štrafují a ztenčují(!), ježto, jak jest s velikou bedlivostí a jistým uvážením taková kronika k vytištění dána a s volí a vědomím slavné a svaté paměti císaře Ferdinanda a s volí soudu zemského a vzácným lidem prve k přehlídnutí že jest byla podána, ježto vzáctné paměti, měly-li sou se tak ztenčovati a lehčiti aj touž kroniku tak za nehodnou ukazovati, to že Jich Mstem k uvážení poroučejí. Opáčena předmluva té kroniky, majestát císaře Ferdinanda z strany vytištění té kroniky, a taková kronika aby měla přesouzena a v nic obrácena bejti, toho že neukáží, nýbrž v své podstatě a váze zůstává, a takové paměti hodné podle ní že se užívají. Že jest pak týž Hájek z strany toho majestátu datum o dvě lítě poslíz položil, poněvadž toho majestátu v rukou neměl, a ten smysl všecken s týmž majestátem a originálem se srovnává, a pro tu samou příčinu aby jiné pamětihodné a vzáctné věci i ta celá kronika aby minouti a ničímž bejti měla, to že bejti nemůže; zprávy pak a paměti dobrých a poctivých lidí že stačují, neb i erbové na kameních hrobových k provozování starožitnosti rodův, poněvadž pamět lidská nad sta let nacházeti se nemůže, postačuje. On pak, Matouš Děpolt, a convent, aby měli v čem nařčení býti z strany toho radirování, tomu že odpírají, neb tehďaz a toho líta že jest ještě nebyl na světě žádný z nich, nežli majestát samý, ten že jest nařčen, v tom že jest radirování, a tak sami toho nářku na sebe že vztahovati nemají. Podle svého průvodu poručili se Jich Mstem k uvážení.

Od Matouše Děpolta a jiných zase mluveno, jaký sou sobě smyšlený a pletišný průvod spravili, takový vejkład jemu také že činí, čemuž místa ani žádné odpovědi dávatí nechtí, nýbrž — poněvadž na týž majestát rozsudek J. Mti se již jednou stal, — po věci rozsouzení měli-li sou týž majestát nařkati, to že Jich Mstem k uvážení poroučejí. Čten nález mezi Václavem Zajícem z Hazmburka a Malostranskými, týž pak majestát císaře Frydrycha že svědčí na krále českého, na tom že nic nezáleží, poněvadž králové čeští s císaři římskými sou začasté pŭtky mívali, a tak tou příčinou že sou je ne vždycky králi českými jmenovati nechtěli [tak], a poněvadž pak týž majestát s kronikou českou se nesrovnává — neb chtěl-li jest ten majestát do kroniky české vepsati, měl jest toho při J. Mtech vyhledávati, aby mu mohl vejpis hodnověrný vydán bejti, tak aby do kroniky slovo od slova vepsán býti mohl; pročež též kronice v ničemž místa nedávají. Podle průvodu svého poručil jest se J. Mstem k uvážení spravedlivému.

Od Pražan Starého města Pražského dán ku přečtení nález mezi Eliškou z Nežetic a mistrem Mikulášem Černobejlem, též mezi Vladislavem z Kolovrat a Šebestiánem Byšickým opravený, vedle téhož nálezu ZZ:X 2, a k tomu mluveno, že on Matouš Děpolt z Lobkovic, vida, že toho majestátu ničímž neprovozuje, nastupuje na to, pravíc, že týž majestát jest přesouzen, na čemž že nic nezáleží; neb jestliže sou Malostranští jemu místo dávali, jej trpěli a jemu neodpírali, to jim na škodu bejti nemůže, poněvadž o ten majestát s nimi sou nikdá nic činiti neměli, nýbrž nyní

ten majestát nařkají a jemu odpírají; vedle těchto příkladů nemůže jim týž nález ke škodě býti, neb i předešle někteří úředníci a soudcové zemští, souc nařkání, na suplikaci o týž nářky bývali sou na poctivostech opatření, a když tím způsobem Jan Chynský chtěl jest na suplikaci s Michalem Španovským slyšán bejti, když se týž Michal Španovský bránil a zřízením zemským to, že ne na suplikaci o nářek cti, nežli pŭhonem viněno bejti má, ukázal, byl jest při tom zůstaven; neb ten majestát že jest se nedostal času války neb nějakého nedorozumění, nýbrž dávaje týž císař Frydrych jemu Vladislavovi týž majestát a za krále českého jej vyzdvihující, jeho hrdinský činy, který jest [v] válkách i jináč jemu činil, připomíná a proto že jemu korunu královskou dal. A tak podle toho majestátu toho neukazuje, aby toho líta král Vladislav králem českým bejti aneb aby rád jich téhož léta a tehďaz vysazen bejti měl. S tím se J. Mstem k opatření spravedlivému poručili.

Od Matouše Děpolta z Lobkovic mluveno, že ten nález ukázaný na to se vztahuje, že ten omyl stal se osobou ouřadní, a tak sem se nic trefiti nemůže, vo fundaci zákona svého že nemají nic činiti, než toliko o ten majestát. A s tím se poručili J. Mstem k uvážení spravedlivému.

Od J. Msti stranám oznámeno, že tu hlavní při mezi týmiž stranami doslyšeti a potom se k stranám v tom spravedlivě zachovati chtějí ráčí.

Od Matouše Děpolta z Lobkovic k tomu mluveno, poněvadž ta pře na soudu komorním jest předešle vedena i dovedena, a kdyby se měla opakovati, že by se J. Mstem daremní zaneprázdnění činilo, na to na vše že se potahují a žádají, aby to tak, jako by čteno bylo, jim postačiti mohlo, opáčené pře vedení mezi týmiž stranami. A podle toho se poručili J. Mstem k uvážení spravedlivému.

Od purkmistra a konšelův i vši obci [!] Starého města Pražského mluveno, že se tolikéž potahují na to, co sou na soudu komorním ukazovali a vedli, toho, jako by čteno, též užiti žádají; a poněvadž toho ničímž, aby jaká vejplata jim tu náležeti měla, anebo aby na tu zem, kdež týž mlejn Sovovský stojí, ten majestát se vztahovati měl, neprovozuji, že nebudou toho proti nim motci užiti; neb majestát jest jim na tu vejminku dán, aby tu na té zemi klášter a špitál byl vystaven, což se i stalo, a týž klášter a kostel jest vystaven, čehož oni v držení a užívání sou, a tak že je obsílají z toho, čehož sami v držení a užívání sou. Opáčeno též obeslání, majestát krále Vladislava, že ta země neleží za mostem než při mostu a dává se toliko k vystavení kostela a špitálu, což jest se stalo, a leží mezi čtyřmi cestami týž kostel a špitál, a také že jsou nebejvali králové čeští bytem na hradě Pražském, nežli v Starém městě, v domě řečeném Králový Dvůr, a na Vyšehradě také, a tak se mínila ta země za vodou ležící, neb na tom vostrově že není nežli jedna cesta, a tou že se do toho mlejna vjíždí i vyjíždí, a také že neleží ta země při konci mostu, nežli vedli mostu, a tak ten majestát a obeslání s průvodem se nesrovnává. Čten

nález od soudu komorního mezi Mikulášem Vrchotou a Janem z Malovic, opáčeno pře vedení od téhož soudu komorního mezi týmiž stranami i s tím se vším průvodem, tak jakž pořad v témž provedení na soudu komorním ukazován byl, čteno ZZ: C 15, obsílání Václava Zajíce na purkmistra a konšely Starého města Pražského, druhé obeslání Kryštofa z Vartemberka, přetržení týchž obou obeslání, datum opáčeno toho hlavního obeslání, ZZ: D 38, 37, 25, C 5, 4, E 17, D 44, svědomí dekami vedená, též i listovní čtena, ZZ: P 14, K 18, D 45, odsvědčení Matouše Děpolta z Lobkovic a jiných, půhon na Matouše Děpolta z Lobkovic pro položení ZZ: P 9. A k tomu mluveno, že základ této pře jich Staroměstských na tom záleží, totiž že oni, prior a konvent, toho ničímž neprokazují, aby jaké právo k tomu vostrovu míti měli, a k tomu „klášteru aby pořádně nadán bejti měl; neb ani to obeslání s tím majestátem se nesrovnává a nevztahuje se na čtyři cesty, a tak z jiného se obsílá a jiné se vede; a předešli držitelové od datum toho majestátu že sou nikdy tý země a ostrova nebyli v držení, nýbrž oni Staroměstští od mnohanácte let té země sou v držení byli, knihami městskými se řídila, platy z toho brali a tak nad pamět lidskou toho jsou pokojně užívali. A takoví statkové duchovní a nadání, když se neužívají, ve stu letech že se již promlčují, ale tuto přes 500 let toho v držení oni Staroměstští sou a od žádného předešlého mistra nejvyššího převorství království Českého nebylo jest nastupováno, nebo od přetržení předešlých obeslání přes dvacetí let jest prošlo, a tak sou své právo, ač měli-li sou jaké, promlčeli; ti také mlejnové, kteří náležejí k klášteru, že sou na strouze a ne na řece, a ti Sovovští mlejnové ti že sou na vostrově a na řece Vltavě, a na těch březích, které jim staroměstským majestátem dány sou, a to že se sněmem léta 1558 ukáže, že, kdo před tím jakého dědictví v držení byl, že byl při tom zůstaven. ZZ: C 11, sněm líta 58. čten, nález od soudu komorního mezi kapitolou hradu Pražského a Matoušem Děpoltem z Lobkovic, též mezi opatem kláštera Plazského a bratřími z Gryspachu, též z desk mezi Šebestiánem Markvartem z Hrádku a bratřími z Merklína, že J. M. C. se ráčil uvolití toliko, což by k kostelu hradu Pražského dědin náleželo, těch že neráčí chtítí odcizovati, ale jiných duchovních dědin nemálo že jest J. Mst ráčil prodávati, jakož i on Matouš Děpolt z Lobkovic tolikéž toho jest užil a při majestátu na městečko Volyni jest byl zůstaven; ten pak vostrov ani mlejn že neleží mezi čtyřmi cestami, nežli jest toliko ostrov a toliko jediná cesta do něho jest, a tak týž majestát na ten ostrov dokonce se nevztahuje. A poněvadž pak on, Matouš Děpolt z Lobkovic, i celý konvent, souc pohnání a dohnání pro položení fundací léta 1120, toho nepoložili, ani se neodsvědčili, než fundací, které by datum bylo 1020, z kteréž pohnání nejsou, a poněvadž pak jim ne málo, nežli mnoho na tom záleží, pokudž by jim tu co na při sešlo, žádají za přísouzení pokuty v půhonu doložené vedle ZZ. A s tím se poručili J. Mstem k uvážení a opatření spravedlivému.

Od Matouše Děpolta z Lobkovic oznámeno, že dosti opatrně sou svědky své vedli na to, že by týž mlejn neležel mezi čtyřmi cestami, ježto ten majestát se na to nevztahuje, než týž klášter že leží mezi čtyřmi cestami a jedna z těch čtyř cest k tomu mlejnu že jde, a ten mlejn že leží na břehu toho ostrova u jezu, kterýžto jez že nenáleží všecken Staroměstským nežli polovice z strany jejich, a přes to všecko, že i týž mlejn leží mezi čtyřmi cestami, jakž to relací komorníka v sobě obsahuje: v tom odsvědčení že chybeno není, nežli jestliže jest v listu od písaře v čem chybeno, to se jim přičítati nemůže, nýbrž to má zase od ouřadu napraveno bejti. Ten pak majestát že není zouplna do obeslání doložen, že jest nebylo potřebí všeho průvodu do obeslání klásti, kterýžto majestát že jest od krále českého dán a nálezem Jich Mstí stvrzen, pročež štrafován že bejti nemůže. ZZ: F 16 čteno, ten pak nález od nich ukázaný že se sem netrefuje, neb on že jest neobdržel, nežli život, a po smrti jeho že zase na kapitolu připadnouti má. Čten nález mezi Albrechtem Bryknarem a sestrami z Jendorfu, svědomí od soudu komorního, že tím nálezem ten majestát císaře Ferdinanda se odvozuje, takž poslední majestátové nemohou stačiti proti předešlým, neb ani v tom majestátu o tom mlejnu žádná zmínka se neděje; duchovenství také žádné že se nepromlčuje; čteno C6, D42, E19, 32, A11 — a s tím se J Mstem poručili k uvážení.

Od purkmistra a konšelův Starého města Pražského zase mluveno: ten mlejn aby měl bejti mezi čtyřmi cestami, toho že ničímž neprovozují, a svědky jich že štrafují, ježto svědomí jich že se dobře s jinými průvody a instrumenty jich srovnávají; k těm čtyřem cestám aby se jaká země tím majestátem dávati měla, toho se nenajde, než ta země za vodou, kteráž mezi čtyřmi cestami leží, se míní, a ten vostrov že leží uprostřed vody a jedna toliko cesta k němu jde; leč, když by led byl, že by se vokolo jeti mohlo; než do zahrad na tom ostrově do vrat že by snad ne čtyři, ale přes dvacetí cest se mohlo nadělati. Do toho jich odsvědčování není pojato, proč sou pohnání, a nepotřebují oni té fundací, která se vztahuje na líto 1020, než na líto 1120, a na té fundaci že nejvíceji jim záleží, a tak, poněvadž toho od nich není položeno, slušně že je pokuta následovati má; na osoby ouřadní aby takové věci chtěli sčítati, že by to byly věci těžký, neb se takové odsvědčení po napsání zase čtou a tak, bylo-li jest co chybeno, že sou mohli to opravití; ten pak majestát, poněvadž není provedeno, aby toho líta král český bejti měl, než po 57 letech teprv, pročež se na něj potahovati moci nebudou; přesouzen jestli že jest, a jestliže sou se oni Malostranští v čem obmeškali, to jim ke škodě bejti nemůže. Čten nález mezi Václavem Stráneckým a Žateckými, též mezi knížetem Arnoštem bavorským a Janem Danielovic z Semanína, též mezi Vladislavem z Kolovrat a Šebestiánem Byšickým, napravení týchž nálezů. A dále mluveno, že ten nález, od nich ukázaný, sem se netrefuje, neb statky duchovní bez povolení země jakožto statky komorní král český můž dobře odprodati; oni pak majíc to pro-

vozovati, že sou toho ostrova předkové jich v držení a užívání byli, i neprovozují toho ničímž, nýbrž oni nad pamět lidskou že sou vždycky toho v držení a užívání zůstávali; ten mlejn že neleží proti jejich mlejním, nežli vejš, a oni Pražané že ten jez stavěli i jej opravují, a na to, že jest se nikdá žádný nepotahoval. Také majestát, kdo by měl, po právě nekráčel, že se promlčuje. A poněvadž pak očitého spatření potřebí jest, aby ty cesty čtyry, mezi kterými týž ostrov i klášter leží, vyhledány býti mohly, aby jisté osoby z prostředka J. Mstí na to vyslány byly, kteří by to spatřili a J. Mstem o tom zprávu svou aby učinili, táhnouc se na příklady tomu podobný, že se toho jednomu každému dostávalo. A s tím se poručili J. Mstem k uvázení spravedlivému.

Od Matouše Děpolda z Lobkovic mluveno, když již vidí, že jsou nic neprovedli, že chtějí z osob J. Mstí sobě komorníků nadělati a na spatření toho J. Mstí vyžádati, a poněvadž předešle relací komorníkuov se staly a ty ve dckách sou, že toho proti fůdkám již užiti moci nebudou. A s tím se J. Mstem k uvázení spravedlivému poručili.

Tu páni J. Mstí a vládykové na plném soudu zemském slyševše strany a jich s obou stran pře líčení, i což k tomu dále ukazováno, čteno a vedeno bylo, toho všeho s pilností pováživše, takto o tom vypovídati ráčí:

Poněvadž sou oni, Matouš Děpolt z Lobkovic J. M. C. rada a nejvyšší mistr převorství království Českého, kněz Petr Březnický, převor kláštera Matky Boží konec mostu za Menším městem Pražským, i všecken konvent kláštera a domu Strakonického řádu rytěřujícího sv. Jana Jeruzolymitanského, původové, toho, aby ten mlejn, kterýž sluje Sovovský, k témuž zákonu a klášteru Matky Boží kdy náležeti měl, podle práva neprovedli, nýbrž oni, purkmistr a konšelé i všecka obec Starého města Pražského to sou dostatečně ukázali, že jest se týž mlejn knihami Starého města Pražského od dávných let řídil a od jedněch druhým týmiž knihami městskými postupován byl, z těch příčin dává se jim purkmistru a konšelům i vši obci Starého města Pražského, obeslaným, proti nim Matoušovi Děpoltovi z Lobkovic, nejv. mistru převorství král. Českého, knězi Petrovi Březnickému převoru, i všemu konventu kláštera a domu Strakonického za právo, takže je, purkmistra a konšely, i všecku obec St. m. P. Jich Mstí při témž mlejně řečeném Sovovský zůstavovati a škody z hodných příčin mezi stranami zdvihati ráčí vedle práva. Relatoři: Petr Vok z Rožmberka a na Českém Krumlově, vladař domu Rožmberského, z pánův, a Kryštof Vratislav z Mitrovic a na Lochovicích z vládyk. Actum ve čtvrtek po neděli Oculi 1. 1601 (29. břez.).

Josef Matoušek:

M. Marka Bydžovského z Florentina Rudolphus rex Bohemiae XXI.

Mezi knihami památnými Sixta z Ottersdorfu o letech 1546 a 1547 a objemnými folianty Viléma Slavaty a Pavla Skály ze Zhoře je období na prameny vyprávěcí neobyčejně chudé. Kromě některých prací, vyšlých z Jednoty bratrské, a Václava Březana nenajdeme tu spisu, který by o událostech současných vyprávěl souvisle s vyššího hlediska. Tato chudoba, nápadná zvláště, uvážíme-li neobyčejné bohatství materiálu aktového, vyvrcholuje v prvním období vlády Rudolfa II. Vysvětliti lze ovšem skutečnost tu celkem snadno. Až do nové války turecké, jež po delších jednáních vypukla roku 1593, nebylo událostí tak rušných a zajímavých, aby pobádaly současníky k literárnímu zpracování. Obě dějová pásma pak, která dnes v této době zvláště nás zajímají, táhlý spor stavů s panovníkem, vyplňující s různými peripetiemi dějiny českého státu od nastolení Habsburků do Bílé Hory, a houževnaté úsilí církve katolické o znovudobytí ztracených posic, nemohla se pozorovatelům souvěkým jevití tak jako nám, kteří známe konečný výsledek. Sestupuje proto dějepisectví prvního období vlády Rudolfovy až ku prosté formě deníkových záznamů protkaných opisy různých dokumentů. Nejobsáhlejším dílem takovým je anonymní rukopis Rudolphus rex Bohemiae XXI, chovaný v knihovně universitní o sig. XVII G 22.

Práci tu znal již Frant. Martin Pelcl, jenž ji užil ve své „Geschichte der Böhmen“. Nevěděl však o autoru, uváděje asi rukopis ve svých pramenech k době Rudolfově jako Diarium Anonymi Dobneri.¹⁾ Roku 1844 otiskl z něho, pramene blíže neuváděje, vy-

¹⁾ Geschichte der Böhmen, 3. vyd. 1782, str. 679; že Pelcl Bydžovského užil, poznal již Tomek, Č. Č. M. 1846, str. 4: „Skladatel této kroniky, jak se zdá, posavad neznámý, ačkoliv Pelcl patrně mnoho z ní čerpal...“

pravování o poselství moskevském v Praze 1595 V. V. Hanka v Časopise Českého Musea.¹⁾ Teprve Tomek r. 1846 v článku „Rudolphus rex Bohemiae“ v Č. Č. M.²⁾ zjistil, že autorem je M. Marek Bydžovský z Florentina, kterého znal jako spisovatele odborného již Pelcl ve svých Abbildungen. Další příspěvky životopisné podal pak Tomek v článku „Paměti kolegiátů koleje Karlovy v Č. Č. M.“ 1847 a ve svých publikacích pramenných k dějinám university pražské. Na základě nich i látky dříve známé uveřejnil F. B. Mikovec v Lumíru 1851 životopis Bydžovského a otiskl jedenáct ukázek z jeho díla.³⁾ Bydžovským a jeho historickými pra-

¹⁾ „Poselství Moskevské. Ze souvěkého rukopisu universitní knihovny.“ Č. Č. M. 1844, str. 305—307. Hanka uveden jako vydavatel jen v obsahu.

²⁾ Str. 1—5.

³⁾ Lumír, 1851, sv. I., str. 301—303: „M. Marek Bydžovský de Florentino a jeho Rudolphus rex“. Ukázky z rukopisu kromě Mikovce podal i Jireček ve své Anthologii. Kolik z rukopisu Bydžovského Mikovcem vydáno, patrně z tohoto přehledu:

- list 5a—6a, 10a, 11b—16a: Lumír 1851, I., str. 61—65: „Pohřeb Maxmiliána II. Z památek M. Marka Bydžovského sděluje F. B. Mikovec.“ („Leta 1576, 12. října, v pátek po sv. Diviši × majíc okolo sebe mnoho set lamp hořících, zase rozebrána byla.“)
1. 28b—34b: ib., str. 306: „Tureckého císaře pankety.“ („Léta 1579 císař turecký slavný a velmi skvostný panket aneb hody × kterýžto dlouze se trápice veliké muky a bolesti trpíce životy své skonali.“)
1. 231a—234a: ib., str. 330—331: „O Siseku klášteru a porážce Turků v něm.“ („Léta 1592 měsíce července Turecký baše Hassan hrnul se s velikou silou × jako ptáci na čihadle jsouce splaseni, pryč odběhli a víceji se viděti nedali.“)
1. 235b—239a: ib., str. 352—354: „List z Konstantinopole do Čech.“ („Téhož léta 1592 jest list jednoho křesťana k svému příteli. × Datum v Konstantinopoli v sobotu před adventem. Léta 1592.“)
1. 239b—241a: ib.: „Druhé psaní od r. 1593.“ („List druhý od téhož z Konstantinopole do Čech psaný × pán Bůh račiž s Vámi vždy býti. Amen.“)
1. 248a—251a: ib., str. 355—357: „Vítězství v zemi Chorvátské.“ („Léta 1593, XXI. dne měsíce června v pondělí po Božím těle × z vítězství takového děkovali a po každém modlení střileli a pána Boha chválili.“)
1. 379b—380b: ib., str. 377—378: „Císař Turecký, tyran, 19 bratří dal zaskrtit.“ („Téhož (1595) třetího dne januarii císař Turecký, sultan Amurath toho jména třetí × živých zanechal a při hrdle je zachoval.“)

cemí podrobněji se obíral Josef Jireček ve studii o „některých sbornících obsahu historického z XV. až XVII. století“ ve Zprávách o zasedání Kr. Česk. Spol. Nauk 1877,¹⁾ uveřejniv před tím životopis Bydžovského ve své Rukověti k dějinám literatury české 1875. Drobnější příspěvky k němu podal také Josef Smolík v Živě 1864.²⁾ Přesto není, tuším, zbytečné znovu se vrátit k Bydžovského rukopisu Rudolphus rex. Neboť Jireček, Mikovec i Smolík spokojili se stručným rozbořem Tomkovým z r. 1846, obrátivše svou pozornost k Bydžovského životopisu a jiným jeho pracím literárním. Abychom se však v dalším rozboru rukopisu nemuseli k životopisu autorově stále vracet, podáme tu nejprve hlavní data jeho, potřebná k porozumění rozebíranému dílu.

Marek, zvaný Bydžovský podle svého rodiště, syn primátora bydžovského Václava Moravce, narodil se okolo roku 1540 a přišel velmi záhy na universitu pražskou, neboť již 1559 byl zkoušen od Jiřího Polenty de Sudetis pro primo gradu bacalaureatus. Na universitě poslouchal známého M. Pavla Kristiána z Koldína. Roku 1564 se stal mistrem,³⁾ kdy nazývá se již M. Bydžovinus a Florentino. Erb a predikát „de Florentino“ udělen mu byl císařem

1. 383b—384a: ib., str. 378—379: „O řízení Tureckého šturmu (1595).“ („Císař Turecký velmi nákladně a s velikou outratou dobývá měst i zámkův × a tak se valný šturm turecký dokonává.“)
1. 402a—404a: a) Č. Č. M. 1844, str. 305—307, viz pozn. 2. a b) Lumír 1851, I., str. 399—401: „Poselství moskevské v Praze.“ („Léta 1595 dne 16. měsíce srpna poselství Theodora velikého knížete Moskevského jelo do Prahy × a tak jakž s deštěm přijeli blátem a kalenicí i s větrem, tak zase odjeli.“)
1. 453a—457a: Lumír 1851, I., str. 401—405: „O obležení a dobytí města a zámku Erly.“ („Léta 1596, když sultan Mehemet, toho jména třetí ×, Pan Vilém Trčka a pan Jan Velinský s některými víceji křesťany přede v zajetí Tureckém zůstávají.“)
1. 457a—460b: ib., str. 423—425: „Správa ležení polního Tureckého císaře.“ („Kdykoli císař Turecký proti některému znamenitému království ×, že Turci takovým ustoupáním lid křesťanský na střelbu uvedli.“)
- ¹⁾ III. Sborníky Marka Moravce (Moravus) Bydžovského z Florentina. Str. 87—89.

²⁾ Tentýž autor napsal životopis Bydžovského do Ottova slovníku. (Sm.)

³⁾ Podle Jirečka v Rukověti 1565.

Maxmiliánem a erbovnickvi mu potvrzeno 1575. Brzo po hodnosti mistrovské přijat byl do koleje Karlovy. Za svého působení na universitě četl o matematice, hvězdářství a o klasicích. Děkanem byl 1570, 71—2, 74—5, 80—1, 84—5. Kromě toho byl roku 76 zástupcem M. Pavla z Kouřimi, jenž děkanství nepřijal. Po smrti M. Petra Kodiccilla z Tulechova stal se Bydžovský jak proboštem koleje krále Václava tak i rektorem. Rektorský úřad zastával celkem šestkrát, r. 89, 90, 95, 96 a 1602. Neslavný byl odchod jeho z university, když oženiv se r. 1604 s vdovou po Adamu Schodeckém, již patřil dům u Slivenských, Bydžovský vstoupil tehdy do cechu pražských nákladníků a zasedal i několik let jako senátor v radě novoměstské. Poněvadž však neodevzdal mistrům kolej krále Václava, dostal se do vleklého sporu s universitou, jenž skončil teprve 1608.¹⁾ Zemřel 15ho září 1612, jak se zdá, zapomenut — jen M. Paconius oslavil ho latinskou elegií — a pohřben byl jako tak mnoho jeho universitních kolegů v kostele Božího Těla.²⁾

Literární činnost Bydžovského byla velmi rozmanitá. Kromě latinské básně na Bartoloměje z Löwenburga, jenž ustanovil universitu dědicem, sepsal *Tabulae Meteorologicae*, tiskem vydané v Praze 1582. Nás tu zajímá jen jako spisovatel historický. Zanechal tři spisy v rukopise: kromě svazku *Rudolphus rex* práci *Maxmilianus rex* chovanou v kapitule vyšehradské³⁾ a v opise v knihovně Národního musea⁴⁾ a „*Liber Intimationum in Alma academia pragensi*“, jenž je v knihovně Lobkovické.⁵⁾

¹⁾ O sporu Bydžovského s mistry universitními Tomek v cit. článku „Paměti kollegiatiū koleje Karlovy“.

²⁾ Epitaf Bydžovského uvádí Mikovec: „R. vic M. Marcus Bydzovinus a Florentino Collegii Regis Venceslai in vet. urbe Prag. Praepositus et Rector universitatis studii Pragen. Animam coelo red. corpus hic sepeliri C. Obiit die 15. Sept. anno. 1612. Me beat alma fides.“

³⁾ Smolík v životopise Bydžovského v Ottově slovníku uvádí jinou práci Bydžovského o císaři Maxmilianovi „*Život císaře Maxmiliána*“, jež prý vyšla tiskem 1589.

⁴⁾ Údaj Jirečkův o přepise v knihovně Nár. musea, opakovaný Zibrtem, neodpovídá dnes skutečnosti, jak jsem dodatečně zjistil.

⁵⁾ O něm Jireček I. cit. 89.

Rukopis *Rudolphus rex Bohemiae XXI* je svazek malého kvartového formátu v papírové vazbě. Obsahuje podle číslování 464 listů, ale foliace není přesná. Po listu 189 následuje mylně list 180 takže listy 180—189 se opakují. Budeme je označovati při citaci 180bis—189bis. List 339 a 453 se opakuje [339bis a 453bis]; po listu 387 následuje l. 389. Rukopis již r. 1846, kdy Tomek o něm psal, byl ve stavu velmi chatrném. Již tehdy patrně proto, že dlouho ležel na vlhkém místě, mnoho listů se rozpadávalo, takže nemohl již Tomek čísti vypravování o Ivanu knížeti moskevském (78^a—116^a).¹⁾ Podobně stěžuje si na rukopis 1851 Mikovec. Byl proto pořízen přepis, jenž však nemohl již zachovati úplné znění originálu. Dnes jsou listy 50—130 úplně proděravělé a rukopis se dále rozpadává. Jestliže se vhodně rukopis nebude konservovat, nepochybně za krátko bude po něm veta.

Práce je nadepsaná původně latinsky, ač je celá česká kromě zápisu na listu 194^b, jenž odkryl Tomkovi autorství Bydžovského. Čteme tam: „Téhož léta (1589) XIV listopadu: in convocacione rectoris universitatis Pragensis elegi mihi collegium regis Venceslai, alias caisareum in antiqua urbe Pragensi. Et sequenti anno in illud legitime introductus sum, eiusque beneficio investitus. Quod felix faustumque sit.“ Tomek našel potvrzení tohoto zápisu v pamětní knize proboštů koleje Karlovy.²⁾ Kromě původního titulu nadepsaného červeně na počátku prvního listu čteme na přídešti pozdější rukou „*Diarium sub Rudolpho*“. Tento pozdější nápis způsobil asi uvedenou citaci u Pelcla v *Geschichte der Böhmen* a také Krofta ve *Sněmeh* podle něho rukopis uvádí.³⁾ Práce Bydžovského zabírá v kodexu l. 1^a—460^b, z nichž však l. 425^b—427^b jsou prázdné. Za rukopisem Bydžovského jsou další přípisy psané různými rukama

¹⁾ Č. Č. M. 1846, str. 11: „První polovice toho rukopisu jest místy velmi porušena, zdá se, že ležením na vlhkém místě, takže uprostřed listů dílem naskrze jsou díry, dílem papír tak zvětšely, že se téměř při dotknutí drtí. Podrcené již vypadlé kousky papírů ještě sem tam se nalézají, takže by přepisovateli díla k doplnění někde sloužití mohly.“ Ib. 3, „*Život Jana Wisiljeviče, knížete Moskevského*, mezi jiným zaujímá 42 listů, však v rukopise právě nejvíce porušených.“

²⁾ „*Oeconomica B 12*, f. 187 při r. 1590; viz Č. Č. M. 1846, str. 4.

³⁾ *Sněmy XI*, pozn. 280 a 287.

17ho—18ho století a to: 1. Popis hrobu Jana Žižky. Otiskl zprávu tu (Inc.: „Jana Žižky jest v městě Čáslavi, v kostele svatých Petra a Pavla X máje své syny dobrého obcování jest a dobrého stromu bývá dobré ovoce atd.“) pod názvem „O Janu Žižkovi z rukopisu univ. knihovny“ v Č. Č. M. 1844 V. V. Hanka. 2. Píseň o obležení Prahy od lidu Švédského v létu 1648 (l. 462^a—463^a). Táž ruka připsala na l. 345^b pod zprávu Bydžovského k 25. prosinci 1594 o loupeži v kostele u sv. Jindřicha záznam o podobné loupeži v kostelích u sv. Jindřicha a sv. Michala k 17. říjnu 1640. 3. Stručný záznam: „Léta páně 1612 byl zármutek v české zemi. Rudolf J. M. C. umřel měsíce ledna v pátek ráno mezi hodinou 7. a 8. na den S^b Fabiána a Šebestiána.“ (463^a). 4. Krátká zpráva o akci z 1709 (463^b). 5. Několik údajů obsahových (463^b, 464^a).

Časově zabírá práce Bydžovského léta 1575—1596. První je záznam o korunovaci Rudolfa II. na krále českého 22. září 1575 (1^{ab}), poslední o smrti nejvyššího purkrabí Adama z Hradce 18. listop. 1596. Seřazení zpráv je v celku chronologické. Každý rok je nadepsán červeně uprostřed; červeně psané datum se opakuje na každé levé stránce nahoře na levo od první řádky. Jednotlivé záznamy psány v odstavcích odděleně. Každý začíná datem: „Téhož léta“ Počátek takový je pravidelně červeně podškrtnut. Vedle něho bývá skoro pravidelně stručný obsahový údaj. Tyto marginálie psány jsou toutéž rukou jako text. Na konci práce obsahové údaje chybí čím dále tím častěji. Zprávy z jednotlivých let nejsou zastoupeny stejně, celkem jsou rok od roku obšírnější, což patrně z přehledu, kolik místa zabírají zprávy z jednotlivých let: 1575: l. 1^{ab}, 1576: 2^a—9^a, 1577: 9^a—21^b, 1578: 22^a—26^a, 1579: 26^b—47^a, 1580: 47^b—53^b, 1581: 54^a—61^a, 1582: 61^b—73^a, 1583: 73^b—77^a, 1584: 77^b—123^b, 1585: 124^a—149^a, 1586: 149^b—155^b, 1587: 156^a—173^b, 1588: 174^a—186^b, 1589: 187^a—194^b, 1590: 194^b—200^b, 1591: 201^a—225^a, 1592: 225^b—239^a, 1593: 239^b—267^b, 1594: 268^a—353^b, 1595: 354^a—423^a, 1596: 428^a—464^a. Vidíme, že události posledních šesti let zabírají přes polovinu práce Bydžovského. Také se prodlužují jednotlivé odstavce uvozené datováním, které z prostých záznamů stávají se souvislým vypravováním, což v první části je jen zcela výjimečné. Jinak se však věc má, přihlížíme-li jen ke

zprávám o událostech domácích: ty ustupují od roku 1593 zcela od pozadí zejména před líčením války turecké, která zabírá poslední léta spisu Bydžovského skoro úplně.

O tom, kdy a jak Rudolphus rex byl složen, nemáme zpráv. Jsme odkázáni jen na rozbor textu. Na první pohled by se zdálo, že běží skutečně, jak nadepsal pozdější čtenář, o diarium, deník, záznamy den ze dne o tom, co se právě spisovatel byl dověděl, beze všeho odstupu časového. Podrobnější rozbor však ukáže, že tomu tak není.

Řekli jsme, že práce Bydžovského zachovává sled chronologický. To však platí jen v hrubých rysech. Již přihlídneme-li k dělení podle let, vidíme, že ho autor nezachovává důsledně. Tak do vypravování o událostech r. 1579 zařazena zpráva o jakémsi zázračném porodu z 10. ledna 1578 (list 27^a), na konec r. 1581 před r. 1582 zařazeny dvě zprávy z r. 1583 o čarodějnici za živa zhrabané ve vsi Maršovicích a o potvorném porodu v městečku Lysé (l. 61^a), před r. 1590 počínající zprávou o smrti Matouše Hostounského z Kosmařova 8. ledna zařazena zpráva o sněmu na hradě Pražském ke dni 27. února 1590, na konec zpráv z r. 1591 před r. 1592 zařazen opis obeslání p. Vchynského ze Vchynic Rudolfem II. a zpráva o jeho sesazení a jmenování Václava Plesa Heřmanského ze Sloupna (l. 221^b—223^b), opis nedatovaného obeslání Kryštofa Vitengha prokurátorem Vilémem Vostrovcem z Kralovic a na Vlašimi (223^b—225^a) a zpráva o smrti Mikuláše Duchka k 21. lednu 1590. Tyto odchylky v řazení podle let nám ovšem pro posouzení skladby díla nepovídají nic: jsou to zprávy starší, které mohl autor zařadit dodatečně do svých záznamů deníkových. Důležitější je seznámit se blíže s řazením zpráv uvnitř jednotlivých let. Bydžovský kromě zpráv domácích, jak již řečeno, podává hojně zpráv z ciziny: od Portugalska do Ruska, od Anglie do Turecka sahá okruh jeho informací. Tyto noviny z ciziny zařazeny jsou, ač ne důsledně, podle data události a ne podle data, kdy se dostaly zprávy o nich do Prahy. Všimněme si několika příkladů nápadnějších: za vypravováním o obléhání města Gdanska 1577 duben 8—srpen 4 (f. 17^a—20^b) jde zpráva o požáru na Poříčí k 7. srpnu; po zprávě o mandátu Jindřicha III. proti hugenotům z 18. července 1585

(f. 147^{ab}) dovídáme se o požáru ve vsi Hostouni 19. července. Podobných případů je ve spise Bydžovského více. Je však patrné, že na př. zpráva o požáru na Poříčí nebyla napsána dříve, než ona o obléhání Gdanska, t. j. ne dříve než novina ta do Prahy přišla. Všimneme-li si, že po zprávě o požáru na Poříčí k 7. srpnu následuje zpráva o sněmu k 22. srpnu, vidíme, že pravděpodobně Bydžovský všechny tři zprávy zaznamenal současně někdy počátkem září. Podobně je patrné v r. 1586, že zprávy, které po sobě následují o svatbě kurfiřta saského k 13. lednu, o smrti probošta pražského Jindřicha Scribonia ke 14. lednu, o svatbě Jana Kazimíra k 17. lednu a o svatbě Karla falckrabí rýnského k 13. lednu byly napsány současně a to dosti pozdě po událostech. V r. 1594 po zprávách o říšském sněmu řezenském s přepisy dokumentů, počínajících 18. květnem (l. 285^a—327^a), čteme přepisy císařského jmenování místodržící v Čechách a instrukce císařovy jim z téhož dne. Pak následuje sdělení k 11. červnu o tom, jak blesk udeřil ve vsi Dedražicích. I tu je jasné, že zprávy zapsány později souvisle. Příklady bylo by lze podati více. Z uvedeného však je tuším již patrné, že zdánlivě deníkové záznamy počínající datem „Téhož léta . . .“ nebyly napsány každá zvlášť, nýbrž že autor po delších obdobích látku, kterou shromáždil, dodatečně formou deníkovou zaznamenal. Okolnost, že promíseny jsou zprávy domácí a z ciziny, umožňuje, abychom i od případu k případu pomocí avis vyslaneckých zpráv z Prahy, zvláště zpráv nunciů a depeší posílů benátských, zjistili terminus a quo zápisu té které skupiny záznamů. Nelze tedy nazvat práci Bydžovského „diářem“, deníkem, nýbrž sborníkem historickým. Je jím nejenom v druhé své části, kde jak již řečeno, přibývá delších souvislých vypravování, ale i v části té, kde zachovává přísně formu deníkovou.

Vznik rukopisu Rudolphus rex Bohemiae XXI ozřejmí se nám však ještě lépe, povšimneme-li si druhého díla Bydžovského, jeho spisu Maximilianus rex Bohemiae. I tato práce je chronologicky sestavena a podobně jako kronika o Rudolfovi počíná korunovací Maximilianovou 1562, nesahá však jen do smrti panovníkovy, nýbrž má další zprávy až do r. 1594. Je zajisté nepravděpodobno, že by byl Bydžovský zapisoval současně události let 1575—1594 do

dvou kronik; je tedy třeba předpokládat, že buď napsal nejprve kroniku o Maxmilianovi, v níž pokračoval až do r. 1594 a pak když látka se hromadila, rozhodl se přistoupit ke kronice druhé, nebo naopak sepsal nejprve kroniku o Rudolfovi a pak, přistoupiv ke skládání spisu o Maxmilianovi, zapsal tam dodatečně zprávy, které opominul zaznamenat z let 1575—1594 v kronice o Rudolfovi. Proti této druhé možnosti lze však uvést závažné důvody: v kronice o Maxmilianovi jsou zprávy z let 1575—1594,¹⁾ kterých nemohl opominouti autor nedlouho po událostech píšící v knize o Rudolfovi; tak zejména je v kronice o Maxmilianovi zpráva o Jiřím a Ladislavovi z Lobkovic z r. 1594, která není v rukopise o Rudolfovi. Aféra Jiřího Popela z Lobkovic vzrušila však soudobé prostředí tak, že nelze předpokládati, že by se byl autor nedopatřením o ní nezmínil. Zbývá tedy jen možnost prvá: když Bydžovský byl dovedl kroniku o Maxmilianovi k r. 1594, rozhodl se k nové práci o Rudolfovi; o tom, co již jednou napsal, buď vůbec se nezmínil, nebo jen stručně uvedl, co obšírně byl již vypravoval ve spise prvním, nebo naopak šíře rozvedl, co stručně byl poznamenal. Proč však volil formu deníkových záznamů, místo vypravování souvislého? Patrně z pohodlí. Kronika o Rudolfovi, jak z různých známek patrné, je práce chvatná. Nejsnazší bylo, co po ruce měl, chronologicky sestavit. Léta 1595 a 1596, týkající se ostatně, jak již pověděno, skoro jen války turecké, vznikla snad současně s událostmi, ač jistě to není. Shrnujeme tedy výsledek dosavadního zkou-

¹⁾ Rozpis Bydžovského rukopisu „Maxmilianus rex Bohemiae“ podal J. Jireček v uvedeně práci ve Zprávách o zas. Král. české spol. nauk, 1877, str. 87—89. Pro leta 1575—1594 z kroniky o Maxmilianovi uvádí: „27. Přípis Rudolfovi II. co králi nově korunovanému od kardinála Hosia 1575. 28. Konfessí Mikulášenců. 29. O zavraždění Viléma Oranienského 1584. 30. Smlouva Antverpských s Alexandrem knížetem Parmenským v Beweru 1585. 31. Novina o zjeveních v Počátkách, v Dobrušce, v Opočně, u Jadrného a jinde 1586. 32. Noviny o vpádu tureckém ku Kaniži 1587. 33. Zjevení Janovi Vocáskovi v Žebráce t. r. 34. Noviny o nepřemožitelné armádě španělské, z Košic o bojích s Turky 1588. 35. O vpádu Tatarů do Polska, o zavraždění matky synem v Praze a j. 1589. 36. O tom, co se po smrti Adama Krajíře 1588 událo příčinou M. Boleslavě, o Jiřím i Ladislavu z Lobkovic, o události chomutovské atd. s přepisy listin až po l. 1594“.

mání: Rudolphus rex přes formu deníkových záznamů je dodatečným chronologickým sestavením zpráv, vzniklým po r. 1594. Dostáváme se tak k otázce další, odkud zprávy ty Bydžovský čerpal, čili jaké měl prameny. K tomu je však třeba povšimnout si blíže obsahu rukopisu.

Ve zprávách o událostech domácích lze rozeznávat několik skupin. Především jsou tu prepisy a překlady listin a to: 1. l. 221^b—223^a: 1586 říjen 27: Rudolf II. obesílá pana Vchynského ze Vchynic, purkrabí Karlštejnského, před nejvyšší úředníky zemské a rady soudu komorního na den 12. prosince. (Inc: Věděti Ti dáváme, že nás to tejna není, kdež sme nedávno pominulého času . . .) 2. l. 205^a—207^a: 1591 leden 18: překlad notářského instrumentu o odpřisáhnutí bludů husitských administrátorem Fabiánem Rezkem z Gelsbachu před nunciem Viscontem (Inc: ve jméno Boží amen. Známo činíme tímto naším listem . . .) 3. l. 228^a—290^a: 1592 červen 20: Poučení císaře třem městům pražským o důchodech k záduší náležejících (Inc. Poctiví věrní naši milí, tejna Vás učiniti neráčíme, že nás již nejedné a hodnověrné osoby docházejí . . .) 4. l. 251^a—253^b: 1593 srpen 23: Kladení do desk pánů Pražanů, výpis z kvaternu zeleného desk zemských. (Inc. Urození a stateční věrní naši milí, věděti Vám milostivě dáváme, že sme na poníženou prosbu poctivých purgkmistra a konšelův neb jistě by obeláni býti mohli, jmiti, sobě pokládati ráčíme . . .) 5. l. 268^a—271^b: 1594 leden 14: Rozkaz císařův o zvonění a modlení proti Turkům a zákaz tance. (Inc. Věrní milí věděti Vám dáváme, že majíce před s sebou . . .) 6. l. 278^b—280^a: 1594 duben 25: Instrukce purkmistru a konšelům Starého i Nového města Pražského o tajných schůzkách zakázaných sekt. (Inc. Úředně postranních schůzí strany zapověděného . . .) 7. l. 322^a—324^a: 1594 květen 1: Císař před odjezdem na říšský sněm do Řezna jmenuje v Čechách místodržící. (Inc. Jakož o tom všichni vůbec dobrou vědomost máte . . .) 8. l. 329^a—331^b: 1594 srpen 8: Mandát císařův o verbování a mustruňku vojska proti Turkům. (Inc. Jakož ste již nepochybně těchto pominulých dní . . .) 9. l. 331^b—339^a: 1594 září 3: Žádost purkmistra a konšelů tří měst pražských jménem stavu městského císaři o tažení do Uher proti Turkům. (Inc. Veliká a nevyhnutelná a nikdy nebývalá

příčina a potřeba . . .) 10. l. 339^a—339^{bis}^a: 1594 září 13: Rozhodnutí císařovo o žádosti tří měst pražských jménem stavu městského (Inc. Milostivě Vás tejna činiti neráčíme, že jsou k nám poctiví a opatrní purkmistři . . .) 11. l. 390^b—394^b: 1595 bez udání měsíce a dne: Ortel nad Ferdinandem hrabětem z Hardeku a Mikulášem Perlínem de Forli (Inc. Jest v čem téměř vůbec jednomu každému obzvláště vědomé . . .) 12. l. 223^b—225^a: bez data: Vilém Vostrovec z Královic a na Vlašimě, prokurátor království českého, obesílá Krištofa Betengle z Najmperku, měšťana Starého města Pražského. (Inc. Vilém Vostrovec z Kralovic a na Vlašimě etc obesílá Kryštofa Betengle z Najmperku a na Boruhradku). K těmto dokumentům domácím možno pak připojiti opis dobrozdání Tadeáše Hájka z Hájku stavům moravským o gregoriánské reformě kalendáře z r. 1585 (l. 126^a—142^a).

Druhou skupinu tvoří stručné zprávy o osobách pravidelně při jejich úmrtí. Jsou to většinou místní universitní nebo osoby o universitu zasloužilé, které Bydžovský uvádí. Podáváme v dalším jejich abecední seznam. Kde u jména neklademe bližšího vysvětlení týká se zpráva úmrtí a pohřbu: Berka z Dubé Zbyněk, arcibiskup pražský, vysvěcen nunciem 1593 říjen 10: l. 255^{ab}, Běšinová z Merklína Magdalena, činí nadání ke škole v městě Domažlicích 1588 říjen 17: l. 183^a—184^a, Bydžovský Matěj z Florentina M.: l. 196^b—197^a, Crispus Austinus Petr M.: l. 202^b, Crispus Jan 153^{ab}, z Dražice Jan, primas Starého města Pražského: l. 119^a, Dačický Václav, jmenován administrátorem: l. 277^b—278^a, Duchek Mikuláš: l. 225^a, Dvořský Matěj: l. 74^b, Filomen Matouš, opat kláštera na Slovanech, vypovězen: l. 225^b—226^a, Grejšek z Greispachu, Florian, na Kaceřově, Rožmitále a Nelahozevsi: l. 190^{ab}, Holian Jan, purkmistr Starého města Pražského, pečet mu ukradena: l. 203^b, Hortensius Jan M. (Fortius) l. 197^a, Hostounský Matouš z Kosmarova: l. 195^a, z Hradce Adam, jmenování nejv. purkrabím: l. 247^b, požár jeho domu v Praze l. 404^b, smrt jeho: l. 460^b, z Hradce Zachariáš: l. 190^a, Kapoun z Svojkova Albrecht: l. 201^a, Karyk Mikuláš: l. 150^b—153^a, Kodiccil z Tulechova Petr M.: l. 194^a, z Koldína Pavel Kristian M.: l. 187^b, Kolín Václav, jeho odkaz universitě: l. 47^a, Kouřimská Kateřina, odkaz její na opravu koleje císaře

Karla: l. 195^b, Kutovec z Ourazu Jan: l. 153^{ab}, Lidl z Lidlova Marek rada u apelace: l. 235^b, z Lobkovic Bohuslav Felix: l. 75^b, z Lobkovic Ladislav: l. 123^a, Lupáč z Hlavačova M.: l. 156^b, Lutinius Ondřej M.: l. 217^b—218^a, Medek Martin, arcibiskup: l. 195^a, Mitis Tomáš z Limuz: l. 201^a, Mráz z Milešovky Jan: l. 153^b, Ornius z Pomerberka Matyáš: l. 9^b, z Pernšteina Vratislav, smrt: l. 73^a, pohřeb 76^a, Prus z Mohelnice Antonín, arcibiskup l. 49^a, z Ottersdorfu Sixt: l. 75^{ab}, Proksenus z Šudetu: l. 1^b, Rezek Fabian z Gelspachu, jmenování administrátorem l. 205^a, Ropal Bartoloměj z Šifenbergu M.: l. 181^{bis}^b Rozacius Jan: l. 123^a, Scribonius Jindřich: l. 150^a, Švihovský z Švihova Václav na Horažďovicích: l. 156^b—157^a, Trčka z Lípy a na Světlé nad Sázavou Burian: l. 201^b, z Tulehova Matouš Gregorinus: l. 194^a, Varvažovsky z Varvažova M.: l. 149^b, Vodňansky Bartoloměj: l. 60^b, Vodňansky Gelastus M.: l. 11^{ab}, z Vřesovic Václav: l. 75^a, z Vřesovic Václav rytíř: l. 181^{bis}^b, Walter z Walterspergu Mikuláš: l. 22^{ab}, Zelotín Václav z Krásné Hory M.: l. 75^a.

Tyto zprávy bývají zcela stručné. Poznamenán jen případný odkaz zesnulého. Pravidelně udáno místo, kde pohřben. Jen zcela výjimečně najdeme tu jiné údaje životopisné. Ráz nekrologií mají tyto zprávy i tím, že jsou stylisovány jako celá kronika Bydžovského objektivně¹⁾ i u osob, jejichž úzké styky se spisovatelem dobře známe. Není divu, že Bydžovský, který po léta byl proboštem koleje krále Václava a měl po ruce akta universitní, mohl tyto zprávy o úmrtích dodatečně po roce 1594 od počátku vlády Rudolfovy sestavit zcela snadno. Víme, že vedl zvláštní Liber intimationum kam zapisoval příležitostně události pro universitu významné.²⁾

S odbornou činností Bydžovského hvězdáře souvisí jiná sku-

¹⁾ Jedinou výjimkou je citovaný latinský zápis k r. 1580.

²⁾ Podle J. Jirečka l. c. str. 89 obsahuje rukopis ten „hlavně všechny úřední oznamy rektorův, děkanův fakulty filosofické, porůznu též zprávy čistě historické a básně, jednak příčinou odbývání beanií, jednak ke cti mužům učeným skládané od l. 1492 do 1601“. Jireček sliboval tam, že k rukopisu onomu se ještě vrátí, ale nevím, učinil-li tak skutečně a použil-li snad tohoto pramene ve své přednášce 11. ledna 1881: „O epitafiích učenců českých dle rukopisu mistra Marka Bydžovského.“ (Zprávy o zas. Král. čes. spol. nauk, 1881, str. XV.)

pina zpráv jeho kroniky. Kromě uvedeného dobrozdání Tadeáše Hájka z Hájku z r. 1585 podal souvislý, obšírný výklad o kalendáři Juliánském a jeho reformách až do opravy Řehořovy na l. 66^b—73^a. Hojně zprávy o úkazech nebeských, kometách a pod. nepřekvapovaly by ani u kronikáře laika, ač místy přece patrně, že píše odborník. Daň svou splatil ovšem Bydžovský také pověřenému duchu doby. Zvláště charakteristický je po té stránce opis „vyznání Alžběty rodem z města Pardubic, děvečky služebné, kteréž jest učinila před správcem duchovním, co se jí přihodilo v domě Jana Novobydžovského souseda v osadě sv. Klimenta v Novém městě Pražském r. 1596“ (l. 431^a—444^b). Bydžovský sděluje tu doslovně protokol, jež mu svěřil patrně jeho rodák o ďábelské historii podobné tolika jiným oné doby. Hvězdářství a meteorologie tvořily tehdy jeden celek, i všimá si Bydžovský stejně jako úkazů na nebi i změn povětrnosti: vypisuje jarní mrazy, bouřky, krupobití, povodně a pod.

Tak dostáváme se k jiné veliké skupině zpráv o lokální historii. Zase tu vidíme souvislost s universitou. Bydžovský všimá si především vesnic, které jí patřily nebo kde měla nějaké objekty. Mimo to zaznamenává ovšem i hojně zpráv jiných. Jsou však velmi chudé a jednotvárné: požáry, bouře, povodně, zemětřesení nebo i zázračné úkazy. Kromě Prahy najdeme tu zprávy těchto místech: Brod Český, l. 201^b—202^b, Čelakovice: l. 26^a, Dedražice ves u Sušic: l. 327^b—328^a, Domažlice: l. 183^a—184^a, Hostouň ves: l. 147^b, Hradec Králové: l. 153^a, 203^a, Hradiště (Mnichovo): l. 343^{ab}, Chomutov: l. 208^a—217^a, 230^b, Jičín: l. 193^{ab}, Kanderno (?) u Ústí: l. 56^b, Klatovy: l. 27^b—28^a, Košátky: l. 158^a, Kunice u Českého Brodu: l. 329^a, Krumlov Český: l. 181^a, Litoměřice: l. 340^a—341^a, Maršovice ves: l. 61^a, Most: l. 22^b, Mýto Vysoké: l. 423^a, Neračovice: l. 74^b, Nymburk: l. 196^a, Olejnice u Náchoda: l. 219^{ab}, Počernice Horní: l. 230^a, Ratkov: l. 343^{ab}, Slatina u Velvar: l. 56^a, Stříbro: l. 181^b—182^a, Sušice: l. 230^b—231^a, Tábor: l. 156^{ab}, Teplá: l. 62^b—64^a, Vary (Karlovy): l. 62^b—64^a, Velvary: l. 328^a. Od těchto stručných zpráv napořád o úkazech přírodních liší se obšírné vylíčení známého povstání lidu proti Jesuitům na panství Jiřího Popela z Lobkovic r. 1591 (l. 208^a—217^a). O Jesuitech, „Ježovitech“, má vůbec Bydžov-

ský, jak již Tomek poznamenal, zprávy hojně. Nedivíme se, že zbarveny jsou, přes objektivní formu, nepříznivě. Nepůsobilo tu zřejmě jen rozhodné utrakvistické přesvědčení autorovo, neméně jistě působila i konkurence Jesuitské koleje universitě Karlově. Tak znamená na příklad Bydžovský zprávu k roku 1577, že Jesuiti koupili zbroje pro 500 pacholků (l. 10^a^b), k r. 1590 pověst, že Jesuité chystají o štědrovečerní noci ozbrojený útok na kostely kališnické. Ačkoliv hned uvádí mandát císařův proti pověstem takovým, je přece ze stylisace patrné, že nevylučuje zcela věcného oprávnění onoho poplachu.

Zprávy o politických událostech domácích jsou u Bydžovského, jak již výše pověděno, ku podivu chudé. Nestáčí tu plně vysvětlení, které jsme podali. Svědčí chudost těchto zpráv také o malém zájmu, jež universitní profesor tehdejší měl na politických osudech vlasti, řízených malým kruhem šlechtické oligarchie. Pravidelné jsou u Bydžovského zprávy o sněmech: zaznamenány tu všechny z období 1575—1593. Stávají se stále obsírnějšími, více a více slyšíme ohlas nebo i záznam ze sněmovních aktů zvláště královských proposit, ale ani v posledních letech záznamy ty zdaleka nevystihují bohatství sněmovního jednání. O proniknutí do zákulisí, o poznání motivů, předporad a podobně nelze ovšem vůbec mluvit.¹⁾

Mnohem lepší informace má Bydžovský o těch nábožensko-politických událostech, které se přímo university a jeho dotýkaly. Najdeme tu zejména některé důležité zprávy k dějinám bojů o konsistoř podobojí, jichž vydatně užil ve své práci již Krofta. Víme z životopisu Bydžovského, že vystupoval přímo v krátkém konfliktu mezi universitou a novým administrátorem Fabianem Rezkem z Gelspachu. Nepřekvapí nás proto, že podává výjimečně souvislejší vypravování o něm (l. 205^a—208^a). Jestliže dopadla

¹⁾ Zprávy Bydžovského o Sněmech: 1576 květen 17: l. 3^b—4^b, 1577 únor 4: l. 9^b—10^a, 1578 srpen 11: l. 23^a, 1579 únor 9: 26^b—27^a, 1580 leden 11: 47^b, 1581 únor 13: 54^a, 1582 únor 5: 61^b, 1583 listopad 12: 76^a—77^a, 1585 leden 14: 124^a, 1586 listopad 14: 154^b—155^b, 1588 leden 27: 189^a, 1590 únor 27: 194^b, 1593 říjen 23: 266^b—267^b. Vydavatelé „Sněmů“ až do Krofty kroniky Bydžovského si nevšímalí.

charakteristika Rezkova u Bydžovského tak nepříznivě, nemůžeme ovšem důvod hledati jen ve zmíněném sporu. Neboť v něm vystupoval Bydžovský smířlivě. Právě v této souvislosti možno poukázati na další moment, který posiluje nás v přesvědčení, že kronika Bydžovského vznikla tak, jak výše vyloženo. Jsou to hrubé omyly chronologické, nevysvětlitelné u spisovatele záznamů deníkových. Tak dopouští se Bydžovský hrubého omylu časového, datuje-li smrt papeže Inocence IX. a volbu Klimenta VIII. k 20. prosinci 1592.¹⁾

Mezi zprávami domácími zmíniti jest se konečně o líčeních okázalých slavností, které Bydžovský s patrnou zálibou vypisuje²⁾ a o krátkých záznamech týkajících se vražd, krádeží a podobných příhod denní kroniky. Také ty vypsal Bydžovský patrně dodatečně z nějakých poznámek podobně jako ostatní zprávy o událostech významnějších.

Větší část v kronice o Rudolfovi zabírají zprávy z ciziny. S událostmi domácími přímo souvisí válka turecká, která se stává, jak podotčeno, nakonec hlavním zájmem Bydžovského. Ale již před formálním prohlášením války mezi císařem a Turky 1593 zaznamenává Bydžovský hojně zpráv o nich. Je patrné, jak vše, co se

¹⁾ Zápis zní (l. 239^a): „Téhož léta XX (1592!) dne prosince papež Innocentius IX, kterýž toliko dva měsíce na stolici papežské seděl, umřel. Na jehožto místo volen jest Hippolitus kardinal Aldobrandinus rodem Florentinus. Ten jsa mladeneč, když otec jeho od Kosimy knížete Florentynského vypovědin, nakladem kardinala Farnesya učil se právům. Potom byl rada anebo assessor iudicii rotae za několiko let, a vyřídív rozumně, opatrně, a s nemalým užítkem znamenité legaty v počet kardinalův přijat, mezi nimiž byla i ta legaci, kterouž 1588 navracujíc se od krále polského Zygmunta toho jmena III v Praze VII dne prosince při J. M. C. Rudolfovi druhém vyřídív, zase se do Říma navrátil a potom na přímmluvu a pochválení téhož Farnesa dobrodince svého i papežem 20 dne ledna vyhlášen jest, a Kliment VIII jmenován.“ — Innocenc IX. zemřel 30. prosince 1591, Kliment VIII. zvolen 30. ledna 1592. Nesprávné datování kromě chyby ve dni vzniklo tím, že Bydžovský zařadil zprávu o smrti Innocencově a volbě Klimentově na konec roku 1592 místo 1591.

²⁾ Tak obsírné vylíčení pohřbu císaře Maxmiliána (otištěno Mikovcem, viz str. 152 pozn. 3), pohřbu Viléma z Rožmberka 1592 (l. 234^a—235^b) a pobytu poselství moskevského v Praze 1595 (ot. rovněž Mikovcem, v. 152³).

týkalo velkého nepřítele křesťanstva, současné obecenstvo zajímalo. Do své kroniky vkládá Bydžovský i přepisy dvou psaní z Cařihradu přáteli do Čech (jemu samému?) z 16. května 1592 a blíže nedatovaný dopis z roku 1593 (oba ot. Mikovcem, viz str. 152 pozn. 3). Zprávy o Turcích nabývají nejvíce rázu souvislého kronikářského vypravování a čtou se místy i dnes velmi zábavně. Otiskl proto z nich tolik Mikovec. Kromě Turků dotýkaly se zájmů císařových události polské, zvláště otázka nástupnická. O Maxmilianově podniku zpravuje nás Bydžovský dosti podrobně a třeba tu upozorniti zejména na přepis obšírného psaní osobního lékaře Maxmilianova Abrahama Schwalka ze 24. ledna 1588, v němž jako účastník líčí bitvu u Byčiny a zajetí arciknížete Poláky (l. 174^a—188^a). Není divu, že dosti zpráv má Bydžovský i o událostech v říši, spíše překvapuje, že není jich více, srovnáváme-li je s líčením na př. událostí francouzských. Více se dočteme jen o říšském sněmu v Řezně 1594: tu popsal Bydžovský jízdu císařovu z Prahy na sněm (l. 385^a—387^b) a přepsal i překlad proposití předložených sněmu císařem (l. 387^b až 302^a), summu stížností říše císaři (l. 303^a—312^b) a psaní z Nizozemí na říšský sněm (312^b—322^a). Výtahy a překlady dokumentů vyskytují se i mezi zprávami z ciziny. Tomek dosti si vážil těchto zpráv Bydžovského.¹⁾ Ale dnes při soustavném studiu zpráv vyslaneckých, k němuž dal hlavní podnět Ranke, vyzní soud náš poněkud jinak. Zprávy Bydžovského zabírají, jak jsem se již zmínil, skoro celou Evropu. Ale pramenem jejich byly, kromě několika málo zpráv individuálních, pouze současné „noviny“, „zeitungen“, „avisí“. Z diplomatických korespondencí, zejména ze zpráv nunciů a posílů benátských víme dnes, jak Praha v době rudolfínské byla důležitým uzlem sítě informačních stanic, zahušťující se průběhem 16. stol. stále více a více. Z Prahy šly do Itálie zprávy o věcech francouzských, švédských a tureckých. Bohužel nemáme o zpravodajské

1) „Z toho lze souditi, že kronika tato i k historiím cizích zemí mnohé příspěvky obsahuje, kterých se snad jinde nikde nenacházejí, poněvadž původní taková zřídla nyní již před rukama nejsou. Jisté je toto o válkách Tureckých v Uhřích a v jižním Podunají, které nejobširnější předmět celého díla činí.“ Č. Č. M. 1846, str. 3—4. Že dnes po práci Loeblově a pramenných publikacích maďarských a rumunských ani konec věty neplatí, netřeba, tuším, blíže vykládat.

službě 16. věku dosud práce, která by nám vylíčila její organizaci. Pak bychom i lépe mohli zhodnotiti Bydžovského zprávy z ciziny a rozlišiti přesně informace individuální od pouhých výtahů z novin.

I tam, kde Bydžovský je nejlépe zpraven, podává jen vnější fakta a nikde nás neseznamuje s motivy nebo s jednáními, z nichž vyplynuly skutečnosti, o nichž kronikářsky referuje. Nápadné je to zvláště při jeho zprávách o konsistoři pod obojí. Srovnáváme-li tu zprávy nunciů s prameny domácími, vidíme, jak ku podivu málomluvní jsou naši čeští zpravodajové. O opětovných jednáních kurie s konsistoří jsou nám a zůstanou asi také zprávy nunciů pramenem jediným — pramenem prvního řádu, jako osobami zpravodajů, kteří byli předními činiteli akcí, o nichž píší, tak i podrobností vypravování, ale také pramenem jednostranným. Tu třeba litovati, že kronikář, jenž mohl poznati ona jednání lépe než kdo jiný, nenapsal o nich více; takto z velké části nemůžeme kontrolovati údaje nunciů zprávami z tábora druhého, od kališníků, kteří nebyli ochotni se vzdáti samostatné církevní organizace a k nimž, jako jiní jeho druhové z university, patřil i náš kronikář.

Závěrem, když jsme poznali skladbu kroniky i její obsah, můžeme ji celkově charakterisovati a oceniti. Pro léta, o nichž vypráví, je jediným soudobým domácím pramenem vypravujícím, který není omezen hlediskem místním nebo osobním. Není to však deník, těsně po událostech psaný, nýbrž sborník zpráv sestavený dodatečně po r. 1594 chronologicky a formou deníkovou. Formálně je to práce zcela nenáročná, obsahově můžeme rozlišiti trojí zdroj informací spisovatele kroniky a) akta a poznámky o věcech souvisejících s Bydžovského úřadem universitním, b) individuální zprávy o věcech domácích a cizích, c) současné noviny. Nejcennější jsou pro historika přepisy některých aktů, které nám Bydžovský ve svém díle zachoval a které dosud nebyly otištěny, nebo se i snad některé vůbec ztratily. Důležité jsou příspěvky Bydžovského k dějinám university a konsistoře a k životopisům osob tam působících. Něco málo přináší kronika i pro vlastivědu. Jinak však při bohatství pramenů aktových a diplomatických korespondencí s hlediska historického je většina díla Bydžovského zcela bezvýznamná, neboť skoro ničeho z toho, o čem vypráví, spisovatel se neúčastnil. Po-

kud kronika Bydžovského má o věcech domácích zprávy cenné, užil jí vydatně Tomek v Dějepisu města Prahy, příspěvky její k dějinám konsistoře zpracoval Krofta. Vydávat proto dnes po tom, co otiskl Mikovec, celý obsáhlý rukopis, bylo by skutečně zbytečným přepychem. Je třeba jen pečovat o to, aby chatrný svazek nepodléhal úplně zkáze.

Literatura.

Úvod do archivní teorie i praxe. Napsal Dr Václav Hrubý, profesor Masarykovy university v Brně. Knihovna Společnosti přátel starožitností čsl. v Praze č. 1. Řídí prof. Jos. Pelikán. V Praze 1930. Str. 324 + 14 tab. Cena 70 Kč.

Bedřich Mendl v referátu o mé knížce „O archivech městských a obecních a jejich správě“ v II. roč. tohoto časopisu (1924) poznamenal, že ministerstvo školství a národní osvěty zamýšlí vydati příručku pro venkovské archiváře a že mně svěřilo její napsání. Tato kniha ještě nevyšla, avšak nevzdal jsem se jejího vydání. Příčinou, že k ní dosud nedošlo, byla do značné míry otázka peněz; povolené prostředky nebyly takové, aby nakladatelství, na která jsem byl poukázán, byla ochotna převzít knihu v rozsahu, jak jsem navrhoval, ačkoliv jsem při tom ani nepočítal na honorář.

Nezmiňuji se o této věci snad z toho důvodu, že bych chtěl Václavu Hrubému činiti výtku, že podobnou knihu sám napsal. Každý má plnou volnost, bez ohledu na kohokoliv, psát o všem, co se mu zlíbí, čemu rozumí, co ho zaujme nebo čeho vidí potřebu. Nebyl to sice příjemný pocit, když se příručka V. Hrubého dostala na můj pracovní stůl, avšak překonal jsem jej poznáním, že až má kniha vyjde, nebudou si musít obě knihy konkurovati; první prohlédnutí stačilo k uvědomění, že svou knihu jinak zamýšlím — předložil jsem rozvrh ministerstvu školství a národní osvěty — a že ji také jinak provedu. Avšak toto smířlivé stanovisko bylo zkaleno, když jsem četl knihu V. Hrubého. Mohu pověděti, že jsem byl překvapen způsobem, jak je kniha zpracována, i nedostatky, které se v ní projevují. Je to v podstatě kompilace, která se nesnaží těžiti z hojně často literatury, nezná jí ani nebo nechce znáti, nýbrž přestává z velké části na výtazích a parafrázích z některých určitých knih a rozprav i bez náležité citace — z několika starších prací vznikla nová. Mně by mohlo lichotiti, že mé studie vykonaly dobrou službu V. Hrubému při psaní příručky, třebas to není často pověděno, třebas můj díl není náležitě vytčen a třebas se některých mých publikací využívá neobvyklým způsobem. Avšak není milé, jestliže se mé výtěžky podávají i po-

rušené, a jestliže se všeličehos nedbá, ať z úmyslu nebo z neznalosti, ať by se k tomu mělo hledět.

Kniha V. Hrubého vzešla z jeho universitních čtení. To v předmluvě vyznává, ale to je patrné i ze samotné knihy. Nemáť pevné linie, nestejněměrně zpracovává látku, opakuje se (srv. str. 97 a 119), je zatížená věcmi, které do ní nepatří, odlehle poměry mají leckdy více místa, nežli domácí otázky a instituce. Také s tím asi souvisí leckde nápadná rozvláčnost, která je nepochybně dána i snahou, aby kniha byla co největší, a laciná učenost i povýšenost, která chce proti jiným za každou cenu povědět něco nového. Avšak přes to, že kniha má za základ universitní přednášky, není z ní naprosto zřejmé, komu je vlastně určena. Počítá na jedné straně s posluchači historie a školenými historiky, avšak podle předmluvy (str. 4) má na mysli venkovské pracovníky, i bez dostatečné přípravy a vědeckých styků. A ta neurčitost účelu je nový velký nedostatek knihy, neboť jiné jsou požadavky a potřeby těch a oněch osob, jako jinaké návody a poučení by zasloužili ti, kdo přistupují za úředníky do organisovaných archivů, nežli ti, kdo se z ochoty ujímají správy drobných archivních pozůstatků.

Co jsem povšechně pověděl, prokáži v dalších výkladech, třebaš se nebudu moci všeho dotknouti. Znamenalo by to komentovati a kritisovati každou stranu a každý odstavec příručky. Avšak i tak vyjde na jevo, že se V. Hrubý ocitl svou prací na cizí půdě, pro niž nemá dostatečné přípravy a zkušenosti. Býval sice úředníkem archivu Národního musea — v knize se bere tomuto archivu zbytečně jméno archivu, jak ještě upozorním, avšak nekladu toho nepromyšleného tvrzení na těžkou váhu, abych snad z toho prokazoval, že V. Hrubý nebyl ani archivářem — než zdá se mi, že archivářský úkol pojímal jednostranně, a to že mu dodnes zůstalo. Skoro bych řekl, že má za hlavní archivářskou povinnost pořizování regist, nežli aby mohl postihnouti plný rozsah archivářské činnosti a archivářské techniky. Snad by se proti tomu mohlo namítnouti, že V. Hrubý chtěl psát jen „úvod do archivní teorie a praxe“ — snažil se do knihy vložit více, nežli napovídá název, a i při omezení programu knihy bylo by povážlivé, jestliže mu není rozhodující funkce archivu jako úřadu a jestliže proto také pojem archivu nemožným způsobem zatemnil.

Mohlo by se zdáti, že V. Hrubý nepoužil vůbec mé zmíněné už knížky „O archivech městských a obecních a jejich správě“, neboť ji uvádí jediné v seznamu knih, hodících se do archivní příruční knihovny (str. 144). Avšak není tomu tak, knížka mu dala dosti, co nepřipomíná, pokynů i námětů, a to i tehdy, když mlčel o ní, polemizuje s ní. V té knížce podal jsem definici archivu a

zdůvodnil jsem ji; je přepracováním definice holandských archivářů a došla přijetí (Borovička). V. Hrubý neuznal za dobré ani holandské definice ani mé, ale užil obou a pokazil je. Položím svou a jeho definici podle sebe:

(Vojtíšek str. 7.) Archiv je souhrn písemných i jiných příbuzných památek povahy dokumentární, který vzešel výběrem za účely správními i vědeckými z materiálu nahromaděného organickou činností úřední.

(Hrubý str. 10.) Archiv úřadu nebo osoby právnické či fyzické je soustavný soubor památek psaných, tištěných i obrazových, zachovaných oním úřadem nebo osobami z jejich organické činnosti k potřebě vlastní i vědecké.

Souvislost je patrná — srovnáním s tím, co doprovodem k definici vykládám, byla by ještě jasnější — ale je zajímavé, co V. Hrubý přidal a vypustil. Podškrtnutí některých slov v mé definici napomáhá k poznání, že úplně setřel úřední povahu archivu, dokumentárnost jeho obsahu a jeho správní účel. Hrubý se ovšem chlubí, že rozšiřuje definici archivu, avšak tou cestou přivedl by věc vlastně ad absurdum. Podle jeho definice vlastně každý člověk mohl by mít „spisovnu“, a „archiv“ by mohl zbýti po jeho smrti, protože konec konců může býti otázka, kdo je „tvůrčí duch“ a „významný člověk, veřejně činný“, pro něž chce omezit právo na takový archiv. V tom rozšiřování pojmu archivu do nemožnosti je nedostatek právního smyslu, a ten se projevuje i v tom, že nepromyšleně dělí veřejnoprávní a soukromoprávní úřady a ústavy, zařazuje do soukromoprávních úřadů všeobecně správy panství a statků — co stará patrimoniální správa! — a do ústavů školy, nemocnice, jako by se nemusil brát zřetel na jejich veřejný nebo soukromý charakter. A nedostatek právního smyslu je rovněž příčinou, že V. Hrubý — také s ohledem k tomu, aby se postavil proti mé knížce — upírá jméno archivu archivu Národního musea. Každý ví, že archivem Národního musea v pravém slova smyslu je archiv musejní správy, ale může-li mít podle Hrubého archiv každá osoba bez jakékoliv správní funkce, proč by to pojmenování nenáleželo úřadu, jenž sestavil sbírku archiválií sice sběratelskou činností, uměle, avšak přece úřední činností a chová netoliko zlomky archivů, nýbrž i celé archivy (na př. registraturu litomyšlského panství)!

Bylo by lze v této souvislosti na mnohé ještě poukázat. Avšak bude lépe postupovati podle obsahu knihy, která se dělí na dvě části, menší výkladů (str. 7—144) a větší příloh (str. 145—324). Výklady mají dva oddíly stejně dlouhé, první, jednající povšechně

o archivech, druhý, obírající se městskými archivy. V prvním od-
 dílu výklady zahajuje věta: „Archivní památky jsou památky pa-
 třící do archivu“ (str. 9). Tato „klasická“ věta mohla by se zdát
 náhodným nedopatřením, avšak zatím lze ji pokládati za symptom
 pro celou partii. S takovými primitivními větami možno se setkat
 i při výkladech jiných pojmů, ať jde o kapitolu, která se dotýká
 podstaty archivů a jejich úkolů, nebo podává poučení o obsahu
 archivů, o jejich pořádání, o inventáři archivů, katalogu a archi-
 vářských povinnostech. Na př. podle Hrubého (str. 9) „spisovna
 je oddělení kanceláře, v němž se ukládá k úřední potřebě sou-
 stavný soubor písemností, úřadem vyřízených...“ — nic se tedy
 nepoznamená, že se ve spisovně ukládají netoliko akta při úřadě
 vyhotovená, nýbrž i do něho došla a při něm ponechaná. Nebo
 (str. 13) praví se, že „listina je písemnost složená a upravená
 podle určitých pravidel, aby vydala právně platné svědectví
 o právním počínání“, jako by nebyly nepochybné listiny, jichž právní
 platnost musila býti souzena, nebyla leckdy uznána, nebo jichž
 právní platnost pominula. Ještě zvláštnější je však definice (str. 13):
 „Právním počínáním rozumím právní čin, skutek, kterým se působí
 změna v právním stavu dvou právních podmětů...“, z nichž jeden
 nabývá práva, kterého druhý pozbývá.“ V této věci opustilo už
 Hrubého vědomí odpovědnosti. Chtěje býti původní, ale nemaje
 právního citu, vyřkl větu, nad kterou se musí pozastaviti každý
 soudný člověk. Nález krále, kteréhokoliv soudu, výpověď ubrmanů
 je také právní skutek — co při tom nabývá nebo ztrácí král, soud,
 ubrmané a co kdo jiný? Nebo kdo nabývá nebo ztrácí v právech
 při svědectví, při půhonech, při uznání a potvrzení právního stavu,
 nebo může se mluvíti o ztrátě práv při odkazech a testamentech,
 při adopci, při přátelských smlouvách a konec konců při každém
 trhu nebo dlužní smlouvě?

Je patrné, že takovým chybným názorem Hrubý nepřispívá
 k jasnosti pojmu listiny, zvláště když ještě (str. 13) klade vedle
 sebe jako souznačná jména „majestát, privilegium, zápis“, užívaná
 v staré češtině, aniž by je blíže vysvětlil. Zmatek může pak ještě
 zvýšiti pokus, který Hrubý činí (str. 14) tříděním listin do šesti
 skupin podle vydavatelů. Té věci se Hrubý dotkl už v ref. o knize
 Richarda Heubergera, Allgemeine Urkundenlehre für Deutschland
 und Italien (Časopis Archivní školy II. 1924, str. 182) a patrně si
 na ní zakládá. Rozeznává listiny zeměpanské (královské, knížecí),
 papežské, biskupské, městské, soukromé, založené na soukromém
 právé vydávati listiny, platné beze vši právní podpory druhé
 právní osoby, a listiny notářské. Ale zapomněl při tom na kolikeré
 okolnosti. Toto povšechné dělení vůbec nepočítá s teritoriálními

rozdíly a nepřipouští si rozdílů listin podle práv, na nichž vznikly.
 Není třeba široce vykládati, že listiny, byť různých vydavatelů,
 v určitém území stojí k sobě blíže, nežli listiny vydavatelů stejných
 povah a funkcí v rozdílných končinách, nebo že sdružuje listiny,
 i různých vydavatelů a zemí, jestliže byly vydány na právu obec-
 něji platném, na př. kanonickém nebo městském. Biskupské listiny
 a jiné duchovenské mohly býti u nás vydávány dokonce na tro-
 jím právu: zemském, kanonickém a městském. Charakteristika
 skupiny soukromých listin je nedostatečná, a vzniká otázka, zda
 se do ní bez rozpaků mohou spojit, jak patrně asi Hrubý zamýšlí,
 listiny šlechticů a patrimoniálních správ (i v záležitostech jiných
 osob), duchovních, měšťanů, svobodníků. A kam se zařadí listiny
 selských lidí, židů? Myslím, že těchto několik námitek dostačuje
 k tomu, aby vyniklo, že toto rozdělení nemůže v diplomatice vše-
 obecně platiti a že neobstojí ani, kdyby bylo omezeno na př. jen
 na naše poměry. Hrubý slibuje, že to roztržidění šíře odůvodní
 v jiné své knize; nezajistí mu uznání, ale i kdyby se mu to po-
 dařilo, náleží věci nedosti přesné a zřetelné do příručky, která
 má býti návodem a spolehlivým rádcem?

Nevím, musí-li venkovští archiváři, jimž je kniha především
 dána k pomoci, znáti ty diplomatické podrobnosti, které jim Hrubý
 předkládá. Jestliže je mohou zajímati, mají ovšem právo na správ-
 nost a na podání s ohledem na naše domácí potřeby. Proto pře-li
 se o výrobě papyrusu (str. 18), nemá se mluvíti, že se připravoval
 z „oddenku bahenní rostliny“, když se zhotovoval z dřevě papyru-
 sové třtiny; nepochopitelné je, jestliže se (str. 19), připomíná u fili-
 gránů drahé a málo přístupné dílo C. M. Briqueta, Les filigranes,
 že se nepřipomene, co pro naše poměry přinesly studie Fr. Zumana;
 ostatně Briquet pro naše účely může míti jen v starší době přímější
 význam a selhává, kde jde o papír domácího původu. Jestliže se
 Hrubý zmiňuje také o písmu listin, čekalo by se, že vysvětlí zá-
 kladní pojmy s ohledem na neodborné čtenářstvo a že řekne něco
 určitějšího o vývoji našeho písma. Pochybuji, že laik bude míti
 jasno, jestliže se napíše (str. 20), že z moderního gotického písma
 „je pro nás nejdůležitější... německé písmo kurentní“, a potom
 (str. 21), že „u nás se hlavně ujala humanistická kursiva sama“. Ani
 termín „švabach“, přece důležitý, se tu neuvedl, ač se právě
 v těchto partiích podává všelicos zbytečného, a nepovídá se ani,
 kdy latinka vniká do českých textů. Ale rozhodně je nesprávné,
 jestliže se vyslovuje podiv „nad krásně psanými iniciálkami zá-
 hlavními i drobnějšími“ v listinách, „pravými skvosty písařského
 umění XVIII. století“ (str. 21); v těch dobách psaní listin bylo
 v úpadku, a sotva bude mnoho případů umělejších iniciál a ozdob.

A ještě bych k této části dodal, že nemělo chyběti vysvětlení podstaty chirografu poukázáním na vruby, zvláště když z podané definice neodborník sotva bude moudrý (str. 22).

Mluvě o pečeti a erbu, podal V. Hrubý i jejich výměry. Pečet podle něho (str. 23) je „odznak práva osoby fyzické nebo právní“ (snad právnické!), znak (str. 25) je „odznak původně rytířské a pak i právní povýšenosti osoby fyzické nebo právní (!)“. Pochybují, že tyto definice mohou být uznány; první je toho rázu, že se jí mohou vysvětlovati i jiné pojmy (insignie, uniforma), druhá termíny „rytířská i právní povýšenost“ nestačí k vyjasnění podstaty erbů; erby v počátcích byly zařízení čistě praktické, při němž nešlo o odlišování jedněch proti druhým, jestliže pak později udělení erbu některé nižší osobě doprovázelo její povznesení do vyššího stavu, nositelé erbů, sami různých stupňů, neužívali jich za známku povýšenosti, nýbrž za znamení právních vztahů. Mohlo by se však říci, že s definicemi je vždy potíž a že snad ani tak mnoho na nich nezáleží. Pokládám za nutno na tyto věci poukázati, neboť V. Hrubý chce buditi dojem přesnosti. Z toho důvodu i na to upozorňuji, že zná (str. 23) „pečetidla železná, bronzová, mosazná, velmi zřídka zlatá“, ale nezná velmi hojně užívaných stříbrných pečetidel; nebo že nemá ceny, řekne-li se (str. 26), „helm se vyskytuje na znacích později“, „nejstarší tvar je kbelíkový...“, nepoví-li se, v kterou dobu helm se ve znacích nejdříve objevuje a s čím souvisí jeho zavedení.

Jestliže už několikrát vyšlo na jevo, jak opatrně nutno bráti výklady V. Hrubého, nepřekvapí, jak zavádí do diplomatiky termín „záznam“, dokonce „záznam konceptní“ a vysvětluje vznik úřední knihy správní (str. 29). Činí to v poměru k listině, jako by pamětní zápisy, poznamenané jednotlivě nebo do knih, nebyly nic jiného nežli předpoklady k vydávání listin a jako by v každém právním řízení a při každém právním skutku musila být vydána listina. Vedlo by daleko, kdybych tu měl přiváděti na pravou míru představy, které zase spíše pojmy zatemňují. Stačí říci, že mezi pamětními zápisy o jednotlivých stadiích právního řízení a listinami není přímé souvislosti, že zejména mluvíti o „záznamu konceptním“ je nemožné, nejde-li o vědomé sepsání konceptu k určité listině, a že všeliké „rejstříky soudní, berní, počtů, urbánní, katastrové a p.“ musí být samostatně a různě podle původců hodnoceny, nežli aby bylo lze o nich říci několik paušálních slov. I to, co V. Hrubý podává o přeměně úředních knih správních v „úřední knihy právní“ se zápisy nebo vklady (str. 35), neobstojí. Už terminologie není přesná; podle obecných zvyklostí „právní kniha“ je terminus technicus pro více méně systematické zpraco-

vání platného práva, proto je nemožné dávat mu nový význam. Ale ani se nehodí k pojmu, jehož vznik se zase nemístně staví v přímé spojení s listinami jako nutným účinkem každého právního skutku.

To vše se vykládá v souvislosti s poznámkami o písařích a kanceláři. Jako jinde i tu se pohybujeme v 3., 6., 9., i 15. století po případě zcela zbytečně. Je poznati, jak k tomu napomáhají běžné příručky (Bresslau, Ewald) a jak výklady Hrubého pozbývají jistoty, kde se od nich odlučuje. Je to patrné na př. z toho, co povídá (str. 34) o prvním kancléři laiku v české královské kanceláři. Má za to, že jim byl Jan Pluh z Rabštejna, jmenovaný králem Ladislavem Pohrobkem z návodu Jiřího z Poděbrad. Ale to je nesprávné; Ladislav Pohrobek jmenoval svým kancléřem Prokopa z Rabštejna a ten sotva byl laik, neboť mu dvakrát bylo nabízeno pražské arcibiskupství, měl tedy aspoň nižší svěcení. Jeho bratr Jan dostal se ke kancléřství až po propuštění Prokopa králem Jiřím r. 1468 a byl kněžského stavu. V tomto případě bylo odloučení od pomůcek ze zanedbání, jindy však, třeba přiznati, Hrubý se vzdává příruček z úmyslu. Jak to dopadá, je viděti z definice mandátu (str. 35). Je prý to druh listin, „kterými jejich vydavatel nařizuje někomu poříditi nebo aspoň dovršiti jeho právní počín, týkající se někoho třetího“. Což nemohl se mandát také týkati přípravy k právnímu pořízení nebo důsledků právního pořízení? Dal-li král komu statek a poručil k právoplatnému darování určení hranic, to přece nebylo ani vykonání ani dovršení vlastního právního pořízení. A stejně je v odporu k této definici královský mandát k úřadům v příčině rozepsání berně, zajištění odúmrti a p.

Vidím, že nemohu tímto způsobem postupovati, poněvadž by můj referát příliš vzrostl. Ostatně právě v následujících částech byla Hrubému pomůckou má knížka a proto se vyvaroval leckterému nedostatku. Ale tu je zajímavé, že mluvě o konservování archiválií (str. 43), — vlastně nic o ní nepověděl, ač by to bylo důležité a potřebné — vůbec potlačil mou stať „Konservace archiválií“ (Zprávy II. sjezdu na ochranu památek v Praze 1913), odkazuje raději ke knížce A. Stockého, jež je určena musejním účelům; stejně je zajímavé, že obsah archivu dělí v „listiny pergamenové, knihy a akta“ (str. 44 a j.), aniž pomyslí na papírové listiny, které se přece neřadí a neřadí mezi akta, zvláště když s nimi nemusí míti vůbec souvislosti (královské patenty, dekrety zeměpanských úřadů, nadační listy a j.) Mimo to pergamenové listiny nejsou jen listiny mimořádné ceny, nýbrž v té formě byly i v pozdějších dobách vydávány listy zachování, výuční, promoční a j. Také se u Hrubého nezachovává obvyklý předpis, aby se do archivního

inventáře zapisovaly ne registry, nýbrž jednotlivé archivní předměty (k str. 47). V. Hrubému není vůbec jasná povaha archivních pomůcek, a proto mohl i pronést (str. 51), že „archivní inventář slouží především potřebě úřední“, kdežto archivní katalog „slouží především potřebě vědecké“. Při tom se domnívá, že katalog je „soupis všech jednotek archivu i jejich písemností v pořadí chronologickém“, zapomínaje, že může být i lokační katalog nebo katalog podle skupin písemností a jejich rozřídění, podle osob, míst a věcí, jež se v nich jmenují. Při tom si neuvědomuje, že by se nikdo ani podle inventáře ani podle „katalogu regist“ v archivu nevyznal, a klada na ně i zbytečné a přemrštěné požadavky, je s to, aby všechnu práci přivedl na scesti. Vždyť prohlašuje (str. 51), že „nejen každá jednotlivá listina nebo list, nýbrž i každá kniha a každá její samostatná částka, každý akt a každá jeho písemnost, mají v katalogu archivním své místo“. Obyčejný předpis je, že se v regista pojímají z knih jen listiny; jestliže Hrubý ten způsob rozšiřuje, nepomyslí, kam by to vedlo, jak by se zvrhla všechna archivářská práce, zejména když podniku nedává vyšších cílů. Něco jiného by bylo, kdyby se chtěla regista ze všech archivů soustřeďovati do ústředního vědeckého ústavu — pořizovati regista do takové míry v místě, kde jsou chovány všechny písemnosti, je nerozum. Registry jsou dvoji, záhlavní a náhradní; ony se v edicích kladou v čele vydané listiny, tyto v náhradu za listinu. Je nepochopitelný i požadavek, aby registry, určené pro místo, v němž jsou uloženy originální písemnosti, byly pro pouhou časovou evidenci pořizovány v takovém rozsahu a způsobu, že by to dalo mnohem více práce nežli opsání listiny nebo písemnosti, po případě i celé knihy. Lituji, že nemohu jíti do podrobností, abych ještě zřetelněji poukázal, že archivářská práce není zbytečně hraní s registry a že požadavky, které musí být opatrně vysloveny pro edice, nesmí se bez rozpaků vysloviti pro archivní potřeby.

Ve spojení s těmito výklady obírá se Hrubý zcela nadbytečně chronologickými základy, ačkoliv mohl odkázati na chronologickou příručku, která je nebo kterou již připravuje prof. Dr. Klecanda. Používá k tomu, aniž cituje, běžných knih, zvláště také Emlera, nic na víc nepřičiňuje (str. 52—63). A mluvě později o archivářských povinnostech, také o edici pramenů, připojuje pravidla o přepisování a vydávání starých písemností (str. 72 násl.). Avšak nejsou přesná. Chybí-li základní pravidlo, že se nesmí nic přidávat, ale smí se ubírat, co je zbytečné, ani na to se nepřijde, aby se řeklo, že důležitým vodítkem při opisování je skutečná původní výslovnost. A ještě bylo by třeba na leccos upozorniti při přepisování textů latinských, českých i německých. Připomínám jen, že se

sice pokládá za nutné mluvití při otázce transkripce českých textů o zvyklostech filologů a polemizuje se s nimi, ale nic se nepoví, má-li se na př. ponechávati dvouhláská „au“ a v které době, a jak se přepisují vlastní jména. Vůbec byla by zde žádoucí větší určitost a příklady, zvláště když je nabízejí pomůcky, které jsou na snadě. A tím spíše zřetelněji měla býtí podána pravidla o německé transkripci, která jsou velmi obtížná; a tu chybí i odkaz na pomůcky, kde se možno blíže poučiti (Hrubému podle všeho stačil Bauckner).

V druhém oddělení podává Hrubý základní poučení pro městský archiv. Užívá k tomu běžných příruček, ať jde o základy městského zřízení nebo o základy vesnického a krajského zřízení, městské správy nebo městské kanceláře. Jestliže se v prvním oddělení přece spíše pokoušel o samostatné myšlenky, byť i s nezdarem, v tomto oddělení pomůcky více vystupují, více, nežli se připouští citací. Jsou lehkou poznatelné, i když je to místo zastíráno hojnějším jmenováním knih, kterých autor přímo nepoužil (str. 82, 83). Je to hlavně Schröder, Čelakovský, Kapras, Krofta, Redlich a některé mé práce. Proto bylo by zbytečné o jednotlivých otázkách se šířiti. Ostatně příklad poučí, jak Hrubý „učené“ užívá pomůcek a jak jim třeba ani nerozumí:

(Schröder str. 679.) Die deutschen Städte sind gleich den französischen eine Schöpfung des Mittelalters; dem fränkischen Staatsrecht waren Städte im Rechtssinn ebenso unbekannt, wie dem altgermanischen... Von den mit Munizipalrecht ausgestatteten römischen civitates und den Kastellen westlich des Rheins und südlich der Donau ist eine nicht unbedeutende Zahl im Besitz ihrer Mauern geblieben... Aber nur in wirtschaftlicher und sozialer Beziehung sind diese ehemaligen Munizipien und Kastelle in der Frankenzeit als Städte zu betrachten, während ihre rechtliche Stellung sich in nichts von der der Dörfer unterschied...

(Hrubý str. 81.) Německá stejně i francouzská města jsou dílem středního věku, ani staré germánské ani franské státní právo jich neznalo. Římské civitates, municipia a kastely na západ od Rýna a na jih od Dunaje, které podržely své zdi i v době franské a dále, mohou býtí pokládány v době franské za města jen ve smyslu hospodářském a sociálním, nikoli ve smyslu právním. Právně se rovnají vesnicím.

(Schröder str. 679.) Unbe-
rechtigt ist es, die Städteverfassung
aus der Fronhofverfassung
herzuleiten und das Stadtrecht
als ein gemildertes Hofrecht zu
erklären; den gerade von den
freien Elementen der städtischen
Einwohnerschaft, im Gegensatz
zu den Hofgenossenschaften, ist
die Bildung der Stadtgemeinden
ausgegangen, wenn man auch
den Einfluß nicht unterschätzen
darf, den hofrechtliche Hand-
werkerverbände auf die städti-
schen Zünfte und mit Ministerialen
besetzte Ämter auf die Ent-
wicklung des städtischen Be-
amtenstandes geübt haben.

(Schröder str. 685.) Die Er-
teilung von Stadtrechts-
privilegien blieb bis zum 13.
Jh. ein ausschließliches Recht
des Königs, weil Marktrecht, Be-
festigungsrecht und gerichtliche
Exemtionen nur von ihm erteilt
werden konnten. Nachdem Fried-
rich II. den Fürsten das Be-
festigungsrecht bewilligt und
gegen die Errichtung von Kon-
kurrenzmärkten ihnen ein Wider-
spruchsrecht eingeräumt hatte,
fingen sie mehr und mehr an...
auf eigene Hand Stadtprivi-
legien zu erteilen.

Přestávám jen na poznámce, že podškrtnutí slov v třetím pří-
padě učinil jsem sám, aby se poznaly lépe rozdíly, a že bych tak-
ové výmluvné juxtaposice mohl uvést takřka z celé knihy V.
Hrubého v dlouhé řadě také k poznání, jak lehko a nerozuměje
používal svých prací. Čtenář najde sám správné označení pro tyto
způsoby.

Ale přece bych chtěl ještě říci k tomuto oddílu, že není pravda,
jako by první města „u nás vznikla od 30. let 13. stol.“ (str. 85), když

(Hrubý str. 82.) Někteří
(Nitzsch...) se domnívali, že se
městské zřízení středověké vy-
vinulo ze zřízení dvorcového
(Fronhofverfassung) a právo
městské že je zmírněné právo
dvorské (Hofrecht). Ale městské
obce vznikly ze svobodných
členů městského obyvatelstva,
kdežto dvorské družiny byly ne-
volné. Ovšem nelze popřít, že
družiny řemeslníků, sedící na
právě dvorském, měly vliv na
městské cechy, a že se dvorské
úřady, osazené dvorskými slu-
žebníky, staly popudem ke zří-
zení úřadů městských.

(Hrubý str. 85.) Právo za-
kládati města... bylo až do
13. stol. právem královským,
neboť jedině král mohl udělit
právo trhové a právo na ope-
nění, jedině král mohl vyjímati
z řádné právní moci soudní
(exemptio). Teprve když císař
Fridrich II. i knížatům dovolil
udělit právo na opevnění a při-
znal jim právo odporovati zří-
zení trhových osad jim nepo-
hodných, začali i knížata za-
kládati města na svůj vrub.

už ve 20tých letech jsou jejich zřetelné doklady, že je chybou,
řekne-li se, že již ve 14. stol. pražská města byla vyňata z pod-
komořské pravomoci (jen Staré město), a klade-li se už do té doby
pozdní název a pojem „privilegovaných měst“. Také nemožno
všeobecně tvrditi, že „vlastním majetkem měšťanovým byly jen
budovy na městišti vystavené“ (str. 87), nebo že v městech je 12
přísežných (str. 90—92), nebo že už v starých dobách vystupuje
ve zvláštní funkci primas (str. 93.) Povážlivé je však ještě, že
Hrubý nepoužil pomůcek do té míry, aby mu byly jasné všechny
pojmy; potvrzují to chybné vysvětlivky právních termínů, připo-
vědi, zvodu, zmocnění (to prý je plná moc!), (str. 96), potvrzuje to
nemožné užívání označení „právní sborník“ pro pojem „právní
knihy“ (str. 97) a j.

Místo jednotlivostí raději chci zdůrazniti dvě věci: 1. v těchto
kapitolách o městském zřízení čtenáři se předkládá všelicos
o cizích poměrech, avšak nevysvětlí se mu domácí otázky (otázka
vzniku měst v čsl. zemích je nechána vůbec bez povšimnutí) a
2. především se bere zřetel k našim královským městům, nežli
aby se přihlíželo i k jiným městům, poddanským, ač právě to
by bylo důležité a s účelem knihy by se shodovalo. Ovšem k tomu.
aby se V. Hrubý vyvaroval těmto výtkám, bylo by bývalo potřebí
mnohem více práce, vlastního studia nebo aspoň namáhavého
snášení materiálu z rozmanitých pomůcek. Hrubému však šlo o to,
aby knihu lehce napsal, a to je viděti i v tom, jak přešel vůbec
otázky městského práva a soudního řízení, jak odbyl novější
ústavu a zřízení našich měst — i mé práce mohly mu v této pří-
čině pomoci — a jak odbyl i vesnické a krajské zřízení. Jako
by úplně zapomněl, že knihu chtěl dáti také do rukou venkov-
ským pracovníkům.

Pojednáváje o základech městské správy, podává Hrubý
rozmanité poznatky diplomatické a sfragistické. Jsou neurovnané,
tu časově omezené na mladou dobu, tu zase zabíhající do dávných
století a cizích krajů. Místy se hlásí pomůcky, jichž bylo užito, třeba
zase ne vždy náležitým způsobem uvedeny, kde byl Hrubý spíše
na sebe odkázán, tam třeba veliké opatrnosti. Prokáži to na jeho
poznámkách o české král. kanceláři (str. 109); tu sice správně
(proti str. 34.) jmenuje kancléřem Ladislava Pohrobka Prokopa
z Rabštejna, kterého má chybně za laika, ale nic neví, že po něm
přišel jeho bratr Jan z Rabštejna. Neví také o existenci vicekan-
cléře Samuela z Hrádku v době kancléřství Ctibora Tovačovského
z Cimburka a spokojuje se, aby po tomto kancléři uvedl ještě
jen kancléře pana z Šelnberka. Také není pravda (str. 113), že
král Jiří měl majestátní dvoustrannou pečeť, je vyloučeno, aby

Hrubý mohl jmenovati jediný její doklad. Král Jiří užíval zpravidla větší pečeti a vedle ní menší i sekretu. Ale povážlivost výkladů Hrubého, mohl bych ještě více naznačiti v dalších partiích — srv. na str. 118 kapitolu o „právních sbornících“ s tím, co jsem pověděl výše — zvláště při městské kanceláři. Budu mítí příležitost na mnohé jinde upozorniti. Tu bych jen připomněl nicotné poznámky o městských pečetech (str. 122), které napovídají patrně od-suzující kritiku mé knihy „O pečetech a erbech měst pražských i jiných českých“ (1928) — patří takové ohlašování do příručky, v níž se o věci nic pozitivního nepodává? — nebo falešnou domněnku (str. 121) že se pisář vyšší v městské kanceláři „později“ i kancléřem zval (přece to byla přednost jen Starého města pražského, osvojená časem i Novým městem), nebo to, jak se rozeznávají městské knihy a naznačuje jejich původ. Nevystihuje se pojem městských statutů, neví se, co jsou to dekreta a dicta nebo edicta (str. 124), a mylné jsou představy o existenci protokolů na městských soudech už ve XIII. století (acta) k zapisování v soudních seděních s prozatímní platností (str. 127). Hrubý se v těchto věcech do značné míry opřel o Čelakovského (Soupis rukopisů archivu města Prahy) a o mé publikace o městských knihách (ne však o všechny); přibrav jen Prokopa, písaře novoměstského, Praxis cancellariae, pokusil se o podání vývoje městských knih pražských, jsa přesvědčen, že to řekne lépe, nežli jiní, jako se vůbec v jeho vědecké práci projevuje charakteristický rys, že rád předělává a „napravuje“ cizí myšlenky. Měl a mohl se pokusiti o širší vývoj (v kabinetu pomocných věd histor. v Brně připravil jsem mu i k tomu fotografie), zvláště s ohledem na menší města, protože pražské poměry jsou vlastně mimořádné — i v Praze byly rozdílly v předních městech, Starem a Novém, a ve vedlejších, na Malé straně a Hradčanech, dané i právními rozdílly, také toho Hrubý ani z mých tabulek nepostihuje — ale to by nebylo přece tak snadné, předpokládalo by více úvah a práce. Hrubý ovšem i za těchto podmínek chce vzbuditi zdání, že postupuje samostatně, že věci rozumí, proto uváděje (str. 134) práce, z nichž čerpal, poznamenal „ve všem se s nimi neshodují“. K takové neshodě a nesouhlasu měl by právo, kdyby městské knihy pražské znal. Mohu vš k prohlásiti s plnou vahou, že ani neviděl pražských městských knih a mým tabulkám, které jsem podal ve „Vývoji městských knih v čsl. republice“ I. 1. neporozuměl. Tím je také možné, že po Čelakovském opakuje (str. 133), jako by soudní kniha staroměstská z l. 1351—1367 měla prázdné listy pro pátý oddíl — je to fol. 340 „Quintus liber. Cum aliquis civis licenciam recipit de civitate Pragensi“ — že knihy mladšího původu a forem

klade do prvopočátků, že mu vůbec uchází existence věčné knihy (liber perpetuus), že až do XV. stol. klade vznik radních knih věcí nesporných a že předpokládá radní protokoly nesporných věcí, psané při sedění městské rady městským písařem snad už od té doby. Tu bylo mnoho zaviněno, že Hrubý nevezal k ruce i jiné pomůcky (na př. Rösslera, Altprager Stadtrecht) a že nebral ohledu na celkový vývoj městských knih u nás. A patrnou újmou knihy je, že nepodává vůbec poučení o úředních knihách patrimoniální správy, s nimiž i městští archiváři mají co činiti. Co praví o gruntovní knize je nedostatečné, nevystihuje její podstaty, a nepřihlíží se k ní jako k složce vyvinutého právního ústavu.

Toho, kdo knihu V. Hrubého vezme do ruky, překvapí, že přílohy vydají mnohem více nežli vlastní text. Je-li tomu tak, nepatří výmluva, že se musil v textu omezovati, právě text má právo na úplnost, jasnost a přesnost dat. Nemá-li těchto vlastností, přílohám neodborník sotva porozumí. A skutečně přílohy v knize V. Hrubého to zcela potvrzují. Nezáleží na tom, které předpisy podává v I. příloze pro regesty — už výše jsem upozornil na jejich zbytečnost a nemožnost, a příloha mi zcela dává za pravdu — ale musím poznamenati, že kdyby nebylo mých tabulek „Vývoj městských knih“ a fotografií, které jsem v době tamního působení pořídil pro kabinet pomocných věd historických Masarykovy university v Brně — o tom se Hrubý vůbec nezmiňuje — kniha by byla o mnoho chudší a menší. Hrubý totiž komentuje tyto tabulky a fotografie a přetiskuje z nich partie. Mohl sice odkázati na doprovod, který k tabulkám vydám — úmyslně jsem jej zdržel — ale chtěl mítí knihu větší i za cenu, že se pouští do věci, jež není obvyklá, a že potvrdí, jak městským knihám vůbec nerozumí. Ale co se ještě ukázalo, je to, že Hrubý, který shora podal předpisy na transkripci, sám si není jistý v transkripci. Měly-li i v této věci přílohy býti vzorem, selhávají úplně. Ukáži to na několika případech: u č. 4. správně má býti přepisováno: *It. anno domini MCCCXXVI feria secunda proxima post Invocavit Conradus Stadler de Eylow factus est civis Pragensis et dedit XXXII grossos promisitque ea. que alii promiserunt, manere in civitate in omnem eventum tribus annis et tribus diebus...* — u č. 5. správně: *Páni starší sladovníci s Zachyášem!*... — Václav tesař s Petrem vinařem: *Že u ňho tento vinař byl a klíč falešný měl, a věděl-li jest, či jest, proč ho nevrátil; zase, že s klíčem tím děti hrály, a na to nemyslí, aby škodu komu činil; a on v tom také jeho nenařiká, aby jemu co pobral. Dictum per Pamphilum, že slyšeli vznešení tvé i také promluvení vinaře, i poněvadž ty podáváš na Holinku a on se k tomu zná, i pro jiné, abyštel!* vy

se ani jiný s takovými věcmi podezřelými neobírali, vás pan purkmistr, páni [! zde se nedoveče ani zkratka p. p. p. rozvésti, čte se toliko „páni“] ve své trestání bráti ráčí. — Mohl bych pokračovati — a lituji, že nemohu pokračovati, byla by to ještě řada dokladů — ale jen upozorním, že na str. 158 ř. 8. přepisuje se „praví“ místo „pravie“, ř. 12. „oustně“ místo „ousně“, že se v latinském textu české označení zaměstnání píše velkým písmenem (Winopal), že se nedůsledně proti předloze číslice přepisují arabskými značkami i římskými, že není jistoty, kdy se ponechává „au“ — ještě v 2. pol. 16. století přepisuje se „Salamaun“ (str. 161) — a že i ve vlastních jménech jeví se nesrovnalosti a nejistota a j. v.

Druhá příloha přináší chronologické tabulky. Řadu jich přejal V. Hrubý z jiných knih, z Grotelfenda a zvláště z Emlera, kterého využil, aniž si k tomu vyžádal souhlas Historického spolku v Praze, vydavatele Emlerovy Rukověti chronologie křesťanské. O některých tabulkách, které převzal, poznamenal, že je doplnil a upravil. Jak takové doplnění vypadlo, poučuje na př. 19. tab. „Pražští biskupové a arcibiskupové“. Hrubý měl tento seznam doplniti v starší části podle Novotného Českých dějin, ale vůbec toho neučinil, a tím méně si připomněl, že vyšla pro tyto otázky důležitá kniha Dobiášova Pelhřimov, — maně napadá, proč se vlastní píší vědecké knihy, když jich nečtou ani ti, jichž by mělo býti povinností. Kdyby to byl učinil, nebyly by zůstaly v seznamu tyto chyby: biskup Ondřej prý zemřel 10. července 1224, ale to převzato z Emlera, denní datum má býti 30. července (Dobiáš, Pelhřimov str. 86 pozn. 77, Novotný I. 3. 532 pozn. 5., ač u Novotného omyl v příčině Dobiáše); biskup Pelhřim (Hrubý má Pelhřimov[!]) ustanoven prý 1. října 1224, ale to datum je beze všeho podkladu; už 1. října 1223 Pelhřim po prvé vystupuje jako biskup (patrně zvolený), 4. října 1224 činí papež opatření o Ondřejovu nástupci (Cod. dipl. Boh. II. č. 252, 260); také není správné, že se zřekl biskupství v červnu 1225, nýbrž zřekl se až 1226 (Dobiáš 88, Novotný 540) a rovněž úmrtní datum je nesprávné, zemřel ne r. 1245, nýbrž 1240, při čemž denní datum je nejisté 8. nebo 25. ledna (Dobiáš 88, Novotný 748); biskup Budilov nenastoupil 26. června 1225, to je jen den posledního známého vystoupení b. Pelhřima (Cod. dipl. Boh. II. č. 272 a 273), nastoupil až r. 1226 (Dobiáš 88, Novotný 540); biskup Jan byl posvěcen r. 1226 (Novotný 543); biskup Bernart nebyl vysvěcen 10. září 1236, nýbrž 10. května 1237 (Novotný 662). Ani tisková chyba, že b. Mikuláš zemřel 1528 neměla zůstat. Myslím, že co jsem uvedl, vrhá dostatečné světlo na úroveň těchto „opravených“ tabulek, zvláště když ještě poznamenuji, že nebyla věnována práce,

aby u arcib. Lva Skrbenského a Pavla Huyna bylo zjištěno, kdy stolec arcibiskupství pražského opustili.

Zbývá ještě říci, že tabulky jsou namnoze nepraktické a proti Emlerovým tabulkám znamenají značný krok zpět. Některé jsou vypočteny na to, aby rozšířily knihu lehkým a laciným způsobem (cisiojány), jiné zkratkami a nepřehledností vzbuzují necht. To platí zejména o 14 měsíčních tabulkách — mám za to, že nebudou mnoho užívány; kdyby byly užívány, brzy by z nich nic nezbylo. I v zevnější úpravě se jeví nevhodnost.

Bylo by zvláštní kapitolou, kdyby se mělo vypočítavati, co v Hrubého knize není a co v ní marně leckterým čtenářem bude hledáno. Na leccos jsem upozornil, mnohé souvisí s pochybeným programem i autorovou neznalostí. Avšak musím spíše zdůrazniti, že tato neužitečná a nepochopitelná kniha je dokonce nebezpečná. Radí-li na př. (str. 43), že se staré pečeti „nejlépe vyčistí kartáčkem na zuby“ (dokonce snad za sucha?!), může to znamenati jen zkázu pečeti ne dosti dobře zachovaných, ne dosti tvrdých. Hrubý, jenž si ani neuvědomí, v jak špatném stavu pečeti jsou mnohdy v archivech uloženy, nejen že nic neporadí pro jejich konservaci, ještě neodpovědně radí způsob, který může býti katastrofální. Stejně nebezpečné je pro archivy, jestliže se chce (str. 42), aby „archivním skladěním byla nevytápěná místnost“. Vždyť je základní archivní pravidlo, že v archivních skladěních nemá teplota klesnouti pod bod mrazu a že v zimě mají býti mírně zahřívána. Avšak nejde jen o archiválie, jde i o zdraví archivářů, kteří by měli podle Hrubého pracovati v studené místnosti nebo musili přecházeti z tepla pracovny do chladu skladěště a naopak. (Srv. můj referát v Národních listech 13. února 1931 č. 44).

Tak dopadla kniha, která byla vydána po velikých příslibech a jež i jazykem a slohově je chatrná. Je to kalný a zavvrženíhodný zdroj poučení a činí neuvěřitelný dojem, jestliže podává „v jádře seminární kursy, pořádané každoročně na filosofické fakultě Masarykovy university v Brně pro posluchače-historiky prvního roku studijního“. Společnost přátel starožitností čsl. v Praze, přijímajíc knihu, neuvědomila si, že se dává do podniku, který jí nenáleží, a že by měla míti redaktora vědecky činného a něco reprezentujícího. Autor zapomněl na svou odpovědnost a zvláště na to, že podmínkou úspěchu je radost z práce, ne sebevědomí a opisečtina za každou cenu. Sám znám přísnými požadavky k jiným a bezohledným i nespravedlivým kritikami, odhalil svou práci až k překvapení. Domnívám se, že tento žalostný výsledek, na nějž jsem, ač nerad, poukázal, bude mu dobrým ponaučením a výstrahou před podobnými kroky.

Václav Vojtíšek.

Konarski Kazimierz Dr., Nowożytna Archiwistika Polska i jej zadania. Wydawnictwa archiwów państwowych. X. Biblioteka Czasopisma „Archeion“ I. Nakładem Archiwów państwowych. Warszawa. 1929 str. VII, 157.

První dojem, jež praktický archivář má při pročitání knihy Konarského, vyzní jistě tak, že nachází tu vlastně pojednání o dobře známých a samozřejmých věcech, s nimiž se setkává stále v denní praxi archivářské. Zejména pak ten archivář, který byl postaven před úkol archivně zpracovávatí archiválie minulého století i doby nejnovější, nalezne tu úvahy a namnoze i řešení těch nemálo problémů, o nichž často byl sám nucen uvažovati, a jež si též dovedl a musel rozřešiti. Sleduje-li však dále podrobněji logickou stavbu studie Konarského a zamyslí-li se s ním hlouběji do všech těch četných kombinací a možností, které vyvstávají vždy při pořádání celého toho nepřehledného množství písemného materiálu, jež po sobě zanechaly různé instituce století devatenáctého, jest opravdu překvapen, jak všechny tyto samozřejmé úvahy, poznámky a poučení jsou vlastně velmi nutné. Je to především proto, že ustalují termíny a přinášejí dále do celé té neurčitosti a plynulosti method archivní práce v písemnostech posledního století dobře promyšlený a pevný systém.

Hned na prvních stránkách jsme svědky toho, jak tyto samozřejmosti přestávají býti samozřejmými i pro českého archiváře a jak některé z nich, podrobíme-li je hlubší analýze, změni se ve vážný problém, jenž volá po řešení. A nemusíme snad ani nahlédnouti do prvních stránek, stačí pokoušme-li se přeložiti sám nadpis Konarského knihy a zejména pak termín „archiwistika“. Název archivnictví zde nestačí, je konec konců stejně úzký, jako mnohoznačný a chceme-li dále ještě přeložiti uvedené adjektivum, nepoví nám pak překlad celého nadpisu, znějící tedy „Novověké archivnictví polské a jeho úkoly“ téměř nic určitého o tom, co kniha přináší. Nezbyvá nám tedy v tomto případě, než se uchýliti k několika výrazům, neb raději opsati tento termín celou větou. Ovšem ani v jazyku polském není termín „Archiwistika“ ještě nijak přesně určen a také ani Konarski se rozbořem tohoto termínu nemíní zabývatí. A stejně je tomu, chceme-li určití přesně v jakém smyslu se v naši archivní praxi užívá termínů tak běžných jako je na příklad inventář, index, repertář, akt, listina, dokument, a t. d. Při četbě knihy Konarského objeví se nám zcela jasně, jak jest naléhavě třeba, aby všem těmto slovům odpovídaly přesně vyhraněné archivní pojmy a vidíme dále, jak, stane-li se tak, může býti do method archivní práce vnesen systém daleko pevnější a také zejména jednotnější.

A tak stává se vlastně odhodlání Konarského zamysleti se nad věcmi samozřejmými a psáti o nich záslužným iniciativním činem.

Problémy, které ve své studii načrtává, nejsou nikterak zajisté novými v teoretické literatuře archivní. I on, jak sám přiznává, musí vyjítí od klasického již dnes díla holandských archivářů, Mullera, Feitha a Fruina. Zásad holandských archivářů není ovšem vzpomenu to v archivní literatuře polské po prvé Konarským; bylo o nich hojně uvažováno v četných debatách archivní sekce historické společnosti varšavské, zejména pak principu provenienčnímu věnovány byly dva referáty na poznaňském sjezdě polských historiků v r. 1925 od Dra Paczowského a Dra A. Bachulského. O archivnictví dále najdeme i řadu zmínek v Handelsmanově díle „Historica“ a též i v Ptaszyckého, „Encyklopedji Nauk Pomocniczych“. Konarski však tím, že se odhodlal aplikovati některé ze zásad holandských na speciální archivní problémy polské, byl nucen nejen nejednu holandskou definici přizpůsobiti pro poměry polské jakož i mnohé i nově formulovati, nýbrž kromě toho i v duchu jejich nově rozřešiti řadu otázek zcela nových. Byla to zejména dení prakse Konarského, jež ho stavěla před úkoly formulovati si problémy a snažiti se o jejich řešení. Jest proto okruh jeho otázek i předmět jeho zájmu do jisté míry ohraničený, za to však zpracování celého thematicu jest velmi jasné a neobyčejně instruktivní. Konarski omezil tedy svůj úkol časově a to výhradně na století devatenácté.

Jako ředitel varšavského „Archiwu Akt Dawnych“ bývalého to archivu generálního gubernátorství varšavského, kde jsou zejména uloženy archiválie všech různých vládních i administrativních institucí, které se vystřídaly v tak hojném počtu v bývalém ruském záboru od konce polské samostatnosti, zejména od roku 1815 až do odchodu Rusů z Polska v r. 1915, měl v tomto přehatém archivu nejednu příležitost seznámiti se po všech stránkách s povahou písemného materiálu úřadů století devatenáctého. Tehdy ovšem byl byrokratický systém již velmi rozvinut a kancelářská technika značně pokročilá. Úřady měly své kancelářské řády, zorganizované registratury i samotné archivy. Okolnost tato pak diktuje vlastně již předem daleko přesnější směrnice v užití určitých method archivní práce a vylučuje též řadu jiných problémů, jejichž řešení vyžadují si na př. archiválie z dob, kdy kancelářská technika nenabyla ještě pevných forem. Proto též se nemusí Konarski zabývatí ve své studii thematicy z oboru diplomatiky, nemusí dále věnovati pozornost otázce písma do té míry, jak by byl nucen učiniti v úvahách o methodě archivního zpracování dokumentů period starších. Zúžení thematicu omezovalo již předem teoretické části na míru co nejmenší a vyžádalo si zpracování předmětu především

s hlediska praktického. A v tom je právě největší síla a cena knihy Konarského.

Archiv, jemuž Konarski byl postaven v čelo, přinášel tolik různých kombinací a proměn, jimž mohou býti vystaveny archiválie, že snad není možno naléztí analogických příkladů nikde jinde. Za posledních sto let střídal se v administrativě Ruského Polska opravdový kaleidoskop úřadů vzájemně se někdy prostupujících, jindy pak nahrazujících, a rozvětvuujících. Nejednen z těchto úřadů prožil osudy opravdu neobyčejně pestré a možno říci i pohnuté. Nenormální, násilně přerušovaný politický vývoj této části Polska byl především příčinou, že jednotlivé úřady se nemohly organicky vyvíjeti, zanechávajíce tak budoucím archivářům ve své písemné pozůstalosti nejednu těžkou komplikaci znemožňující někdy i jejich správné uspořádání. Tyto všechny komplikace a nesnáze čekaly tedy na Konarského a jeho spolupracovníky, jsouce neobyčejně zvětšovány také ještě i skutečností, že samy archivy těchto tak často se střídajících úřadů, byly vydány snad ještě větším změnám, než instituce, z nichž byly vznikly. Nemálo jich odvezeno do Ruska a něco z nich opět vráceno zpět, některé děleny byly zcela libovolně a náhodně. Nedostatečným uložením mnoho se zničilo a ztratilo. Říšský mír s Ruskem v r. 1921 přinesl též i polským archivům možnost, aby nejdůležitější, z Polska odvezené archivní sbírky byly revindikovány zase zpět do svých původních skladů. Zejména Archiv Akt Dawnych měl na této revindikaci lví podíl, musel však všechna svá práva na vrácení odvezených archiválií podrobně dokazovati důkladnými memorandy. Zpracování memorandum těch, jež často vyrostly na velké archivní studie, vyžádalo si opět nemalých znalostí všech archivních známek fondů, o něž se jednalo a přinášelo nové zkušenosti. Z poznámek pak vznikajících na okraji těchto všech více méně praktických úkolů sestaveny byly vlastně jednotlivé odstavce knihy Konarského a z toho především důvodu uvádí ji autor, jako skizzu, neb řadu podnětů spíše než jako hotové dílo. Poznámává však přece, že zejména pokud se týče vymezení nejdůležitějších archivních termínů byl nucen sáhnouti k řešení konečným a tvrzením kategorickým.

Po krátkém pojednání o archivech po stránce všeobecné, v němž nás vedle jeho dělení archivů na státní a nestátní, veřejné pak a soukromé a bystrého a vystižného opsání všech úkolů archivu zaujme zejména jeho definice archivu, jako instituce, v níž ve shodě s Handelsmanem vidí stálou sbírku dokumentů povahy především úřední, uložených systematicky a určených k potřebě úřední i soukromé, přichází hned k popisu těch typů archivních fondů, které nám zanechává činnost úřadů století devatenáctého. Zajímá jej tedy

především úřad jako tvůrce sbírky dokumentů, s níž archivář pak po létech přichází do styku. Celá pak písemná pozůstalost určitého úřadu, je podle něho ve shodě s teorií holandskou pevnou organickou archivní jednotkou, která nesmí býti v archivu porušena a musí býti vždy posuzována jako přirozený a nedělitelný celek. Nazývá pak jednotku tuto polsky „Zespól“. Hledáme-li u nás název pro tento pojem, můžeme užiti stejně slova fond, jako archiv. V době, kdy úřad žije tvoří se tedy v jeho registratuře příští archivní fond, (Zespól) toho úřadu, který sdílí se svým tvůrcem všechny jeho osudy. Obsah fondu se tedy rozšiřuje a zúžuje podle toho, jak se úřad vyvíjí. Rozhodujícím momentem v struktuře fondu je především zrušení úřadu, jež ve skutečnosti málokdy znamená, že by úřad přestal žít a neobjevil se v jiném, v jiné podobě. Konarski vypočítává řadu různých případů likvidace úřadů a podle nich pak určuje možnosti vzájemných kombinací jednotlivých registratur. Nejjednodušším jest ovšem případ likvidace úřadu bez nástupce. Tehdy zůstává jeho registratura neporušena. Ve skutečnosti jsou však daleko častější případy, kdy úřad se buď rozšiřuje a má pak již větší kompetenci a tím i rozsáhlejší obsah registratury. Nebo zase vklínjuje se jeden úřad v jiný, neb několik úřadů utvoří úřad jeden. Nejosudnějším pro registraturu jest případ, kdy se jeden úřad rozdělí v úřadů několik. Tehdy musí dojiti nezbytně k rozbití fondu. Konarského zajímá při této kombinaci zejména dělení archivů způsobené mezinárodními změnami. Tehdy pak, podle jeho mínění vystupuje při tvoření fondu vedle dvou rozhodujících momentů, to jest kancelářské souvislosti a organické spojitosti ještě činitel třetí, jímž jest geografická souvislost s teritoriem, pro které úřad vykonává své funkce. Všechny tyto tři momenty musí míti archivář pracující s určitým fondem na zřeteli a podle Konarského je právě jejich vzájemná rovnováha úhelným kamenem moderního archivnictví. Vyjádření této zásady pak spatřuje zejména v holandské definici, že každý dokument patří v archivu (fondu, Zespólu) na to místo, jaké zaujímal v době, kdy fond tento byl registraturou ještě živého úřadu. Jest to zásada známá dnes všeobecně jako zásada provenienční. Konarski však, ač s ní v jádře souhlasí, nemůže utajiti, že právě v její prostotě a samozřejmosti je mnoho rozporů. Řadu námitek má v prvé řadě přímo proti označení této zásady jako provenienční. Ukazuje velmi bystře na příkladech, že je přece v každé registratuře nejméně polovina takových spisů, které přece nevznikly (provenire) v tomto úřadě, nýbrž od jiných úřadů jemu byly zaslány a teprve prošeďše jeho kanceláří staly se organickou částí a jaksí majetkem tohoto úřadu. Vyslovuje se tedy z těchto důvodů pro to, aby se užívalo vystižnějšího termínu,

kancelářská příslušnost a nikoliv provenience. Není jistě pochyby, že jest to formulace daleko přesnější.

Archivním objektem stane se takto tvořený fond tehdy, když jeho tvůrce, úřad, přestane žít. Tvoření, růst fondu ustal, a vnitřní jeho život vlastně teprve začíná. Fondem archivním (Zespólem) může se podle Konarského jmenovati jen taková sbírka písemností, je-li skutečně úplnou registraturou určitého úřadu a je proto předním úkolem archivářovým, aby se snažil vždy fondy kompletovati a nejde-li to ve skutečnosti, tedy aspoň ideálně v inventáři. Při každé práci v takovém fondě musí dbáti především jeho specifické fysiognomie a pořádati jej jen právě na základě jeho vlastní struktury a nikdy ne podle předem stanovených, neb dokonce šablonovitých směrnic. Před tím však, než přechází k pojednání o metodě této práce, věnuje řadu poznámek jednotlivým složkám a prvkům, z nichž se každý fond skládá. U archiválií století devatenáctého jsou to především spisy (akty). Definuje pojem spisu (aktu) na rozdíl od listiny (dokumentu). Poukazuje i na různost významu termínu akta i akty, jež, jak vidíme, i u nás neoznačují jeden pojem. Nezapomíná ani na popsání cesty, jakou musí projít každý spis v úřední kanceláři a v jednotlivých referátech. Snaží se o definici konceptu, minuty, čistopisu a kopie. Věnuje pozornost i datu (datum vyslání spisu, datum přijetí) a dlouho též pojednává o způsobu ukládání spisů v registratuře. Při této příležitosti jest třeba poukázati na to, že ve většině registratur ať polských nebo ruských úřadů jež chová Archiv Akt Dawnych, nenajdeme jednotlivé spisy, nýbrž celé svazky aktů obyčejně jedné věci se týkajících, které přicházejíce do registratury byly sešity. Konarski nazývá tyto svazky „Voluminy“. To ovšem neobyčejně práci polských archivářů ulehčuje oproti práci v našich archivech. Ve všech dalších výkladech o pořádání archivních fondů operuje Konarski těmito voluminy (svazky) jako základním prvkem archivního fondu, což jest třeba mít na zřeteli zejména tehdy, chceme-li činiti analogie z případů polských na případy v našich archivech.

Po těchto více méně teoretických a zásadních, a řekněme spíše abstraktních, úvahách, neboť jde tu stále o poznatky získané na základě praktických zkušeností, přicházíme již přímo k popisu archivářovy práce v určitém fondu, jejíž zásadní pravidla pak Konarski chce zde podati. Začíná od klasifikace, třídění spisů a to v tom případě, jde-li o sbírku archiválií, jejichž původ není znám. Ve shodě s těmi devisami, jež byl předeslal v dřívějších úvahách o struktuře a vzniku fondu, chce, aby se před každým dalším postupem nejdříve určil úřad, jež písemnosti ty zanechal a teprve pak, aby se rozhodlo o systému, jakým se akty budou tříditi. Poučuje o sy-

stému abecedním, chronologickém, věcném a zamítá je jako umělé a apriorní a doporučuje systém tak zvaný organický, jímž pro něj je ten, jenž vyplývá ze struktury úřadu a jenž vlastně splňuje onu základní zásadu holandskou, aby každý spis dostal se na své původní místo v registratuře. Takový systém může být stejně buď abecední, nebo chronologický nebo věcný, ale toto dělení musí nám dáti sám fond a jeho fysiognomie. Konarski jest si ovšem vědom, že jest třeba v archivu dělati řadu kompromisů a že opravdu někdy není možno rekonstruovati původní tvářnost archivu. Vypočítává pak další praktické případy rekonstrukce a pořádání archivních fondů, s nimiž se může archivář setkat, podává ke každému z nich několik dobrých praktických pokynů, ať již jde o pořádání fondu, kde nenajdeme žádných evidenčních pomůcek, nebo kde tyto pomůcky jsou nám vodítkem při uvedení archivu v jeho původní stav, a hodně pozornosti věnuje též takovému případu, kdy špatně a neorganicky zorganizovaný fond musí se uvést do správného původního pořádku.

Obraz archivně zpracovaného fondu musí se pak přesně zračiti v evidenční pomůcce, již nazývá inventářem. Inventář tedy musí především sloužiti k tomu, aby podal obsah fondu, to jest v polském případě nadpisy všech jeho jednotlivých svazků (voluminů), jejich datum, počet stran (listů), a konečně jejich sestavení a uložení. Musí tedy míti stejná oddělení a stejné rubriky, které má fond a shodně s ním jest rozdělený. Popisem tímto vymezuje tedy Konarski velmi určitě pojem archivního inventáře. Nejobyčejnějším typem inventáře jest podle něho inventář místní, jest v Polsku nejčastější. Znázorňuje současně svými rubrikami a označuje pořádek, v jakém jednotlivé svazky leží na policích. Nemusí jím však býti vždy a v takovém případě vedle označení oddělení a čísla svazku nacházíme v něm i signaturu lokační. V polských archivech užívá se tohoto typu zejména u map, jejichž různé formáty si vyžadují zvláštní způsob uložení. Inventář je tedy pomůckou základní. K jeho vypracování připojuje Konarski opět několik poznámek, které se především týkají jednak data a zejména pak jazyka, jímž má býti sepsán, jde-li ovšem o fond, k němuž není po ruce upotřebitelný inventář starý, jemuž jest ovšem třeba dáti přednost. Analogicky jako u nás jest problémem v novějších archivech němčina, jest v Polsku, pokud patřilo k Rusku, ruština. Mají-li tedy býti v inventáři obsaženy všechny nadpisy na deskách svazků, jak tedy psáti ty, — a je jich většina — které jsou psány rusky. Zkoumaje důvody a protidůvody různých řešení, rozhoduje se Konarski pro polskou transkripci foneticko-písmenkovou ruských textů a nikoliv pro překlady do polštiny. Pro vypracování inventářů nových radí

užití systému lístků, které ovšem musí po skončení práce býti sepsány v knihu.

Teprve na základě inventáře a ne tedy samotných aktů možno sestavit další evidenční pomůcky, které nazývá souborně indexy (Skorowidz) neb rejstříky, připouštěje též i názvy jiné, s nimiž se setkává v různých fondech svého archivu. Vida v nich výhradně jen pomůcku k inventáři, rozděluje je na několik obvyklých typů; na typ indexů jmenných, geografických, neb věcných. Poslední pak mohou býti podle něho sestaveny jednak methodou organickou, to jest řídit se při sestavování strukturou registraturního plánu a užívati s ním stejných termínů, jednak methodou encyklopedickou, v níž si archivář tvoří pro označení věcí termíny sám. O všech těchto typech pak podrobně pojednává a poukazuje u každého z nich na obtíže, jež je třeba při jeho sestavování překonávati. Proti těmto evidenčním pomůckám staví katalog, který podle jeho názoru vlastně s vlastním uspořádáním archivu ani nesouvisí a tvoří se podle plánu a účelu, napřed stanoveného, na základě inventářů, někdy i více fondů najednou. Tři konkrétní případy v dodatku, slovník pevně vymezených pojmů archivní terminologie, k němuž možno poznamenati, že lze jej dobře doplniti z terminologických úvah ředitele archivu Siemieńského v časopise „Archeion“ a instruktivní rejstřík uzavírají zajímavou studii Konarského.

Není možno v referátě o spise té povahy, jakým je kniha Konarského, podrobně podati vše, co dovede přinést praktickému archiváři. Úvítati musí ji zejména archivář český, jenž jistě měl i u nás nejednu příležitost zamysliť se nad řadou těch problémů, které Konarski řeší, ať již jde o jasné vymezení pojmů archivní terminologie, nebo řešení otázek rekonstrukce různých archivních fondů do jejich původního stavu.

E. Janoušek.

Dr. Josef Bergl, Das Archiv des Ministeriums des Innern Prag. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. 64. Jahrgang. Prag 1926. Beilage für Archiv- und Musealwesen und für Denkmalpflege. S. 4—13, 25—30.

Státní archivy v Československu jsou podle svého vzniku dvojího druhu; jednak jsou to archivy, jež byly založeny při nových centrálních úřadech státních (na př. archiv ministerstva věcí zahraničních, čl. státní archiv zemědělský), jednak pak jsou to archivy, které, značně ovšem byvše přetvořeny i rozšířeny, vznikly ze starých fondů a institucí archivních (archiv ministerstva vnitra, archiv Pražského hradu). Největší z těchto archivů, archiv mini-

sterstva vnitra, jehož základem je býv. archiv místodržitelství v Praze, rozsahem svých fondů patřil již za Rakouska k největším archivům v zemích českých; rakouskou vládou nebyla mu však věnována péče, odpovídající jeho významu. Kdežto tehdy o velikých archivech zemských v Praze i v Brně byli jsme zpraveni nejen informačními články, nýbrž i většími monografiemi, vědomosti o archivu místodržitelství byly i v kruzích nejodbornějších velmi kusé. Po převratu doznal archiv ministerstva vnitra největších změn snad ze všech větších archivů v Československu a to jak po stránce věcné, tak po stránce osobní, tak posléze do značné míry i po stránce organizační. Archivář Bergl je dnes z nejstarších úředníků tohoto archivu, působil zde dlouhá léta ještě za staré správy rakouské a zná jako snad nikdo jiný rozsáhlé fondy tohoto významného archivu. Proto veřejnost historická uvítala s povděkem, že dostává se nám konečně alespoň přehledné informace o archivu ministerstva vnitra, a že to je právě Dr. Bergl, který se odhodlal k tomuto vděčnému úkolu.

Archivář Bergl rozvrhl svou práci ve dvě části. V první z nich pojednává stručně o dějinách archivu jakožto celku, seznamuje s různými systémy pořadatelskými, podle nichž v jednotlivých obdobích byl archiv inventarisován. Nejstarší z fondů archivních je registratura české dvorské kanceláře od počátku XVI. století, českého místodržitelství a české komory. Archiválie, které původně uloženy byly u jednotlivých úřadů, soustředěny byly z rozkazu Josefa II. v t. zv. větším zemském domě t. j. v bývalém profesním domě jezuitském na Malé Straně. Největší část spisů uložena jest dosud v kryptě u sv. Mikuláše, kde zůstává, i když v roce 1901 zakoupen byl pro archiv bývalý palác Palffyův ve Valdštejnské ulici. O určité organizaci archivu lze mluvit již v době tereziánské, kdy v srpnu r. 1748 ustanoven byl prvním archivářem Jan Josef Bugner. Jeho spolupracovník (od roku 1754) a pozdější nástupce (od roku 1757) Jan Josef Klauser, který setrval v čele archivu až do své smrti (r. 1771), získal si o archiv veliké zásluhy, pořídil první pořadatelský plán, známý dnes v názvu Klauserovy manipulace. Podle tohoto plánu řídili se pak první nástupci Klauserovy Augustin Helfert i Jan Beck. Na konci XVIII. a v prvních letech XIX. století patrně návalem nových spisů a častými změnami v organizaci úřadu a snad i pro neporozumění tehdejších správců archivu uveden byl archiv do velikého nepořádku. O tomto neutěšeném stavu jsme zpraveni ze zprávy nového ředitele Kajetána Nádherného, který ujav se r. 1823 správy archivu, rozhodl se ihned k veliké, ale záslužné, práci uvedení celého archivu do pořádku, postaviv si jakožto hlavní zásadu jednotu a vnitřní souvislost

spisů. Nádherný setrval jen krátce v archivu (do r. 1827), nepřestal se však starati o archiv ani v nové své funkci ředitele registratury guberniální. Měl štěstí, že ve svých spolupracovnících nalezl úředníky, kteří přinášeli archivu mimořádnou píli a vzácné porozumění; byli to zejména Alois Jelen a Jan Hulakovský, kteří dlouhá léta ztrávili v archivu. Výsledky pořadatelských prací režimu Nádherného uloženy jsou v 59 svazcích indexů t. zv. staré manipulace. V době Nádherného rozmnožen byl archiv o starší guberniální registraturu z let 1748—1783. K novému systému v pořádání archivu došlo za dlouhé ředitelské správy Františka Štolby (1858—1883); tento systém však, jehož výsledkem jsou indexy uložené v 92 svazcích t. zv. nové manipulace, označuje Bergl jakožto pochybený, jakožtůvbec dobu Štolbovu pokládá za nejneutěšenější období v dějinách archivu místodržitelství. — Podstatné zlepšení vidí autor v tom, že rakouská vláda po odchodu Štolbově r. 1884 vypsalala v čelo archivu místo archivářské, kdežto dosavadní správce archivu byli více úředníky pomocných úřadů místodržitelství. Nachází-li Dr. Bergl příčiny tohoto zlepšení poměrů ve zvýšeném zájmu o archiv v nové organizaci historického spolku pro dějiny Němců v Čechách, založeného 1862, nutno údaje Berglovy na tomto místě doplniti potud, že téhož roku z podnětu Palackého založen byl také Český archiv zemský jakožto přední ústav historický, a že od té doby také v kruzích českých stále ozývají se hlasy po nápravě a zlepšení poměrů v archivu místodržitelství, že zemský archiv český stojí v popředí této akce a že volání po nápravě ozývá se i ze sněmu království Českého.

Poslední éru za správy rakouské, dobu ředitele Karla Köpla (1893—1918), za níž sice došlo k reorganizaci archivu místodržitelství, spojené se vstupem vědecky kvalifikovaných úředníků, dobu, proti níž však přes to z kruhů vědeckých i z návštěvníků archivu ozývaly se oprávněné a podstatné stížnosti, přechází Dr. Bergl taktickým mlčením.

V druhém oddílu své záslužné práce podává archivář Bergl přehled rozsáhlých fondů největšího spisového archivu československého. Podle provenienční souvislosti i věcného obsahu rozvrhuje ohromný obsah archivu ministerstva vnitra v 10 hlavních skupin. První skupinu tvoří registry české kanceláře a české kanceláře dvorské. Do druhé skupiny zařazuje registry starého českého místodržitelství i královské české komory. Ve třetí skupině jsou registry královské české reprezentace a komory, českého zemského gubernia a bývalého c. k. místodržitelství v Čechách. Do skupiny čtvrté patří registry krajských úřadů berounského, chrudimského, kouřimského a rakovnického, krajské vlády

pražské, pražského městského hejtmanství a policejního ředitelství, české státní účtárny, administrace státních statků, vrchního ředitelství normálního školství, jakož i ředitelství školství gymnasijského. Ve skupině páté jsou pak registry českého úřadu fiskálního, královského úřadu podkomořského, nejvyššího dvorského soudu lenního a jiných hlavních úřadů soudních (judicium delegatum militare mixtum, válečný soud z roku 1848); sem zařazuje Bergl i registraturu komise daňové s operáty reparticií berních a komise vyvazovací. Šestou skupinu tvoří desky zemské a dvorské. Do sedmé skupiny zařazuje Dr. Bergl archivy a registry úřadů patrimoniálních (Kostelec n. Černými Lesy) a různých úřadů politických i soudních nižší instance. Samostatnou skupinu osmou tvoří archiv vévodské komory friedlandské a válečná kancelář Valdštejnova. V deváté skupině nalézáme pak šlechtický archiv bývalého tereziánského ústavu šlechtičen na Hradčanech. V desáté skupině jsou pak posléze různé sbírky listin, plánů, pečeti, pečetidel a pod. Do této poslední skupiny nutno zajisté zařadit i cenný fond starých listin klášterních, převzatých po převratu z vídeňského archivu státního. Ačkoliv archivář Bergl uvádí vždy jen hlavní provenienční úřad příslušných spisů archivních, již z tohoto pouhého přehledu je patrný ohromný rozsah spisových fondů archivu. Do jakých rozměrů vedl by jen poněkud podrobnější rozbor fondů archivních, je patrné z připojeného přehledu první skupiny spisů t. j. z přehledu archivu české kanceláře a české kanceláře dvorské.

Pokud se týče pak alespoň povšechných čísel poučuje informační článek Dra Frant. Roubíka, který vyšel takřka zároveň s prací Berglovou (Lidové Noviny dne 11. dubna 1926 a Národní Politika z téhož dne), že podle hrubého odhadu obsahují fondy archivu ministerstva vnitra daleko přes 30.000 silných fasciklů, přes 6.000 originálních listin od 12. do 18. století, více než 2.500 rukopisů, 3.000 různých úředních a registraturních knih a přes 1.000 starých cenných map a plánů. Také Dr. Roubík podává přehled fondů archivních podle provenience, uváděje zároveň i data spisů, resp. vzniku úřadů; o rozsahu některých speciálních fondů svědčí údaj Roubíkův, že na př. registratura jičínské komory Albrechta z Valdštejna a hlavně jeho bohatá osobní kancelář vojenská z let 1625—1634 obsáhne celkem na 25.000 kusů písemností.

Nynější zvýšená pořadatelská činnost archivní, prováděná na podkladě podrobných studií jednotlivých úřadů i spisů, činnost, jejíž výsledky může s povděkem pozorovati každý návštěvník archivu, a jež dala vzniknouti již několika vědeckým monografiím

o jednotlivých úřadech, jejichž spisy uloženy jsou v archivu ministerstva vnitra, tato činnost opravňuje do budoucnosti odůvodněné naděje, že veřejnost vědecká bude postupně seznamována důkladně s fondy tohoto velkého archivu. I na tomto místě, dlužno se zmíniti o důležitých publikacích Františka Roubíka o policejním ředitelství pražském, Václava Letošníka o registrech české kanceláře, Václava Pešáka o české komoře, uveřejněných jednak v Časopise archivní školy, jednak v nové publikaci archivu ministerstva vnitra: Sborníku archivu, jehož za redakce Klicmanovy připraveny byly dosud tři svazky.

Jestliže tedy od roku 1918 můžeme pozorovati nejen mimořádné celkové rozšíření archivních fondů tohoto archivu jak reparačními pracemi z archivů vídeňských v důsledku smluv mírových, tak dalšími spisy z centrálních i nižších úřadů státních v republice Československé, nejen značné rozmnožení osobní, nýbrž i podstatnou změnu v celém systému archivním, je to nejen důsledkem nového státu československého, který pro budování archivu přinesl podmínky zvláště příznivé, nýbrž i osobní zásluhou nového ředitele archivu ministerského rady Dra Ladislava Klicmana, který od počátku své správy věnuje všechnu péči na rozšíření archivu po stránce věcné, osobní i místní. Než přece nemožno zde zatajiti jedno práni. Archivář Bergl stěžuje si, že archiv podléhal v devatenáctém století pomocným úřadům místodržitelským a že to ovšem nebylo zdrávo; dnes povýšil archiv tak, že podléhá presidiu ministerstva vnitra. Zmiňuje se o dnešní praxi v archivu, Dr. Bergl uvádí, že povolení k badání v archivu uděluje toto presidium. I když, jak praví Dr. Bergl, toto povolení děje se velmi liberálně, máme za to, že od závislosti v tomto směru mělo by býti upuštěno; lze ponechati řediteli největšího archivu československého tolik pravomoci, aby mohl rozhodovati sám o tom, komu a které archiválie možno předkládati. Povolení presidia je zajisté i při dnešní praxi odkázáno především na úsudek ředitelův a stává se tak pouhou formalitou, která chod úřadování jen komplikuje a zdržuje. Lze snad doufati, že i zde dojde ke změně a k praxi, jaká je dnes zavedena téměř ve všech archivech evropských, aby pak archiv ministerstva vnitra byl skutečně „po každé stránce“, jak praví Dr. Bergl, v první řadě archivů československých. Záslužný pokus archiváře Bergla stejně jako podrobné monografie mladších úředníků archivu ukazují, jakým důležitým dílem pro české archivnictví a pro českou historiografii vůbec budou dějiny archivu ministerstva vnitra, tohoto ústředního archivu vnitřní správy státní v republice Československé.

Bedřich Jenšovský.

Ignaz Zibermayr, Das Oberösterreichische Landesarchiv in Linz. Ein Bild der Entwicklung des heimatischen Schriftwesens und der Landesgeschichte. (Linz, 1930, zweite vermehrte Auflage, XII + 167 str.)

Ředitel hornorakouského zemského archivu v Linci, Ignác Zibermayr, připravil k 22. sjezdu německých archivářů, který se konal v září r. 1930 v Linci, nové, podstatně rozšířené vydání svého díla o hornorakouském zemském archivu. Proti dvěma a půl tiskovým archům prvního vydání z roku 1921, které vyšlo u příležitosti dvacetipětiletého výročí lineckého hornorakouského zemského archivu, vychází druhé vydání o deseti tiskových arších s četnými obrazovými přílohami. Obsah a zejména rozvržení látky zůstalo ovšem v hlavních rysech totéž jako ve vydání prvním. Dílo Zibermayrovo zdaleka přesahuje úzký rámec historie hornorakouského zemského archivu, obracejíc pozornost k osudům hornorakouských archivů vůbec. Lze říci, že tu jde o jakýsi povšechný přehled archivnictví a poněkud i diplomatiky na území hornorakouském.

Prvá kapitola, nadepsaná „Die Anfänge des Archivwesens im Mittelalter“, jež chce sledovati počátky středověkého archivnictví, všímá si především významných klášterů hornorakouských, pokud a jak pečovaly o staré písemné památky a jejich bezpečnou úschovu. Dochází k závěru (str. 13), že až do patnáctého století bývaly archivy (listiny) klášterní spolu s pokladem a bibliotékou ukládány v sakristiích a to obyčejně v sakristii hořejší. V benediktinských klášteřích bývaly sakristie dokonce trojposchodovité, ježto bývaly někdy umístovány nad marianskou kapli; nejvyšší (třetí) poschodí sluje pak podnes „bibliotéka“ (na př. v Mondsee a ve Sv. Wolfgangu). — Další pozornost, vyjímajíc několik málo trosek archivů význačných šlechtických rodů, věnuje autor hlavně archivům hornorakouských měst a městeček. Recepce římského práva a vlivem humanismu začal se podle mínění autorova uplatňovati nový názor na archivy, hodnotící netoliko jejich praktickou cenu, nýbrž i význam vědecký.

Druhá kapitola („Die staatsrechtliche Stellung des Landes ob der Enns und das ständische Archiv“) pojednává o státoprávním postavení Rakous nad Enzí k ostatním částem vévodství Rakouského a o vzniku a vývoji hornorakouského stavovského archivu. Pokud jde o státoprávní poměr Země nad Enzí, dokazují Zibermayr, že se pojmy „Země nad Enzí“ a „Horní Rakousy“ nikterak nekryjí. Rakousy sestávaly ze tří částí: Dolních Rakous, Horních Rakous a Země nad Enzí. Dolní Rakousy se počínaly na východ

od řeky Ybbsu, území mezi Enží a Ybbsem byly vlastní Horní Rakousy, kdežto území prostírající se na západ od řeky Enže, mezi Enží a Hausruckem, slulo zemí nad Enží. Rozdělení Rakous na tři části odpovídá také trojjediný znak vévodství Rakouského — tři štítů (první s pěti zlatými orlicemi na modrém poli, druhý se stříbrným vodorovným břevnem na červeném poli a třetí dělený, v pravé polovině zlatá orlice na černém poli, v levé pak čtyři svislé červenobílé břevna) — jehož první vyobrazení známe již z roku 1446.

Nejstarší listina hornorakouského stavovského archivu byla vydána dne 26. listopadu 1421 vévodou Albrechtem V. Vlastní rozvoj hornorakouského stavovského archivu se počíná teprve za panování Maxmiliána I. Do té doby byla také stavovská privilegia adresována vždy společně stavům všech tří částí vévodství Rakouského. Za zakládací listinu hornorakouského stavovského archivu dlužno považovati instrukci z 20. března 1571, podle níž měli hornorakouští stavové všechny písemnosti při své kanceláři pečlivě a v pořádku uchovávat, všechna stavovská privilegia uzavřít v truhlici, k níž po jednom klíči měl obdržeti zástupce každého stavu, aby jeden bez druhého nemohl ji otevřít; občasnými prohlídkami pak se měli přesvědčiti, netrpí-li nějak listiny. Mimo to všechna stavovská usnesení měla býti zapisována do zvláštní knihy. Prováděním jednotlivých ustanovení této instrukce položeny a vybudovány základy hornorakouského stavovského archivu. Zibermayr charakterisuje tuto dobu „als träten wir aus dem geheimnisvollen Dunkel unserer romanischen und gotischen Klostersakristeien und aus den finsternen Gemächern unserer mittelalterlichen Burgen und Rathäuser in den lichtdurchflossenen alten Landtagssaal, von dessen verschwundener Pracht noch das herrliche Renaissanceportal an der Nordseite des Landhauses Zeugnis gibt“ (str. 55).

Třetí kapitola („Die staatlichen Archive“) se zabývá osudy archivů státních. Především sem spadá archiv zemského hejtmanství. Ježto však úřad byl vždy více vázán na osobu, nežli na nějaké určité místo, zůstávaly také písemnosti, vzešlé z činnosti tohoto úřadu, v rukou osoby, jež úřad zastávala. Proto také spisová pozůstalost se většinou ztratila a zachovala se teprve z doby, kdy již nebylo dovoleno, aby úřední spisy byly držány v soukromých rukou. Jistou náhradu poskytují, pokud se ovšem zachovaly, archivy rodů, které delší dobu zastávaly úřad zemského hejtmana, jako archiv pánů z Walsee. Když byl roku 1771 umístěn úřad zemského hejtmanství v císařském paláci lineckém, byl tam spolu s archivem zemského hejtmanství uložen i archiv hornorakous-

kých vicedomů. Za panování Josefa II. doznal archiv místodržitelství spíše zhoršení nežli zlepšení, ježto hlavní zásadou při ukládání spisů byla okamžitá potřeba úřední a nikoliv péče o jejich budoucí uchování. Pokud jde o archivy krajských úřadů, zachovaly se úplně archivy ze Štýru a Welsu a částečně z Riedu a Lince. Z archivů zrušených klášterů se zachoval pouze archiv kláštera v Mondsee a kláštera ve Špitálu nad Pyhrnem.

Archiv zemského soudu Země nad Enží převzal po roce 1821 do úschovy mimo spisové pozůstatky bývalého stavovského zemského soudu spolu s deskami zemskými i spisy vzešlé ze soudní činnosti bývalého lineckého magistrátu a spisové pozůstatky zeměpanského provinciálního soudu lineckého. Po odstranění vrchnostenské správy roku 1848 byl při lineckém archivu zemského soudu zřízen zvláštní „zemský archiv“ pro úschovu těch archivních fondů bývalých patrimoniálních archivů, jichž bylo nezbytně potřebí k dalšímu vedení úřední agendy.

K archivům státním dlužno čítati i archivy vzešlé z činnosti solných úřadů vévodské komory v Ischlu, Hallstattě, Gmundenu a Ebensee, dále archiv vrchního úřadu nad doly na železo (Eisenobmannschaft) ve Štýru (od roku 1783 horního úřadu ve Štýru), částečně pak i archiv proslulé továrny na koberce v Linci, jakož i archiv bývalé koňské železné dráhy Linec-České Budějovice.

Čtvrtá kapitola („Die wissenschaftliche Archivtätigkeit“) se obírá, na rozdíl od předchozích, archivy, jež vznikly spíše z činnosti „vědecké“, nežli z nějaké činnosti úřední. Autor má především na mysli archivy, vzniklé z činnosti sběratelské a tudíž z vědeckého zájmu jednotlivých osob. Při tom se autor poněkud obsírněji rozepisuje o významnějších sbírkách archivního, genealogického a vůbec jakéhokoliv historického materiálu, pořízených horlivými zájemci (na př. Hansem Ludvíkem Kuefsteinem, genealogem Hohenneckem a pod.). Další pozornost věnuje vynikajícímu archiváři Janu Adamu Traunerovi, zvláště však řádovému archiváři ve Sv. Florianu, Františku Kurzovi, jehož přičiněním a zásluhou došlo k vydávání edice „Urkundenbuch des Landes ob der Enns“. Zibermayr, zastávající centralisačních snah v oboru archivním a stoupenec velikých archivních celků, trpce vytýká, jak málo bylo v bývalém mocnářství pochopení pro ochranu písemných památek, i když se leccos později vlivem vídeňského Institutu zlepšilo. Obzvláště želí, že nedošlo včas k vydání velikého archivního zákona, jímž by byl zřízen veliký centrální archiv a v každé korunní zemi vybudován ústřední archiv zemský.

Pátá a poslední kapitola („Der Weg zum Zentralarchiv“) vykládá, kterak došlo ke zřízení hornorakouského zemského archivu,

jenž se postupně vybudovává v ústřední archiv hornorakouský. Usnesením hornorakouského zemského sněmu ze dne 10. ledna 1896 byl schválen organizační statut nově zřízeného hornorakouského zemského archivu, jenž měl býti umístěn v přízemí a prvním patře staré musejní budovy. Starý stavovský archiv tvořil jeho jádro. Teprve převrat z roku 1918 umožnil zřízení skutečného ústředního archivu v Horních Rakousích. Všechny spisy místodržitelství až do roku 1850 byly vydány zemskému archivu, k němuž byly přičleněny jakožto „Archiv der Landesregierung“. Kromě toho byly zemskému archivu vydány spisy bývalého pěšího pluku č. 14, jakož i spisy, týkající se vázaného hospodářství v letech 1914—1922. Kromě toho získal hornorakouský zemský archiv od krajského soudu ve Štýru a revírního důlního úřadu ve Sv. Hyppolitu, archiv bývalého vrchního úřadu nad doly na železo (Eisenobmannschaft) ve Štýru, jakož i archivy bývalých solných úřadů ze Solné Komory. Mimo to chová hornorakouský zemský archiv od roku 1905 josefský i tereziánský katastr pro Horní Rakousy. Pro nedostatek místa a stále přibývání nových archivních fondů byl zemský archiv nucen najmouti ještě několik nových místností. Ze zrušených klášterů získal archiv kláštera v Mondsee, ve Špitálu nad Pyhrnem, Garstenu a Gleinku, z archivů vrchnostenských zámecký archiv schlüsselburský s genealogickými sbírkami Hoheneckovými, patrimoniální archivy Auroldmünster, Sv. Martin a Götzendorf, dále Schwertberg a Obernberg. Roku 1914 došlo ke sloučení archivních fondů musejních (mezi nimi na př. archiv kláštera Waldhausen) s archivem zemským. Již od zahájení činnosti zemského archivu byly všechny hornorakouské obce, města i městečka vybidnuty, aby v případě potřeby deponovaly v zemském archivu své obecní archivy. Z archivů 16 hornorakouských měst a 83 městysů převzal dosud zemský archiv 27 do úschovy, mnohé pak uspořádal na místě. Z cechovních archivů, chovaných v hornorakouském zemském archivu, sluší vzpomenouti archivu nožníků ve Steinbachu, kovářů v Ramingu a pod. Od převratu pak hornorakouský zemský archiv je pověřen dozorem nad ostatními archivy, dohlíží na správné vedení registratur, jakož i na skartace. Mimo to, jakožto vědecký ústav, připravuje další ediční činnost, zejména pokračování diplomatáře „Urkundenbuch des Landes ob der Enns“.

V příloze otiskuje Zibermayr některá nařízení hornorakouského místodržitelství z let 1894 a 1909, týkající se péče o obecní a cechovní archivy, dále nařízení hornorakouské vlády z roku 1927 o vedení obecních registratur a pamětních knih obecních.

Otakar Bauer.

Dr. Jaroslav Dřimal: „Archiv zemského hlavního města Brna“. Vlast. sborník „Od Horácka k Podvyjí“, 1930—1931, též zvl. otisk. Nákl. měst. rady v Brně. Str. 24.

Autor sám konstatuje, že svou práci řídil pouze hlediskem praktickým, totiž poskytnouti vědeckým badatelům první informaci a přehledný popis všech fondů v archivu uložených a z toho důvodu že vypustil vše ostatní, i historii vzniku a vývoje samého archivu. Nebylo by však bývalo snad přece jen na škodu, této poslední otázce věnovati nějakou stránku místa, třeba na úkor na př. popisu různých pamětí a historií z XVIII. a XIX. stol.! Než to jen mimochodem; práce Dřimalova i taková, jaká jest, má cenu znamenitou.

V popisu a dělení archivních fondů drží se autor Vojtiškových zásad, s výjimkou jediné skupiny a to knih ústavů a korporací. Nejprve popisuje vlastní archiv městský, pak fondy jiné v archivu uložené. Archiv městský dělí se ve tři hlavní skupiny: listiny, rukopisy a akta. Listiny řazeny jsou jen v jedné řadě a to chronologicky, takže veden praktickou potřebou badatele, více o nich nekonstatuje, leč že nejstarší jest z r. 1208 a vydána byla olomouckým biskupem Robertem. Rukopisy dělí na: zajišťující práva městská, měšťanů a ústavů. Důležité pro všeobecnou historii uvádí jmenovitě; tak rukopisy č. 40—47 jsou knihy privilegií, prvé dvě z doby Václava IV., rukopisy č. 1—7 a 129 jsou statuty a to č. 1 proslulá sbírka brněnského práva z 1. pol. XIV. stol., další pak výpovědi brněnských kmetů, č. 117 jest kniha Tovačovská, 118—128 moravské zemské pňhony a nálezy a č. 130 opis konfiskačního protokolu z r. 1620. Berní registra městská počínají r. 1343 (knihy losungů), správní knihy až od století XVI. Radní protokoly v zlomku 1667, v celku až z XVIII. stol. Knihy sirotčí 1523, soudnictví sporného a kriminálního od r. 1517.

Vedle těchto rukopisů jsou zde ještě některé původu neúředního. Tak sluší zaznamenati zejména „Codex Pernsteinianus“ ze XVI. stol., s opisy perněstejných listin od r. 1304, Jana ze Svitav „Katholicon“, bohovědný slovník z poč. XV. stol., dále sbírky kázání z téže doby, „Passio Joanis Capistrani“ z konce XV. století a konečně různé rukopisy kronik a pamětí z XVIII. a XIX. stol.

Akta městská jsou spořádána úplně a mají řádné pomocné knihy a rejstříky. Purkmistrovská akta jdou již od r. 1642 a mají 133 krabic, ostatní od 1647. 1795 uzavřena starší část, nazvaná dnes „Stará registratura“, a zahájena „stará spisovna“.

Z fondů v archivu uložených souvisí jeden velmi úzce s celkovou historií Moravy, zejména jejím finančnictvím. Jsou to stavovské berní rejstříky, které se do městského brněnského

archivu dostaly dosud neznámým způsobem. Jsou to zlomky kraj-
ských berničních rejstříků a sice: ze Znojemska (1528, 29), Olo-
moucka (některá léta kol r. 1600) a Brněnska (konec XVI. stol.).
Jako další pozoruhodný fond uvádí dr. Dřímál knihovnu hr.
Mitrovského, osvíceného moravského šlechtice, zemřelého
1842. V knihovně jest 7261 dílo a pro literaturu a publicistiku po-
čátku XIX. stol. má značnou cenu. Dále jsou ještě v městském
archivu v Brně uloženy: Sbirka D'Elvertových fotodesek a foto-
grafií, portrétů a karikatur, knihovna Nár. divadla a deponovány
archivy brněnských cechů (celkem 20). Celkový počet inv. čísel
tohoto oddělení jest 350. Nejstarší listinný materiál vykazuje cech
pekařský a to počínajíc rokem 1451.

Drobná práce dr. Dřímála vyčerpává tedy zevrubně obsah
historických fondů uložených v brněnském městském archivu
a staví tak bohatství tohoto archivu před zraky celé historické ve-
řejnosti. Jest to práce záslužná a měla by najíti brzké následování
i v jiných československých městských archivech. *M. Volf.*

Luigi Schiaparelli, Note paleografiche. Intorno all' ori-
gine della scrittura curiale romana. Archivio Storico Italiano,
Serie VII — vol. VI, Firenze 1926, pag. 165—197 a 3 tab.

Luigi Schiaparelli, Note paleografiche. Intorno all' ori-
gine della scrittura visigotica. Archivio Storico Italiano. Serie
VII — vol. XII, Firenze 1929, pag. 165—207 a 1 tab.

Obě studie, třebaže jsou označeny v hlavním nadpise podle
Schiaparelliho zvyku prostým „note paleografiche“, přinášejí cenné
příspěvky k řešení dvou, dosud ne zcela vyjasněných otázek dějin
latinského písma, totiž vzniku římské kuriály a vzniku písma vi-
sigotského. Proto pokládám za užitečné seznámiti i českého čte-
náře alespoň stručně s hlavními jejich výtěžky, i když pro naši
národní paleografii obě písma nepřicházejí v úvahu.

Studiu o vzniku nejstaršího písma papežských listin jest vel-
kou překážkou ztráta materiálu, z něhož by bylo patrné, jak se
vyvíjelo: nejstarší doklad římské kuriály, jež nám podává zlomek
listu papeže Hadriána I. z r. 788, předvádí nám ji již jako písmo
ustálených tvarů. Všeobecně se přijímá její odvození z mladší
římské kursivy, avšak teorie, které se snažily blíže objasnit její
vznik, nedošly všeobecného uznání. A. Monaciho pokus vysvětlit
vznik kuriály vlivem byzantským odmítnut byl všemi předními
paleografy té doby, a stejně ani mínění L. M. Hartmanna (*Eccle-
siae s. Mariae in Via Lata tabularium*, 1895), které stotožňuje ří-

skou kuriálu s písmem listin římských notářů poukazovalo tím
i na stejný vznik obou písem, nenalezlo souhlasu předního znatele
papežské diplomatiky P. Kehra. K. Brandi ve své práci „Der by-
zantinische Kaiserbrief aus St. Denis und die Schrift der früh-
mittelalterlichen Kanzleien“ (*Archiv für Urkundenforschung*, I. 1908)
poprvé s důrazem upozorňuje na velkou podobnost římské kuriály
a písma ravennského papyru (Marini, I papiri diplomatici, č. 132),
který jest zlomkem diplomu ravennského arcibiskupa Maura z pol.
VII. století; shodu tu vysvětluje společnou předlohou, kterou podle
jeho domnění byla císařská listina byzantská, i když její úprava
a písmo nebylo v kancelářích papežské a ravennské věrně přejí-
máno a napodobováno. A na tento článek Brandiho navazuje Schia-
parelli, aby odlišným výkladem znovu přispěl k řešení otázky
vzniku kuriály.

Podrobným a zajímavým rozborem jednotlivých, zejména ty-
pických písmen římské kuriály, při němž řeší poučně i jejich po-
měr k tvarům vyskytujícím se v jiných současných písmech, do-
spívá Schiaparelli rovněž k zjištění nápadné podoby kuriály a písma
zminěného papyru ravennského. Písmo papyru odlišuje se zře-
telně od písma notářských listin ravennských: vyznačuje se kalligra-
fickou úpravou — je to písmo kancelářské a Schiaparelli ozna-
čuje je proto jménem „ravennská kuriála“. Na některých jeho
písmenech je patrný alespoň částečný vliv řecký; vliv ten nelze
však pozorovati na nejstarším dokladu římské kuriály. Právě proto,
usuzuje Schiaparelli, nutno hledati jiné vysvětlení podobnosti
písma, než jak je podal Brandi. Paleografický rozbor i politická
situace svědčí mu pro závislost ravennského papyru na Římě, při
čemž však nelze mysliti na prosté napodobení nějaké předlohy,
t. j. listiny papežské do Ravenny dané. Proto vysvětluje věc tak,
že jak ravennský papyrus, tak římská kuriála předvádějí týž typ
kancelářského písma latinského, který byl tehdy užíván kanceláří
papežskou i ravenskou.

Toto kancelářské písmo, které podle Schiaparelliho povstalo
s největší pravděpodobností na dvoře papežském nejpozději poč.
VII. stol. jako „písmo slavnostní a z části umělé“, odvozeno je
z mladší římské kursivy pod vlivem knižních písem unciály a po-
lounciály, a odlišuje se již ve svých počátcích od písma listin no-
tářských. Na jeho počátky možno připustiti i částečný vliv by-
zantský, který však v dalším vývoji se ztrácí. Oba dokumenty
předvádějí nám tudíž, jak Schiaparelli vyvozuje, dvě odlišná stadia
této písma: v ravennském papyru Marini č. 132 máme přibližně
typ římské kuriály VII. století, kdežto písmo zlomek listu Hadriána
z r. 788 předvádí nám již druhý stupeň kuriály, k němuž dospěla

po pozvolném vývoji, při němž na ni působil i vliv písma římských tabellionů, který přinesl větší zkursivnění písma. Teprve v druhém stupni kuriály přicházejí, jak z rozboru Schiaparelliho vyplývá, písmeny *a*, *e* a *t* v typicky kuriálních tvarech, kdežto v prvním stadiu *a* a *t* vyskytovaly se v tvarech polounciálních a *e* v tvaru unciálním nebo kursivně unciálním; naproti tomu kuriální *g* muselo se vyskytovat v typické své podobě již i v prvním stadiu. A druhý stupeň římské kuriály doznává patrně právě v době pontifikátu Hadriána I. takového uplatnění a ustálení svých tvarů, že pak v celkem nezměněné podobě setrvává až do XI.—XII. století a začíná ponenáhlu působiti na písmo listin notářských v Římě a místech okolních. —

Třebaže v posledním sedmiletí věnovány byly písmu visigotskému kromě několika menších článků dvě velké monografie (Zacarias Garcia Villada, *Paleografía española* precedida de una introducción sobre la paleografía latina, I. Texto (pag. VII + 371), II. Album (67 tab.), Madrid 1923 — a Agustin Millares Carlo, *Paleografía española*, I. pag. 359, II. 87 faks. s prepisem, Barcelona 1929), přece jen některé otázky, týkající se zejména jeho vzniku, nebyly ani jimi plně objasněny. K jejich řešení přispívá nyní Schiaparelli druhým výše uvedeným pojednáním, které připravil původně jako přednášku pro VI. mezinárodní kongres věd historických, konaný v srpnu 1928 v Oslo, jehož se však nemohl zúčastnit.

Paleografickým rozбором jednotlivých písmen visigotské kursivy a visigotské minuskuly dospívá Schiaparelli k bezpečnému závěru, že minuskula vyvinula se z kursivy. Proto pro otázku vzniku písma visigotského jest nutno zjistiti, jak a kdy vznikla visigotská kursiva. Není pochyby o tom, že visigotská kursiva odvozena je z mladší římské kursivy, která byla užívána celkem v téže podobě jako v Itálii i ve Španělsku; není však jisto, kdy k jejímu vytvoření došlo, a jest jen možno předpokládati, že přechod z jednoho písma v druhé dál se pozvolna. Dochované doklady visigotské kursivy z VIII. stol. projevují již ustálené tvary, které podle paleografického rozboru Schiaparellim pečlivě provedeného hlásí se do doby mezi VII. a počátek VIII. století. Dobu vzniku visigotské kursivy bylo by možno blíže určití systematickým rozбором kursivních prvků v unciálních a polounciálních rukopisech bezpečně španělské proveniencie. Takový rozbor nemohl sice Schiaparelli provést, ale z dostupných mu ať v originále nebo jen ve vydaných faksimilích kodexů přichází k poznatku, že v pol. VII. stol. kursiva ve Španělsku užívaná neměla ještě oněch typických tvarů, jak je známe z VIII. století, i když možno pozorovati mezi nimi určitější vztahy.

Rozborem písma zjišťuje Schiaparelli i cizí vlivy, které při tvoření visigotské kursivy působily. Tak ukazuje na vliv písma merovejského, který projevuje se jednak ve způsobu tvoření některých písmen a spřežek, jednak v naklonění písma (zejména dříků) vlevo; proto je nepochybné, že visigotské písmo je mladší merovejského, avšak konstatování toho nikterak nepřispívá pro bližší dataci vzniku visigotské kursivy. Vedle toho Schiaparelli s důrazem upozorňuje na silný vliv, kterým na visigotskou kursivu působilo písmo arabské, i když se projevuje zejména jen po stránce vnější. Arabský vliv působil na ustalování některých typických písmen visigotské abecedy; na rozšíření zkracovacího znaménka čárky s nadepsanou tečkou, které pod jeho působením mění se ve dvě tečky nebo dvě krátké čárky, a jímž visigotské písmo přímo plýtvá; na tvoření zkratek stažením ze samých souhlásek, které v té podobě jsou jednou charakteristikou visigotského písma; a posléze na zpětné vzpřimování a narovnávání písma skloněného vlevo, jak řečeno, pod vlivem merovejským. Jest přirozeno, že tyto arabské vlivy možno připustiti teprve po opanování Španěl Araby v letech 711 až 715. Proto kursiva, která projevuje již stopy vlivu arabského, jak výše byly naznačeny, může pocházeti teprve z doby po uvedeném termínu a jest tedy již vlastně druhým stadiem visigotské kursivy.

První stupeň, který vytvořil se asi v druhé polovině VII. stol. z mladší římské kursivy a za působení písma merovejského, projevuje již rovněž určité typické prvky visigotské, jak v tvaru jednotlivých písmen, tak ve spřežkách, které kursivu tu bezpečně odlišují od běžné římské kursivy. Bystrou, byť snad někdy příliš odvážnou kombinací dospívá Schiaparelli k stanovení vzhledu její abecedy a jako potvrzení správnosti svých závěrů předvádí ukázkou jednoho písma z kodexu Autunského č. 27 (fol. 27), které jeví se mu dokladem prvního stupně visigotské kursivy.

Z takovéto visigotské kursivy patrně ještě před koncem VII. stol. vyvinula se visigotská minuskula. Při jejím tvoření spolupůsobily unciála a polounciála: z unciály převzala písmeno *g* a některé *d*, kdežto polounciála působila všeobecně při zdokonalování a přetváření kursivních tvarů v knižní písmo, kterým se visigotská minuskula stala. U minuskuly není nutno podle Schiaparelliho rozlišovati období předarabské a arabské, poněvadž vliv arabský projevuje se na ni mnohem méně než na kursivu: projevuje se pouze v narovnávání a prodlužování dříků a v některých zkracovacích znaménkách; ale i tak přispívá dodatí písmu visigotskému jeho rázovitost.

Podařilo-li se alespoň s největší pravděpodobností stanovití

dobu vzniku visigotské kursivy i minuskuly, není tomu tak s určitým místem, kde písmo tato byla vytvořena. Nejspíše dalo by se podle Schiaparelliho myslít na Toledo, pro něž zdá se svědčít i starý název „littera toletana“, ale aspoň prozatím nelze říci nic určitého. Proto také Schiaparelli setrvává při označení „písmo visigotské“, byť nebylo nejsprávnější, poněvadž za nynějšího stavu vyhovuje nejlépe.

Obě studie Schiaparelliho, s jejichž výsledky jsem zde seznámil, vynikají opět, jak jsme již tomu u jeho prací zvykli, podrobnými a přesnými paleografickými rozbory studovaných písem a dokumentů, bystrými postřehy a velkou znalostí i sebespeciálnější literatury. Museli se přesto Schiaparelli místy utéci ke kombinacím a domněnkám, vyplývá to z povahy položených otázek a nedostatku materiálu. Avšak i při tom kontroluje je vždy paleografickým srovnáním jednotlivých tvarů písmen, legatur a spřežek vyskytujících se v bohaté směsi písem VI. až IX. století, v čemž je pravým mistrem. A právě proto není překvapující, očekává-li se od Schiaparelliho podrobné, syntetické vypsání dějin latinského písma až do proniknutí karolinské minuskuly, zejména i proto, že on sám přispěl k nim již řadou cenných studií, k nimž se čestně řadí i přítomná dvě pojednání.

Zdeněk Kristen.

Exempla scripturarum edita consilio et opera procuratorum Bibliothecae et Tabularii Vaticani.

Fasciculus I.: Codices latini saeculi XIII. Selegerunt et narraverunt Bruno Katterbach, Augustus Pelzer, Carolus Silva-Tarouca. — Romae, apud Bibliothecam Vaticanam, MCMXXVIII. — 32 tab. a 36 str. textu.

Fasciculus II.: Epistolae et instrumenta saeculi XIII. Selegerunt et narraverunt Bruno Katterbach et Carolus Silva-Tarouca. — Apud Bibliothecam Vaticanam, MCMXXX. — 40 tab. a 31 str. textu.

Přihlížeje k tomu, že edice faksimilí bývají pro svou vysokou cenu těžko kupně dosažitelné, takže jest nutno studovati je většinou pouze ve veřejných knihovnách, což ovšem praktický jejich význam pro začátečníky ve studiích paleografických značnou měrou zmenšuje, rozhodla se správa vatikánské knihovny a archivu přikročiti k vydávání nové publikace faksimilí, která svou nízkou cenou byla by všem snadno dostupná a která by současně vybranými ukázkami v levném sice, ale dobrém provedení poskytla začátečníkům, pro něž jest v první řadě určena, užitečné a přesné

vedení ve studium a usnadnila jim začtení se do písem toho kterého století, území nebo druhu.

Publikací tou jsou „Exempla scripturarum“, jejíž první dva dosud vydané svazky věnovány jsou písmu XIII. století. V prvním svazku, vydaném r. 1929 péčí Br. Katterbacha, A. Pelzera a C. Silva-Taroucy, podáno jest 32 ukázek knihového písma výhradně jen z datovaných rukopisů, kdežto druhý svazek, který vyšel r. 1930 prací Br. Katterbacha a C. Silva-Taroucy, obsahuje na 40 tabulkách 55 ukázek písma listinného.

První svazek rozpadá se na dvě části: na prvních osmi tabulkách podán jest přehledně vývoj písma papežských register od Innocence III. do Mikuláše III., kdežto ostatní ukázky vybrány jsou z rukopisů teologických, právnických, filosofických, lékařských a j. Při písmu listinném největší pozornost věnována jest notářským instrumentům, což jest ostatně pochopitelno, neboť v nich projevuje se největší různost a svéráznost rukopisů; přihlíženo jest však i k písmu kancelářskému a podány jsou některé ukázky listů papežských, císařských a královských, jakož i písemností hodnostářů duchovních. Většina tabulek jak prvního, tak zejména druhého svazku podává ukázky písma proveniencí italské. Všechny ukázky pak (až na jednu — II. 18a) voleny jsou z rukopisů a fondů knihovny a archivu vatikánského, provedeny jsou v přirozené velikosti manulovým tiskem z hloubky a seřazeny jsou chronologicky; pro zařazení tabulek druhého svazku s více ukázkami bylo rozhodujícím datum prvního dokumentu. Podle mého mínění bylo by však bývalo vhodnější seřaditi tabulky podle proveniencí, tak aby ukázky písem z téže země nebo provincie byly k sobě přiřazeny, což odpovídalo by, tuším, více učebnému poslání publikace.

K tabulkám, které tvoří ovšem vlastní jádro publikace, připojen jest ve zvláštních sešitech popis ukázek a přepis textů. V popisech ukázek prvního svazku přihlížejí vydavatelé zejména k obsahu jednotlivých kodexů a podávají výčet literatury, která o daných ukázkách nebo spisech, z nichž jsou voleny, pojednává. Avšak toliko výjimečně určují přesněji provenienci rukopisů, třebaže věc ta při účelu publikace má jistě základní důležitost. Při popisu ukázek notářských instrumentů a listin, vydaných v druhém svazku, autoři uvádějí vždy i stručný regest jednotlivých písemností; upouštějí však od popisu diplomatického, jelikož pro studium diplomatiky zamýšlejí vydati samostatnou podobnou publikaci. V obou svazcích postrádám však klasifikaci písma a vytčení jeho typických znaků, což u učebné knihy, za niž se „Exempla scripturarum“ otevřeně prohlašují, nemělo by jistě scházeti, neboť paleo-

grafický rozbor písma umožňuje stanovení prvků nutných pro datování nedatovaných rukopisů a pro určení jejich proveniencí a jest tudíž pro začátečníky nepostradatelnou pomůckou. A oponenti toto jest tím podivuhodnější, když některé ukázky, jistě z toho důvodu volené, samy k takovému rozboru svými zvláštnostmi a rázovitostí přímo vybízejí.

Pokud přepisu textů se týče, nejsou všechny tabulky úplně přepsány: někdy přepsána jest jen jejich část, jindy přepis i zcela schází, zdálo-li se snad vydavatelům písmo snadno čitelným. Ježto však takovéto oceňování písma jest vždy více méně subjektivní a poněvadž publikace, jak řečeno, určena jest zejména pro začátečníky, bylo by se doporučovalo přepsati vždy celý text tabulek bez ohledu na větší či menší čitelnost písma. Přepisy pořizované jsou paleograficky, toliko v interpunkci přihlíženo jest k dnešním zvyklostem. Jest však opravdu litovati toho, že přepisu textů nebyla věnována vždy náležitá péče, jak toho povaha publikace především vyžadovala. Necháme-li i stranou fakt, že některé přepisy podávají bez označení více nežli přinášejí příslušné tabulky (na př. II. 1b, II. 6, II. 7 a j.) anebo zase naopak méně (na př. II. 40), nelze souhlasiti s přepisováním letopočtů v druhém svazku, kde vesměs (až na jedinou výjimku) jest vynecháváno minuskulní o nadpisované nebo připsované k římským číslicím: neboť při paleograficky věrném přepisu jest nutno letopočet přicházející na př. na tab. II. 4c přepsati „Anno domini M̄CCLXXIII . . .“. A podobně má-li býti přepis paleograficky přesný, nutno dbáti toho, jak písař vypisuje slabiku „-tio“ (-cio) a podle toho rozepisovati tvary zkrácené; proto na př. při přepisu tabulky I. 24 jest přepsati „*corruptione*“ (ř. 1) a „*generationem*“ (ř. 14), poněvadž tvaru toho všude jinde písař užívá.

Avšak takovýmito paleografickými nepřesnostmi nejsou vady přepisů nikterak vyčerpány: přicházejí v nich i chyby jiné, vážnější. Tak někdy vynechána jsou v prepisech celá slova přicházející v originálech: na př. (vynechaná slova označuji kursivou) „*fratribus domus hospitalis*“ (I. 4, ř. 15); „*totius provincie Romaniole*“ (I. 7, ř. 4); „*diametro spere et*“ (I. 20, ř. 11); jindy zase naopak v přepisu jest o slovo více: na př. „*mortuus est, ibi*“ (I. 15, ř. 15). — Avšak i v přepisu jednotlivých slov vyskytují se poměrně četné chyby, a i když mnohé z nich jsou jistě jen chybami tiskovými nebo přehlédnutím, přece jen v žádném případě neměly by se alespoň v tak velkém počtu vyskytovat v publikaci, určené za učební knihu. Uvésti zde všechny omyly, zaviněné nedopatřením, vyžadovalo by příliš místa; proto omezují se jen na několik vážnějších přehlédnutí. Tak nutno čísti: „*debes*“ místo

„*debet*“ (I. 1, ř. 5); „*molestationibus*“ m. „*molestationis*“ (I. 1, ř. 6); „*eorumdem*“ m. „*eorum*“ (I. 7, ř. 5); „*noluerunt*“ m. „*uoluerunt*“ (I. 9, ř. 60 druhého sloupce); „*singulares*“ m. „*singulas*“ (I. 13, ř. 38); „*inventorum*“ m. „*inventor*“ (I. 15, ř. 5); „*impeditur*“ m. „*impedit*“ (I. 26, ř. 31); „*que*“ m. „*qua*“ (I. 26, ř. 39); „*Tezerio*“ m. „*Tegerio*“ (II. 2, ř. 34); „*cloria*“ m. „*Gloria*“ (II. 18a, ř. 3); „*Magor*“ m. „*Mayor*“ (II. 18a, ř. 4); „*albertus*“ m. „*alterbus*“ (II. 18b, ř. 4); „*iuraverint*“ m. „*iuraverunt*“ (II. 21, ř. 5); „*Arlectj*“ m. „*Arlatj*“ (II. 23, ř. 1); „*posset*“ m. „*possit*“ (II. 24b, ř. 14); „*confirmandam*“ m. „*confirmandum*“ (II. 27, ř. 12); „*cuius*“ m. „*civis*“ (II. 27, ř. 28) a mn. j.

Ještě však horší vadou je, že některá slova byla vůbec mylně přepsána. Tak místo „*nisi essent*“ jest nutno čísti „*ubi essent*“ (I. 9, ř. 22 druhého sloupce); „*iamsriptus*“ místo „*suprascriptus*“ (II. 4a, ř. 9a, podobně tamtéž i „*iamsriptorum*“ a „*iamsripti*“); „*apud manerium*“ m. „*apud monasterium*“ (II. 18a, ř. 6); „*quod*“ m. „*que*“ (II. 18b, ř. 20); „*missum*“ m. „*nuntium*“ (II. 24a, ř. 13); „*rō* | [. . .] *diter*“ m. „*non | [prohi]bitum*“ (II. 25, ř. 11—12); „*robore mei qui . . . roborari*“ místo „*roborata manu qui . . . roborata*“ (II. 25, ř. 20); „*numeracio* | [nis]“ m. „*numera* | [tas]“ (II. 27, ř. 13—14), a „*publica*“ m. „*publicam*!“ (II. 39a, ř. 6 — zdánlivě tu psané zkracovací znaménko jim není, nýbrž jen vlnovkou protínající horní dírk písmen *b* a *l*, čehož jsou v písmě tom i jiné doklady, na př. „*vobis*“ v ř. 2. a „*nullo*“ v ř. 9.).

Těchto nedopatření a nedostatků při popisu a přepisu tabulek, jak jsem je výše uvedl, jest tím více litovati, poněvadž jimi vydané svazky ztrácejí přirozeně, zejména při svém účelu, na ceně. A proto bylo by si upřímně přát, aby vydavatelé přípravě dalších svazků věnovali po této stránce více péče a pozornosti, jak toho „*Exempla scripturarum*“ zasluhují. Jsou totiž svou povahou, účelně volenými ukázkami v celkem dobrém provedení a zejména svou nízkou kupní cenou (první svazek stojí pouhých 12 a druhý 20 lir it.) jistě vítaným rozmnožením učebné paleografické literatury faksimilové.

Zdeněk Kristen.

E. Zimmermann, Bayerische Klosterheraldik. (Die Wappen der Äbte und Pröpste der bis zur allgemeinen Säkularisation in Ober- und Niederbayern, der Oberfalz und bayerisch Schwaben bestanden Herrenklöster.) Ein Hilfsbuch für den Kunsthistoriker und Sammler, für den Freund der Heimat- und Familien-Kunde. — 1930. — Im Selbstverlage des Verfassers, München, Agnesstr. 6. — Str. 218 velké osmerky s 1755 vyobr. znaků. Cena 18'50 RMk.

V klášteřích bývalo umění heraldické vždy pěstováno, a není tedy divu, že v době, když už byly vyvinuty klášterní znaky, nalezly v nich vděčnou půdu k svému dalšímu rozvoji. Klášterní znaky vidáme nad portály klášterních bran vtesané do kamene, na vratech vymalované nebo v dřevě vyřezané, uvnitř kostela zdobí často svorníky klenby. Vidáme je na kamenných arkýřích, na výklencích oken, vyřezávané bývají oblíbenou ozdobou oltářů, kůrů a kazatelen i skříní v sakristiích. Barevné klášterní znaky se stkví v chrámových oknech a na nástěnných a nástropních malbách. Staré obrazy v refektářích, které nám ukazují rozličné pohledy na klášter, zejména pak dlouhé řady portrétů vynikajících osobností klášterních, bývají jen zřídka bez klášterních znaků. V bohatých knihovnách klášterních nalezneme tyto znaky buď jako skvostné miniatury, nebo jako zlatem ražená supra-libros na kožených vazbách, nebo konečně jako dřevoryty nebo mědirytiny v ex-libris. Mnoho skvostných památek klášterních pokladů, jako kalichy, monstrance, mešní roucha, hodiny i zvony, je ozdobeno klášterním znakem. Ale nejvýznačnějšího uplatnění se dostalo klášternímu znaku jako znamení vrchnosti v úředních pečetech.

Přes to vše nevíme o erbech našich klášterův a kapitol mnohem více, než co nám před třiceti lety pověděl Martin Kolář v prvním dílu „Česko-moravské Heraldiky“ (Praha 1902) všeho všudy na třech stranách (21—23). Říká-li však Kolář, že „většinou kláštery české nemají ani zvláštních erbů ani pečeti, anobř berou k spečetování potřeb svých pečeti té které řehole, k níž příslušeji“, je to nesprávné, a další výzkum naší klášterní heraldiky, doufám, ukáže, že i naše kapituly a kláštery užívaly erbů a částečně i znakových pečeti. Z té příčiny mám za to, že bude s prospěchem, povím-li čtenáři obsírněji o bohatém obsahu svrchu řečené Zimmermannovy bavorské klášterní heraldiky.

Necháváje stranou otázku vzniku prvních znaků klášterních, zabývá se autor ve své pilné práci nejprve jen zkoumáním, kdy se objevují první znaky na pečetech, což je poměrně velmi pozdě: nejstarší jsou pečeti benediktinských klášterů, a to opatská pečeť z Scheyern z roku 1352 a pečeť kláštera sv. Emmerama v Rezně a kláštera v Rottu nad Innem z roku 1358. Objevují se tedy znaky na pečetech bavorských klášterů dost pozdě, ale nemnoho později, než začali užívat znaků ve svých pečetech bavorští biskupové, a to biskup Konrád z Klingenbergu ve Freisingu (1324—37), v Pasově biskup Albert Saský (1320—42) a v Rezně teprve Friedrich z Zollery (1341—68). Je s podivem, že se někteří, jak se zdá, zvláště urození děkani kapitul jali dříve užívat svých rodinných erbů než jejich biskupové, jako roku 1286

děkan augšpurského chrámu hrabě von Neiffer a roku 1320 řezenský děkan Oldřich. Povázíme-li, že nejstarší zachované náhrobní kameny prelátů, které nesou jejich znaky, jsou o něco mladší, a že malované znaky jako výzdoba rukopisů se objevují daleko později, můžeme říci, že klášterní znaky poprvé vystupují kolem roku 1350 a před tím že se jich pravděpodobně neužívalo.

Když se z kostnického a zejména z basilejského koncilu vrátili četní němečtí preláti s infulí, bylo to pobídkou pro ostatní kláštery, aby se snažily získat právo infule a přednosti s tím spojené. A jakmile toho dosáhly, hleděly to také vyjádřit na venek: byla ryta nová pečetiidla a na nich byla postava opatova ozdobena již infulí. Zároveň se však s tímto povýšením pocítila potřeba užívat vlastního znaku; a vskutku celá řada klášterů, jak jejich pečeti neklamně dokazují, teprve po získání infule počínají užívat také znaku. Příkladem velikých řídily se později i malé kláštery, třeba neziskaly infule, takže kolem roku 1500 užívají znaků nejen všechny čtyři mužské řády, ale i abatyše řádu benediktinského a cisterckého. Časově byli první benediktini, pak regulovaní kanovníci sv. Augustína, kteří mezi svými kanovníky měli plno šlechty, k nim se později připojili cisterciáci a konečně premonstráti.

Po tomto krátkém úvodu nastiňuje autor (9—12) vývoj klášterních znaků na podkladě velmi pilně shromážděného materiálu. Zprvu byly erby na klášterních pečetech jen podřízenou výzdobou obvyklých obrazů pečetních a teprve časem se vyvinuly v samostatnou hlavní součástku pečeti čistě znakových. Počátek byl učiněn okrouhlými sekrety, které se k tomu již svým malým rozměrem zvláště hodily. Nejstarší příklad je rubní pečeť (Rücksiegel) kláštera Reichenbachu z roku 1447 s obrazem draka. Podobně i na náhrobních kamenech, vykládá autor, objevují se první znaky v rozích jen jako vedlejší přídávky. Jinak je tomu na erbovních kamenech, které jsou zcela samostatným útvarem v architektuře, a jejichž nejstarší příklad je v Rezně na budově býv. kláštera sv. Emmerama, nyní kníž. Thurn-Taxiského archivu. Je to erb opata Oldřicha Bettendorfera (1402—23), obsahující dva štíty, z nichž na pravém je prsten Bettendorferův a na levém znak sv. Emmerama, klíč a palmová ratolest. Nad těmito dvěma štíty je kolčí helma, nikoliv s klenotem Bettendorfským, nýbrž s 2 skříženými klíči, tedy s klenotem znaku sv. Emmerama. Autor vykládá toto spojení tak, že opati tohoto slavného kláštera sice již dlouho nosili infuli, ale že neodpovídalo tehdejšímu nazírání, aby se spojovala infule, jakožto odznak čistě duchovní hodnosti, se

světským rytířským erbovním štítem. Erb byl tehdy ještě chápán jako ryze světský výtvar. Ze stejných příčin je na pamětní desce na kostele v Plankstetten z roku 1493 znak opata Oldřicha Dürnera bez infule, ačkoliv ji měli již dva jeho předchůdci. Ba i Oldřichův nástupce opat Matěj z Wichsensteina (1494—1526) je tam na jiné kamenné desce vyobrazen bez infule, ale na štítě je s Wichsensteinským vlkem skřížena opatská berla. Zdá se, že nebylo námitek proti vzetí tohoto odznaku duchovní hodností do vlastního štítu jakožto erbovního znamení, naopak že se tím čistě světsky rytířský charakter znaku jaksi mírnil a celek nabyl poněkud církevnějšího rázu. Opat cisterckého kláštera ve Fürstfeldu v letech 1505 až 1531 pojali do svých znaků opatskou berlu, kterou přijal do svého znaku i opat benediktinského kláštera v Deggingen am Ries (1516—35). To je však již přechodní doba XVI. stol., neboť tehda se tu a tam objevují znaky, které mají nad štítem infuli nebo za štítem postavenou berlu, a mají tedy už čistě duchovní charakter.

Jako běžná forma těchto klášterních znaků se nám jeví spojení dvou štítů pod jednou infulí. Nejstarší příklad je rubní pečeť probošta Jakuba Zollnera reg. kanovníků sv. Augustína v hornobavorském Garsu nad Innem (1494—1510). Jako typicky klášterní erb je znak o třech štítech, ve světské heraldice neobvyklý. Nejstarší příklad je z říšského opatství benediktinského sv. Afry v Augšpurku, které vhradilo svým dvěma patronům dva štíty a v třetím připojilo osobní erb, nejstarší z let 1482—96. Ale teprve v XVII. stol. staly se tyto trojštítčné znaky oblíbenou formou klášterních erbů. V cisterckých kláštřích byl jeden z těchto tří štítů, obyčejně první, vyhrazen řádovému znaku, ale u jiných řádů, které si vlastního erbu nevytvořily, bylo tomu jinak. Jako se k listinám přivěšovaly pečeti opata a konventu, probošta a kapitoly, tak se tento dualismus zavedl časem i do znaku. Protože však zpravidla konventy a kapitoly neměly svých vlastních znaků, musely se teprve vytvořit. K tomu se užilo většinou obrazů starých, okrouhlých a často až z XIII. stol. pocházejících pečeti konventů a kapitol, které nesly obyčejně obraz klášterního patrona. Tak vznikly v protívě k starým jednoduchým znakům světců ony figurálně bohaté útvary, obyčejně celé postavy světců, které mají charakter spíše duchovní než heraldický. Pozorujeme na nich, že se proti povaze staré heraldiky původně neheraldické obrazy pečeti stávají znaky. Podle mínění autorova znamená toto odvrácení od prvků rytířsky feudálních určitý pokrok nejen v církevně duchovním, ale i v stylistickém smyslu, neboť se tak otevřela cesta oněm veselým, lehkým

výtvarům znakovým s oválnými kartušemi, s bohatým orámcováním, k čemuž pak asi od r. 1700 přistoupily rozkošné hlavičky andílků nesoucích infuli, bez nichž si těžko můžeme představit pozdně barokní nebo rokokovou architekturu. Tato doba, znamenající rozkvět jihoněmeckých klášterů, je autorovi též dobou rozkvětu vlastní klášterní heraldiky.

V dalších kapitolkách pojednává autor o znacích řádových (str. 13—15 s 18 vyobraz.) o vlastních znacích klášterních (15—16) a o „zncích světců“ (str. 17—21 s 49 vyobraz.) Poslední kapitola (22—24) pojednává o znacích osobních. Lze snadno vysvětliti, proč nejstarší zachované klášterní pečeti s osobním znakem jsou pečeti opatů urozeného původu. Byla to jejich pých a urozenost, která je vedla k tomu, aby podle příkladu biskupů dali svůj zděděný znak do pečeti. Pokud jde o dobu, kdy se objevují tyto osobní erby v klášterních znacích, seřaduje autor první skupinu klášterů, počínaje Asbachem (1354), Berchtesgaden (1559), Otobeuren (1365) a konče Baumburgen a Garsem (1414) a proboštvím Sv. Zeno u Reichenhallu (1416), které užívaly ve svých znacích také osobních erbů svých představených. Druhou skupinu tvoří několik klášterů, které se dlouho držely výhradně svých vlastních klášterních znaků a teprve od druhé polovice XVI. stol. užívají také osobních erbů. Autor ukazuje na zajímavou podrobnost: ačkoliv se již od počátku XIV. stol. objevují na pečetech měšťanů znaky, dostávají se do znaků klášterních teprve na samém sklonku XIV. stol. Od poloviny XVII. stol. — vysvětluje autor — nabývají přijaté osobní znaky nábožnějšího charakteru dvěma motivy, jednak vyjádřením duchovních ctností majitele znaku, jednak vztahem k jeho křesťnému patronu. Není mi pochyby, že tento vývoj klášterních znaků, jak jej autor pěkně a dokumentárně líčí, odpovídá zcela úpadkovému duchu tehdejší heraldiky vůbec, a po té stránce nelze souhlasiti s autorem, že by to byla doba rozkvětu klášterní heraldiky. Závěrem pojednává autor o pramenech své práce (24—30). Je to pro heraldika poučný přehled starých rukopisných i tištěných heraldických kodeksů, kritické ocenění bavorských klášterních pečeti i původních pečeti del uložených nyní v mnichovském hlavním státním archivě, zachovaných náhrobků i prelátských portrétů. Autor však nezapomněl ani na rytiny, ani na erby na budovách a kostelních a klášterních zařízeních.

Většinu knihy (31—183) vyplňuje abecedně sestavený přehled 76 bavorských klášterů a proboštví, obsahující více méně podrobná pojednání o znacích a tu a tam i o osobnostech, které jich

užívaly. Každému klášteru je mimo to věnována celá strana vyobrazení, přinášející v pěkných perokresbách vždy 20—30 erbů; u každého erbu je poznamenáno, podle čeho je kresba pořízena, zda podle erbovníků a erbovnic listů, podle pečeti nebo původních pečetidel, podle náhrobků, architektur, obrazů, rytin a pod. Podle charakteru předloh jsou kresby erbů buď prosté, nebo udávají čárkováním barvy. Důkladnou tuto práci uzavírají dvě repertoria: podrobný seznam znaků systematicky sestavený podle erbovnic znamení (185—207) a jmenný rejstřík majitelů znaků (208—218), při čemž jsou rozlišováni erbovníci původu šlechtického a měšťanského. Že toto rozdělení není a nemůže ani býti vždy zcela přesné, je nasnadě. Tak na př. opatem hornofalckého benediktinského kláštera v Michelfeldu byl v letech 1494 až 1511 Friedrich Trautenberg, podle vyobrazeného erbu zcela nepochybně ze starodávného hornofalckého a českého šlechtického rodu Trautenbergů z Trautenbergu, ačkoliv v rejstříku je veden mezi měšťany. Ale tento nedostatek zaviněný snahou nenechat ani jednu otázku — třeba i vedlejší — bez rozluštění, a několik pojmových nepřesností v úvodních kapitolkách neubírají na ceně této vzorné práce heraldické, a to jak methodou, tak i šíří heuristické přípravy.

Vladimír Klecanda.

Vývoj městských knih v Československé republice ve světlotiskových ukázkách. *Exempla progressum librorum civitatum rei publicae Bohemoslovenicae illustrantia autotypice expressa.* Vydává Dor Phil. Václav Vojtíšek. Řada I. Knihy pražských měst. Libri civitatum Pragensium. Svazek I. tab. I.—XXX. V Praze MCMXXVIII.

Městské diplomacie české dostalo se v archiváři hlav. města Prahy, profesoru Dru Václavu Vojtíškoví neúnavného pracovníka, který s nevšední láskou věnuje se systematickému zpracování tohoto, před dvaceti lety takřka ještě úhorem ležícího pole české diplomatiky. Po svém nabádavě programovém článku „O studiu městských knih českých“, jež uveřejnil r. 1915 ve Věstníku České Akademie, a po řadě vzorně methodicky pracovaných monografií, v nichž jednak ukázal, jak je nutno užití diplomatické metody při studiu městských knih a právních rukopisů („Manualy radní Nového města Pražského z let 1548—1553“ a „Písaři manualů radních Nového města pražského z let 1548—1553“ v Čas. Sp. Př. St. Č. v Praze roč. XVIII. a XIX.; „O nejstarších knihách města Kolína nad Labem“ v Č. M. M.

roč. XLI.—XLIII.; „O právních rukopisech města Německého Brodu“ ve Zprávách měst. Musea v Něm. Brodě 1917, a j.), a jednak podal jako výsledek jejich rozboru a podrobného studia řadu cených příspěvků k řešení důležitých otázek českých dějin právních, zvláště správy českých měst se týkajících (tak zejména „Soud a rada v královských městech českých“ ve Sborníku věd právních a státních, roč. XXI.; „Z nejstarších právních dějin města Plzně“ a „Soud zahájený v Plzni za století XV. a právo na něm platné“ ve Sborníku měst. hist. musea v Plzni, roč. V. a VI.; „O vývoji samosprávy pražských měst“ v Samosprávné knihovně hlav. města Prahy, sv. I., a j.), přikročil Vojtíšek před dvěma roky — „léta desátého obnovené československé svobody“ — k vydávání veliké faksimilové publikace, v níž chce znázorniti vývoj a význam českého knihovnictví městského a dáti pomůcku pro rozšíření jeho znalosti. První řada této publikace „Vývoj městských knih v Československé republice ve světlotiskových ukázkách“ věnována je knihám měst pražských.

V dosud vydaném prvním svazku předkládá Vojtíšek na třiceti tabulích v dokonalé reprodukci, provedených Českou Grafickou Unii v Praze, 46 ukázek pražského knihovnictví městského v celkem chronologickém pořadí až do polovice XVI. století. První tři tabulky možno označiti jako úvodní k celé serii. Na prvé podán jest snímek listiny z r. 1264 s nejstarším dokladem pečeti Starého města Pražského, přivěšené k ní na větší utvrzení právního pořízení; a k srovnání toho, jak vývoj pokročil, připojuje Vojtíšek fotografii listiny rychtáře a přísežných staroměstských z r. 1390. Druhá tabulka reprodukuje zápis známého listu z l. 1279—80 z formulářové sbírky biskupa Tobiáše z Bechyně, v němž se mluví o knize založené na žádost pražského přísežného Engberta notářem Jindřichem Vlachem pro zajištění soukromých práv měšťanských; podle minění Vojtíškova, zdůvodněného v pojednání „K počátkům městských knih pražských a desk zemských“ (Právník, roč. LX.), nelze však tuto knihu, tyto „quaternos contractuum vel obligationum“ pokládati za nejstarší příklad městské knihy v Čechách, nýbrž za „soukromý podnik veřejného notáře podle vzoru jihoevropských knih imbreviatur“. Třetí tabulka podává fotografie listu rychtáře a přísežných staroměstských o zamýšleném zakoupení radního domu a stanovení důchodů městského písaře z r. 1296 a privilegia krále Václava II. z r. 1299, kterým povolil Staroměstským svobodnou volbu městského písaře, a to podle jejich opisů vložených do nejstarší knihy počtů, statutů a jiných pamětních věcí Starého města pražského od r. 1310, která je vůbec nejstarší dochovanou českou knihou městskou.

Důkladný rozbor této knihy podal nejnověji Vojtíšek v článku „O nejstarších českých městských knihách, pražské a novobydžovské“ (Pekařův Sborník „Od pravěku k dnešku“, I. str. 189 n.), kdež přesvědčivě dokázal, že je knihou radní a že má charakter knihy pamětní. Ve faksimilové publikaci podává z ní kromě uvedeného snímku ještě čtyři další ukázky (tab. IV. až VII.), které plně vystihují její bohatý a důležitý obsah: ukázku počtů obecních vydání z r. 1310, zápisů o udělení městských práv z l. 1324—27, folia s poznámkami o pečeti městskou pečetí, kterou měla v držení rada, z let 1331—32 a zápisů celých listin „pro memoria“. V zmíněném článku dovodil Vojtíšek, že existence radní knihy pražské v 1. pol. XIV. stol. dovoluje nám předpokládati alespoň současnou, ne-li ještě starší existenci soudních knih, v nichž ve formě stručných poznámek činěny byly zápisy o všech právních pořizováních projednaných na soudech zahájených, i když nejstarší dochované soudní knihy pražské jsou teprve z let padesátých téhož století. Jsou to soudní kniha města Hradčan z let 1350—93, která je zajímavá zejména i tím, že v ní vůbec poprvé přicházejí (r. 1388) zápisy psané česky (tab. XIIIb.), a ještě důležitější soudní kniha Starého města pražského z let 1351—67, která podle druhu zápisů rozdělena jest v šest oddílů, což jest již předzvěstí budoucí specialisace městských knih. Tři tabulky (VIII. až X.), které publikace Vojtíškova z ní podává, ukazují zápisy z prvních tří oddělení, věnovaných respektivně zápisům trhů, zápisům věcí trestních a zápisům věn a dluhů.

Zmíněnou specialisaci soudních knih máme pěkně doloženu na Novém městě pražském, kde od r. 1377 nacházíme samostatné soudní knihy pro trhy, pro zápisy právních věcí pod deset kop a pro věci trestní, a od r. 1400 i zvláštní knihu útrpných vyznání: ze všech čtyř uvedených knih podává Vojtíšek výstižné ukázky na tab. XI., XII. a XIV. Jenže v té době dostavuje se již úpadek městského soudu, který ještě uspíšen byl válkami husitskými, kdy městská rada učinivši z rychtáře pouhého zřízence obce strhla na sebe takřka celou kompetenci městského soudu: a tak z rozvinutého knihovnictví soudního zbývají v pohusitské době jen soudní knihy trhové (tab. XXa. a XXIII.), neboť změny majetkové byly i nadále provolávány na soudech zahájených, které však byly svolávány stále řidčeji, na konec jen dvakrát anebo i jen jednou do roka, až v letech třicátých XVI. stol. zcela zanikly.

Vzrůst kompetence městské rady měl přirozeně v zápětí rychlý rozvoj knihovnictví radního, o čemž publikace Vojtíškova podává názorné poučení. Při jednání rady činil si písař poznámky v běžném manuálu, jehož příklad z Nového města pražského podává

tabulka XXb. Vedle běžného manuálu setkáváme se s manuálem autentickým čili knihou památnou (tab. XIX.), do něhož přepisovány byly zápisy pro trvalou pamět, pro něž pořizovány byly i t. zv. knihy věčné (tab. XXI.). Vedle toho setkáváme se však i v radních knihách s rozvinutou specialisací, jak dobrý obraz toho poskytují ukázky, pečlivě Vojtíškem volené ze staroměstských a novoměstských knih: z knihy zápisné (tab. XVIIb.), z knih trhových (tab. XXIIa., a XXVII.), z knihy výpovědi úbrmanů a svatebních i jiných smluv (tab. XXIV.), z knihy kšaftovních listů (tab. XXVa.), z knihy svědomí t. j. svědeckých výpovědí (tab. XXVb.), a j. Se zákonodárstvím městským souvisí knihy nálezů a statutů (tab. XV. a XXVIa.), s financemi městskými knihy berní, z nichž nejdůležitější jest berní kniha Starého města pražského z let 1427—34, z níž podány jsou dvě ukázky (tab. XVIII.). Do zvláštních knih zapisovány byly nálezy staroměstského vyššího práva davané do jiných měst, jak poučuje tab. XXVIb., reprodukcující zápisy nálezů davaných do Žatce.

Na další rozvoj radního knihovnictví pražského působilo zvýšení agendy přivoděné sjednocením Starého a Nového města v letech 1518 až 1528; příkladem knih toho období jest tab. XXVIII., podávající dvě ukázky z knihy městských práv, svatebních smluv a kšaftovních kvitancí Velikého města Pražského. Tehdy asi také podle mínění Vojtíškova došlo k rozštěpení se knih městských „na dvě veliké skupiny, z nichž jedna se váže k manuálům záležitostí sporných a druhá k manuálu záležitostí nesporných“ — a právě ukázkami z nejstarších dochovaných takovýchto manuálů, t. j. novoměstského pro věci sporné a pamětní (tab. XXIX.) a staroměstského věcí nesporných (tab. XXX.) ukončen jest první svazek Vojtíškovy publikace.

Druhý svazek, který jest již rovněž připraven a má vyjít v nejbližší době, zachycuje na dalších třiceti tabulkách vývoj pražského knihovnictví radního od pol. XVI. stol. až asi do r. 1750. Při volbě ukázek přihlížel autor k tomu, aby názorně předvedly ono veliké rozvětvení, jehož v té době doznaly radní knihy, a aby byla z nich patrna i souvislost jednotlivých knih s jedním z manuálů, jak jsem je výše uvedl. Přihlížel při tom nejen k jednotlivým právním řízením, nýbrž i k věcem týkajícím se městské kanceláře, nebo k vlivu, kterým na vývoj knih působila recepce římského práva, přinesší s sebou nové povznesení listiny z jejího úpadku, což projevuje se i v knihových zápisech, a pod.

Druhým svazkem ukončena bude první řada Vojtíškovy publikace, věnovaná knihám měst pražských. Do řady té nejsou však zařazeny ukázky z knih nižších úřadů městských v Praze (jako byly na př. úřad šestipanský, úřad desetipanský, úřad perkmistra

hor viničních, úřad mostu pražského a j.), ani z knih práv postranních, poněvadž knihy ty tvoří samostatné skupiny a budou snad později dodatečně zpracovány ve zvláštním svazku.

K oběma svazkům první řady bude vydán slovní doprovod, v němž kromě přepisu reprodukováných zápisů bude podán popis jednotlivých tabulek a knih městských. Na tento výklad můžeme se právem těšiti, neboť jím Vojtíšek jistě opět podstatně obohatí naše vědomosti o knihovnictví pražském. Jím také dovršena bude záslužná a cenná publikace Vojtíškova, která jest naší diplomatické literatuře k veliké cti, a radíc se po bok dvěma velikým faksimilovým publikacím Friedrichovým, důstojně reprezentuje naši vědu diplomatickou na poli mezinárodním, zejména a tím, že ve svém oboru, t. j. v diplomacie městských knih jest publikací opravdu jedinečnou.

Zdeněk Kristen.

Rudolf Koss, Archiv koruny české. 2. Katalog listin z let 1158—1346. (Český zemský archiv. Katalogy, soupisy, registáře a rozboru I. V Praze 1928, str. 248).

Práci Kossovou o katalogu českého korunního archivu byla zahájena velká serie katalogů jednotlivých archivních fondů, jež jsou uloženy v českém zemském archivu. Prvé místo bylo vyhrazeno fondu nepopíratelně nejvzácnějšímu, archivu české koruny. Koss, jemuž bylo sice ještě dopřáno, aby spatřil druhý díl Katalogu (Katalog listin z let 1158—1346) a zhruba v rukopise dokončil díl první (Dějiny archivu české koruny), byl svými bohatými zkušenostmi a znalostmi v oboru archivní vědy nad jiné povolán k tomu, aby připravil kritický rozbor a popis fondu tak vzácného. Za hlavní úkol při katalogisaci archivu české koruny považoval Koss podati zevrubný a vyčerpávající rozbor všech archivních fondů, jež se po staletí historickým vývojem nakupily k archivu české koruny, tvoříce s ním jediný a nerozlučný organický celek; jinými slovy, šlo mu o to, aby mohl podati úplné dějiny českého korunního archivu jakožto organického archivního celku. Koss rozeznával dvoji druh archivních dějin, vnější a vnitřní. „Vnějšími“ dějinami archivními rozuměl ony dějiny, které přihlížejí po výtce k vnějším osudům toho kterého archivu, sledující hlavně místo a způsob jeho uložení, kým a kdy byl pořádan, inventován a katalogisován, po případě též, jaké byly další osudy úřadu, z jehož činnosti archiv vzešel. „Vnitřními“ naproti tomu nazýval takové archivní dějiny, které si všímají především vnitřního složení archivu, považující archiv — a zvláště středověký listinný archiv — za živý organism, jehož osudy jdou

vlastní cestou, namnoze zcela nezávisle na osudech úřadu, z jehož činnosti archiv vzešel. K základnímu listinnému fondu se totiž začaly kupiti i jiné archivní fondy různé proveniencie, které srůstaly poněmáhlu se základním fondem v jediný organický celek, sdílejíce s ním společně všechny další osudy. Hlavním cílem Kossova badání byly tudíž „vnitřní“ dějiny archivu české koruny, vytčení všech cizorodých prvků v českém korunním archivu a zjištění, kdy a při které příležitosti se dostaly do jmenovaného archivu. Původně zamýšlel Koss připojiti v Katalogu k popisu každé jednotlivé listiny, pokud se dalo zjistiti, i obšírnou historii listiny, leč od úmyslu toho později upustil, ježto by se byl Katalog listin stal velmi nepřehledným, (historie listiny Fridricha II. na Mocran et Mocran z r. 1212 byla by na př. čítala přes 20 tiskových stran). Náhradu za to měly badatelům poskytnouti Dějiny archivu české koruny, jimž vyhrazen celý první svazek Katalogu, a jež Koss krátce před smrtí archivu v hlavních rysech dokončil. Po jejich vydání, jež jest jen otázkou nedaleké budoucnosti, bude lze seznati, kolik práce a cenných poznatků uložil Koss v tomto svém životním díle. Ostatní svazky Katalogu se budou zabývati popisem listin archivu české koruny.

Druhý svazek Katalogu popisuje listiny z let 1158—1346. Vychází ze svrchu uvedené zásady, že archiv historickým vývojem splývá se všemi i cizorodými součástmi v jediný organický celek, a že, chceme-li znáti jeho skutečné složení (v přítomnosti i v minulosti), musíme zachytiti jej v té podobě, v níž se nám zachoval, pojal Koss do Katalogu všechny listiny, které jsou dnes uloženy v archivu české koruny. Zařadil tudíž do Katalogu všechny listiny znovu sjednoceného archivu české koruny a to jednak ty, jež i po založení vídeňského domácího dvorního a státního archivu za Marie Terezie zůstaly nadále v Praze, jednak ony, které byly v druhé polovici 18. století odvezeny Rosenthalem z Prahy do nově založeného domácího dvorního a státního archivu ve Vídni a po převratu r. 1918 podle archivní dohody s republikou Rakouskou opět vráceny Československu. Z let 1158—1346 popisuje Katalog celkem 288 listin obou skupin; listiny následují za sebou podle chronologického pořádku, nehledíc ke skupině, z níž pocházejí. Pokud jde o vnější úpravu popisu listin, je každá listina označena v čele průběžným pořadovým číslem a letopočtem, pod nímž následuje slovné znění datační formule podle originálu. Český regist udává stručný obsah listiny, který se snaží zachytiti, pokud možno, i jména osob a míst, jež jsou v listině obsažena; v závorce udána jména osob a míst, jak jsou označena v originále. Za registem následuje vlastní popis listiny s udáním rozměrů a popis pečetí. Dále otiskuje Koss všechny archivářské poznámky na rubu, po případě na ohbu listiny a to,

pokud možno, v chronologickém pořadí za sebou. Kromě toho zaznamenává kopiáře, v nichž je listina opsána, po případě též kronikáře, kteří listinu pojali do své kroniky, jakož i ony inventáře a repertoria, z nichž možno na prvý pohled seznati osudy listiny i její příslušnost (ke skupině pražské či vídeňské). Na konci uvádí Koss v chronologickém pořádku všechny tisky listiny, pokud se mu podařilo je zjistiti, chtěje tak zaznamenati, komu byla listina známa již v minulosti a kdo k ní měl přístup, což by mohlo býti někdy na prospěch při pátrání po dalších osudech listiny.

Pokud jde o obsah, dělí se druhý svazek Katalogu na dvě skupiny: od nejstarších dob až do vymření Přemyslovců (1158—1306), celkem 61 listin, a od vymření Přemyslovců až do smrti krále Jana Lucemburského (1306—1346), celkem 227 listin. Nejstarší listinou českého korunního archivu a zároveň první listinou Katalogu je listina Fridricha Barbarossy králi Vladislavovi I. z roku 1158. Po ní následuje 5 zlatých bull Fridricha II. z doby Přemysla I. Otakara (1212, 1216) a Václava I. (1231). Z doby Přemysla II. Otakara sluší vzpomenouti několika bull papeže Klimenta IV. z roku 1268, jakož i listiny vyjednávačů uherského krále Štěpána o sjednání mírové úmluvy z roku 1271; z doby Václava II. dlužno uvést zejména listiny Rudolfa I. na úřad arcibiskupský a volenecké právo v říši z let 1289 a 1290. Z doby Jana Lucemburského dlužno se zmíniti zvláště o lenních reversech knížat slezských z let 1327, 1329 a 1337, o mírových smlouvách vyšehradských z r. 1335, (a 1339), o přátelských úmlouvách králů českých s panovníky uherskými (1327) a polskými (1341), nehledíc k četným úmlouvám s vévody rakouskými, o povýšení pražského biskupství na arcibiskupství papežem Klimentem VI. (1344), o četných lenních reversech, kvitancích a zástavních listech rozmanitých osob duchovních i světských, městských obcí a pod. K nim dlužno řaditi i skupiny listin cizí proveniencie, které splynuly s archivem české koruny, jako na př. listiny starého archivu markrabat braniborských, archivu nothaftského, koldického, northemberského, pánů z Plavna, pánů z Lipé, archivu budyšínského, zhořeleckého, vratslavského, chebského a t. d. Vůbec druhý svazek Katalogu přehlídí všechno bohatství listinného materiálu, které se nám zachovalo v archivu české koruny, i když se nám nedochovalo vše, co v něm kdy bylo obsaženo.

Otakar Bauer.

Roman Procházka, Rodopisná encyklopedie Československa. (První svazek obsahující písmeno A. — Praha, A. Neubert 1931. Str. 77 velké osmerky.)

„Hlavním účelem této encyklopedie“, říká autor v úvodě, „jest shrnouti rodopisný materiál pro badatele se stanoviska jak kulturně-historického, tak i sociologicko-biologického. Obsahuje proto jména rodů původem ze všech historických zemí koruny svatováclavské, ze Slovenska i z Podkarpatské Rusi, žijících jak ve vlasti, tak i v cizině, jakož i významnější rody cizozemské, jež po určitou dobu byly důležitějšími činiteli v území dnešního československého státu. Naše rodopisná encyklopedie Československa bude zároveň i památkem všech rodin i jednotlivců, vyniknuvších v dějinách kultury a civilisace celého světa, kteří krví i duší souvisí s rodným obyvatelstvem naší milované vlasti“. Potud autor. Prohlédne-li však pozorný čtenář první svazek, pozná s ustrnutím, v jakém rozporu je jeho obsah s příslibem úvodu.

Co je to „rodopisný materiál“? Co je to rodopis? Pro posouzení naší encyklopedie je celkem lhostejno, řekneme-li podle Forst-Battaglia, že rodopis je nauka o vztazích mezi lidskými jedinci, jež vyplývají z jejich rodového původu, nebo ve shodě s E. Devrientem, že rodopis je naukou o příbuzenských vztazích jedinců a z nich vyplývajících biologických a právních důsledků¹⁾. Tak i onak je samozřejmou podmínkou, že materiál t. j. rodopisná data — mají-li býti podkladem vědecké práce — musí býti pečlivě shromažďována, kriticky zkoušena a vybrána podle toho, jak dalece slouží svrchu vytknému úkolu rodopisného badání. A není snad třeba zvláště připomínati, že rodopisec má nejprve se vši možnou kritičností prozkoumati prameny, z nichž čerpá. Již letně nahlédnutí do „bibliografie nejčastěji se vyskytujících pramenů“ (str. 7) poučí čtenáře, že autor nevyhověl tomuto základnímu požadavku vážné práce rodopisné, když užívá „nejčastěji“ také Ruthovy pražské kroniky, Schimonova dávno zastaralého a nedostatečného seznamu šlechtý z r. 1859 nebo dokonce negramotného „Rejstříku k deskám zemským“, který vydal J. Hroch²⁾. Když „nejčastěji“ cituje Heraldiku Královu, ale neuvádí Českomoravské heraldiky Kolářovy a Sedláčkovy, když neužil bohatých rodopisných sbírek zemského archivu v Praze. Listujeme-li pak ve vyšlém svazku, shledáme „rodopisná“ data i tohoto rázu:

Abt Václav, ve světové válce vyznamenaný vrchní oficiál v Lovosicích,

¹⁾ Srov. článek Ant. Markusa, Rodopis, jeho úkoly a cíle (Časopis Rodopisné Společnosti Čs. v Praze, I., str. 9 sq.).

²⁾ Srov. referát o „Rejstříku“ v Čes. Čas. Histor. XXII, 1916, str. 343 — 346.

- Ach Antonín, poč. XX. stol. obchodník ve Všetatech-Přívorech,
 Achel Pavel, původem z Vorlíka, žebrák 1770 žijící v Praze,
 Adel Dionys JUDr, ve světové válce vyznamenaný soudce ve Stodě,
 Althanns Moric, poč. XX. stol. vyznamenaný okresní soudce v Cvikově,
 Ameseder Hugo, ve světové válce okresní soudce v Chebu, atd.

Vůbec různá vyznamenání a světová válka jsou dva oblíbené momenty, v nichž autor zachycuje své objekty. Což kdyby byl rozepsal všechny rakouské „Verlustlisten“? Čtenář asi stěží pochopí, jak takové údaje mohou přispět k „vyzkoumání příbuzenských vztahů jedinců“, když víme o X. Y. jen tolik, že ve válce byl vyznamenan, nebo že poč. XX. stol. měl obchod se smíšeným zbožím v N. Čtenář si maně pomyslí, což kdyby se rozepsaly telefonní seznamy ČSR nebo seznamy majitelů šekových účtů u poštovní spořitelny? Kolik by se získalo „rodopisných“ údajů jako třeba: „N. N, soukromník a majitel šekového účtu poštovní spořitelny v Praze čís. 66.666“ nebo „X. Y., soukromník v Praze II., telefon čís. 55.555“. Tyto příklady nejsou karikaturou, jsou stejně nicotné jako autorovy. Ten, zdá se, obohatil krátce před vyjitím prvního svazku svou encyklopedii zcela podobnými daty z denního tisku:

- Artner Hans, maj. žehlírny v Liberci, manž. Ida N. N., zemřel tam 4. února 1930,
 Anežtík, selská rodina slovenská, žijící v Pištanech (Nár. Politika, Praha, 17. IX. 1930),
 Ashton, Kate A-ová, manž. Otto Husserl von Kreuzwach, plukovník v. v. žij. v Praze VII.

Komu může prospět tento nedatovaný, nesouvislý údaj o osobnosti blíže neurčené. Z bitvy u Zborova náhodou vím, že jde o býv. velitele rakouského pluku čís. 75 v Jindřichově Hradci.

Je zcela jasno, že v encyklopedii nemůže být všechno, ale mohla by tam být aspoň všechna šlechta a erbovníci, a měla by tam zcela rozhodně být všechna jména „vyniknuvších v dějinách kultury“ aspoň našeho národa. Zůstaňme zatím u staré šlechty: je to nejoblíbenější předmět všech rodopisců—a ostatně snadno postižitelný pro bohatství všelijakých pomůcek genealogických a heraldických. Jaký užitek může však mít vědecká česká genealogie z údaje: „Abrányi Zoltán, cis. král. podporučík u husarů

1867 v Brandýse n. L.“? Co poví badatelé kusý, nedatovaný údaj: „Arnošt ze Štokova, Apolena A. ze Š.“ o rytířské rodině, kterou najdeme v berních rejstřících XVI. stol. v žateckém kraji, na př. r. 1557 a 1566: „Kryštof Arnošt ze Štokova a na Miničích“? Jakou cenu má zápis: „Absolon z Ledče, z Ledské, starožitná rodina vládycká, 1496 v Králověhradecku, šlechtictví 1590, vymřela v 1. pol. XVII. stol.“? Absolonové byli z Ledské podle tvrzení u Kostelce nad Orlicí, nikoliv z Ledče, a majíce erb již od polovice XV. stol., byli ve stavu rytířském; je tedy zcela nesprávný údaj, že dosáhli „šlechtictví“ r. 1590. A mimochodem řečeno, je zbytečno udávat jako prameny rozličné knihy a archivy, když stačí udati zcela správně obsírný článek Sedláčkův v Ottově Slovníku Naučném, odkud autor převzal třeba správně svá data. Vůbec si autor patrně neuvědomil rozdíl mezi pouhými erbovníky v Čechách a na Moravě v XVI. a na poč. XVII. stol. a mezi stavem rytířským, tedy šlechtou, k níž erbovníci v té době až do OZZ nikdy nepatřili, leda když byli formálně přijati na sněmu stavem rytířským. Tak Kryštof Albrecht, cis. rychtář v městě Kadani dostal z české kanceláře 9. srpna 1601 erb, aby se psal z Rechtálu (nikoliv z Rechthálu), čímž se ovšem mezi českou šlechtu nedostal! Pod přídomkem „z Aventína“ odkazuje autor: „viz Dynda, Melantrich, Pětikostel, Rožďalovský a Truhlička z A.“ Mezi ně však patří též odkaz k Bydžovskému z A., kterého autor omylem uvádí zvláště latinsky: „ab Aventino viz Bydžovinus ab A.“, ač byl s ostatními přijat společně k témuž erbů i přídomku jedním listem z 13. XII. 1561! Pod heslem „Arco (z Jaroslavice, alias Arch)“ uvádí autor: „Scipio A. z Jaroslavice, český přídomek 12 IX. 1564“ a hned přechází k mladší větvi hraběcí z XIX. stol. Mohl však snadno zjistit, že Scipio hrabě z Archu byl přijat do Čech i se svým synem Mikulášem za obyvatele a položil k deskám 5. února 1564 předepsaný revers k zemi. Usadil se na Moravě, získav od hraběte Hanuše Bedřicha z Hardeka panství Jaroslavice. O něco výše autorem citovaný: „z Archu, šlechtický rod na Moravě, Mikuláš z A., zemřel před 1594.“ není ovšem nikdo jiný než Scipionův syn Mikuláš hrabě z Archu neboli „Arci comes“, usazený na Jaroslavici! Proč je v českém rodopisu kusý záznam: „von Arcoli, říš. ryt., stavovská rod. v Krňsku!“ (Krain)“?

Autoru je cizí duch našeho jazyka, čímž si lze vysvětlit většinu jazykových i pravopisných chyb, kterými se první svazek jen hemží. Uvádím jen namátkou: „z Aussigu viz Geldner“. Nemožnou touto formou je myšlena rodina Geldnarů z Ústí, z které byl na př. Viktorín Geldnar z Oustí, služebník při komoře české (1564). Rodina patří pod Geldnar z Oustí, odkazy pod Geldner, z Oustí,

z Ústí, a užívali-li vůbec německé formy svého přídomku, také pod „von Aussig“, nikdy z „Aussigu“! Stejně nemožné jsou autorovy odkazy: „z Auras“, nebo „z Augezdec(z), panský rod, prvotní šlechta česká z rozrodu Kouniců“ místo správného z Újezdce. A Čech nikdy neřekne, že znak Kouniců byly „dvě vodní květiny“, „nýbrž dvě lekna. Stejně tak nezařadí nikdo Újezdeckého z Morašic pod obludné „Augezdeczký z Morassicz“, ani Újezdeckého z Červeného Újezdce pod záhadnou smíšeninu „Augezdec(z)ký z Červeného Augezdce (Újezdecký von Roth-Aujezd, Červený Újezd)“. Nemožné jsou rovněž odkazy: „z Aujezdez“, „Audržický z Audrž“, „Albín z Auraz“ „Albín z Genczowa“ a j. v. Jindy však nedůsledně odkazuje Auličku na Ouličku!, Austagowecz z Časlavičky (sic!) k Oustajovci z Časlavičky, ač vedle uvádí svobodníka jménem „Austagowecz“! Autor si zřejmě neví rady s českými jmény a jejich pravopisem. Starožitná dobrá česká jména šlechtická píšeme moderním pravopisem: *g* se čtlo jako *j*, *au* je dnešní *ou*, *w* je *v*, nemá tedy smyslu psát dnes Augezd, nýbrž Oujezd. Protože se leckdy Oujezd, Ouraz, Oudolí střídá s Újezdem, s Ůrazem a s Ůdolím, doporučuje se zařadit všechny přídomky pod *Ů* a dáti všeobecný odkaz *Ou* viz *Ů*! Tak napíšeme: Machovský z Ůdolí a k datu erbovního listu připojíme přídomek ve formě v listě obsažené: z Oudolí. Rovněž spejčky souhlásek odstraňujeme: Albín z Jenčova nikoliv Genczowa, Albrecht z Šentalu nikoliv ze Ssentalu, Arnold z Jankovic místo z Jankowicz. „Audřický z Audře“ je zcela dobře česky Ůdrčský z Ůdrče (Oudrčský z Oudrče). Protože tato dnes zněmčená rodina užívá německy zpitvořeného jména, dal bych do české encyklopedie jejich novotvar jen jako pouhý odkaz k původnímu jménu. Stejně bych dal bez obavy dnešní rodinu Kolowratů pod Kolovraty, pod starodávným českým heslem z Lobkovic by čtenář našel i dnešní Lobkovicze, pod Vratislavy a Dejmy by četl dnešní Wratislavy a Deymy! Správnosti by se vyhovělo odkazem s dnešních jmen rodinami užívaných. Také abecedu bych ponechal českou, tedy *ch* za *h*, nikdy do *c*. Ale i jinak tápal autor v nejistotách! Jak lze vysvětliti údaj: „Argoli, neapolitánský hvězdář a astrolog wallenštejnský“? Mary Appeliusová je z Riga (místo z Rigy), jíní jsou z Beuthenu místo z Bytomě a pod. Proč psát za místní jméno Časlav do závorek (Čzaslau) za Jičín (Gitschin), Kouřim (Kaurzim) a pod.? Autorův výklad o této věci v úvodu: „Jména míst jsou uvedena vždy nejprve v nynějším úředním znění a pak v závorkách ještě v jiné řeči, by příslušné místo bylo přesně označeno“ je zcela lichý, takže není třeba jej

kritisovati. Autor tápal však i věcně a formálně. Tak se čtenář dočte o „československém policejním řediteli v Bratislavě a od 1787—91 v Praze Frant. Amschelovi“ a pod. Leckteré údaje jsou bez citátu, takže čtenář nemůže je přezkoušet, i když na první pohled tuší jejich nesprávnost.

Je škoda, že autor svůj, zdá se, bohatý materiál rodopisný před publikací znova nezredigoval, že nevyloučil bezcenné a nesprávné, a že sveden lichou snahou přinést co nejvíce, přináší z velké části materiál ceny velmi chatrné. A je na věci nejsmutnější to, že se encyklopedie takto povrchně a ledabyle založená — přes vážné námítky a výtky vyslovené v odborných kruzích podle obšírného prospektu před časem rozeslaného — dostává v této formě širokému kruhu čtenářstva, a že není žel už ani možnosti, aby se v dalších svazcích podstatně zlepšila.

Vladimír Klecanda.

Stanislav Zháněl: Jak vznikla staročeská šlechta. (Příspěvek k nejstarším politickým a sociálním dějinám českým. Brno 1930, str. 229.)

„Osměluji-li se podat rozřešení otázky, nad níž v nemalých rozpacích stálo dosud tolik badatelů, jejíž obtížnost uznal sám Augustin Sedláček, šlechtických poměrů staročeských arciznatel, a jejíž uspokojivé rozluštění dosud nikdo nepodal, není to nikterak projevem nevázanosti k práci těch, kdož do spletitého problému vzniku šlechty snažili se přinést více světla,“ praví autor v předmluvě k svému dílu.

Poněkud odvážná slova, jimiž Zháněl uvádí svoji literární prvotinu ve známost širší veřejnosti, prozrazují sice na jedné straně sympatickou odvahu autorovu, jež ho ponouká k tomu, aby se vypořádal snad s nejobtížnějším problémem nejstarších sociálních dějin, na druhé straně však nutně vzbuzují jistou nedůvěru, nepřeceňuje-li autor přece jen příliš své síly. Bohužel, přečteme-li Zhánělovu knihu, shledáme, že obavy ty nebyly bezpodstatné.

Především nelze nikterak říci, že Zhánělovou studií byla rozřešena otázka, jak vznikla česká šlechta. Otázku tu sotva bude možno v brzkou definitivně rozřešiti, neboť šlechta není zjev pouze český, ani slovanský, než setkáváme se s ní téměř u všech vzdělaných národů; konečný soud o počátcích šlechty vůbec — a tudíž také šlechty české — bude možno pronést jedině na podkladě srovnávacím.

Leč ani jako příspěvek, který se snaží „přinést více světla

do spletného problému vzniku šlechty,“ Zhánělova studie dobře neobstojí, neboť všechny základní these, na nichž buduje své dílo, byly již dříve vysloveny; Zhánělovi náleží zásluha, že všechny tyto these důkladněji rozvinul, a opatřil vskutku účtyhodnou snůškou dokladů.

Autor rozděluje knihu na pět částí, nečítajíc v to úvod, v němž pojednává o životě a rodovém zřízení starých Slovanů.—První a snad nejzdařilejší část je věnována seniorátu — rodovému náčelnictví. Autor se snaží snésti pokud možno nejvíc dokladů o tom, jak důležitým činitelem ve staré společnosti české bylo fyzické stáří, a jak moudrost splývá s pojmem stáří. „Z obojích zpráv o fyzickém i rozumovém stáří předáků plyne, že ve starých dobách kladen na stáří mnohem větší důraz než později a než dnes, tím se i vysvětluje, proč „býti starým“, znamenalo býti i předákem resp. proč staročestí předáci bývají často označováni výrazy ukazujícími ke stáří“ (str. 45).—Ve druhé části se autor snaží doložit, jak působilo bohatství na vznik šlechty, kterak „větší přiděl půdy byl definitivním uznáním většího vlivu a převahy starosty nad ostatními.“ (str. 65).—Ve třetí části dovozuje autor, opíraje se o záplavu citátů, jak důležitým činitelem sociálním v dějinách starší doby byla osobní statečnost. Při tom ukazuje na význam vojenských družin, bez nichž kníže „nemá ani jména knížete, tím méně vliv, moc, bohatství a postavení, jak se na náčelníka, pána, knížete, sluší“.—Čtvrtá část je věnována přízni knížecí, s jejíž pomocí lze nabývatí význačných úradů a hodností a domoci se tím způsobem vynikajícího společenského postavení.—V páté části, nadepsané „Šlechta česká na počátku dob historických“, se snaží autor vyčerpati výrazy, jimiž naše nejstarší legendy a kroniky označují šlechtu, dovozuje zároveň, kterak jednotlivé výrazy odpovídají svrchu uvedeným prvkům (stáří, bohatství, statečnost, přízeň knížecí), z nichž podle Zháněla šlechta vznikla.

Cena knihy Zhánělovy, jak jsem se již svrchu zmínil, tkví hlavně v množství dokladů, které autor vytěžil z nejstarších našich pramenů historických, zejména z legend.—Bohužel, nedostatek historické kritiky způsobil, že autor nedovede v pramenech náležitě rozlišovati. (Platí to jak o jeho hodnocení kroniky Kosmovy, tak i o jeho oceňování legend jako historického pramene, srov. str. 121, pozn. 209, str. 130, pozn. 235, str. 159, pozn. 63).—Zcela nadbytečné jsou namnoze již zastaralé archaeologické výklady, na př. „o skrčcích“, jichž užívá na doklad svých thesů a v nichž dospívá někdy k podivuhodným závěrům, na př. str. 73 „v dobách starších meč a přílba jsou vzácnými, jen zámožní vojáci mohli si je opatřiti i za živa“.

Zvláštní odstavec dlužno věnovati užívání moderních výrazů na označení středověkých institucí. Autor jich užívá velmi hojně, na př. „chefy tehdejší lidské společnosti“ (str. 47), „zahraniční referent“ (str. 77), „nutnost obrany proti nespokojeným starousedlíkům“, (str. 122), „degradoval rodinu poraženého odpůrce“ (str. 136).—Rozhodně zavrhuji překládati slovo „miles“ — bojovník, výrazem v o j á k, a to proto, jelikož tu jde o záměnu pojmů. (Na př. str. 132, str. 141, str. 142 atd.)

Jakkoli oceňuji dobrou vůli pisatelovu, nemohu souhlasiti s nevhodnými moderními přirovnáními, jako na př. str. 156 „udělení úřadu hradského bylo výhrou z loterie“, str. 169 „udílením a odvoláním beneficí měl kníže všechny svoje věrné, jak se říká v hrstí“, str. 170 „jiní posláni do pense s výsluhou“ atd.

Práce Zhánělova vůbec trpí jistým chvatem a nervositou, neboť jen na vrub přílišného spěchu dlužno snad přičísti nevhodnou předmluvu, jakož i některé podivuhodné výklady v textu, jako na př. str. 80: „Tyto a jiné vynikající rody, o nichž zmiňuje se historie česká na úsvitě našich dějin, vyvinuly se z téže vrstvy zbohatnuvších starostů plemenných nebo rodových“; — str. 114: „Na žádost Soběslava I. zmocnili se dva z jeho družiny dvou podezřelých zbrojnošů, kteří chtěli Soběslava zabít“; str. 154: „Na svých hradech silných jeho vojskem a přívrženci, nešlo proti němu vystoupiti, abychom užili slov současníka hradské ústavy“ — a podobně.

Jinak ovšem dlužno znovu zdůrazniti velikou píli a odvahu, s nimiž se autor podjal úkolu tak obtížného.

Otakar Bauer.

Archivalische Zeitschrift IV. (třetí řada) vydává Bayerische Hauptstaatsarchiv. Čtvrtý svazek časopisu vyšel sice již roku 1928, protože však, kromě několika notickek, nebylo o něm dosud v Časopisu archivní školy psáno, věnován jest mu nyní obšírnější referát. Svazek obsahuje několik pojednání, která zaslouží si větší pozornosti.

Úvodním článkem jeho jest práce prof. vídeňské univ. Hanse Hirsche „Studien über die Vogtei-Urkunden süddeutscher österreichischer Zisterzienserkloster.“ V prvé kapitole věnuje Hirsch pozornost tak zv. císařskému vojstvív nad kláštery, které počíná se objevovati od doby Fridricha I. a ukazuje, že cílem jeho bylo absorbovati světskou pravomoc klášterů, nadaných dříve právem imunity. Thesi svou dokazuje rozborem kontextů listin klášterů ve Wilheringu, Reunu, Heiligenkreuzu, Lilienfeldu, Zwettlu a Baumgartenbergu. V dalším článku pojednávají

o nejstarších listinách biskupů augšpurských (887—1248) Dr. Valerie Feistová a archivář v St. Pölten Karel Helleiner. Vrchní archivář Haus-Hof und Staatsarchiv Dr. J. K. Mayr v článku „Ein salzburger Beispiel zur Urkundenkritik des XVI. Jahrhunderts“ přináší zajímavý doklad o listinné kritice v oboru diplomatiky listin soukromých. R. 1541 předložil jakýsi Kašpar Grueber kontrakt z r. 1479 a domáhal se jím dědictví po salzburském protonotáři Hansi Pleyerovi. Administrátor arcibiskupství Ernst podrobil tento kontrakt rozboru jak po stránce vnější, tak vnitřní a listinu zamítl jako zpadělanou. Jest zajímavé, že jako jednoho kritéria užil také tvrdosti a jakosti vosku pečeti.

Poporuhodný jest článek Hanse Kaisera, archivního rady v Postupimi „Aus der Entwicklung der Archivkunde“, v němž shromážděny jsou zprávy o prvních pokusech o organizaci novověkých archivů. Nejstarší pokus jest z poloviny XVI. století a jest jím uspořádání státního archivu wirtemburského Jakobem von Ramingen, který rozdělil archiv na dvě hlavní oddělení: cartophylacium (listiny a akta) a tabularium (knihy), v obou hlavních odděleních pak rozeznává jednak: causae domini, causae subditorum a causae extraneorum, jednak: personalia a realia. Kaiser sleduje pak proměny názorů o uspořádání archivů až do konce XVIII. století, to jest do doby, kdy archiv ztrácí účel praktický a pořádání archivů řízeno jest především zájmem vědeckým. Uvádí především spis učitele civilního práva v Benátkách Baltazara Bonificia „De archivis liber singularis“ (1632), Ahasvera Fritsche „Tractatus de iure archivii et cancelariae“ (1664), Georga Aebtlinga „Anführung zu der Registraturkunst“ 1669, dále městského archiváře ve Strasburku r. 1715 Jakoba Wenklera „Collecta archivii et cancellariae iura“ a posléze spisek braniborského tajného rady Spiese „Von archiven“ 1777, kde prvně prokmitl provenienční princip: „der beste Plan derjenige ist, den die Urkunde selbst an die Hand geben.“

Ředitel drážďanského státního archivu Woldemar Lippert v článku „Archivstellungen“ zdůrazňuje jednak význam vůdčí ideje při pořádání archivních výstav, ať stálých, ať dočasných, jednak nebezpečí „slabošského pacifismu“ pro německý národ a podmínky, za nichž německý národ jest hotov k smíru. Postupimský archivář Zipfel uvazuje v dalším článku o přejmutí a důležitosti akt válečné Ústřední nákupní společnosti (ZEG). O zrušení státního archivu ve Wetzlaru píše Ernst Müller, archivní rada ústředního archivu státního v Berlíně-Dahlemu. Wetzlarský archiv byl archivem starého Reichskammergerichtu, který měl ve Wetzlaru až do zániku římské říše německého národa své sídlo. Nyní převzat byl pruským státním archivem. O organizaci a úkolech

bavorského válečného archivu píše Max Leyh, o přestavbě státního archivu v Neuburgu Hans Lippert. Dějinám knížecí a hraběcí rodiny Fuggerů a jejího archivu v Augšpurku věnoval svůj článek asistent tohoto archivu Deininger. Sleduje rodokmen světví fuggerského rodu od prvního známého Fuggera, Hanse, který 1367 přivandroval jako chudý tkadlec do Reichstadtu, pocházející z tkalcovské rodiny ve vsi Graben na Lešských polích, až do členů dosud žijících. Dále podává přehled organizace rodového archivu, který rozdělen jest na 15 oddělení: genealogie, obchod, uherské, tyrolsko-korutanské hornictví a hutnictví, španělský obchod, zápůjčky peněz, rodinný fideikomis atd. Od 7. následují oddělení o vztazích Fuggerů k jednotlivým říšským zemím a jejich vládám, k říši a řadě různých veřejných záležitostí.

Požáru státního archivu ministerstva vnitra a spravedlnosti ve Vídni věnován jest článek státního archiváře Jakoba Seidla. V článku jest uveden již přesný počet zničených kartonů a fascikulů jednotlivých oddělení. Tak zničeny: archiv rakouské dvorské kanceláře 1527—1749, directoria in publicis et cameraribus 1749—1761 a spojené českorakouské dvorské kanceláře 1762—1848, celkem 2.700 kartonů a 1.550 fascikulů, registratura presidia ministerstva vnitra 1848—1899 4.500 fascikulů, Polizei und Zensurstelle 1793—1848 (2.000 fascikulů), presidiální registratura nejvyššího policejního oddělení 1852—1869 (251 fascikulů), Oberste Justizstelle 1749—1848 (1.358 fasc.), registr. ministerského presidia 1861—1918 (900 kartonů), protokoly ministerské rady 1861—1918 (100 fasc.), dále archiv něm. rakouského ministerstva zemědělství a korespondence prvních čtyř kancléřů rakouské republiky.

Přednosta štyrskohradeckého archivu Viktor Thiel uveřejňuje zprávu o činnosti svého archivu v letech 1906—1928, vrací se však i k jeho minulosti starší a vypočítává všechny fondy, o něž byl obohacen archiv, který původně byl archivem vnitrorakouských zemí, totiž jejich centrálních úřadů, zřízených 1564 arciknížetem Karlem a trvajících do opětného sjednocení těchto zemí s ostatními, po nastoupení Ferdinanda Štyrského r. 1619, dále archivem gubernia vnitrorakouských zemí z let 1763—1825 a gubernia a zemského hejtmanství Štyrského z let dalších. Vedle vzrůstu měl štyrskohradecký archiv také období úbytku a to tehdy, když proti všem zásadám provenienčního principu nucen byl některé kusy svých fondů dodatí Haushofundstaatsarchivu ve Vídni. Vedle různých registratur správních a finančních úřadů zemských přejetých archivem v posledních dvaceti letech, uložena byla v Štyrském Hradci také akta i pro náš osvobozovací boj a historii světové války velmi cenná: jsou to akta komise, která spravovala

thalerhofský internační tábor politicky podezřelých a provinilých a dále akta správy uprchlického tábora ve Wagně.

Velmi obsáhlou a skvěle informativní zprávu o archivech a archiválich německých a smíšených měst a městeček i vesnic v Čechách, na Moravě a ve Slezsku podává v článku „Das Archivwesen der sudetendeutschen Städte“ městský archivář v Mostě Kurt Oberdorfer. Počíná vzpomínkou na první archivářské práce německých badatelů v Čechách a na Moravě v sedmdesátých letech minulého století, oceňuje význam vzniku zemských archivů v obou zemích, zejména pak založení Vereinu für Geschichte der Deutschen in Böhmen. S pochvalou zmiňuje se o iniciativě československého ministerstva nár. osvěty, projevené zřízením instituce zemských archivních inspektorů a zejména podporou vlastivědného hnutí, jež dosud zejména v německo smíšených územích Československa a zvláště Čech našlo živý ohlas a zájem. V závěru podává přehledný soupis nejdůležitějších archivních památek všech německých a několika českých měst a míst, kde pracovali němečtí badatelé, sestavený alfabetycky s rozdělením míst ve čtyři skupiny: pošumavskou, západočeskou, severočeskou a sudetskou.

O polských státních archivech napsal do „Archivalische Zeitschrift“ článek kustos archivuma skarbowego ve Varšavě Al. Bachulski. Uvedu z něho přehledný výčet polských státních archivů: 1. „Archiwum główne w Warszawie“, má tak zv. korunní metriku (registra královská) z doby starého polského státu a dále příslušné fondy, předané Polsku Sovětským Svazem na základě artik. XI. bodu 4—6 mírové smlouvy Řížské z r. 1921, včetně polského korunního archivu, chovaného do té doby v Moskvě, dále akta vzniklá z činnosti centr. úřadů vojvodství Varšavského v letech 1809—1813, hlavní archiv království od r. 1815 a registratury civilních tribunálů z území staré velkogubernie Varšavské před r. 1876, 2. Archiwum skarbowe (finanční) ve Varšavě, 3. Archiwum akt dawnych ve Varšavě s akty správní rady a státní rady království Polského 1815—1863 a archivem gen. gubernátora po r. 1867, 4. Archiwum akt dawnych ve Vilně (gub. Minsk, Vilno, Grodno, Lublin), 5. Krajowe archiwum aktów grodskich i ziemskich ve Lvově (s haličskými katastry), 6. Krajowe archiwum aktów grodskich i ziemskich v Krakově (akta vévodství krakovského, vrchního soudu krakovského magdeburského práva, apelačního soudu 1796—1810), 7. Archiwum namiestnictwa ve Lvově, 8. Archiwum państwowe v Poznani. Nově pak zřízeny byly po roce 1917 státní archivy v Grodně, Kališi, Kielcích, Lublině, Lomži, Piotrkově, Plocku a Radomi. V další části svého článku podává Bachulski zprávu o archivních smlouvách s Německem, Česko-

slovenskem a jednání o ní s Rakouskem, v nichž polští archiváři uplatnili vždy princip teritoriální (podobně jako v Art. XI. Řížské mír. smlouvy), což jest také příčinou, že dosud nedošlo k smlouvě s Rakouskem, ježto vídeňští archiváři a rak. vláda trvá na principu provenienčním.

Z drobných článků „Archivalische Zeitschrift“ zaslouží si pozornosti především článek o archivních a knihovnických školách v Itálii; jsou tři: v Padově, Bologni a Florencii, dále článek o zbytku archivu švédských generálních guvernérů v Rize v Lotyšsku. Literární zprávy věnovány jsou publikacím švýcarských a holandských archivů a publikacím o těchto archivech.

Mil. Volf.

Poznámka redakce: Referáty o spisech: A. de Bouard, Manuel de diplomatique française et pontificale. T. I. (V. Klecanda); E. Casanova, Archivistica (B. Jenšovský); Josef Dephoff, Zum Urkunden- und Kanzleiwesen des Konzils von Basel; Jan B. Novák, Sněmy české XV. 2 (B. Jenšovský) pro nedostatek místa odloženy do ročníku příštího, jehož první část vyjde ještě před prázdninami tohoto roku.

Zprávy.

Dr. František Mareš osmdesátníkem. — Osmdesátých narozenin dožil se dne 28. prosince 1930 nestor českých archivářů, archivní rada a ředitel schwarzenberských archivů v. v. František Mareš, čestný doktor filozofie university Karlovy v Praze, první předseda a první čestný člen Československé Archivní Společnosti. V tomto časopise, jehož třetí ročník připsán byl Františku Marešovi, oceněna byla historická práce jubilatova i záslužná jeho činnost archivní u příležitosti 75tých narozenin Marešových (srv. Č. A. S. roč. III. str. 164 a násl.). Odkazujícíe dnes na tuto stať, nemůžeme jinak, než znovu opéťovati přání tam vyslovená a přání nejstaršímu českému archiváři nerušeného klidu a zdraví do mnohých ještě let.

Dr. Josef Vítězslav Šimák, řádný profesor historické vlastivědy československé na universitě Karlově, který se dne 12. srpna 1930 dožil šedesátí let, nevyšel sice z dráhy archivního úředníka a ani dnes nemá oficiálních vztahů k archivnímu životu u nás, a přece bylo by těžkým opomenutím, kdyby právě v tomto časopise nebylo vzpomenuo jeho nedávného jubilea; nejen proto, že Šimák, pilný a významný autor řady místopisných monografií a pečlivý vydavatel důležitých pramenů historických, jest již po celá desetiletí častým a milým návštěvníkem všech větších archivů pražských, nejen proto, že horlivý propagátor lásky k staré minulosti české jak u studentů universitních tak i v širokých vrstvách lidových budiž zájem pro ochranu památek a porozumění pro práci archivní, nýbrž i proto, že Šimák již od mladých let jest správcem a organisátorem archivu svého rodiště v Turnově, že jakožto konservátor rakouské archivní rady pro některé okresy severočeské získal si nemalé zásluhy o ochranu i soupis písemných památek, ať šlo o nespořádané archivy městské, o archivy farní nebo posléze o registry patrimonialní, a v neposlední řadě i proto, že jest kritickým vydavatelem důležitých pramenů archivních a významným spolupracovníkem v dnešní naší organizační ediční. Zde nemůžeme se zabývatí širokou literární činností Šimákovou, která jen ve výčtech titulů v bibliografiích, uveřejněné ve sborníku, který věnovali „Přátelé čl. starožitnosti svému učiteli“ (V Praze 1930), vyplňuje 18 stran většího formátu, od drobných článků místopisných, které od r. 1892 roztroušeny jsou po nejrůznějších časopisech historických a spornicích vlastivědných věnovány především rodnému kraji Šimákovu, Českému ráji a jeho okolí, až po velké a vzorné monografie rodného města (Příběhy města Turnova n. Jizerou I. r. 1903, III. 1905), i sousedních krajů (Dějinné paměti okresu mnichovohradištského díl I. r. 1917), nebo posléze krásné Knížky o Housce, vydané krátce po jubileu autorových narozenin, od kratších a dobře populárních prací z všeobecných dějin českých (Hus a doba před ním, Od Kostnice po Lipany, oboje v Topičově sbírce Duch a svět) až po synthetické dílo „Kronika československá,“ jehož od r. 1921 vyšly tři svazky prvního dílu do konce doby Karlovy. Nutno však alespoň zmíniti se o pracích, které vznikly z jeho užšího zájmu o archivy, a o jeho podnikcích edičních a zprávách rukopisných. Jsou to zprávy o archivu turnovském (ČČH. roč. III. a jinde), o archivu města Rovenska pod Kamenicí (Časopis Spolku Přátel Starožitnosti V.), o českém zemském archivu (Czechische Revue II. 1907), o archivu města Bakova nad Jizerou (ČSPS. r. 1913), jakož i článek „Jak zřídití naše archivnictví“ (Národní Listy 1925 č. 45), k němuž možno připojiti iniciativní

články o vlastivědných úkolech samosprávných sborů r. 1912 a o stavu a úkolech české vlastivědy r. 1929 a povzbuzující leták, jímž hned na počátku své činnosti vědecké r. 1894 volal po sbírání a zachovávání starých památek a paměti. Kritické vydání Kroniky Bartoše písaře a jiných pramenů v publikaci Prameny dějin českých sv. VI. (vyšlo r. 1907) přivedlo prof. Šimáka ke studiu různých pramenů historických, k prozkoumání důležitých pozůstalostí literárních i k badání v knihovných domácích i zahraničních. Této činnosti vděčíme stejně za kritické příspěvky o Kronice Bartoše písaře (1903), o Pramenech a pomůckách Hájkových ve Sborníků Gollově (1906), o pozůstalosti Dobnerové (ČČM. 1901) a Balbínové (1915) jako za záslužné práce soupisové Bohemika v Lipsku (1907) a Soupis rukopisů majorátní knihovny hrabat Nostic-Rienecka v Praze (1910). Z vydaných pramenů vedle uvedených již Kroniky Bartošovy jsou to Listář k dějinám školství na Turnovsku (1908) a Listář fary turnovské z let 1620—96 (vyšel r. 1910), zvláště však důležitá publikace „Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z let 1671—1752, jichž nákladem Historického Spolku od r. 1909 vydal zatím díl I. ve dvou svazcích a díl II. rovněž ve dvou svazcích, k němuž závěrečný svazek III. jest v tisku. V roce svých šedesátých narozenin ujal se prof. Šimák nového vydání monumentálního díla Sedláčkova Hrady a zámky české; přejeme pilnému vydavateli, aby mu bylo dopřáno ukončiti se zdarem tento veliký podnik a aby se dočkal let tohoto patriarchy české vlastivědy i dalších.

B. Jenšovský.

V Josefu Strnadovi, s nímž se vědecký svět český a zvláště jeho milé působiště, Plzeň, rozloučily navždy dne 12. května r. 1930, ztratili jsme nejvýznačnějšího představitele místní historie staré, dobré školy, školy Tomkovy a Emleerovy. Nejvyšší vzepětí jeho činnosti spadá ovšem do dob předválečných, do doby kolem r. 1900 i dříve; co v posledních letech nepevně zdraví i trpký osud staropensisty, který velmi těžce snášel, dovolily publikovati starému pánovi, to byly již jen paběrky po té velké práci, kterou nám dal v posledních dvou desetiletích století minulého i v prvních letech století dvacátého.

Není nutno zde vzpomínati i rozbírati všechnu vědeckou činnost zvěčnělého; v tomto časopise budiž vzpomenuo především těch složek jeho práce, kde Strnad zasahoval do oborů časopisem pěstovaných. Sem náleží ostatně hned jeho rozsahem největší i obsahem nejvýznamnější práce, Listář města Plzně a druhdy poddaných osad, vydaný ve dvou dílech v letech 1891 a 1901. Časově se končí publikace rokem 1526. Význam publikace po stránce ediční plyne již z toho, že jest tu otištěno 1354 listin, z toho pak vůbec po prvé jest vydáno 999 listin. V úvodech k oběma dílům Strnad vyložil dějiny městského archivu, popsal podrobně rukopisy a městské knihy, z nichž vybíral kusy pro svou publikaci, pověděl tu, co bylo třeba, o své ediční metodě a podal i diplomatický rozběr pramenů. V detailu mnoho diplomatických poznámek jest připojeno k poznámkám o jednotlivých kusech edice, kde jest mimoto i podrobně popsána každá listina. Konečně jest přidán také podrobný rejstřík. Jest to tedy dílo, jakého nemělo do Strnadovy doby žádné české město a jaké dodnes vlastně čeká na svého následovníka. Musím tu však tento známý obraz ediční práce Strnadovy doplnit také tím, že Strnad podnikl i část práce pro budoucnost, že z archivu amberského a norimberského opsal mnoho kusů i ze století XVI. a zvláště pak z prvních let války třicetileté, že se postaral také o to, aby pro rukopisný diplomatář bylo aspoň počato s opisováním listin v Praze, a že tak připravil již kus práce i pro

třetí díl této publikace. Dojde-li jednou k němu, nebude ovšem možno v mladší době pokračovat v některých podrobnostech Strnadovou metodou; bude nutno se často při množství látky spokojit jen registry na místě otisku celých listin, bude také užitečno oddělit edici soukromých smluv měšťanských a kšaftů od jiných listin a nesmístit tento různorodý materiál, jak to pro starší dobu mohl učiniti Strnad; ale mimo tyto odchylky způsobené odlišnou dobou a látkou jiných změn jistě nebude.

Listář nebyl jedinou ediční publikací Strnadovou, vydal i Simona Plachého Paměti již r. 1883, vydal podle příležitosti listiny i regesta jejich v různých člancích, ale nebudu zde opakovati to, co jsem již sebral v bibliografii Strnadových prací, otištěné v III. sv. Šborníku hist. musea v Plzni, a co bylo od té doby rozmnoženo jen o několik čísel. Stejně tu pomijím přímou Strnadovu činnost historickou, která, jestliže bychom roztroušené věci sebrali v úplnější celek, shrnuje skoro celé starší dějiny Plzně do XVI. století. O ní mimo uvedenou bibliografii podá úplný obraz teprve edice drobných spisů Strnadových, kterou chystá městské historické museum v Plzni.

Ale mimo ediční činnost Strnadovu nesmím na tomto místě pomínouti méně známou složku činnosti Strnadovy, tu práci, kterou jsem mohl poznati jen jako Strnadův žák a nástupce jeho: jeho práci v pořádání městského archivu v Plzni. Jest to přímo podivuhodné, s jakým taktem a s jakou šťastnou zdrženlivostí Strnad pracoval v pořádání archivu. V době, kdy odborníci zvučných jmen v historii, ale v archivnictví bohužel naprostí diletanti, pořádali po venkově archivy podle svých systematických škatulkových hesel, rozbíjejíce nenapravitelně starou danou souvislost archivního materiálu, vyrostlou z živé činnosti úřadu nebo korporace, Strnad opatrně ponechal, pokud to jen šlo, materiál v tom stavu, v jakém jej zastihl; opatření jeho jsou dokonalá i podle našich hledisek, ačkoliv v tom pracoval již v letech osmdesátých minulého století. Strnad tedy oddělil jako zvláštní oddíl archivu jen pergamenové listiny a rukopisy, jak se to i dnes samo sebou rozumí; listiny došlé do městské rady nedostávaly v minulosti registraturních značek, nýbrž byly označeny jen datem presentata, a proto Strnad je také prostě srovnal chronologicky. V listkovém repertoriu k archivu srovnal pak také chronologicky obsáhlá regesta k jednotlivým listinám pro ty části archivu, které sám srovnal. Odděleny zůstaly od vlastního archivu městského spisy jiných korporací, cechů, vikariátu a jiných — není to zbytečné připomenout, poněvadž se ani tak jasné zásady nešetřilo někdy v našich venkovských archívech. Pergamenové listiny Strnad uložil v papírových uzavřených sáčkách a tímto levným a prostým způsobem je dobře chránil proti jakýmkoliv nepříznivým vlivům, zvláště proti prachu; doplnil jsem toto jeho opatření jen uložením sáčků v krabicích s víkem tak upraveným, aby přístup prachu byl skoro znemožněn, jejich jedna stěna však při rozevření odpadne, aby bylo možno snadno potřebný kus vyjmout bez zbytečného přehazování druhých.

Strnad však bohatě přispěl také k pomocnému aparátu našeho archivu, zvláště pro XIV. a XV. století. Náleží sem ovšem také rejstřík k oběma dílům Listáře, ale mimoto Strnad zpracoval i místopis města v XIV. a XV. století mnohem podrobněji, než to pak publikoval, v I. sv. Šborníku m. v Plzni sestavil seznamy konšelů od nejstarší doby až do posledních voleb před dvěma lety v Plzni konaných, sebral mnoho poznámek a výpisků, jejichž bohatství bude patrné teprve, až se dostaneme k uspořádání bohaté písemné pozůstalosti Strnadovy, která ochotou jeho rodiny byla všechna získána v majetek městského archivu.

Ale pro nás, kdož jsme měli štěstí se Strnadem pracovat, nejmilejší zůstane vzpomínka na lidské stránky bytosti Strnadovy, zachováme si jej v paměti především jako dobrého a otcovského učitele a přítele, jako svrchovaně obětovného a vždy nezištného pracovníka pro kulturní rozvoj města, které se mu stalo působištěm. Rodák z Hostivaře u Prahy (nar. 8. března r. 1852), roku 1876 přišel jako mladý suplent do Plzně a Plzni věnoval pak svou všechnu práci, svůj všechn život. V ušlechtilé své skromnosti raději cestu připravoval budoucím poutníkům, než aby sám byl užil slasti díla ukončeného; tím vděčněji musíme ho vzpomínat!

Dr. Fr. Macháček.

Archivní rada Dr František Brožek. — Dne 2. ledna 1931 zemřel náhle po kratičké nemoci lobkovický archivní a rodinný rada JUDr František Brožek, správce lobkovického archivu a knihovny v Roudnici n. Lab. Pocházel z Vojkovic u Kralup n. Vlt., kde narodil se 18. března 1859. Po středoškolských studiích v Praze vstoupil nejprve na filosofickou fakultu, kdež studoval filologii, chystaje se k profesuře. Než po absolutoriu nebylo valných vyhlídek na získání učitelského místa, proto šel se studovati práva a v pokročilém studiu prodělával již i soudní praxi. Zatím naskytla se příležitost, jež slibovala splniti, byť i v poněkud změněné formě, jeho dávné přání, — vychovatelské místo v rodině hrabat z Ledeburů v Milešově pod Milešovkou. V této službě již dokončil svoje právnická studia doktorátem práv r. 1891, a za nedlouho (1894) ujal se podobné funkce v rodině tehdejších knížat z Lobkovic v Roudnici, jimž pak věrně sloužil až do smrti po celých 37 let.

Vychovatelská činnost Dra Brožka v této starobylé rodině nesla se od počátku se zřetelem k rodovým tradicím ve znamení uvědomělého češství a našla v mladých svěřencích živý ohlas. Ona však také poskytovala Dru Brožkovi stálým stykem s aristokratickým prostředím možnost působiti i v širším okruhu ve smyslu národním. Dr Brožek měl tu často příležitost korigovati zkreslený názor o českých snahách kulturních i politických, při čemž mu vedle vzdělání a čestnosti a poctivosti charakteru napomáhal jeho neobyčejný takt a rozvážnost, k nimž přistupovala ještě důkladná svědomitost v práci a naprostá osobní skromnost po celý život. Byl snad posledním z oněch šlechtických vychovatelů, kteří uzavírají řadu svých předchůdců z doby národního obrození, o českou národní věc tak význačně zasloužilých.

Po odchodu nynějšího profesora čsl. dějin na Komenského universitě v Bratislavě Dra Václava Chaloupeckého z lobkovických služeb, ujal se Dr Brožek r. 1919 archivářské funkce, skončiv vychovatelskou práci v lobkovické rodině. Krátce na to, jmenování archivním a rodinným radou bylo jen vnějším projevem oné vzácné a řídké důvěry, kterou již dlouhou dobu Dr Brožek u všech členů rodiny požíval. Jako archiváři byly Dru Brožkovi svěřeny do správy vedle rozsáhlého archivu též ona skvostná a jedinečná bibliotéka, jež patří k největším soukromým knihovnám v našem státě, vzácná galerie obrazová o 1000 kusech, mezi nimiž jsou četně zastoupena díla předních mistrů světových, dále pak museum a sbírky ostatních uměleckých a starožitných předmětů, jež po staletí byly lobkovickou rodinou nashromážděny a v roudnickém zámku soustředěny.

Správa těchto největších kulturních a uměleckých pokladů lobkovických již samotná má svoji více než stoletou tradici a rada Dr Brožek mohl jen klidně pokračovati v onom systematickém pořádku, který založili četní předchůdci v jeho úřadu, z nichž převážnou zásluhu o nynější uspořádání mají dvě generace archivářů Dvořáků (Josef † 1874 a syn, ar-

chivní rada Max Dvořák † 1909). Rada Dr Brožek nejenom svědomitě v této tradici pokračoval, nýbrž i vycházel vstříc novým úkolům, jež změněná doba s sebou přinášela. V archivu začal s přípravnými pracemi pro soustavné doplňování archivního materiálu z neuspořádaných dosud a neprobraných patrimoniálních a hospodářských registratur jednotlivých lobkovických statků, z nichž netoliko značná část byla již během 19. století do roudnického zámku zkoncentrována a které vhodně doplní archiv spisovým materiálem z 18. a 19. století, ale k nimž v důsledku provedení pozemkové reformy převezeny byly do Roudnice i další registratury, pokud ještě na jednotlivých místech byly uloženy. V bohatém archivu hudebním byl z podnětu rady Dra Brožka pořízen lístkový katalog podle nejnovějších zásad moderní katalogisace hudební k celému téměř notovému archivu, jenž dosud sepsán byl pouze v katalogu knižním a v němž zachovány jsou ve vzácné úplnosti také skladby starých českých komponistů. V knihovně staral se o další přírůstky této cenné instituce, v galerii, jež radu Dra Brožka obzvláště zajímala — též hlavně asi pro jeho neobyčejný smysl pro umění výtvarné (byl sám dovedným kreslířem) — a s jejímiž dějiny a novým soupisem počal se v posledních letech vážně zabývat, pečoval zejména o soustavné každoroční restaurování obrazů odborným malířem. Při tom vyřizoval ponejvíce sám běžnou agendu úřední a pokud to dovolávalo jeho odpovědné postavení úřední, vycházel s ochotou velmi liberální vstříc přáním všech vážných vědeckých pracovníků a institucí, zdejších i cizozemských, ať již vědecký neb umělecký zájem kteréhokoliv druhu přiváděl je do Roudnice. Kromě toho byl stejně ochotným a častým průvodcem různých návštěv, zejména odborníků, kteří i z daleké ciziny přicházeli shlédnouti kulturní poklady, radovi Brožkovi do správy svěřené. Rada Dr Brožek staral se též o propagaci znalostí roudnických památek v různých příležitostných člancích, uveřejněných v místních časopisech i denních listech; bylo to zvláště v době, kdy byl též veřejně činným v obecním zastupitelstvu města Roudnice. Tehdy také spolupracoval na reorganizaci Podřípského musea. — Nutno zmíniti se i na tomto místě o článku rady Dra Brožka v odborném časopise „Naše řeč“ r. IX. (1925) str. 116—118: „Co je šlechtický přídomek“, k němuž autoru vedle právnického vzdělání přispělo nemálo i zmíněné vzdělání filologické. Souvisí s ožehavým problémem, který nastal příslušným úřadům, když v důsledku zákonného zrušení šlechtictví senior lobkovického rodu žádal, aby členové rodu mohli užívati staročeského, ducha a vývoji českého jazyka jediné odpovídajícího tvaru jména „z Lobkowicz“, a jenž dosud není definitivně vyřízen. —

Karel Jeřábek.

Za Adalbertem Schmidtem. — Když dne 10. února 1930 skonal po krátké bolestné nemoci vrchní oficiál archivu ministerstva vnitra Adalbert Schmidt, pocítili tuto ztrátu bolestně nejen všichni, kdo zesnulého znali, ale i největší a nejbohatší tento archiv ztratil v zesnulém úředníka, jaci se snad již nyní ani nerodí.

Životní data skromného tohoto pracovníka jsou prostá, jako již bývá život archiváře. Narodil v Českém Krumlově dne 6. prosince 1882, absolvoval gymnasium tamtéž a vstoupil r. 1901 na filosofickou fakultu, hodlaje se věnovati studiu historie. Hmotné starosti však mu překazily dokončení vysokoškolských studií, jež by z něho byla při jeho vřelé lásce k této vědě učinila vynikajícího archiváře a badatele. Po několika letech vychovatelské činnosti ve šlechtické rodině stal se úředníkem místodržitelského archivu a r. 1917 i knihovníkem Vereinu für Geschichte der Deutschen in Böhmen, v kterýchžto funkcích působil až do své náhlé smrti.

Schmidtova vzorná činnost jako knihovníka byla již oceněna jinde — jejím zevním výsledkem je jeho podrobný, tiskem nedávno vydaný rejstřík k 60ti prvním svazkům časopisu tohoto spolku. Čestné vzpomínky však zasluhuje i Schmidtova neúnavná činnost v archivu ministerstva vnitra. Archiv byl největší láskou jeho skromného života. Znaje nejlépe jeho bohaté fondy, zanechal Schmidt v nevděčné a nenáročné jeho manipulaci tolik úporné práce, že plně oceniti ji může jen ten, kdo má příležitost konati sám tuto práci, jež nezbytně předpokládá vřelý osobní vztah k ní, bez něhož by archivář nebyl archivářem. Jen vřelá jeho láska k těmto nesčetným fascikulám starých spisů dovedla jej po celé hodiny udržeti v depotech uprostřed starého staletého prachu, dovedla jej i v dobách jeho choroby siliti v nezištné námaze při vyhledávání archivních zdrojů, z nichž měli čerpati jiní, četní badatelé, kteří našli vždy ve Schmidtovi spolehlivého a ochotného rádce a pomocníka. Všichni historičtí pracovníci, kteří v posledních asi dvanácti letech badali v bohatých fondech archivu ministerstva vnitra, budou jistě vděčně vzpomínati tohoto skromného a odborně zkušeného úředníka, jenž je tak pilně a svědomitě zásoboval archivními spisy, shledával nové a nové signatury, radil a trpělivě vyslyšel nová a nová jejich přání a požadavky. Stojе skromně v pozadí archivních regálů, měl Schmidt mnohdy značný podíl na zduhu badatelské práce a historického studia hlavně četných universitních posluchačů, kteří zde pracovali na svých státních a disertačních pracích, podporováni bohatými heuristickými zkušenostmi nenáročného tohoto archiváře. Přílnav ke svému archivu vši láskou svého dobrého srdce, věnoval mu Schmidt daleko více práce, než by byl snad povinen podle litery služebních předpisů. A všemhu tuto nenáročnou práci pro jiné konal Schmidt vždy rád, nalézáje v ní vnitřní uspokojení, a maje nezištnou radost, viděl-li se množiti řady badatelů, jejichž stále vzrůstající počet znamenal proň ovšem stále větší a namáhavější práci, ale zároveň i — a to Schmidta nejvíce těšilo — také vzrůstající pochopení pro význam tohoto dosud dosti neoceněného archivu, jehož rozkvět a prospěch mu tolik ležel na srdci. Sám dobrý Němec, nebyl Schmidt nikdy národnostně zaujat, věnuje stejnou péči badatelům obou národností. Jeho poměr ke kolegům v úřadě byl vždy upřímný a přímý, a každý, kdo měl příležitost vniknouti jen poněkud do jeho nitra, musel si ho vážiti a míti jej upřímně rád. A když tak náhle osířel jeho pracovní stůl, budou naň upřímně a rádi vzpomínat nejen všichni jeho kolegové a přátelé, ale i všichni ti, kdož měli příležitost užiti jeho vždy ochotné pomoci a rady. V řadě úředníků, kteří se již vystřídali v našem archivu, bylo jistě málo těch, kteří by jej měli tak upřímně rádi, jako jej měl rád právě Schmidt, jehož památka zasluhuje býti v historii archivu ministerstva vnitra čestně poznamenána a zachována.

Dr. Frant. Roubík.

Vilém Nikodém, ředitel městských úřadů v Třebíči v. v., který zemřel na samém sklonku r. 1930, zasloužil se mimořádně o archiv trebičský, jež vlastně vybudoval z trosk, v nichž jej kdysi nalezl. Nikodém (nar. r. 1852) byl také autorem četných historických studií vztahujících se k dějinám Třebíče, jež jakožto sedmdesátiletý začal psáti dějiny trebičské, které se mu podařilo dokončiti až do r. 1660. V uznání zásluh jmenovalo město Třebíč Nikodéma svým čestným měšťanem, a jakožto vrchnímu archiváři městskému a tvůrci uspořádaného archivu patří mu i zde čestná vzpomínka.

Z Československého ústavu historického v Římě. — V posledních třech studijních obdobích 1927—1928, 1928—1929 a 1929—1930 vyvíjela se

činnost Československého ústavu historického v Římě stejně jako v obdobích předěšlých, totiž jednak pokračováno a pracováno bylo o přípravě velikých edičních podniků tohoto ústavu v ČAS ročník V. str. 196 a násl.), jednak udělením stipendia pro pobyt v Římě poskytnuta byla jednotlivým badatelům možnost doplnit svá soukromá studia, ať již šlo o práce v oboru historickém, o výzkum archivní, o studia umělecko-historická, archeologická, nebo posléze i filologická. Hlavním edičním podnikem ústavu jest publikace zpráv nunciů papežských u dvora císařského v Praze v letech 1592—1629. Největší péče věnována byla dosud nunciaturě první polovice tohoto období, tedy nunciaturám při dvoře císaře Rudolfa II. Soustavný výzkum o těchto nunciaturách, v němž Československý ústav historický jednak navazuje na starší badání českého zemského archivu, jednak přejímá úkoly starých historických ústavů římských, ústavu Pruského a ústavu Společnosti Görresovy (srv. k tomu i článek Dra Karla Stloukala v VII. ročníku tohoto časopisu), soustavný výzkum, kde ústav historický rozšířil svá badání nejen na širokou basi teritoriální celé říše německé, nýbrž i heuristicky na doplňující zprávy a korespondence jiných současných vyslanců a agentů, tento výzkum ukázal, že při všech nunciaturních korespondencích, o nichž zahájeno bylo badání ústavu, nebude možno spokojiti se jediným svazkem edičním, nýbrž že všude korespondence nunciova, jenž v této důležité době jest nucen podrobně všímati si nejen otázek náboženských a církevních, nýbrž i řešení správních a politických, událostí vojenských, sporů dynastických atd., vyplní vždy uzavřenou serií několika svazků. Proto rozhodla se Komise Československého ústavu historického v Římě, aby pokud možno, brzy ukončen byl výzkum vztahující se na první období jednotlivých nunciatur, aby ihned po skončení tohoto výzkumu bylo přistoupeno k zahájení tisku prvních svazků, zatím co by event. další výzkum konal se již současně s tiskem publikací. Poněvadž výzkum pro první období nunciatur Spinelliho a Caetaniho byl již v podstatě uzavřen, mohlo se přistoupení k tisku prvního svazku nunciatury Spinelliho prací archiváře Národního musea Dra Karla Stloukala, jakož i v tisku prvního svazku nunciatury Caetaniho prací Dr Mileny Linhartovy, které po ukončení výzkumu k prvnímu svazku uděleno bylo ještě tříměsíční stipendium dekretem ministerstva školství a národní osvěty čís. 79.340/27-IV. ze dne 15. září 1927, které vyčerpala v podzimních měsících r. 1927. Další výzkumných prací naproti tomu vyžádala si ještě nunciatura Ferreriho, jednak proto, že obvyklé prameny v archívech vatikánských doplněny byly značným množstvím cenných dokumentů a zpráv z rodinného archivu La Marmora v Bielle (srv. citovanou zprávu o ústavě v ČAS roč. V.), jednak proto, že z důvodů technických i osobních bylo rozhodnuto, aby vydatel nunciatury Ferreriho provedl pokud možno výzkum prvních dvou svazků této nunciatury. Pracoval tedy *Dr Zdeněk Kristen* v archívech římských o nunciaturě Ferreriho po celá tři uplynulá období studijní, požívaje stipendia ministerstva školství a národní osvěty v Praze, jež mu pro rok 1927—1928 uděleno bylo dekrety č. j. 79.342/27-IV. a č. j. 154.245/27-IV. ze dne 24. února 1928, pro rok 1928—1929 dekrety č. j. 78.609/28-IV. ze dne 4. července 1928 a č. j. 163.435/28-V. ze dne 21. prosince 1928, pro studijní rok 1929—1930 pak posléze dekrety č. j. 56.879/29-V. ze dne 18. června 1929, č. j. 172.331/29-V. ze dne 17. ledna 1930 a č. j. 16.454/30-V. ze dne 31. března 1930. První svazek nunciatury Ferreriho obsáhnouti má korespondenci a zprávy nunciovy, pokud spadají ještě do pontifikátu Klimenta VIII. tedy do konce března r. 1605, a to jak látku čerpanou z archívů vatikánských, tak prameny z rodinného archivu La Marmora. Tento svazek vydán bude ve dvou částech chronologicky souběžných, z nichž v první

otištěny budou úřední zprávy Ferreriho a úřední korespondence jeho se státním sekretariátem papeže Klimenta VIII., v druhé pak doplňující korespondence, vztahující se jednak k různým akcím nunciovým v zemích jeho působení, jednak dokumenty povahy spíše soukromé. Vedle archívů vatikánských a archivu La Marmora, jež laskavostí majitelky archivu, kněžny z Masserana a ředitele státního archivu italského v Římě Dra Eug. Casanovy, bylo možno Dru Kristenovi studovati v Římě, pracoval Dr Kristen také ve státním sekretariátu brevi, v knihovně vatikánské, kdež zvláště věnoval se studiu pozůstalosti sekretáře šifer Mattea Argentiho, uložené v kodexech oddělení Chigi, a v soukromém archivu rodu Aldobrandini, který však pro tuto nunciaturu nepřinesl podstatných doplňků. V uvedených obdobích ukončil Dr Kristen všechny heuristické práce pro první svazek edice nunciatury, jakož i úplný výzkum archivu La Marmora. V pracích heuristických pro druhý svazek připravované edice doplnil Dr Kristen hlavní řadu zpráv nunciových korespondencí jiných nunciatur, zvláště nunciatury štyřskohradecké a polské. Je tedy možno přistoupení i k tisku prvního svazku této nunciatury Giovanni Stefana Ferreriho.

Nunciaturou biskupa cremonskeho Cesare Speziana, která je časově první nunciaturou v období úkolu Československého ústavu historického v Římě, zabývali se příležitostně již někteří čeští badatelé, jako Dr Nováček, H. Kollmann, Dr Josef Borovička, Dr Bedřich Jenšovský a Dr Stloukal; soustavně mohlo se však přistoupení k zpracování této nunciatury v posledním uplynulém období studijním, kdy za tím účelem, uděleno bylo římské stipendium žáku archivní školy *Dru Josefovi Matouškoví* dekretem ministerstva školství a národní osvěty č. j. 72.932/29-V. ze dne 18. června 1929, prodloužené pak dekretem téhož ministerstva č. j. 45.631/30-V. ze dne 24. dubna 1930. V archívech vatikánských věnoval se Dr Matoušek nejprve kollacionování prepisů, které, jak právě uvedeno, byly pořizeny již v dřívějších obdobích studijních jednotlivými badateli zemskými. Zároveň pak soustavným výzkumem jednotlivých fondů archívních doplňoval korespondenci Spezianovu. Avšak i po těchto pracích vždy ještě scházely v souvislé řadě depeše nunciatury právě z prvního období pobytu Speziana u dvora císařského, totiž z let 1592, 1593 a z první poloviny r. 1594. Upozorněn byv některými odkazy maďarského badatele Ondřeje Veresse v publikaci korespondence jesuity Carilly na důležité svazky v knihovně Ambrosianě v Miláně, kde bylo lze očekávati písemnou pozůstalost Spezianovu tím spíše, že byl sekretářem kardinála Boromea, odebral se Dr Matoušek po návrhu správy ústavu římského a se souhlasem Komise do Milána. Tento studijní pobyt přinesl velmi podstatné obohacení dosavadních znalostí o nunciaturě Spezianově, neboť v řadě několika svazků byla zde nalezena souvislá a úplná korespondence Spezianova právě z prvních let jeho nunciatury, dochovaná v conceptech zpráv, jak nešifrovaných, tak i šifrovaných. Tím byla získána nepřetržitá řada korespondence nunciaturní až do r. 1594, kdy nunciatus odejel na sjezd do Rezna. Po tomto studiu i výzkum pro první svazek nunciatury Spezianovy nabyl obrysů přesně konkrétních, takže již v podzimní schůzi Komise r. 1930 mohl býti Dru Matouškoví svěřen tisk této edice.

Mimo tyto soustavné práce o přípravě edic nunciatury u dvora císařského pracováno bylo v archívech vatikánských i jiných archívech římských o diplomatické korespondenci kurie v první polovině století sedmnáctého v souvislosti s jinými tematy. Zemský archivní rada *Dr Bedřich Jenšovský* pro svá studia o politice papežské kurie v době války třicetileté probíral soustavně fond různých písemností ze XVI. a XVII. století, uložených ve svazcích t. zv. Armaria Miscellanea, pořizuje zároveň podrobný

soupis tohoto různorodého fondu. Hledaje doplňky k nunciatuře Ascania Gesualda (1617—1621), v archivech vatikánských jen neúplně zachované, získal Dr Jenšovský za intervence vyslanec Mastného přístup do archivu rodiny Boncompagni-Ludovisi. Zprávy Gesualdovy zde sice nalezeny nebyly, neboť úřední písemnosti státního sekretariátu kardinála Ludovisiho uloženy jsou v tomto archivu jen v míře nepatrné, naproti tomu přinesl však výzkum tohoto archivu velmi podstatný doplněk k našim znalostem o písemnostech státního sekretariátu kurie tím, že nalezena zde byla úplná serie okolo 60 svazků velmi důležité originální korespondence ze státního sekretariátu předchůdce Rehoře XV., papeže Pavla V. Jsou zde mezi jiným originály zpráv nunciů u dvora císařského Antonia Caetaniho a Placida de Marra biskupa melfského z let 1609—1614. Jsou zde však i jiné důležité písemnosti ze zemí rakouských a českých z doby těsně předcházející české povstání. Pro totéž thema o politice papežské v době českého povstání podnikl jmenovaný badatel výzkum dalšího fondu, pro české dějiny dosud nepoužitého, totiž archivu nunciatury vídeňské, který teprve po světové válce přiřazen byl k fondům vatikánským a jehož písemnosti sahají časově zpět až k době pontifikátu Pavla V. Laskavostí prefekta vatikánských archivů Monsig. Angela Mercatiho a správce tohoto fondu archiváře prof. Peralliho mohli se Dr Jenšovský seznámit s obsahem celého fondu na podkladě katalogu a poznamenání všechny důležité písemnosti tohoto archivu zvláště pro dějiny českých a moravských diecézí i jednotlivých řádů zde usídlených v XVII. a XVIII. století.

Nunciaturní i jinou diplomatickou korespondencí z posledního období války třicetileté zabýval se asistent historického semináře pražské university *Dr Zdeněk Kalista*, jemuž dekretem ministerstva školství a národní osvěty ze dne 3. července 1928 č. j. 78.608/28-IV. uděleno bylo stipendium pro studia v Římě na dobu 2 a půl měsíce, které Dr Kalista vyčerpal jednak v srpnu a v září r. 1928 jednak v dubnu r. 1929. Dr Kalista pracoval o politice papežské v prvních letech pontifikátu Innocence X. t. j. v letech 1644—1648. Za svého studijního pobytu prostudoval nejprve ve státním archivu v Benátkách zprávy vyslanců benátských na římském dvoře z let 1644—1647; zprávy jsou tím zajímavější, že v řadě zpravodajů benátských vystupují tu kardinálové Carnaro a Bragadino, jejich zprávy počínají těsně před smrtí Urbana VIII., a končí v prosinci r. 1644, kdy na ně navazuje pravidelný orator Angelo Contarini. Kromě nich prohlížel Dr Kalista i zprávy t. zv. Legatio obedientiae, již vedl r. 1645 do Říma Pietro Foscari, Alvise Mocenigo, Bertucci Valier a Giovanni Nani, z nichž první po odchodu legace zůstal na papežském dvoře jakožto mimořádný vyslanec. V Římě pracoval Dr Kalista jednak v Bibliotece Casanatense, kde probíral rukopisy Theodora Ameydena, obsahující důležité zápisy o životech papežů, kardinálů i všeobecně o církevních dějinách v XVII. století, jednak studoval materiál shrážděný před válkou prof. Kybalem pro edici rakouského ústavu Paci i pro edici korespondence Fabia Chigiho z doby před jeho volbou papežem (pozdější Alexandr VII.). Tento materiál uložen je nyní u markýze Dra Incisy della Rochetta, jemuž byl Drem Kybalem zapůjčen; zvláště důležitým pramenem je tu deník Fabia Chigi z doby jeho pobytu v Münsteru z r. 1644—1648. K podrobnějšímu studiu vzájemných vztahů císaře Ferdinanda III. a papeže Innocence X., pokud šlo o vnitřní otázky zemí českých a rakouských, prostudoval Dr Kalista v archivech vatikánských soustavně korespondenci nuncia při dvoře císařském Mons. Camilla Melziho.

K pracím o novověkých pramenech archivů vatikánských možno též připočítati studie Dra Zdenka Kristena o písemné pozůstalosti sekretáře

šifer papežské kanceláře Mattea Argentiho, která v souvislé řadě 31 kodexu uložena jest, jak bylo již výše poznamenáno, v oddělení Chigi v knihovně vatikánské. Dr Kristen provedl podrobný rozbor všech kodexů a soupis všech písemností v této pozůstalosti obsažených. Tato práce Dra Kristena bude uveřejněna v publikacích ústavu římského.

Výzkum středověkých register papežských jest předmětem vlastních prací ústavu římského jen potud, pokud jde o diecése na území dnešního Slovenska, kdežto hlavní výzkum těchto register i jiných pramenů středověkých pro všechny země historické, počítaje v to i diecési vratislavskou v plném jejím rozsahu, jest nadále obstaráván českým archivem zemským a jeho úředníky, vyslanými do Říma pro pokračování v přípravných pracích dalších svazků veliké publikace zemské *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*. Ve studijním období let 1929—1930 pracoval v římských archivech zemský archivní rada *Dr Bedřich Jenšovský*, pokračuje tu z usnesení zemského výboru především v heuristických pracích pro VIII. svazek publikace českých Monument vatikánských. Pokračuje tak v soustavném výzkumu supplik papeže Eugena IV., prostudoval v tomto období 87 svazků ze čtvrtého až dvanáctého roku pontifikátu Eugenova. Výsledkem těchto studií je potvrzení poznatku, že v této době suppliky diecézí českých vyskytají se v papežské kanceláři vždy ještě v daleko větším počtu, než se předpokládalo. Mimo tyto práce prováděl Dr Jenšovský zároveň konečná heuristická studia pro VI. svazek jmenované publikace Monument, který vedle akt papežů římských z let 1404—1417 má přinést též bohemika z pontifikátů obou papežů avignonských velikého schismatu Klementa VII. a Benedikta XIII. V heuristických pracích pro tento svazek zbývá již jen soustavný výzkum register kanceláře Benediktovy. V uplynulém studijním období prohlédl Dr Jenšovský všechna avignonská registra tohoto papeže z třetího až posledního roku jeho pontifikátu. Třebaže pro vlastní výzkum bohemik nepřinášejí tato registra nových doplňků, přece ani studiem jejich není bez některých pozitivních výsledků jako je na př. zjištění kvaternů register jiných papežů ve vázaných omylem do register Benediktových, (v nich byla nalezena i některá bohemika) nebo obohacení našich poznatků o komorních registrech posledního papeže avignonského.

Další prací ve středověkých pramenech archivu vatikánského byl soustavný výzkum oddělení Instrumenta Miscellanea, který rovněž podnikl Dr Jenšovský pro čísla 4201—6455 tohoto oddělení; toto oddělení totiž, které vzniklo z originálů, konceptů, ojedinelých register a jiných písemností, nalezených po různu při pořádání hlavních fondů archivů vatikánských, je totiž stále nově doplňováno, proto také bylo nutno pokračovati v jeho soustavném soupise, podnikaném českým zemským archivem.

Středověkými prameny povahy literární, t. j. různými traktáty náboženskými zabýval se v knihovně vatikánské asistent historického semináře university Komenského v Bratislavě *Dr Rudolf Holinka*, jemuž po návrhu Komise ústavu uděleno bylo dekretem ministerstva školství a nár. osvěty ze dne 16. června 1929 č. j. 72.935/29-V. tříměsíční stipendium ke studiu v Římě. Hlavním úkolem jeho bylo studium sborníku spisů pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna (rkp. Vat. lat. 1122), a to především polemických traktátů Jenštejnových proti Apologii M. Vojtěcha Raňkova z Ježova, jehož spisy Dr Holinka připravuje k edici. Dr Holinka jednak srovnává text některých traktátů s opisem textu, pořízeného z rukopisu universitní knihovny vratislavské (Cod. 2564), jednak opisoval jiné traktáty nově. Prvním způsobem probral proemium, traktáty u očístci a o svátku Navštívení P. Marie, jakož i traktát De potestate clavium; druhým traktát de devolutionibus sub-

ditorum, Miracula B. Mariae Visitacionis a první knihu „Libellus de fuga seculi“.

Ve snaze naléztí ztracený traktát Vojtěcha z Raňkova „De scismate“ prohlédl Dr Holinka i některé jiné kodexy knihovny vatikánské, v nichž jsou traktáty, kvestiones a různé literární písemnosti z prvních dob velkého schismatu; při tom zároveň sledoval i otázku, zda se již v počátcích schismatu projevuje výrazněji myšlenka koncilární; neboť i tato otázka má význam pro ideové pozadí zmíněného traktátu Vojtěchova. Při této příležitosti vyxercoval jmenovaný badatel řadu kodexů s hlediska českých dějin náboženských a pořídil odtud četné výpisy; na příklad uvádím jen Quaestio de confessione Jindřicha z Bitterfeldu (Vat. lat. 4109), která vznikla v Praze počátkem 90tých let století XIV. a dotýká se sporů mezi řády žebřavými a klérem světským o kompetenci a práva farářská.

Pokud jde o práce v oboru dějin umění, pokračováno bylo ve studích pro připravovanou publikaci korespondence a literární pozůstalosti architekta Domenica Martinelliho, který provedl řadu staveb v zemích českých, a jehož literární pozůstalost, zachovanou zejména ve vládní knihovně v Lucece, připravují k edici a k zpracování v publikacích historického ústavu římského architekt Dr Oldřich Stefan, konstruktér při vysoké škole architektury a pozemního stavitelství v Praze, a vicearchivářka českého zemského archivu v Praze Dr Věra Kosinová. K pokračování ve výzkumných pracích v Itálii obdržel Dr Stefan tříměsíční stipendium dekretem ministerstva školství a nár. osvěty čís. 139.783/28-V. ze dne 8. listopadu 1928 a využil ho v měsících srpnu—říjnu 1929. Ředitelství vládní knihovny v Lucece svolilo dopisem ze dne 3. srpna 1929 č. prot. VI.a-505 k publikaci písemností Domenica Martinelliho, uložených v kodexech č. 1856 a č. 2074 jmenované knihovny. Dr Stefan pracoval ve vládní knihovně v Lucece především o uvedeném kodexu č. 1856, který je nejdůležitější z pozůstalosti Martinelliho a který byl před tím na nějakou dobu prostřednictvím zahraničních ministerstev československého a italského zapůjčen do zemského archivu v Praze. Mimo to prostudoval Dr Stefan vzácnou knihu „Memorie della vita di Domenico Martinelli“, kterou r. 1772 vydal Giambattista Franceschini, člen kongregace S. Maria Corteorlandini, kde původně až do zrušení kongregace byla uchována podstatná část pozůstalosti Martinelliho. Proto přihlédl Dr Stefan také k archivu této kongregace a pracoval ve Státním archivu v Lucece. Ve vládní knihovně nalezeny byly ještě další dva kodexy s kresbami Martinelliho, jež pocházejí ze stavebního archivu kongregace S. Maria Corteorlandini. — V Římě pracoval Dr Stefan především v knihovně Accademia di S. Luca a v knihovně ústavu Istituto d'archeologia e di storia d'arte. V knihovně Accademia di S. Luca prohlédl archiv Accademie, jejíž byl Martinelli členem i profesorem, a prostudoval zde zápisy a protokoly z let 1700—1717. — Na své cestě do Říma zastavil se Dr Stefan též v Turíně, zabývá se tu studiem architektury i theoretických prací architektonických P. Guarina Guariniho. Po svém návratu z Říma uveřejnil architekt Stefan v revue „Architekt“ článek o časových otázkách regulace města Říma.

Vrchní komisař ministerstva školství a nár. osvěty v Praze, Dr Kamil Novotný, jemuž uděleno stipendium dvouměsíční dekretem ministerstva školství a nár. osvěty čís. j. 79431/27-IV., zabýval se v podzimních měsících r. 1927 římskou plastikou barokní, pořizuje si podrobný listkový katalog na podkladě literatury i studia a zjišťování jednotlivých děl na místě.

I v uplynulém třiletí pokračoval Dr Antonín Friedl, vědecký pracovník ministerstva školství a nár. osvěty, v soupise iluminovaných rukopisů české provenience v knihovně vatikánské a v knihovně italských, vyslán

byv v každém z uplynulých tří období studijních ministerstvem školství vždy na nějaký čas (dva až tři měsíce) do Říma.

V měsících dubnu—červnu r. 1929 pracoval ve vatikánských knihovnách Dr Eugen Dostál, profesor Masarykovy university v Brně, studuje zde iluminované rukopisy českého původu. Výsledkem studií Dra Dostála jsou některé zajímavé poznatky, na př. že rukopis býv. Rossiany ve Vidni-Lainzu, dnes umístěný ve vatikánské knihovně, připsaný Hansem Tietzem české škole iluminátorské okolo r. 1360, byl malován v Bologni asi r. 1340, takže tento rukopis nutno ze seznamu rukopisů českých škrtnouti. Mimo to věnoval se profesor Dostál studiu vztahů mezi uměním českým a uměním sienským, doplniv studium rukopisů sienských pak v Sieně podrobným prozkoumáním sienských středověkých obrazů tabulových. Na krátké cestě do Sicílie zabýval se otázkou vzniku francouzského malířství středověkého, které je druhým důležitým pramenem české malby XIV. století.

Studiem archeologickým zabýval se v uplynulém období jedině profesor university Karlovy Dr Antonín Salač, který vyčerpal své jednoměsíční stipendium římské pro práce o starověké numismatice v prosinci r. 1928.

Československý ústav historický v Římě řízen je Komisí, zvláště k tomu jmenovanou ministerstvem školství a nár. osvěty na dobu pěti let. V březnu r. 1928 uplynulo první pětiletí funkční; dekretem ministerstva školství a národní osvěty ze dne 28. února 1928 č. j. 25.339/28-IV. prodlouženo bylo toto období na dalších pět let v dosavadním složení Komise. Jsou tedy členy Komise: profesor university Karlovy v Praze Dr Vojtěch Birnbaum, zemský archivní rada Dr Josef Borovička, profesor university Karlovy v Praze Dr Gustav Friedrich, profesor university Karlovy v Praze v. v. Dr Jaroslav Goll, profesor university Karlovy v Praze Dr František Groh, ředitel moravského archivu zemského Dr František Hrubý, profesor university Komenského v Bratislavě Dr Václav Chaloupecký, zemský archivní rada Dr Bedřich Jenšovský, profesor Masarykovy university v Brně Dr Bohumil Navrátil, ředitel českého zemského archivu v Praze Dr Jan Bedřich Novák, profesor Karlovy university v Praze Dr Václav Novotný, vrchní odborový rada archivu ministerstva vnitra a docent německé university v Praze Dr Gustav Pírchan a profesor university Karlovy v Praze Dr Josef Šusta. V srpnu r. 1929 zemřel člen Komise profesor Dr Jaroslav Goll; jeho místo nebylo dosud nově obsazeno. Ve schůzi Komise dne 2. června r. 1928 zvolen předsedou Komise opětně universitní profesor Dr Josef Šusta, místopředsedou universitní profesor Dr Bohumil Navrátil. Dosavadní první místopředseda ředitel Dr Jan Bedřich Novák a archivní radové Dr Borovička a Dr Jenšovský zastupují v Komisi zemi českou, jakožto podnikatele výzkumu italských archivů a vydavatele publikací odtud čerpaných, universitní profesor Dr Bohumil Navrátil a ředitel František Hrubý zastupují zemi moravsko-slezskou, universitní profesor Chaloupecký pak Slovensko.

Komise konala své plenární schůze dne 2. června 1928, dne 29. května 1929, dne 23. května a dne 4. října 1930. V těchto schůzích přijímala zprávy členů a stipendistů, pracujících při Československém ústavě historickém v Římě, projednávala rozpočet příjmů a vydání, spojených s pracemi v Římě a udržováním historického ústavu římského, připravovala ministerstvo návrhy na nová stipendia i na vydávání publikací a rozhodovala o zásadních otázkách formálních i technických jednotlivých publikací ústavu římského. Z posledních usnesení Komise dlužno vytknouti, že po návrhu Komise rozhodlo ministerstvo dekretem ze dne 2. prosince č. j. 147.131/30-V., aby Dru Josefu Matouškoví svěřena byla edice akt nunciatury Spezianovy

z let 1592—1598 a aby revisorem přípravných prací k tisku této edice byl ustanoven zemský archivní rada Dr. Bedřich Jenšovský; dekretem téhož ministerstva ze dne 5. prosince 1930 č. j. 147.130/30-V. schválen byl návrh Komise, aby *Dru Zdeňku Kristenovi* svěřena byla edice akt nunciatury Ferrerihovo z let 1604—1607 a aby revisorem přípravných prací k tisku této edice byl rovněž zemský archivní rada Dr. Jenšovský. Revisorem přípravných prací a tisku publikací, které jsou již v tisku, t. j. nunciatury Spinelliho (vydavatel *Dr. Karel Stloukal*) a Caetaniho (vydává *Dr. Milena Línhartová*) jest předseda Komise profesor Dr. Josef Susta.

Správa ústavu v Římě opatřena byla v letech 1927—1929, stejně jako v posledních letech předcházejících, stipendistou ústavu Drem Zdeňkem Kristenem, který vyřizoval na místě běžnou agendu úřední a opatřoval nutné styky s cizími ústavy v Římě, kdežto ve věcech zásadních a rozhodujících, stejně jako v disposici položkami ústavními, vyžadoval si rozhodnutí prezidia Komise. Změna v této formě nastala v období r. 1929—1930, kdy správcem ústavu ustanoven byl člen Komise *Dr. Bedřich Jenšovský* podle zprávy prezidia Komise ze dne 2. prosince 1929 a podle rozhodnutí ministerstva školství a nár. osvěty v Praze ze dne 16. prosince 1929 č. j. 140.382/29-V. S potěšením možno konstatovati, že ústav římský za svého poměrně krátkého trvání a za podmínek málo příznivých jak po stránce finanční, tak zvláště po stránce místní, zaujal již určité místo v radě starých a dobře vybudovaných ústavů historických v Římě, a že udržuje přátelské styky jak s těmito ústavu, tak s kulturními institucemi italskými. Čestně zastoupen byl ústav na př. na II. národním kongresu římských studií ve dnech 24. až 29. dubna 1930, kdy vedle Dra. Jenšovského, který z funkce svého úřadu byl členem přípravného komitétu tohoto kongresu, a vedle člena ústavu Dra. Zdenka Kristena, který v sekci pro novější dějiny proslavil přednášku o českých studentech na universitě římské do doby renaissance, účastnil se kongresu také profesor Masarykovy university v Brně Dr. Vladimír Groh zvláště vyslaný Komisi na kongres, který spojen byl s oslavou dvoutisícetých narozenin Vergillových, aby tu pronesl přednášku o Vergillovi v literatuře české. Profesor Groh však vedle toho přednesl v sekci archeologické, velmi čteně navštívené, zvláštní sdělení o římských hradbách na území československém. — O československém ústavě historickém v Římě a o postupu prací jednotlivých jeho členů jest od r. 1929 pravidelně referováno v souborné publikaci římských ústavů historických „*Annales Institutum*“.

Zvláštní péče věnována byla v posledním studijním období knihovně ústavu jež v době od října 1929 do června 1930 rozmnožena byla o 1303 svazky, takže koncem června r. 1930 čítá již 4945 svazků. Zejména zvýšen byl v této době nákup knih v Římě, kde opatřeny důležité časopisy italské i zahraniční; z jiných přírůstků pak dlužno jmenovati přes 500 inventárních čísel knih z pozůstatosti historika Ludo Morice Hartmanna, vztahujících se k dějinám církevně historickým vůbec a k dějinám italským zvláště. Knihovna byla v tomto období také definitivně instalována, při čemž moderní systém knihovnický kombinován s věcným rozdělením, obvyklým v knihovnách studijních v Římě.

Náklad na ústav opatřován jest především z rozpočtových úvěrů ministerstva školství a nár. osvěty, z nichž placeny jsou jak výdaje spojené s udržováním místnosti, tak stipendia a výdaje pro knihovnu, tak posléze i režijní potřeby kancelářské a náklad spojený s tiskem publikací. Země moravskoslezská i země slovenská zařazují určité položky do svých rozpočtů a tyto položky postupovány jsou Komisi jednak k rozšíření knihovny ústavu, jednak pro stipendisty, zabývající se tematy moravskoslezskými,

resp. slovenskými. Rozpočet země české má zvláštní položku na výzkum archivů italských, z níž hradí se náklady na pokračování ve výzkumu archivů italských a vatikánských pro zemské publikace Monumenta Vaticana, Sněmy české i soustavný výzkum bohemik; z téže položky doplňuje se i československé oddělení konsultační knihovny vatikánské (Biblioteca Leonina). Z další položky zemského rozpočtu českého hrazen je tisk zemských publikací pramenů, čerpaných z archivů vatikánských. Veškerý přepis z archivů vatikánských hrazeny jsou českým zemským archivem v Praze; jsou v největší míře zapůjčovány také k publikačním účelům československého ústavu historického v Římě.

Od podzimních měsíců r. 1926 umístěn jest ústav ve Via Crescenzo 91 v bytě, který k tomuto účelu byl českou vládou zakoupen. Ačkoliv tato změna byla, pokud jde o rozsah a účelnost místnosti, jistým pokrokem proti místnostem starším, přece při dnešním vzrůstu knihovny a při postavení, jaké zaujal Československý ústav historický v Římě a jež zavazuje jej i k nemalým úkolům reprezentačním vědecky i společensky, i tyto místnosti (celkem 5 pokojů, z nichž 4 jsou velmi malé jednooknové) jsou nedostatečné. Ústav jest proto nemálo zavázán vyslanci u dvora královského panu Dru Mastnému, že uznává nutnost reprezentace ústavu, porádal zvláštní recepci společně s ústavem pro všechny vědecké ústavy římské. Tato recepcie dne 14. května 1930 byla velmi čteně navštívena. Při této příležitosti dlužno s povděkem vzpomenouti obzvláštní pozornosti a péče, s jakou ministr Mastný sleduje úkoly a práce Československého ústavu historického v Římě i jednotlivých jeho členů, kteří zvláště pokud jde o zjednání přístupu do soukromých archivů šlechtických již nejednou s úspěchem užili účinně intervence páne ministrovy. Stejně i vyslanec u Svatého Stolce pan Radimský vychází ochotně všem práním ústavu; po jeho návrhu právě koncem r. 1930 vyznamenáni byli prefekti vatikánské knihovny a vatikánských archivů Mons. Giovanni Mercati a Mons. Angelo Mercati československým rádem Bílého Lva.

Na konci této informační zprávy budíž dovoleno vysloviti alespoň dvě desideria týkající se lepší úpravy poměrů tohoto našeho důležitého kulturního střediska zahraničního. Je to v první řadě nedostatek řádného statutu, který by určitěji stabilisoval správu ústavu a upravil jeho nejasný poměr k některým pražským zařízením tím, že by tento ústav stejně jako všechny ostatní vědecké ústavy římské měl postavení samostatnější, závislé jediné na ministerstvu školství a národní osvěty a Komisi ústavu jakožto jeho orgánu poradním a výkonném. Druhým stejně důležitým požadavkem jest opatření vhodných a dostatečných místností pro ústav, k čemuž dán jest již základ darem pozemků ve Valle Giulia městskou radou římskou státu Československému již roku 1923 a prodloužením lhůty, která r. 1928 propadla, na dalších pět let. Zde v sousedství historických škol anglické, rumunské, belgické a snad archeologického ústavu německého má se dostati důstojného sídla i československému ústavu historickému, který již dnes stává se důležitým základem a ohnískem příští veliké kulturní instituce československé za hranicemi, totiž Československé Akademie v Římě.
Dr. Bedřich Jenšovský.

Ze zemského archivu v Brně. — Od r. 1926, kdy zde bylo naposled referováno o mor. zemském archivu, změnilo se leccos v tomto ústavě. V personálních hlavně to, že bývalý ředitel archivu dr. B. Bretholz byl dán po dlouhé dovolené dnem 1. ledna 1926 na trvalý odpočinek a ředitelem byl jmenován jeho dosavadní zástupce doc. dr. František Hru b ý. Tím se úplně uprázdnilo jedno ze systemisovaných míst pro před-

níky vysokoškolské a jeho obsazení mohlo být vzato konečně v úvahu. K obsazení jeho došlo počátkem roku 1929, kdy bylo uděleno profesorovi českého gymnasia v Brně a absolventu vys. archivní školy pražské Rudolfu Hurtovi, zatím co v té době druhý archivní úředník dr. Jindřich Šebánek byl jmenován archivářem. Tak po dlouhých provisorích, jimiž ústav trpěl v podstatě od převratu r. 1918, došlo se alespoň k starému normálnímu stavu, ovšem již v době, kdy jednání o změnu zemské samosprávy přinášelo nové nesnáze pro plány dalšího budování ústavu. Při konečné úpravě zemské správy archiv zůstal sice nadále ústavem zemským, než sloučení Slezska s Moravou v zemi moravkoslezskou mělo ten následek, že zemský archiv ztratil svoje staré označení, moravský, a je dnes úředně zván jen jako zemský archiv v Brně.

V poslední citované zprávě bylo naznačeno, v čem zemský archiv byl nucen spatřovati pro nejbližší doby své hlavní úkoly. Jedním z těchto úkolů bylo vybudování zemského archivu jako ústavu, v jehož ruce musí být svěřena péče nejen o archiválii zemské samosprávy, ale také o archiválii ústředních státních úřadů na Moravě působících, k čemuž v poslední době vede již i samo značné zúžení zemské samosprávy a její těsnější připoutání k správní státní. Vskutku v tomto úsilí dosáhl zemský archiv v posledních letech značných úspěchů. Začátek jeho soustředovací akce byl učiněn především u archiválií, uložených dnes u zemského soudu v Brně, z jehož starých fondů podařilo se již někdy v době archivního ředitelování Petra Chlumeckého získati do depositárního uložení mimo některé menší fondy hlavně staré knihy půhonné a nálezové z let 1405—1636, dále protokoly o zasedání a jednání moravského tribunálu z let 1642—1782 a protokoly o zasedání zemského soudu moravského v l. 1573—1783. Ku podivu zůstala tehdy na místě akta těchto institucí a ovšem také nejvýznačnější pramen historický: staré moravské desky zemské. Po mnohém úsilí a jednání podařilo se nyní dosíci i těchto zbývajících rozsáhlých fondů, t. j. jak zemských desk z let 1348—1642, tak zmíněných akt zemského soudu a tribunálu, v celku několik tisíc knih a obsáhlých fasciкулů. Odevzdání veškerého tohoto materiálu není ještě zcela ukončeno, než jen převzatá akta zemského soudu sama čítají na 3565 spisů. Tímto značným ziskem budou nyní v zemském archivu soustředěny všechny fondy, které od staletí vzrůstaly z působení starého zemského soudu moravského (od stol. 14.) a z úřadů později z něho vycházejících, zatím co fondy vzešlé z politického života stavovského (sněmů) byly v zemském archivu uloženy od počátku. Zemskému archivu zbývá ještě úkol, aby převzal i od zemské správy politické staré archiválie, t. j. hlavně zbývajcí akta úřadu někdejšího místodržitelství. Nejstarší část těchto akt z doby od doby 30leté války až do r. 1783 podařilo se získati již r. 1907. Převzetí částí dalších až snad do r. 1850 nebo ještě dále bude úkolem doby nejbližší, k čemuž dispozice byly již rovněž učiněny. Jde nyní jen o to, aby zemský archiv získal pro tento další rozsáhlý materiál dostatečně nové místnosti. Jakmile i tato otázka bude vyřešena (a má se tak státi nejdéle do 2 let), stane se zemský archiv opatrovníkem tak rozsáhlého materiálu, že tím vzroste na jeden z největších ústavů v republice vůbec.

Druhým úkolem zemského archivu bylo od počátku jeho nové správy, jak již rovněž bylo v poslední zprávě naznačeno, přípraviti a provésti novou inventarisaci a katalogisaci jednotlivých fondů, ježto po této stránce byl archiv odkázán jen na staré a namnoze velmi nedostatečné seznamy. Vypracování nových bylo tím nalahavějším, že příliv odborných pracovníků po zřízení Masarykovy university je nesrovnatelně

větší nežli v dobách starších a že jejich zájem je také daleko obsáhlejší. Zemský archiv vskutku i po této stránce vykazuje v posledních letech podstatné pokroky a aby těmto novým potřebám vyšel co nejvíce vstříc, rozhodla se jeho správa sděliti výsledky popisných a katalogisačních prací s veřejností i tiskem a to v řadě nově zahájených publikací zemského archivu. Počátek v tom je již učiněn a ještě v tomto roce bude vydán tiskem inventář pergamenových listin zrušených klášterů moravských, pokud jsou v zemském archivu uloženy.

Zbývá ještě uvéstí v život třetí úkol zemského archivu: po překonání mnohých nesnází v otázkách personálních vybudovati z něho i po této stránce ústav opatřený dostatečnými silami, jak to vyžaduje i vzrůstající jeho agenda a návštěva. Zemský archiv měl v posledním roce jen návštěvníků, pracujících v jeho pracovně plně 2000, zajisté počet, jakým je zatížen málokterý i z ústředních ústavů pražských. Ze také po této stránce je naděje příznivá, možno zde zaznamenati s potěšením.

František Hrubý.

Z archivu ministerstva zahraničí. — V uplynulém období od poslední zprávy v Č. A. S. VI str. 198 byla jako i dříve práce archivu ministerstva zahraničních věcí rozdělena na činnost vnější a vnitřní. K vnější činnosti patří především práce o spisovně rozluce s Maďarskem, které vyrostly z budapeštské úpravy vydání správních spisů ze dne 3. června 1927 a trvají dosud. Práce o spisovně rozluce s Rakouskem a s Rumunskem se dokončují prostřednictvím zvláštních orgánů (kulturně historická komise ve Vídni a komise v Sevljuši). Některé dosud nevyřízené otázky spisovně rozluky rumunské byly vyřešeny protokolem bukureštským podepsaným dne 25. prosince 1930.

Ve vnitřní činnosti archivu jest zaznamenati uspořádání některých archivních fondů a to: 1. Sběrka opisů z vídeňských archivů, která byla uložena do krabic (celkem asi 15.000 kusů v 50 krabicích). 2. Sběrka fotografií (spolu se sbírkou gen. Janina). 3. Pokračuje se v rovnání a indikování politického archivu min. zahraničních věcí.

Archiv získal koncem roku 1929 část archivu bývalého c. a k. konsulátu ve Vratislavě (přes 1.000 fasciкулů s pomocnými knihami), která byla uložena do skladiště a zhruba urovnána. Poněvadž jde vesměs o vojenské a vyživovací spisy z let 1914—1918, jejichž význam pro státní správu již zaniká, (historické ceny nemají vůbec), bude tento fond se souhlasem nástupnických i jiných států, které podepsaly římskou archivní konvenci, v pozdějších letech silně seskartován. Podobný materiál převzal archiv též od čsl. konsulátu v Brémách (60 fasciкулů). Z nově získaných fondů jest zmíniti se též v archivu čsl. obchodní komise v New Yorku (1918—1920), archivu vojenského oddělení čsl. národní rady v New Yorku (1917—1920) a archivu čsl. národního výboru v Černovicích (1918—1919 hlavně repatriční spisy). Archiv vojenského oddělení čsl. národní rady v New Yorku nebyl však úplný. Valná část byla již dříve převezena do Československa a odevzdána „Památníku Osvobození“. Archiv min. zahraničních věcí, nechťe se prohrěšiti proti zásadě netrhati celky organicky vzniklé, urovnáv zbytek archivu, z vlastní iniciativy odevzdal jej Památníku Osvobození. Koncem roku 1929 byla do archivu uložena též část spisovně zůstalosti zrušeného čsl. konsulátu v Norimberce až na spisy, které byly odevzdány jako priora úřadům, které převzaly agendu tohoto konsulátu.

Příruční knihovna archivu, která chová velmi cenná díla (česká, německá, francouzská, anglická, italská atd.) o politice světové od r. 1848 vzrostla koncem roku 1930 na 3356 děl.

Přestavbou bývalého Černínského paláce na Hradčanech získá ministerstvo zahraničních věcí v dohledné době vlastní úřední budovu, kde bude sdostatek pamatováno na úřední místnosti archivní a na skladiště archiválií. Tím ukončí se dnešní nevýhodná situace, kdy archiv postrádal vyhovujících skladišť a měl úřadovny nevhodně rozděleny do dvou částí v přízemí Toskánského paláce. Archiv min. zahraničních věcí bude umístěn ve staré frontální části Černínského paláce a bude mít 10 místností pro úřednictvo a spisovnu a dvě skladiště archiválií, která budou v podkrovi nad úředními místnostmi. Skladiště staví se betonová (menší pro uložení zvláště důležitých spisů bude důkladně železem armováno), regály na ukládání archiválií budou celooceťové, takže nebezpečí požáru bude téměř vyloučeno. Pro budoucí ukládání archiválií byl zvolen system ukládati spisy v krabicích o velikosti 27 × 40 × 10, které se ležatě uloží do regálu. Dvouposchodové skladiště pro méně důležité spisy pojme asi 50.000 krabic a postačí pro uložení (seskartované) spisové zůstalosti ministerstva zahraničních věcí asi na 50 let. Toto skladiště zaujímá asi polovinu podstřešní plochy frontální budovy; v případě potřeby bude je lze rozšířit na dvojnásobnou kapacitu. Poněvadž pro další rozšíření bude v podkrovi příčních a zadních traktů jakož i v novostavbě, projektované za Černínským palácem, dosti místa, je budoucnost archivu po stránce uložení archiválií na dlouhou dobu zajištěna i když neklesne nynější dvanáctiletý průměr vyřizovaných spisů v centrále a u zastupitelských úřadů.

Ročně přibývá asi 800.000 spisů, z nichž na centrálu připadá 170.000, zbytek na zastupitelské úřady, vyslanectví a konsuláty. Poněvadž spisy centrály a vyslanectví pro jejich důležitost nebude lze pronikavě skartovat, bude nutno ukládati ročně asi 150.000 spisů, často velmi objemných (na př. jednání o různých smlouvách, kde přílohy a přípravné elaboráty tvoří silné fascikly).

Z osobních změn dlužno poznamenati: dne 1. ledna 1930 byl na místo smluvního úředníka dra B. Matouše jmenován odb. rada dr Karel Kazbunda přednostou kulturně historické komise ve Vídni a dr B. Matouš přeložen do ústředí, kde byl dne 12. listopadu 1930 jmenován ministerským komisařem a přidělen službě archivu ministerstva zahraničních věcí.

B. Mš.

Činnost Čsl. státního archivu zemědělského v r. 1930 soustředila se především na tři hlavní úkoly: Práce pořádací, organizační a vědecké. Práce pořádací týkaly se především těch archivních fondů, které jsou uloženy v pražském archivním skladišti. Jest to jednak registratura bývalého ministerstva orby ve Vídni, z níž některá oddělení zejména vodoprávní a meliorační jsou stále k úřadování potřebná a proto též v pořádání tohoto fondu byla věnována největší péče inventarisaci těchto oddělení. V jiných archivních fondech pak bylo pokračováno v pracích pořádacích. Byly tedy zinventovány a uloženy hospodářské a účetní knihy archivu panství kácovského, dokončeno zpracování knih účetního oddělení vídeňského ředitelství císařských statků. Katalogisovány pergamenové listiny pražského ředitelství císařských statků. V archivu inspekce statků tereziánského ústavu šlechtičen složeny a zinventovány knihy, v patrimoniálním archivu panství Karlštejnského počato s inventováním nejstarších účtů i hospodářské korespondence z let 1648 do r. 1700. Ve fondu zvaném zatím archiv tuchoměřický pokračuje se v počátečním zjišťování jednotlivých archivů, z nichž je složen.

Práce pořádací v archivech státních lesů a statků, pokud jsou mimo Prahu, souvisí těsně s otázkami organizačními. Instrukce pro archivy a

registratury stát. lesů a statků z r. 1928 dala organizaci těchto archivů pevný základ. Podle jejich ustanovení budují se tedy při jednotlivých ředitelstvích zejména však při správách stát. lesů a statků archivy, a to buď jednoduché, obsahující archiválie týkající se obvodu určité správy podřízeného, neb skupinové chovající u jedné správy archiválie z obvodu více správ. Podklad k jednání o zřízení archivů u určité správy zjednan bývá nejdříve zevrubnou prohlídkou archivů, pokud je jako integrující část panství, převzala správa stát. lesů a statků, organisující se v určitém obvodu a dále uvážením všech zejména lokálních podmínek, jež mohou býti v určitém místě archivu poskytnuty. Na to pak se přistupuje již k ukládání a pořádání archivu.

Tímto způsobem prohlédnuty byly v r. 1930 archivy v Buštěhradě, Hrotovicích, Frýdku, kamž uložena bude část archivu býv. těšínské komory, nyní chovaného v Polském Těšíně, (z let 1600—1918) po provedení spisové rozluky s Polskem, Paarský archiv v Bechyni, jenž odevzdá ze svých fondů archiválie panství kardašo-řečického ke zřízení archivu při správě stát. lesů v Kard. Rečici. Dále archiv krávkolátský, kde vykonány první přípravy k vyřešení budoucí odborné správy tohoto velmi cenného archivu a konečně i malý archiv správy stát. lesů v Českém Rudolci. Po vyřešení všech organizačních otázek bylo možno přistoupiti k zřízení rozsáhlého archivu v zámku buštěhradském, v němž uloženo kromě patrimoniálního archivu panství buštěhradského zejména celé účetní oddělení pražského ředitelství bývalých císařských statků z let 1630—1846. U správy stát. lesů v Chlumu u Třeboně zřízen byl dále archiv obsahující starou patrimoniální a hospodářskou registraturu tohoto panství převážně z let 1770 až do r. 1918.

Do úkolů organizačních jest třeba též zařaditi prohlídky archivů panství, na nichž pozemkový úřad ukončuje pozemkovou reformu a jež jsou konány zvláště za tím účelem, aby byl zjednan podklad pro znění podmínek o uložení a zabezpečení archivu. Podmínky ty pojaty jsou do úmluvy o konečném vyřešení pozemkové reformy. S tímto úkolem spojuje archiv též akci pro soupis patrimoniálních archivů. V r. 1930 bylo takovychto prohlídek vykonáno 16 v Čechách a 9 na Moravě (Binsdorf, Bezděz, Děčín, Doksy, Hradiště Mnichovo, Choceň, Kamenice Česká, Litvínov Horní, Městec Heřmanův, Osek, Podmokly, Rosice, Sychrov, Teplice, Zámuky, Zlonice, Bitov, Brtnice, Hostím, Jaroměřice, Jemnice, Jevišovice, Lesonice, Uherčice, Vranov).

Do vědeckých úkolů archivu patří především podpora badání v dějinách hospodářských. Úkol tento splňuje archiv tím, že uděluje jednotlivým badatelům žádané informace, předkládá jim archiválie a poskytuje jim všechnu potřebnou literaturu ze své příruční knihovny. V r. 1930 vykazuje badatelna 423 návštěv a archivní knihovna vzrostla o 1065 knih. Kromě toho sami archivní úředníci účastnili se řadou vědeckých prací na řešení různých historických otázek.

Em. Janoušek.

Pisemná pozůstalost rodiny Riegrovy v archivu Národního musea v Praze. (Deposit JUDra Bohuše Riegra ml.) — V roce 1930 získal archiv Národního musea významné depositem Dra Bohuše Riegra ml., v kterém budou uloženy všechny písemnosti rodiny Riegrovy, opatrované předtím Riegrovou dcerou, pí Libuší Bráfovou, ve starém domě v Palackého ulici a z části v Bráfově vile v Roztokách. Tím dostává se pod ochranu veřejného ústavu sbírka písemností, která významem a cenou svou může býti bez nadsázky nazvána nejdůležitější a jistě i největší ze soukromých korespondencí českých minulého století, tím splňuje se také přání Riegrovy, vyslovené v poslední jeho vůli, aby rodinná korespondence jeho i Palackého byla konečně uložena v Národním museu.

Význam této písemné pozůstalosti dán je již samými jmény Palacký a Rieger, jichž listy a spisy tvoří její střed, kol něhož se kupí ostatní korespondence nejen s členy rodiny, nýbrž s mnoha vynikajícími lidmi jejich doby, v Čechách i v zahraničí.

Celá tato písemná korespondence dělí se přirozeně dobou i osobnostmi na několik skupin, podle nichž je pořádána.

1. Nejstarší skupinu tvoří písemnosti rodiny Měchurovy. Jsou v nich dopisy tchána Palackého JUDra Jana Měchury, jeho dětí Leopolda, Terézie, Antonie, Karla, Marie a celého příbuzenstva i kruhu známých, kromě toho pak některé věci dědické a majetkové. Význam této skupiny jest dán především příbuzenským vztahem členů rodiny Měchurovy k Palackému, ale korespondence ta je cenná i pro poznání kulturního ovzduší pražského z počátku 19. století, k jehož dokreslení přináší zajímavé příspěvky.

2. Druhou skupinou jest písemná pozůstalost Františka Palackého, v níž největší část tvoří vzájemné dopisy Palackého a jeho choti Terezie. Dosud srovnáno 522 dopisů Palackého Terézii a 210 Terézie Palackému. Z ostatní korespondence Palackého jsou tu většinou jen jeho dopisy rodinné, poněvadž vědecké a politické listy byly již dříve odevzdány museu a jsou uloženy v musejní knihovně. Také korespondence Jana Palackého byla z části již dříve odevzdána musejní knihovně, v depositu Riegrově jsou však k ní četné doplňky (102 listů otcí, 72 matec a četné přípisky otcí na dopisech Terezie a Marie Palacké). V depositu Dra Bohuše Riegra mladšího jsou tedy především korespondence Palackého a jeho užší rodiny s příbuznými (dcera Marie, rodina moravská a měchurovská) a známými (děkan Fr. Daneš, Dr Held, Dr Hamerník, Josef Hellich, bar. Wagemann atd.), pak spisy týkající se věcí dědických a vůbec majetkových a některé rukopisy prací vědeckých, které se doplňují s vědeckou pozůstalostí Palackého, v musejním archivu již dříve uloženou.

3. Třetí, největší skupinu depositu tvoří písemná pozůstalost Fr. Lad. Riegra, v níž jsou jak listy rodinné tak i politické a vědecké a veškeré písemnosti po Riegrovi v jeho domě pozůstalé. Největší část tvoří opět vzájemné dopisy Riegra a jeho choti, počtem až překvapující. Riegrových dopisů choti Marii je zde dosud srovnáno 1366, dopisů Marie Riegrové choti 1580. Potom je zde korespondence Riegrova s dětmi, matkou, příbuznými a známými a rozsáhlá jeho korespondence s osobnostmi politickými v Rakousku i zahraničí z celé doby jeho veřejného působení, od r. 1848 až do r. 1908. Vypočítávati jména osob s nimiž byl Rieger v písemném styku, není prostě možno, představu o rozsáhlosti jeho korespondence možno si utvořit podle výpisků Jana Heidlerera, které po jeho smrti vydal J. Šusta jako „Příspěvky k listáři Dra Frant. Lad. Riegra“ ve dvou dílech nákladem České Akademie (1924 a 1926).

Důležitým doplňkem této korespondence Riegrovy došlé jsou jeho koncepty. Rieger ovšem zpravidla psal bez konceptů — listy jeho jsou většinou letnou improvizací myšlenek, stejně jako jeho slavné řeči byly mluveny většinou s patra, někdy však přece pokládal za nutno myšlenkám dáti přesnou formu nebo zaznamenati si je pro kontrolu. Konceptů k dopisům a veřejným projevům nahromadilo se tak v jeho písemnosti za dlouhá léta značné množství. Určování, třídění a studium jich je ovšem v celé písemné pozůstalosti úkolem nejobtížnějším, poněvadž jsou namnoze nedatovány a velmi přeházeny.

Kromě korespondencí zachovalo se v písemné pozůstalosti Riegrově velké množství jiného materiálu, o němž třeba říci aspoň několik vět. Jsou tu Riegrovy práce vědecké, studie z národního hospodářství, esthetiky

a dějin, básnické a belletristické pokusy z mladých let, překlady, rukopisy a studie k článkům pro naučný slovník. Jsou tu jeho dva deníky o cestě na jih r. 1847—8. Jsou tu akta z doby jeho působení v Zemském výboru českém. Jsou tu účty a zápisky finanční a hospodářské. Je tu materiál volební a politicky agitační a je zde velký balast běžných pozvání, žádostí, přání, prosebných i hanlivých listů, návštěvenek atd., jsou tu doklady a účty z cest a pod. V Riegrově rodině schovával se pečlivě každý papírek jako doklad životních osudů a roztržiti tuto spoustu materiálu je někdy problémem o sobě, znesnadněným ještě tím, že Riegrova písemná pozůstalost byla několikrát rovnána různými osobnostmi podle různých systémů (pí Marii Červinkovou-Riegrovou, prof. Zeithammrem a paní Libuši Bráfovou-Riegrovou), ale rovnání nebylo nikdy provedeno úplně.

4. Čtvrtou skupinou Riegrova depositu jsou písemnosti paní Marie Červinkové-Riegrové. Velká část korespondence této dcery Riegrovy byla odevzdána již v r. 1926 knihovně Národního musea jejím manželem Václavem Červinkou, který pečlivě srovnal a sepsal vše, co z písemnosti Riegrových i vlastních bylo u něho na zámku chotěbořském a věnoval museu. V Riegrově depositu v musejním archivu jsou proto jen některé listy Marie Červinkové, ale jsou zde (až na některé ročníky, odkázané paní A. Lauermanové) její důležité Zápisky, které počínají rokem 1865 a pokračují až do roku autorčiny smrti. Mimo to jsou tu četné poznámky, podle nichž zápisky sdělávány, výpisky k životopisu Riegrovi, rukopisy literárních prací a pod. Význam těchto pramenů pro Riegrovi činnost a vůbec český život politický, národní i kulturní v druhé pol. 19. stol. správně vystihl již Jan Heidler v posmrtně vydané přednášce o Zápiskách Marie Červinkové-Riegrové.

5. Pátou skupinu depositu bude tvořiti korespondence Riegrova syna prof. Dra Bohuše Riegra, kterou si majitel depositu Dr Bohuš Rieger ml. ponechal dosud v domě Palackého, aby ji před uložením do musea prostudoval.

6. Šestou skupinou jsou písemnosti paní Libuše Bráfové-Riegrové, dosud netříděné, stejně jako

7. písemná pozůstalost prof. Dra Albína Bráfa a

8. korespondence sl. MUDr. Anny Bayerové, přítelkyně paní Bráfové.

Již z tohoto summárního přehledu možno si učiniti představu o bohatosti a významu písemnosti, které jsou obsahem Riegrova depositu.

Podle úmluvy depositní, sjednané v dubnu 1930 mezi správou Národního musea v Praze a p. JUDrem Bohušem Riegrem, legačním tajemníkem vyslanectví Československé republiky v Bruselu, všechny tyto písemnosti (až na korespondenci prof. Dra Bohuše Riegra) přeneseny do archivu Národního musea a jejich uspořádání bylo svěřeno musejnímu archiváři Doc. Dru Karlu Stloukalovi, který se po přání zemřelé paní Libuše Bráfové již předtím byl zavázal napsati Riegrovův životopis a vydati částí písemnosti, pro veřejnost důležité.

Podle podmínek depositních bude uchována veškerá korespondence do musejního archivu přenesená v celku a vedena v seznamech a zprávách musejních o názvu „Deposit JUDra Bohuše Riegra ml. v archivu Národního musea v Praze“, pod kterýmžto jménem bude také citována při všech edicích a zpracováních. Studium depositu je přístupno ovšem i jiným batatelům se souhlasem Dra Bohuše Riegra a Dra Karla Stloukala. Deposit je vázán na dobu třiceti let, po jejichž uplynutí stane se majetkem Národního musea, jestliže do té doby neučiní Dr Bohuš Rieger jiného rozhodnutí. O způsobu uložení a postupu inventarisace bude časem podána zpráva zvláštní.

Dr Karel Stloukal.

O archivu ministerstva vnitra v Praze přináší instruktivní úřední zprávu pamětní spis „Deset let Československé republiky“ ve svazku prvním (1928) str. 330—334. Zpráva podává nejprve stručný přehled archívních fondů, které v podstatě tvoří tři hlavní kmenové fondy archivu: kancelář, komora a místodržitelství, a k nimž přistupuje řada různých oddělení zvláštních, z nichž některé jsou jmenovitě uvedeny. Celkem obsahuje archiv přes 50.000 fasciкул a krabic akt, přes 16.000 pomocných knih úředních, katalogů, indexů a pod., 8600 listin, asi 1300 map a plánů na více než 4800 listech, přes 2100 svazků novin, 210 rodokmenů, sbírku pečetidel a j. V dalším seznamuje zpráva s rozsáhlou agendou archivu, podávajíc stručně výsledky větších akcí podnikaných po převratu, jako byla spisová rozluka v archivech vídeňských, kde úředníci archivu pracovali v letech 1920—1923 ve všech hlavních archivech vídeňských, nebo mistopisná akce, prováděná za účelem zjištění správných tvarů místních jmen v Čechách, spolu se zemským archívem českým, nebo tak zvaná akce silniční, t. j. téměř sto obsáhlých vyjádření, jimiž na žádost ministerstva veřejných prací z r. 1923 bylo zjištěno, že starý stát na stavbu silnic v Čechách přispěl jen nepatrnou kvotou, a že téměř celý náklad hradila dominia, obce a jednotlivci, a řada různých dobrých zdání ve věcech genealogických, heraldických, radikovaných živností a pod. Od 1. listopadu 1918 do 31. ledna 1923 bylo podle této zprávy vypracováno v archivu 6.320 vyjádření rozličného rozsahu. Posléze zmiňuje se zpráva o pořádání a katalogisování archivu, kterýmžto pracím v posledních letech byla věnována zvýšená pozornost; v druhé polovině r. 1923 byly prohlédnuty všechny archivy býv. krajských úřadů v Čechách, zjištěn jejich stav a pořízení pro první informaci předběžné seznamy jejich obsahu. Se soustavným pořádáním a inventarisováním těchto archivů započato roku 1928. Mnoho práce vyžaduje též revise skartovaných spisů u státních úřadů politických, soudních, finančních i jiných. V roce 1923 instalována byla v archivu zvláštní výstavka cimélie a zajímavějších ukázek z fondů archívních. V letech 1922—1923 zřízen byl fotografický atelier. Také knihovna archivu vzrostla v poslední době a čítá koncem roku 1928 11.410 děl v 18.597 svazcích. Ke zprávě připojeny jsou vhodné fotografie vnitřních zařízení archivu: velkého sálu, v němž je umístěna výstava, a malého sálu, který zařízen byl jakožto studovna, dnes značně navštěvovaná, jak patrně z připojeného diagramu o návštěvách vědeckých badatelů v archivu. Počet návštěv stoupl ze 107 v roce 1919 na 2305 v roce 1926. Od roku 1926 vydává archiv také „Sborník archivu ministerstva vnitra“. Této důležité publikace vyšly právě v posledních dnech svazky druhý a třetí, obsahující tyto práce úředníků archívních: Ve svazku druhém: Dr. Otakar Odložilík, Vyšetřovací komise z r. 1848 a jejich registratura; Dr. Václav Pešák, Protokoly české dvorské kanceláře od polovice 16. stol. do Bílé hory; Dr. František Roubík, Osudy registry Albrechta z Valdštejna a jeho jičínské komory; Dr. František Roubík, Příspěvek k dějinám náhodského archivu Octavia Piccolominiho; Dra František Roubík, Národní gardy v Čechách v letech 1848—1851 a jejich registry. Třetí svazek vyplněn jest první částí rozsáhlé práce Dra Václava Pešáka o dějinách královské české komory od r. 1527. O všech těchto pracích přinese časopis podrobnější zprávy, resp. referáty, v ročníku příštím.

Jský.

Městský archiv v Českých Budějovicích. — Letos připojily se České Budějovice k řadě měst, jež budou mít pro budoucno zajištěn řádně vedený a odborným úředníkem spravovaný archiv. Je to tím významnější, poněvadž

se jedná o jeden z nejbohatších městských archivů, bohužel i o archiv, který v minulosti velmi trpěl, ani ne tak vnějšími vlivy, jako nerozumností lidskou, takže se i mnoho odtud ztratilo. Zvláště bolestná je ztráta většiny městských privilegií, která byla z archivu odcizena a zašantročena do Széchenyiova musea v Budapešti. Jiná část archivu, obsahující staré radní knihy, protokoly purkmistrské ze stol. 16. a 17., protokoly a manuály písařů městských ze stol. 16., privilegia a akta ze stol. 16. a dalších ocitla se v kanceláři bývalého ředitele českého archivu místodržitelského Kópla, jemuž byla patrně městskou obcí zapůjčena jakožto bývalému městskému archiváři a jest nyní deponována v archivu min vnitra, s nímž jest třeba jednati o navrácení. Konečně část městských knih jest v zemském archivu v Praze a u místního okresního soudu. Až veškeren tento materiál bude opět získán, bude budějovický archiv jeden z nejuplnějších městských archivů, při němž litovati bude jen toho, že diletantism některých jeho bývalých správců úplně rozrušil jeho organickou strukturu a nemožným ukládacím systémem, nemaje při tom péči ani o inventář ani o katalogy, rozvrtil sediment úředních písemností archívem představovaný. Materiál před r. 1788 byl roztrfěn v několik skupin: listiny (chronol. seřazené) a listy se zlomky knih (rovněž chronol. seřazené a uložené v krabicích) jdou i přes toto datum, akta, seřazená býv. archivářem prof. Huyerem zcela náhodně podle věcného hlediska ve fascikly nebo skupiny fasciкул a knihy. Při posuzování charakteru písemností postupovalo se ovšem libovolně. Velká část materiálu byla jenom rozházena a ponechána zatím stranou. Od r. 1778 jde až po naše doby sporádaná, poměrně dobře zachovaná registratura. Nicméně i z ní byly některé písemnosti vyňaty a založeny v nová oddělení (na př. stavební akta). Zvláštní skupiny tvoří pozůstalosti a relace městských úředních agentů. Samostatnými celky jsou archivy městské pokladny, panství olešnického, úřadu kostelního a fondovního, hospodářského (archivářem Särgertem většinou skartovaný), berního a policejního. Celkem má archiv několik tisíc fasciкул a několik set knih. Jedinečnou by mohla býti sbírka pečetidel, jež však byla zapůjčena městskému museu.

Bohužel po stránce inventárního zařízení nutno archiv budovati od začátku. Také vědecké knihovny tu dosud nebylo a musí se pořizovati se značnými obtížemi i nákladem. Průběhem doby bude snad možno přistoupiti i k splnění jiných úkolů, jež archiv, jakožto provinciální vědecké středisko očekávají. Jedním z prvních bude činnost publikační, k jejímuž uskutečnění bude nutno zřídit řádně dotovaný ediční fond. *M. B.*

Archiv města Mirovic. — Archiv jest uložen na radnici v místnosti vedle městské kanceláře, v starobylé skříni, označené nápisem „Archiv“ a ve dvou starých, železem kovaných, cechovních truhlicích. Místnost jest v přízemí, světlá a suchá, uložení i dohled na archiv jest dobrý. Archiv záleží jednak z vlastního městského archivu, jednak z archivů cechovních. V téže místnosti v polici, zatažené zeleným závesem, uložena jest i registratura magistrátu z let 1788 až 1838. Kam se poděla registratura magistrátu z posledních let jeho činnosti není známo. Archiv jest sporádan a zkatalogisován od r. 1925. Asi před sto lety stal se pokus o jeho sporádaní, avšak nezachoval se žádný inventář a také fond sám nebyl již zase v celku. O tomto pokusu svědčí jen rubní signatura listin, provedená pravděpodobně někdy v letech třicátých XIX. století. Původcem jejím byl asi František Sláma, vlastenecký kněz — historik, který po roce 1835 byl krátkou dobu v Mirovicích kaplanem; odešel pak za faráře do blízkých Chrástic. Roku 1867 prohlížel městské knihy a listiny V. V. Tomek, který toho roku dvakrát navštívil Mirovice.

Vlastní městský archiv tvoří 8 pergamenových městských privilegií, 119 listin, z nich 31 zhost a 58 aktů kriminálních a 32 městské knihy, z nichž šest jest úředních příruček. Nejstarší městské privilegium jest privilegium císaře Rudolfa II. z 9. března 1594; potvrzuje a rozmnožuje privilegium někdy krále Vladislava II. z roku 1499 a překládá městský výroční trh ze sv. Kiliána na den Obětování P. Marie. Druhé privilegium vydáno bylo pánem městečka, Janem Jiřím z Švamberka, 28. IV. 1597 a poskytuje měšťanům právo kšaftovati, pivo vařiti a upravuje povinnosti k vrchnosti; jsou na něm zachovány pečeti vydavatele a svědků, jimiž byli Jaroslav Libštejnský z Kolovrat, Příbík Bukovanský Pinta z Bukovan, Seifrid Mezerod z Reichwaldu a Jan Loubský z Lub. Pečet Mezerodova jest zničena. Další privilegia jsou již z doby pobělohorské a to: Jana Kristiána z Eggenberků z 16. prosince 1683, Josefa I. z 10. července 1710, Marie Arnoštky z Eggenberků z 1. září 1711, Adama Františka z Schwarzenberka z 25. září 1722, Karla VI. z 16. července 1734 a Marie Terezie z 18. dubna 1748. Nejstarší městskou knihou jest radní kniha, v níž číneny zápisy o právním jednání před radou městskou, počínajíc rokem 1542. Nejmladší zápis jest z roku 1724. Reč česká s výjimkou několika zápisů z doby kol r. 1720. Ze XVII. století zachovaly se dvě gruntovní knihy, první zahájená r. 1630, obsahuje zápisy z let 1628 až 1713. Nazvána jest „Jan Pacovský“, po purkmistru, který ji založil, druhá zve se „Bílá“ a založena byla r. 1693. Dále jsou v městském archivu tři knihy kontribučenské (nejstarší zal. 1755), dvoje purkmistrovská registra (1759—1797), 4 knihy počtů městských (od r. 1773), soupis obyvatelů z téhož roku, kniha o přijímání nových měšťanů v letech 1796—1869 (do r. 1846 německá), 8 protokolů in judicialibus (1797—1838), 2 in politicis, jeden hospodářské konference a jeden rejstřík obilního desátku. Z příruček dlužno uvésti knihu formulářů přísah, výpisy z josefského katastru, Kristiána z Koldína „Práva městská“ z r. 1579, „Josefinu“ z r. 1708, Rothovy výtahy zákonů a nařízení a Maxe Obentrauta příručku pro vesnické rychtáře. Registratura magistrátu má zachován podací protokol 1788—1831, podací protokol in judicialibus do 1838 a jmený index k expedičnímu protokolu z let 1840—49. Sama sabá však jen do r. 1838.

Archiv cechu krejčovského má 3 privilegia; nejstarší z 1. ledna 1564 od paní Johanky Berkové z Lobkovic, vdovy po pánu Mirovic, Bohuslavu ze Švamberka, druhé Kryštofa ze Švamberka z r. 1578, třetí Josefa z Schwarzenberka z r. 1780. Cechovní artikule z r. 1550 a několik exemplářů generálních cechovních artikulů z let 1731 a 1739, dále knihu cechovních počtů z let 1827—1841. Konečně mosazný typář o průměru 30 mm se znakem cechu — rozevřeně nůžky, mezi nimiž hlavička andělíčka — a legendou: „P. rzemesla kregczowskiego m. Mirowitz.“ Typář jest asi z poloviny XVII. stol. Při fondu tohoto cechu jsou i akta týkající se jeho členů; tak 2 perg. výuční listy z r. 1650 a legitimace rádného původu z r. 1711. Tento archiv a archiv cechu ševcovského jsou uloženy v společné truhlici a jsou v archivu pouze deponovány, zůstávajíc majetkem II. společenstva živností v Mirovicích.

V archivu cechu ševcovského jest privilegium Jana Jiřího z Švamberka z r. 1590 na právo mílové, artikule z r. 1731, 4 cechovní knihy (od r. 1788) a mosazný typář pečeti o průměru 35 mm se znakem tří soustředných noh a příslušnou legendou. — Oba popsané cechovní archivy mají společnou sbírku výučních listů a jiných aktů své úřední agendy v počtu asi 250 kusů.

Archiv cechu řeznického obsahuje privilegium Jana Jiřího z Švamberka z r. 1589, jímž se mu schvalují jeho cechovní artikule, dále několik exemplářů gen. cechovních artikulů z XVIII. st. a typář pečeti

z r. 1666 se znakem cechu lvem se širočinou a legendou: „P: rzeme: rzezni: mie: Mirowicz: 1666.“

Konečně zachoval se též jeden kus svědčící cechu tkalcovskému (z r. 1782); po jeho archivu však není stopy. V archivu chován jest též pergamenový výuční list, svědčící jakémusi polním vojenskému trubači Fuchsovi, vydaný a stvrzený sedmi podpisy a pečeti trubačských mistrů, vystavený 1. ledna 1651 v Röhrstadt; v Mirovicích zůstal asi jako zástava.

Ph. Dr. Miloslav Volf.

Město Touškov nade Mží a jeho archiv. — Jedeme-li drahou z Plzně do Chebu, tu nedaleko Plzně leží stanice Touškov-Kozolupy. Vlastní stanice jest Kozolupa; značně česká vesnice ležící u dráhy, odkud za 20 minut dostaneme se do Města Touškova nade Mží. Město, zvané jinak také Touškov Bílý, uvádí se v historii roku 1115 v zakládací listině kláštera kladrubského, kdy Touškov jmenuje se ještě vsí. R. 1239 uvádí se opět Touškov, ale již jako město. Největšího rozkvětu nabyl Touškov za doby opata Rainera sídlícího v Kladrubech, který učinil rozsáhlé koupě a za něho, kol r. 1239, založeno největší a také nejvýnosnější probošství, náležející ke Kladrubům, probošství touškovské. Tehdy také připadlo klášteru kladrubskému podací právo kostela sv. Jana Křtitele v Městě Touškově, a r. 1288 v listině pražského biskupa Tobiáše nazývá se Touškov již trhovým městem. Za bouří husitských Touškov značně utrpěl a dne 20. května r. 1424, když Žižka táhl od Plzně, byl Touškov zapálen a zpusťšen. Tak z města stává se opět vesnice, kterou teprve r. 1543 na žádost Petra z Roupova povýšil král Ferdinand I. opět na městy; dává mu dva trhy ročně a městský erb, v jehož levé polovině jest v červeném poli bílá věž s branou a v pravé polovině v zlatém poli půl černého orla. Tehdy držitelem města, jak již řečeno, byl Petr z Roupova, jehož rod zde seděl až do r. 1555, kdy koupil Touškov a celé panství, jakožto statek sirotčí, Šebestián Markvart z Hrádku, jehož rod zde byl do r. 1622. Po českém povstání, jehož se nepřímo zúčastnil i jeden člen rodu (Diviš Markart z Hrádku), byl Touškov s celým panstvím jemu odebrán a prodán Vilémovi Vřesovcovi z Vřesovic. V té době stále ještě existovalo probošství touškovské a za posledního opata Amanda Streera byl dostavěn nynější chrám, dle plánu Dienzenhofera, ve slohu barokním, r. 1777. Tehdy byl již Touškov německý.

Poněmčení Touškova stalo se asi po válce třicetileté. Nejstarší matriky až do r. 1690 jsou úplně české, pak 100 let latinské, a teprve od doby josefinské jsou psány německy. Dnes má město, které někdy a někde bývá považováno za hranici t. zv. „Deutschböhmen“, 1.684 obyvatelů, z čehož jest 212 Čechů (dle sčítání r. 1920).

Archiv městský uložen jest zatím na chodbě v budově městské spořitelny, odkud bude v dohledné době umístěn do místnosti příhodnější. Bohatstvím archiv tento nevyzniká, neboť za bouří husitských město bylo zničeno a tu jistě mnoho cenných památek vzalo za své. Dnes nacházejí se zde jen opisy privilegií městských z let 1748 a 1781, dále listiny, jimiž král František I. dává městu právo tržové na 2 trhy ročně. Cenný jest originál, jímž opat kladrubský Maurus dává cechu kameníků a zedníků jejich artikule z r. 1793. — Z ostatních archiválií nutno jmenovati několik kněh městských tržových kvaternů z let 1637—1704 a 1586—1637, knihy kšaftovní z let 1561—1786, knihy účtů 1614—1730, sirotčí knihy a knihy nadací.

Stará manipulace, která zatím „odpočívá“ ve skříních na chodbách, přinese jistě velmi dobrý materiál k poznání dějin tohoto města, hlavně v době mladší.

Úprava archivu bude jenom ku prospěchu města samého a osvětli značně svým materiálem dějiny poněmčování českého západu.

V. Miškovský.

Městský archiv v Jindřichově Hradci jest spořádán, jak plyne ze zprávy dr. Jana Muka v Ročence vlastivědné společnosti jihočeské 1929, jakožto oddělení XI. městského musea v Jindřichově Hradci.

Zbytky staré krajské registratury budějovické. — V „Ročence vlastivědné společnosti jihočeské 1929“ uveřejňuje Dr. F. Roubík o tomto názvu článek, v němž zaznamenává výsledek své práce na zjištění zbytků registratury starého krajského úřadu v Českých Budějovicích. Výsledek jeho pátrání jest zarmucující. Stará registratura krajského úřadu v C. Budějovicích jest nenávratně ztracena. Dílem shnila ve vlhkém sklepení býv. okr. hejtmánství, dílem spálena z nedostatku topiva v roce 1918 vojáky, kteří v budově hejtmánství byli tehdy ubytováni. Zachráněny jsou jen malé zbytky, na štěstí většinou podací protokoly. Zinventarisovány byly dr. F. Roubíkem tyto zbytky krajské registratury: podací protokoly z let 1789—1850 (112), presidiální podací protokoly 1806—1848 (29), hlavní indexy 1801—19 (s mezerami); dále 8 fasciкул Publica do r. 1844, 106 fasciкул Publica z let 1845—49, 24 fasciкул contributionale, 1 camerale, 2 comerciale, 2 militare, 5 dietale, vesměs do r. 1844 a 8 fasciкул giudiciale z let 1845—49. Tyto zbytky krajské registratury jsou uloženy nyní v místnostech okr. úřadu v Českých Budějovicích, zároveň se zbytky registratury okr. hejtmánství z let 1850 až 1905 a úředními knihami z těchže let z hejtmánství Lišov a Trhové Sviny.

M. V.

O nejstarším inventáři českého korunního archivu napsal Ph dr. Otakar Bauer krátkou stať do Sborníku prací k dějinám práva československého I. (Vyšel v Praze 1930 jakožto Sborník prací zák. profesora Kaprasa). Stať týká se inventáře pocházejícího z r. 1437, t. j. z doby, kdy u příležitosti nastoupení na purkrabství karlštejnské měl vykonati Měhart z Hradce revisi věci uložených na Karlštejně a svěřených mu do správy. Nejstarší rukopis tohoto inventáře chován je v Schwarzenberském archivu v Třeboni o sign. Historica Nr. 395. V článku rozebírá autor inventář po stránce vnější i vnitřní, vytýká hlavní principy jeho vnitřního rozdělení (věcný a zároveň teritoriální) a podle rozvržení jednotlivých listinných skupin v něm hodnotí právní i státní význam starých českých privilegií a majestátů. K článku připojena je příloha s výčtem listin zapsaných v tomto nejstarším inventáři, soubor jeho český překlad a tabulka se zvláštními znaménky v inventáři se vyskytujícími.

V. K.

Středoškolská profesoria a archivy. — Na prvním sjezdu čl. profesorů filosofie, filologie a historie, konaném v dubnu r. 1929 v Praze, proslovil archivní ředitel hl. města Prahy a státní inspektor archivní prof. Dr. Václav Vojtišek přednášku o tematě: Středoškolská profesoria a naše archivy. V této přednášce, otištěné ve Sborníku přednášek uvedeného sjezdu str. 415 až 423, Dr. Vojtišek poukázav povšechně na nedostatky a mezery dnešní organizace archivů československých, zmínil se šfe o archivech městských a jiných archivech soukromých (církevních, šlechtických, patrimoniálních, cechovních, spolkových, školních, obchodních podniků, vědeckých a kulturních institucí atd.), zdůraznil důležitost jejich organizace a řádné správy, vytýká nedostatek zájmu středoškolských profesorů o archivy v místech jejich působitě a ukazuje, jaké vděčné

pole působnosti naskytá se tu profesorům středoškolským, zvláště historikům. — K této zprávě možno s potěšením dodat, že z podnětu právě prof. Dra Vojtiška, nyní předsedy Československé Archivní Společnosti, budou o velikonočních prázdninách jmenovanou Společností spolu s Ústředním spolkem profesorů československých pořádány v Praze archivářské kursy pro profesory středoškolské.

Jský.

O mezinárodní organizaci výzkumu středověkých register pa-pežských v archivech vatikánských pojednávala zvláštní konference ředitelů historických ústavů italských i jiných v Římě dne 3. března 1930. Podnětem jednání byl návrh prof. university v St. Andrews J. H. Baxtera, přednesený na mezinárodním kongresu historickém v Oslo r. 1928. Profesor Baxter totiž, ve snaze aby pro uvarování se toho, aby tytéž kodexy byly vždy znovu prozkoumány badateli různých národností, jakož i proto, aby celkové výsledky výtěžků z archivů vatikánských byly zpracovávány pokud možno jednotně, navrhol, aby výzkum středověkých register vatikánských prováděn byl společnou organizací všech historických národních ústavů římských, takže by každý ústav zvolil si určitý časový úsek v registrech, který by pokládal za sobě příhodný, a tento úsek prozkoumal nejen s hlediska svého národa, resp. státu, nýbrž pro všechny ostatní zúčastněné ústavy. Výzkum byl by rozepisován na lístky a jednotlivé ústavy vyměňovaly by si pak tyto lístky podle svých potřeb; který ústav nemohl by poskytnouti stejný počet lístků druhému ústavu navzájem, doplní chybějící počet lístků peněžitou kompensací, vypočtenou podle počtu lístků. Z těchto poplatků byla by udržována kancelář centrální, kde by byly všechny získané lístky v kartotékách uloženy.

Po písemné anketě, kterou o tomto návrhu zavedla mezinárodní komise věd historických (Comité International des Sciences historiques) a které účastnili se zástupci jednotlivých ústavů římských, resp. korporací je řídících, zabývala se na podkladě došlých dobrých zdání návrhem Baxterovým zvláštní komise, jejímiž členy byli vedle autora projektu prof. Coville (Francie), Fedele (Italie), Gilliar (Svčary), Halecki (Polsko), Jorga (Rumunsko), Susta (Československo) a de Törne (Finsko). Tato komise zasedala v Benátkách v květnu r. 1929 a uveřejnila o svém jednání podrobnou zprávu v Bulletin of the International Committee of historical sciences ve sv. II., část III., čís. 8, str. 469—478. V jednání komise byl předložen též návrh, který v uvedené anketě byl podán jménem komise Československého ústavu historického v Římě. V tomto návrhu projevuje komise při event. přijetí návrhu Baxterova ochotu účastniti se společně práce v úseku pontifikátu Eugena IV. a to od pobytu Eugena v Bologni v dubnu r. 1436 až do jeho smrti r. 1447. Tento úsek byl zvolen proto, poněvadž je právě nyní předmětem mého výzkumu pro Monumenta Bohemiae Vaticana a tím tedy by naše spolupráce pokračovala i s vlastním úkolem programu prací zemského archivu. Podle konečného usnesení komise odkázáno bylo další jednání o návrhu Baxterově konferenci, kterou v Římě svolá Istituto Storico Italiano a ke které pozve zástupce všech historických ústavů římských, jakož i prefekta archivů vatikánských.

Tato komise zasedala dne 3. března r. 1930 za čestného předsednictví prefekta archivů vatikánských Mons. Angela Mercatiho, který byl schůzi přítomen, a za skutečného předsedání prof. a býv. ministra J. E. Pietra Fedeleho. Po vývodech ředitele Pruského historického ústavu v Římě prof. Dra Pavla Kehra a po řeči ředitele Belgického historického ústavu římského Dra Ursmera Berliéra, kteří poukazujíce na to, že návrh přichází

opožděně, kdyžtě již řada zemí svůj výzkum z většiny podnikla a jeho výsledky vydala, resp. vydává v serii publikací, jakož i ukazující k obtížím, které by vznikaly z neznalosti jazyka při transkripci jmen a zdůrazňující posléze i nestejnou výši zájmu při přihlížení k jednotlivým územím mimo diecése vlastní země, postavili se oba rozhodně proti organizaci výzkumu, navrhované prof. Baxterem, usnesla se komise jednomyslně na resoluci, že nepokládá dnešní dobu za vhodnou, aby se přikročilo k mezinárodní organizaci soustavného výzkumu středověkých register vatikánských, jak to navrhuje prof. Baxter.

Vedle návrhu Baxterova zabývala se konference ještě dalšími otázkami ve spojení s výzkumem archivů vatikánských. Rozhodla jednomyslně, aby byla pořízena podrobná bibliografie všech publikací, edicí i jiných prací, vzešlých z činnosti a z výzkumu v archivech vatikánských nebo obírajících se jednotlivými fondy archivními nebo i některými úřady kuriálními a to pro období od časů nejstarších až do hranice publicity fondů archivů vatikánských, t. j. až do pontifikátu Řehoře XVI. inclusive. K provedení této bibliografie, především pak pro stanovení hlavních zásad, určena byla zvláštní komise, jejímž předsedou zvolen prefekt archivů vatikánských Mons. Angelo Mercati s právem jmenovati si další členy komise. Soupis prací pro jednotlivá území případně ovšem příslušným ústavům historickým, resp. podnikatelům výzkumu.

Mimoto odkázala konference k provedení historikům a ústavům jednotlivých států návrh na soupis listin papežských, především středověkých, zachovaných v archivech at veřejných, at soukromých těchto států. Zástupcem Československého ústavu historického v Římě a českého zemského archivu, jakožto vydavatele Monument vatikánských, byl na uvedené konferenci Dr. Bedřich Jenšovský, té doby správce ústavu římského; jemu podle usnesení Komise ústavu byly svěřeny jak práce o bibliografii publikací československých, vztahujících se k archivům vatikánským, tak přípravné práce pro uvedený soupis listin papežských na území československém. *Dr. Bedřich Jenšovský.*

Oprava. Prosím čtenáře, aby všude, kde se v článku „Německé osídlení ostrůvku jihlavského“ mluví o tvoření místních jmen suffixem -jъ, opravil formu tohoto suffixu na -jь. *Jos. Dobiáš.*